Вершини світового письменства

МОЛЬЄР

КОМЕДІЇ

Вершини Світового Письменства

Том 39

МОЛЬЄР

КОМЕДІЇ

Переклад з французької

Київ

Видавництво художньої літератури «Дніпро»

1981

МОЛЬЄР

КОМЕДІЇ

Переклад з французької

Київ

Видавництво художньої літератури «Дніпро»

1981

И(Фр)
М76

MOLIÈRE

LES PRÈCIEUSES RIDICULES. 1659
LE TARTUFFE, OU L'IMPOSTEUR. 1664—1669
DON JUAN, OU LE FESTIN DE PIERRE. 1665
LE MISANTHROPE. 1666
LE MÉDECIN MALGRÉ LUI. 1666
LE BOURGEOIS GENTILHOMME. 1670
LES FOURBERIES DE SCAPIN. 1671
LE MALADE IMAGINAIRE. 1673

Передмова та примітки ВАДИМА ПАЩЕНКА.

Перевидання перекладу

В книгу включены лучшие из пьес великого французского драматурга, вошедшие в сокровищницу мирового искусства.

М $\frac{70304—185}{M205(04) — 81}$ Бз.9.13.81. 4703000000

© Передмова, примітки, видавництво «Дніпро», 1981 р.

НИЩІВНИЙ СМІХ МОЛЬЄРА

Видатний французький комедіограф Жан-Батіст Поклен (1622—1673), всесвітня слава до якого прийшла під ім'ям Мольєра, жив у досить складний період історії Франції. То був час довгорічних внутрішніх чвар і важких зовнішніх воєн, що потрясали державу, руйнуючи економіку країни і ще більше погіршуючи становище народу. То був також період зростання могутності абсолютистської монархії. XVII ст. у політичному житті Франції було позначене важливою подією — остаточним розгромом анархічної сваволі феодального дворянства, так званої Фронди (1648—1653). Створена абсолютистська держава майже до кінця століття лишалася наймогутнішою у Західній Європі. Намагаючись диктувати свою ідеологію суспільству, абсолютизм використовував усі можливі засоби, особливо — розгалужені організації церкви, а також і літературу.

У літературі цього періоду панівним напрямом став класицизм, представники якого, відтворюючи явища сучасного їм суспільства, зверталися до форм і зразків античної літератури. Класицизм був офіційно визнаний французькою монархією (зокрема королем Людовіком XIII і «королем-сонцем» Людовіком XIV та їхніми могутніми першими міністрами Рішельє і Кольбером), яка хотіла використати його для зміцнення своїх ідеологічних позицій.

У своєму розвитку класицизм спирався на поширену в той час раціоналістичну філософію Рене Декарта, що утверджувала не досвід, а розум як головний критерій істини, і частково — на матеріалізм послідовника епікуреїзму П'єра Гассенді. Теоретики класицизму ставили перед творами мистецтва цілком певні вимоги, які грунтувалися на доказах розуму, а не почуттів,— вимоги граничної ясності, композиційної чіткості, логічності викладу, що швидко ставали незаперечними канонами для різних жанрів літератури. Поети втрачали право на вільну творчість, оскільки їхні вірші регламентувалися формою античних ліриків або епічних чи трагічних поетів. У трагедії від автора вимагалося дотримання трьох єдностей — місця, часу і дії, які нібито були обов'язкові для всіх античних трагедій. Таким чином, класицисти у виробленні норм творчості були більшими «класиками», ніж справжні класики давньогрецької трагедії Есхіл, Софокл і

Евріпід, які не дотримувалися суворо цих єдностей і відповідно до своїх творчих задумів дуже часто їх порушували.

Усі ці правила перетворювали художника на раба класицистської доктрини, а його герої перерослали у холодних резонерів-манекенів, у яких усі пристрасті підкорялись розрахунку, продиктованому розумом; самі ж вони ставали носіями одних лише позитивних або негативних рис і якостей. До цього ще додавалась вимога дбайливого відбору матеріалу: все випадкове і короткочасне відкидалося, зло мало бути покараним, добро — винагородженим. Стало традицією, особливо в трагедії, розробляти виключно античні сюжети, запозичені або з міфів, або з творчої спадщини грецьких чи римських драматичних поетів. Кожному жанру повинна була відповідати й певна мова. «Високі» жанри (трагедія, епос) вимагали піднесеної, патетичної і барвистої мови, що мала підкреслити благородство почуттів героїв, «низькі» (комедія, фарс) — мови спрощеної, яка пасувала б героям звичайним.

Лише найталановитішим представникам класицизму щастило не розчинитися у класицистичній доктрині й зберегти свою творчу індивідуальність. Певною мірою це стосується трагічних поетів П'єра Корнеля і Жана Расіна, але особливо — Мольєра.

Хто ж він був, цей Мольєр, що в кінці 50-х років XVII ст. яскравим метеоритом увірвався в театральне життя Парижа і засяяв зіркою першої величини — засяяв, щоб ніколи вже не згаснути. Найталановитіший і найуніверсальніший серед сучасників за своєю творчою манерою, стилем і мовою, він став творцем величезної галереї соціальних образів своєї епохи. Не випадково пізніші дослідники інколи порівнювали драматургію Мольєра, підкреслюючи в ній надзвичайно широке охоплення дійсності, з «Людською комедією» Бальзака. Мольєр не тільки став центром усього театрального життя Франції, але й визначив шляхи дальшого розвитку драматичного мистецтва, вплинув на багато поколінь драматургів різних країн.

Син купця і ремісника Жана Поклена,— людини досить заможної, що незабаром став навіть придворним драпірувальником, а потім і королівським камердинером,— Жан-Батіст відмовився піти утореваним батьком шляхом. Закінчивши Клермонський колеж, у якому він студіював латинську мову, офіційні науки і філософію Арістотеля, а також прослухав курс лекцій філософа-математика П'єра Гассенді, Жан-Батіст на вимогу батька поїхав до Орлеана і склав там іспит на ступінь ліценціата права. Проте сподівання старшого Поклена виявились даремними — Жан-Батіст так і не став адвокатом. З 1643 року він вступив у Парижі в

акторську трупу Бежара і разом із ним та його дочкою Мадлен, своєю коханою, що була талановитою актрисою, став засновником «Блискучого театру». З 1644 року він починає називатись Мольєром. Та початок його акторської діяльності був досить невдалий — паризькі глядачі ігнорували вистави театру, і незабаром сам Мольєр за несплату величезних театральних боргів на короткий час потрапив до в'язниці. До того ж у Париж було запрошено італійську трупу, яку захоплено прийняли аристократичні глядачі і з якою товариші Мольєра поки що конкурувати не могли. Мабуть, інакше й не могло бути. Адже «Блискучий театр» ставив виключно трагедії, а, як пізніше переконався сам Мольєр, ні він, ні Бежар за своїми даними не були трагічними акторами.

Врешті театр припинив своє існування, і 1645 року Мольєр із своїми друзями-акторами залишив Париж. Невдовзі вони приєдналися до трупи досвідченого актора-трагіка Шарля Дюфрена. Почався довгий період мандрів і поневірянь, сповнений спочатку невдачами й розчаруваннями. Та все-таки кінець кінцем прийшов і довгожданий успіх.

Роки мандрів Мольєра співпали з народними повстаннями напередодні і в часи Фронди. Цілком можливо, що саме під впливом цього народного руху визрівав демократизм поета, його різко критичне ставлення до аристократії. На жаль, про період перебування Мольєра і його друзів за межами Парижа нам майже нічого не відомо. Існують лише окремі дані про місця, де вони побували, натяки на важкі часи, що їм довелося пережити, здогадки дослідників. Так, відомо, що 1647 року трупу було запрошено до Тулузи на свято, влаштоване містом королівському намісникові. Потім трупа переїхала до міста-фортеці Каркасона. 1648 рік актори провели в Нанті та інших провінційних містах. У 1649 році вони вже у Бордо — лишилось свідчення, що там провалилася вистава драми Мольєра «Фіваїда», написаної за зразками класичної трагедії. І знову Тулуза, Лімож, де трупу чекала нова невдача. А далі Нарбонн, Ажан... Мабуть, у 1650 році трупу знову очолюють Мольєр і Бежар. Наступного року вона переїздить до провінції Лангедок, потрапляє знову до Каркасона, потім — до Гренобля. Врешті Ліон, що стає постійним місцем її перебування, але трупа й далі час від часу виїздила до провінції. Поступово до неї починає приходити визнання і популярність.

Це пояснювалося, з одного боку, поповненням трупи талановитими акторами, а з другого — новим репертуаром. Намагаючись врятувати свій театр від «репертуарного голоду», Мольєр почав писати одноактні п'єси-фарси. Так з'явилися «Закоханий

лікар», «Ревнощі Барбульє», «Летючий лікар», «Обдурений прокурор», «Горжібюс у мішку» та інші, але вони до нас не дійшли. Сам Мольєр з подивом переконався, що драматичний репертуар у виконанні акторів його театру не дуже захоплював глядачів. Але як тільки почали ставити фарси і комедії, театр відразу почав завойовувати симпатії. Щоправда, трупа інколи ставила й драми та трагедії, проте глядачі вже сприймали їх зовсім інакше.

Театр Мольєра поступово набував своє неповторне індивідуальне обличчя, зростала і майстерність Мольєра як художника. Якщо спочатку він писав розважальні п'єси-дивертисменти, розраховані на імпровізацію акторів,— саме так робили популярні у Франції італійські комедіанти, у яких Мольєр багато чого запозичував,— то згодом самої розважальності йому стає вже мало. Він ускладнює свої комедії, вносячи в сюжет сатиричну загостреність, що була специфічною ознакою давньофранцузького фарсу.

Перша п'ятиактна комедія Мольєра «Легковажний, або Все невлад», поставлена 1655 року в Ліоні, принесла і перший небачений до того успіх. Слава театру поступово починає виходити за межі міста і провінції. Конкуруюча трупа змушена була виїхати з Ліона, а частина її акторів приєдналася до мольєрівської трупи. Принц Конті став її меценатом і призначив Мольєрові пенсію (щоправда, через чотири роки, підпавши під вплив єпископа-фанатика, він зрікся навіть знайомства з Мольєром, але той уже не дуже потребував підтримки вельможної особи).

Наступного року в місті Безьє Мольєр поставив другу комедію «Любовна досада», з нею він із успіхом виступав в Оранжі, Авіньйоні, Діжоні. 1658 рік театр уже зустрічав у Греноблі, потім переїхав до столиці Нормандії Руана. Мольєр поступово наближався до Парижа — кінцевої своєї мети. Адже успіх у Парижі, центрі всього культурного життя Франції, означав би всезагальне визнання і нової вже за своєю манерою гри трупи, і визнання самого Мольєра-комедіографа.

...Дванадцять років минуло відтоді, як він залишив своє рідне місто. Та вони не проминули даремно, ці роки безнастанних мандрів, розчарувань і невдач, постійних шукань свого власного шляху у нелегкому театральному мистецтві. Перебування в численних містах і містечках Південної і Західної Франції давали Мольєрові змогу глибоко познайомитися з найрізноманітнішими представниками французького народу, провінційної буржуазії і дрібного дворянства. Мабуть, вони особливо зацікавили його тоді, коли, поставивши перші фарси, він несподівано відкрив у собі талант драматурга. Відтоді Мольєра почало цікавити все — характер, напрям думок людей, їхня психологія, інтереси, мова, манери. Розповідають, що Мольєр завжди носив із собою карти, на

яких записував усе, що зустрічав цікавого у своїх мандрах. Тому майбутні образи героїв його комедій — хитрі й життєрадісні слуги, обмежені й бундючні буржуа, безчесні і пахабні аристократи, лицемірні церковники, дурнуваті маркізи, провінційні модниці і багато-багато інших — були породжені самою дійсністю, яку драматург вивчав із пристрасністю захопленого художника.

Восени 1658 року трупа Мольєра повернулась до Парижа і успішно виступила в Луврському палаці із «Закоханим лікарем». Ще молодому королю Людовіку XIV сподобалась гра акторів і сама п'єса, і він дозволив трупі виступати в театрі Пті-Бурбон, у якому гастролювали італійці.

Крім цього театру, в Парижі існували ще два — театр Маре, який ставив комедії-фарси, і Бургундський готель, що спеціалізувався на трагедіях Корнеля і перебував під королівською опікою. З самого початку Бургундський готель, побоюючись конкуренції, надзвичайно вороже зустрів Мольєра і робив усе можливе, вдаючись навіть до відкритих наклепів, щоб дискредитувати його в очах короля і глядачів. Запальна й правдива натура Мольєра не могла миритися з брехливими випадами «королівських» акторів. Вперше він їм відповів одноактною п'єсою «Кумедні манірниці» (1659), у якій гостро і дотепно висміяв модний салон маркізи Катерини Вівон де Рамбуйє, куди прагнули потрапити всі, хто мріяв про славу,— ніхто не міг стати знаменитим, якщо це не було схвалено салоном. Буйним цвітом у ньому розквітла так звана «преціозність» — тобто манірність і бундючність, підкреслена витонченість стосунків між його відвідувачами, які підмінили просту мову штучно-барвистими зворотами, мало зрозумілими непосвяченим. «Не ховайте моїх надій у могилі ваших облудних обіцянок, ви підкладаєте дрова вашої люб'язності в палаюче вогнище моєї дружби, я навантажую ці слова на корабель моїх вуст, щоб переплисти розбурхане море вашої уваги і досягнути щасливої гавані ваших вух» — ось один із зразків подібної салонної мови. Такою мовою розмовляють героїні комедії Като і Мадлон.

П'єса «Кумедні манірниці» стала важливим етапом у творчості Мольєра. З надзвичайною сміливістю вона висміяла моральну суть французької аристократії, її літературні смаки, штучну манірність, що суперечила здоровому глуздові буржуазії, різко критикувала модний аристократичний напрям у літературі. Сатира Мольєра досягла своєї мети, фактично знищивши преціозний стиль, а саме слово «преціозний» набуло глузливого змісту. Цією п'єсою Мольєр оголосив війну наймогутнішим дворянським родо-

нам. Комедію заборонили, але король, прочитавши її, дозволив вистави — адже висміювалась та фрондуюча аристократія, з якою він завжди боровся.

Незважаючи на кампанію наклепів, що здійнялася після «Кумедних манірниць» — Мольєра звинувачували в плагіаті, намагались дискредитувати у спеціально написаних проти нього комедіях,— його перший виступ у Парижі перетворився на тріумф.

З початку 60-х років слава Мольєра дедалі зростає. 1661 року він закінчив соціально-побутову комедію «Школа чоловіків», наступного року — «Школу жінок», яка принесла авторові і новий тріумф, і нову кампанію брехні і наклепів з боку «бургундців» та численних ворогів з аристократичних кіл. Король призначив Мольєрові велику пенсію за цю п'ятиактну п'єсу, і все ж навколо неї розгорнулася гостра дискусія. Автору дорікали за непристойність ситуацій, недотримання класичних правил, запозичений і недосконалий сюжет, ряд інших недоліків, що нібито перекреслювали її позитивні якості. Відповіддю літературним і театральним суперникам були дві одноактні п'єси Моль'єра — «Критика на «Школу жінок» і «Версальський експромт» (обидві — 1663).

Перша з них не лише висміювала дріб'язковість і неперекопливість нападок на комедію, але й містила цікаві думки Мольєра щодо театрального мистецтва. Суть його думок (додамо — і всієї його творчості) полягає в необхідності для письменника реалістичного відтворення життя. Ідучи врозріз із встановленими традиціями класицистів — розмежовувати трагічне і комічне,— він висуває думку про можливість поєднання цих двох елементів. Мольєр критикував також пишномовний пафос, неприродність гри бургундців, протиставляючи їхній манері правдивість і простоту.

«Критика на «Школу жінок» іще більше загострила дискусію, автора почали висміювати його ж зброєю — в комедіях. А найбільш непримиренні вороги Мольєра, ті, хто впізнав себе у п'єсі, намагаючись викликати гнів церкви проти драматурга, провокаційно доводили, що десять «правил подружнього життя і обов'язків заміжньої жінки», викладені в комедії, насправді пародіювали десять заповідей святого письма.

«Версальський експромт» відрізнявся від «Критики» своєю незвичністю. На сцені було зображено репетицію всієї мольєрівської трупи, актори виступали під власними іменами, а сам Мольєр учив їх, як слід грати різні ролі — робити відповідні жести, декламувати, користуватися інтонацією. Він нещадно розправився з маркізами, які, ніколи не читаючи творів, вихваляли їх або, навпаки, ганили. Автор пропонував відтепер вводити

в комедії замість комічних слуг дурнуватих і пихатих маркізів, що значно краще смішитимуть глядачів.

Незважаючи на запеклу кампанію проти Мольєра, полеміка навколо «Школи жінок» закінчилася цілковитою його перемогою і лише сприяла зростанню його слави визнаного драматурга.

Для придворних свят Мольєр написав кілька комедій-балетів. Деякі з них були суто розважальними («Мелісерта», 1666; «Комічна пастораль», 1666; «Блискучі коханці», 1670; «Псіхея», 1671). Інші зберігали реалістичну тенденцію, властиву всій творчості Мольєра. Це були «Шлюб з примусу», «Принцеса Еліда» (1664), «Любов-цілителька» (1665), «Сіцілієць, або Любов-маляр» (1666), «Пан де Пурсоньяк» (1669) та ін.

У 60-і роки Мольєр створює і свої шедеври, що принесли йому світову славу. Першою з них була «серйозна» комедія «Тартюф» (1664—1669), яку він змушений був тричі переробляти. До появи п'єси спричинилася шпигунська діяльність таємного центру католицької реакції — «Товариства святих дарів», яке вистежувало й віддавало інакомислячих до рук інквізиції. Цим твором Мольєр оголосив боротьбу лицемірству і святенництву католицької церкви.

У першій редакції п'єси (триактної) головний герой Тартюф виступав як чернець-святенник, символізуючи собою найогидніші риси церковників. Після першої вистави п'єсу було заборонено. Мольєр звернувся з листом до короля, у якому писав, що «оригінали домоглися заборони копії», але дозволу на поновлення вистави так і не дістав. У другому варіанті вже п'ятиактної п'єси «Облудник» (1667) герой звався Панюльфом і виступав у світському одязі. Проте і цю п'єсу також відразу заборонили. Лише 1669 року Мольєр одержав дозвіл короля на постановку комедії, яка до наших днів користується незмінним успіхом у глядачів.

В останній редакції Тартюф виступає у світському одязі, але тепер до образу розбещеного лицеміра Мольєр додав кілька нових рис і той став іще й доносником, провокатором і злодієм. Приховуючи свої найогидніші думки і вчинки за удаваним святенництвом, посилаючись на небо, божі заповіді, доводячи всім, що він діє лише «на благо ближньому», Тартюф стає уособленням тієї страшної і безжальної сили, якою була в період феодалізму католицька церква. Довгі лицемірні промови-проповіді Тартюфа стали своєрідним запереченням релігійних догматів. В устах негідника Тартюфа сама суть і поняття християнського вчення — любов до ближнього, смирення, милосердя, зречення життєвих благ — звучать як знущання з людини, із самого їх-

нього змісту. Наслухавшись цих святенницьких проповідей, довірливий Оргон перетворюється на жорстокого й черствого тирана своєї родини, на слухняне знаряддя в руках пройдисвіта. Не розуміючи жахливості своїх думок, цей обмежений буржуа навіть похваляється Клеантові, що після розмов з Тартюфом почав ненавидіти все живе на землі. Духовне спустошення Оргона, викликане релігійним фанатизмом і сліпою вірою в Тартюфа, досягає межі аморалізму — йому стають байдужими життя і щастя власних дітей, матері, дружини. Віднині головна мета його існування — задоволення примх і вимог свого «друга» і «брата».

Таким чином, якщо в першому варіанті комедія була просто антиклерикальною, то тепер гранично загострена сатира драматурга перетворює «Тартюфа» на твір одверто антирелігійний. Не випадково паризький архієпископ Перефікс з такою лютістю виступив проти п'єси і заборонив парижанам під страхом відлучення від церкви навіть читати або слухати уривки з неї.

І все ж уїдливо-нищівні випади Мольєра проти релігії та її згубного впливу виходили далеко за межі критики лише її представників. Він узагальнює образ Тартюфа, перетворюючи його на небезпечний соціальний тип, на символ пороків, властивих не тільки церковникам, але й феодально-аристократичним колам. Автор підводить глядача до висновку, що вади антигероя Тартюфа переростають у велике соціально-суспільне лихо, боротися з яким звичайним людям не під силу. Тому не випадково фінальна сцена, коли в хвилину найвищого торжества облудника, який, здавалося, вже святкує перемогу, королівський офіцер заарештовує не Оргона, а самого Тартюфа, сприймається як несподівана й не зовсім типова — адже подібних тартюфів і оргонів було занадто багато.

«Тартюф» синтезував у собі різні комедійні жанри, а окремі епізоди в п'єсі набули навіть драматичного звучання, характерного для трагедії. Наслідувач традицій гуманістів епохи Відродження, Мольєр використав і їхню випробувану зброю — гротеск і соціально-політичну сатиру, що особливо сприяли викривальному пафосу комедії. Події, які розгортаються у вузькій сфері родини Оргона, визначили тему сімейно-побутової комедії, а типовість рис головного героя і частково інших персонажів свідчили про наявність елементів комедії характерів. Історія із скринькою, де були сховані якісь таємні документи, від яких залежала доля Оргона, свідчила про наявність елементів комедії інтриги. Буфонно-комічні елементи комедії Мольєр запозичив із популярних народних фарсів. Нарешті, пристрасна боротьба інших персонажів (Доріна, Клеант, Ельміра, Даміс) з представником чужого їм феодального світу, прагнення захистити правду,

їхня розважливість, простота і реалістичність поглядів свідчили про народну основу комедії.

Ім'я Тартюфа міцно увійшло в лексику багатьох народів — настільки великою виявилась узагальнююча сила цього типового соціального образу.

1665 року Мольєр написав свою першу прозову комедію «Дон Жуан, або Кам'яний гість», використавши широко відомий сюжет про любовні пригоди розбещеного молодого ідальго Дон Хуана. За свідченням севільських хронік, його скандальні пригоди врешті обурили церковників і вони його вбили, а потім поширили легенду, за якою Дон Хуан був покараний небом і потрапив до пекла. Проте знайома тема набула у Мольєра нового звучання. Його герой — найогидніший і водночас найпривабливіший з усіх Дон Жуанів, яких знали до того. Надавши своєму героєві характерні риси і ознаки французького розбещеного хижака аристократа свого часу, зробивши його цинічним розпусником, лицеміром, безсоромним зухвальцем, позбавленим усяких моральних принципів і позитивних ідеалів, Мольєр ніби висловив ставлення усього третього стану до ворожої йому і ненависної аристократичної верхівки феодального суспільства. Але разом з тим мольєрівський герой стає носієм таких позитивних рис, що роблять його образ часом навіть привабливим. Він має гострий критичний розум, що дозволяє йому давати нищівні характеристики представникам феодального світу, який породив його самого; він ризикує життям, ставши на захист незнайомої людини, не боїться ні бога, ні небесної кари, глузує з пекла і майбутнього життя. У цьому плані образ Дон Жуана подібний до знаменитого шекспірівського сера Джона Фальстафа. Куртуазна зовнішність, цинічний внутрішній зміст, примхливо уживаючись з атеїстичним і раціоналістичним розумом, роблять образ цього героя складним і життєвим.

Мольєрівський Дон Жуан відрізняється від своїх паралелей в іспанських, італійських і французьких варіантах тим, що він не просто розбещений, не просто безбожник, а цілком визначений соціальний тип, що вийшов з тих верств суспільства, яке Мольєр ненавидів і намагався викрити. Герой Мольєра позбавлявся однобічного класицистського тлумачення з характерними для нього перебільшеннями якихось трагічно-комедійних або шаржованих рис і ставав повнокровним, життєвим образом, максимально конкретизувався і був схожим на тих вільнодумних сучасників Мольєра, «лібертенів»-аристократів, що хизувалися своїм морально-релігійним нігілізмом.

Саме в такому зображенні героя і полягало новаторство великого драматурга, який прийшов до реалістичного зображення як свого персонажа, так і всієї його історії. Типовість Дон Жуана ввела в оману навіть критиків, які почали шукати його прототип у придворних колах, не зрозумівши, що він увібрав у себе риси багатьох представників аристократичного суспільства.

Блискучий промовець, Дон Жуан жодного разу не захистив честі свого дворянського стану, вади якого так переконливо викрив Сганарель. Його гіркі думки через сторіччя в дещо іншій формі повторить безсмертний Фігаро Бомарше. Живучи сьогоднішнім днем, миттю, Дон Жуан щирий, коли освідчується в коханні якійсь жінці, що її він уперше бачить, і йому байдуже, чи одягнена вона в гантовану сукню знатної дами, чи в простеньку сорочку сільської дівчини, чи звуть її Ельвірою або Матюріною. І він вірить, щиро вірить у свою миттєву любов — так само, як і в те, що вона швидко зникне, витіснена новим почуттям. У відповідь на докори Ельвіри, своєї чергової жертви, Дон Жуан признається, що він зовсім не вміє прикидатись. І водночас він добре знає ціну лицемірству. В одному із своїх останніх монологів він блискуче викрив «модний порок» — «привілейоване лицемірство», що його вважають доброчесністю. Він каже приголомшеному Сганарелеві, що віднині сам хоче прикритися машкарою лицемірства,— адже це надійно, навіть якщо його викриють, «вся зграя» заступиться за нього. Так Мольєр помстився тартюфам із «Товариства святих дарів» за заборону своєї комедії.

Вже згадувалося, що Дон Жуана наділено рядом позитивних рис, а інколи Мольєр ніби підкреслює благородну поведінку героя. Можливо, це слід пояснити тим, що Мольєр намагався відійти якнайдалі від традиційного релігійно-моралізаторського образу Дон Жуана. А проте, незважаючи на окремі привабливі риси Дон Жуана, образ його антидемократичний у своїй основі. Про це свідчать сцени із Сганарелем, з П'єро, у яких Дон Жуан виявляє свою зневагу до представників третього стану. Він не гребує навіть тим, щоб, забувши про свою дворянську честь, наживатись на них. Подібно до того, як граф Дорант оббиратиме міщанина Журдена, так і Дон Жуан намагається обібрати буржуа Діманша. Автор закінчує п'єсу «небесним покаранням» героя, тобто ніби йде за встановленими зразками, і його розбещений і аморальний грішник потрапляє до геєни вогненної. Але такий фінал надто вже нагадував буфонаду. Справді, Дон Жуан з криком зникає в полум'ї. Та слідом за цим чути голос Сганареля: виявляється, всі задоволені покаранням негідника, тільки йому не пощастило, бо він втратив свою платню. Тричі повторювана

фраза про втрачені гроші викликала не почуття побожного жаху чи священного трепету, а веселий сміх глядачів.

Не менш переконливо і реалістично, соковитими барвами намальований багатогранний образ Сганареля. Він далеко відходить від традиційно-фарсового образу слуги, джерела комізму і жартівливих витівок. Сганарель Мольєра практичний і хитрий, добропорядний і побожний, часом примітивний і боягузливий, але наділений здоровим глуздом. Цей образ викликав особливу ненависть церковників. У памфлеті, спрямованому проти Мольєра, один з натхненників кампанії наклепів Рошмон писав, що той «сміється з релігії і проповідує вільнодумство, роблячи велич божу іграшкою в руках театрального пана і його слуги-атеїста, який глузує з неї, слуги, ще безбожнішого, ніж його господар...». Обурення Рошмона посилювалось тим, що безбожнику Дон Жуанові протистояв лише «дурнуватий і обмежений» Сганарель, який вірить у «чорного монаха», а захищаючи релігію, «розквашує собі носа», тобто його доводи на користь релігії лише роблять іще переконливішими безбожні думки Дон Жуана.

Сганарель — образ у п'єсі надзвичайно важливий, оскільки саме завдяки йому автор глибше розкриває образ головного героя. У численних суперечках з Дон Жуаном Сганарель доводить негідність його поведінки, викликаючи у того сміх або таку відповідь, що примушує замовкнути простакуватого слугу. І все ж Сганарель переконаний у несправедливості вчинків свого пана, страхає його небесною карою, з якої Дон Жуан лише глузує. У цих епізодах автор досягав подвійної мети. Він дискредитував не тільки мораль і поведінку великого дворянства, а й саму релігію, оскільки докази Сганареля, якими він намагається її захистити, настільки наївні, незграбні й двозначні, що досягають протилежного наслідку. Його здоровий глузд, народна кмітливість далекі від розуміння євангельських чудес, які він замінює зрозумілими всім реаліями навколишньої дійсності і тим самим заперечує релігійні твердження про виникнення матеріального світу, непорочне зачаття тощо.

«Дон Жуан» продовжив викривальні тенденції «Тартюфа», а обидва герої певною мірою споріднені між собою, щоправда, Дон Жуан зображений значно ширше. У цій п'єсі Мольєр сміливо пішов на порушення класицистичних канонів, встановлених для кожного драматичного жанру. Написана прозою, вона мала в собі не тільки комедійні, а й драматичні елементи, тому за жанром може скоріше вважатися трагікомедією, що на початку XVII ст. з'явилася в європейських літературах.

Реакційні кола Парижа зустріли «Дон Жуана» з неприхованою лютю і домоглися заборони п'єси. Абат Террассон писав, що

«немає нічого згубнішого для моралі, ніж театральні п'єси, подібні до «Камінного гостя». Після смерті Мольєра «Дон Жуан» знову з'явився на сцені, але вже в поетичній переробці Тома Корнеля (брата уславленого драматурга П'єра Корнеля) з багатьма купюрами і змінами в тексті. Справжній мольєрівський текст був поновлений лише в 1841 році.

Зразком «високої» класицистичної комедії Мольєра був «Мізантроп» (1666), що ідейно завершував своєрідну трилогію найзначніших сатиричних творів драматурга. Серед усіх написаних Мольєром комедій «Мізантроп» був найбільш серйозним, філософськи глибоким твором. Це відзначив пізніше Вольтер, який сказав, що «Мізантроп» написаний «скоріше для розумних людей, ніж для натовпу».

Головний герой п'єси Альсест — високоморальна, чесна і благородна людина, якому чужі мораль і звичаї аристократичного суспільства, його салонна культура. Пристрасний поборник справедливості, він не знаходить спільної мови з його представниками, відчуваючи себе трагічно самотнім серед них. Облудність думок дворянства, лицемірні вчинки, легковажність і зрадливість коханої Селімени, нещирість друзів роблять його похмурим скептиком і мізантропом, а саме його життя нестерпним. Усе це примушує його висловлювати неприємні їм думки, давати негативні характеристики. Висунуті ним принципи так само зовсім чужі представникам дворянства. Щоб зрозуміти їх, їм довелося б цілком змінити своє єство, позбутися всього, що було їхнім природним середовищем і що породило їх.

Отже, Альсест і світ аристократичної молоді, що його оточує, знаходяться на протилежних полюсах. Герой різко критикує окремих її представників за різні недоліки, але ці недоліки перетворюються в його уяві на властиві всім без винятку людям. Тому він не може відділити зло від добра, оскільки одні люди творять це зло, а інші, не маючи в собі сили виступити проти нього і засудити його, самі стають причетними до нього. Ситуація, коли герой стикається з розтлінністю навколишнього світу, падінням його моралі, не нова в літературі. У подібне становище потрапляє шекспірівський Гамлет, і це обумовлює його глибокий драматичний конфлікт. Але якщо герой Шекспіра розуміє неможливість для себе власними силами виправити порочний світ, то Альсест кидається в бій і намагається здолати всі людські вади з допомогою словесної критики і гнівних оцінок. І в його випадах проти людини й розумуваннях з приводу порочності її натури немає трагізму,— навпаки, він сам стає смішним.

Так, Альсест пориває дружбу з Філінтом лише тому, що той

привітався з негідною, на його погляд, людиною. Альсест образає доблесного і сміливого (як він сам визнає) Оронта, що ставиться до нього з щирою прихильністю, і з комічним запалом і гнівом проголошує, що «шибениці варт, хто вірші ті писав». Альсест не може простити коханій Селімені її кокетування і легковажності, які викликають у нього нестримні ревнощі, брутальні обвинувачення у розбещеності і, врешті, прокляття на адресу всього людства.

Комізм Альсеста постає як наслідок невідповідності між гострим викриттям ним справжніх пороків аристократичного суспільства, його фальші і егоїзму, лицемірства і брехливості, безсоромної гонитви за багатством, тобто зла, що справді роз'їдало це суспільство,— і дріб'язковістю об'єктів, обраних героєм для критики, зокрема нападками на незначні вади, взагалі властиві людині, які для нього переростають у найстрашніші пороки людства. Отже, глибока за змістом критика Альсеста має зовсім неглибоку форму. Драма його обертається на фарс, бо всі його проповіді і вимоги виявляються нереальними, викликаючи у присутніх сміх чи навіть глузування.

Трагедія героя полягає в тому, що він загалом любить людей, але його гуманізм має похмуро-фанатичний характер, він вимагає від них ідеальних норм поведінки, тобто значно більше того, ніж вони можуть дати.

Альсестові в комедії протистоїть Філінт, персонаж зовсім іншого типу. Мольєр відводить йому важливе місце, оскільки саме в суперечках між ними найглибше розкривається їхнє ставлення до навколишньої дійсності. На протилежність різкому й непримиренному Альсестові Філінт постає як гуманіст, що вірить у людину. Друг Альсеста, він лагідно намагається довести йому хибність його поглядів, переконати в тому, що людям слід пробачати їхні невеличкі вади. Він не розуміє різкої відвертості Альсеста, справедливо вважаючи, що вона може лише образити людину. Ненависть друга до всієї «породи людей» здається йому зовсім невиправданою, оскільки життя вимагає «у всьому додержувати міри».

Філінт не схвалює бажання Альсеста віддалитися від людей. Навпаки, він радить бути ближчим до них для того, щоб своїм впливом допомагати виправленню їхніх недоліків. І хоч Мольєр, викриваючи ненависне йому аристократичне суспільство, не раз вкладав свої думки в уста Альсеста, у цьому висновку Філінта він опиняється на його боці.

Одночасно з 22-ю виставою «Мізантропа» Мольєр влітку 1666 року поставив на сцені і нову триактну комедію-фарс «Лі-

кар мимоволі». Сюжет її запозичений із середньовічної фабльо «Про вілана-лікаря», де розповідається про багатого селянина; його жінка, щоб помститися, видає його за лікаря перед гінцями короля, і він хитрістю виліковує королівну та ще з півсотні хворих і одержує винагороду за свою «мудрість». На цю тему Мольєр ще під час своїх мандрів по провінціях написав невеличкий фарс, який він пізніше переробив у веселу одноактну п'єсу «Летючий лікар», а також у фарс «В'язальник хмизу».

Комедія «Лікар мимоволі» відрізняється від попередніх написаних на цю тему п'єс реалістичною конкретизацією персонажів і подій. Драматург дає в ній умотивовані психологічні характеристики своїх героїв. У цьому плані найвдаліший образ Сганареля, безтурботного жартівника, п'янички-хитруна, що будь-яку ситуацію вміє обернути собі на користь. Мольєр наділяє Сганареля всіма традиційно-фарсовими рисами героя ранньої плебейсько-буржуазної літератури — хитрістю, розумом і спритністю — і використовує його для дискредитації тогочасних лікарів. Адже Сганарель був лише слугою якогось медика, проте за певних обставин він може легко вдати з себе лікаря-професіонала, хоча тільки й знає якийсь десяток латинських слів та перекручених назв хвороб і ліків.

У цій комедії для підсилення комічного враження Мольєр широко вдається до художнього засобу повторів і дублювання реплік двома персонажами (наприклад, Валером і Лукою) та інших найрізноманітніших засобів комізму.

Наступні п'єси, написані Мольєром на замовлення Людовіка XIV для придворних вистав, були своєрідною даниною драматурга вимогам і смакам аристократії.

Подією у театральному житті Парижа стала комедія «Амфітріон» (1668), у якій в образах античних богів і героїв — Юпітера, Меркурія, Амфітріона, Алкмени та інших — Мольєр дотепно висміяв французьку придворну знать, безчесну й аморальну, що заради кар'єри була готова принижуватись і плазувати перед королем та його фаворитами.

1668 рік став якісно новим етапом у творчості драматурга. Якщо раніше об'єктом його сатири були представники феодального дворянства, то тепер він звертається також і до сатиричного викриття свого класу — буржуазії. Одним з кращих таких його творів була комедія «Скупий» (1668), у якій він показав найспецифічніший порок буржуазії — нестримну гонитву за грішми, що перетворює людину на жорстокого, себелюбного хижака. Сюжет «Скупого» запозичений з комедії римського комедійного поета Плавта «Скарб», але розроблений Мольєром значно глибше.

Якщо у римського автора Евкліон випадково знаходить скарб, то у Мольєра Гарпагон свідомо здобуває гроші лихварством, наживаючись на чужому нещасті. Гроші, золото стають метою всього існування скупого, знищуючи в ньому всі людські почуття, руйнуючи родинні стосунки і зв'язки. Образ Гарпагона переростає у типовий і якоюсь мірою символізує початок нового сторіччя — сторіччя наживи й нестримного збагачення; він стає прямим попередником бальзаківських Гобсека і Гранде.

Ще одна комедія, поставлена в тому ж 1668 році,— «Жорж Данден, або Обдурений чоловік»,— продовжує тему викриття буржуазії і дворянства, але дещо в іншому плані. Мольєр давно помітив прагнення значної частини буржуазії здобути за будь-яку ціну дворянське звання і в такий спосіб «зрівнятися» з аристократами. Він змалював це типове на той час явище у «Жоржі Дандені», показавши людину, за поняттями дворян, низького походження — багатого буржуа, який, мріючи піднестися над своїм класом, одружується з аристократкою. Проте від дружини і нових родичів він бачить лише зраду, обман і зневагу.

Бажання проникнути у «вельможне товариство» захопило також і Журдена, головного персонажа комедії «Міщанин-шляхтич» (1670). Аналізуючи образ Журдена, критики за традицією акцентують увагу на обмеженості і навіть дурості цього збагатілого буржуа, якого Мольєр ніби піддає такій самій гострій критиці, як і представників дворянства — графа-шахрая Доранта і маркізи-авантюристки Дорімени. Проте, очевидно, така оцінка дещо однобічна.

Журден показує себе зовсім не таким дурним. Як типовий буржуа, він добре знає ціну грошам і те, у що їх вкладено. Він тримає в голові точні суми луїдорів, позичені Дорантові. Мало освічений, він може дивуватися, що все життя розмовляв прозою, але природний розум підказує йому слова для записки до маркізи, і його послання виявляється найкращим у порівнянні з тими галантними і придворно-витонченими варіантами, що їх пропонує вчитель філософії. Журден чудово розуміє свою неосвіченість, він говорить, що з радістю дозволив би себе відшмагати, «аби тільки знати все те, чого вчать у школі».

Журден постає в комедії оптимістичним представником того класу, що, впевнений у собі і в своїй силі, сміливо почав пробивати собі шлях до поставленої мети. Згодом ця буржуазія оголосить останній бій феодальному дворянству, який завершиться цілковитою її перемогою в часи революційних подій 1789 року. А поки що Журден хоче пробитися до «пристойного товариства» аристократів. Добре знаючи вади свого класу, Мольєр передусім висміює Журдена саме за цю безглузду мрію — будь-що зробити-

ся дворянином, за його плазування перед дворянськими титулами. Засліплений удаваною дружбою Доранта, який спритно видурює у нього гроші, Журден починає з презирством ставитися до «міщан», до власної дружини, до всієї своєї родини і навіть — до самого себе. Подібно до Дон Кіхота, який чинив усякі безумства, свято дотримуючись навіяного рицарськими романами рицарського кодексу честі, Журден, коли мова заходить про аристократичні звання, також втрачає останні крихти здорового глузду. Це — єдине його захоплення, своєрідне безумство. Свою дочку Люсіль Журден хоче зробити щонайменше маркізою; він перетворюється на домашнього тирана, сваволя якого переходить межі розумного. Усе це породжене згубним впливом аристократів, які в корисливих цілях розпалюють честолюбство Журдена, щоб їм легше було обдирати його.

Як завжди, жало мольєрівської сатири спрямоване проти представників знаті. Якщо простакуватий Журден своїми думками і вчинками створює комічне враження, то високородні Дорант і Дорімена викликають огиду своїм паразитизмом, прагненням скористатися багатством наївної людини. Адже Дорант, заборгувавши Журденові понад п'ятнадцять тисяч луїдорів, і не збирається їх віддавати. Егоїстичними, жадібними, бундючними і шахраюватими показує Мольєр цих двох представників «вищого» товариства, для яких питання моралі і честі давно вже не існують.

Якщо у вельможних колах не можна знайти позитивних персонажів, то Мольєр протиставляє Журденові практичну пані Журден і особливо Клеонта, гострозику служницю Ніколь, які байдужі до всяких шляхетських титулів і є носіями здорового глузду, критичного розуму, властивих представникам третього стану. Таким чином, не висміюючи буржуазію як клас — адже навіть у Журденові відчуваються симпатії автора до нього, не кажучи вже про Клеонта,— Мольєр різко виступив проти ганебного плазування, лакейського приниження певної її частини перед придворними титулами, викрив її кумедне домагання і собі досягти непотрібних їй аристократичних звань, «видряпатись знизу вгору».

Однією з останніх, написаних Мольєром, була фарсова комедія «Скапен-штукар» (1671). Її тему драматург запозичив з п'єси римського комедіографа Публія Теренція «Форміон». Мольєр зосередив у ній увагу на типовому персонажі комедії інтриги — Скапені. Жвавий і гострий на язик, жартівник і штукар, він, з одного боку, має найхарактерніші риси героя веселої італійської комедії Скаппіно, а з другого — значно глибший за нього, розумніший за своїх господарів — жадібного Жеронта і несміливого,

бездіяльного Леандра. Скапен знає, що завжди може дурити їх і крутити ними, як йому заманеться. Ця впевненість породжує в ньому почуття зверхності, надає його вчинкам особливої сміливості, що відчувається в його іронічно-недбалому ставленні до тих, хто його оточує. Хоч Скапен і зізнається сам у своїх негідних вчинках — крадіжках, шахрайстві тощо,— хоч він і далекий від високої моралі, все ж симпатії глядачів завжди на його боці. Пояснюється це не тільки тим, що Скапен увібрав у себе кращі народні риси. Глядачів приваблює його доброзичливість, готовність допомогти людині в її прагненні щастя, у таких випадках цей проноза забуває про корисливі розрахунки, навіть іноді свідомо наражається на небезпеку.

Інші образи комедії розкриті Мольєром не так глибоко, а якщо деякі з них і стають яскравішими, переконливими і психологічно правдивими, то знову лише завдяки Скапенові, що втручається у взаємини між героями, допомагаючи їм владнати свої любовні чи фінансові справи. Октав і Леандр постають як зовсім бездіяльні і пасивні персонажі, не здатні подолати перешкоди на шляху до свого щастя.

Класицисти, а особливо їхній теоретик Нікола Буало, вороже сприйняли «Скапена-штукаря». У своїй програмній поемі «Мистецтво поетичне» Буало засуджував Мольєра за його надмірну близькість до народу і за використання ним одверто балаганних прийомів: «У безглуздому мішку, в який загортається Скапен, я вже зовсім не впізнаю автора «Мізантропа».

«Хворий, та й годі» (1673) — остання комедія видатного драматурга. Втрата кількох близьких йому людей, розрив з деякими друзями, переслідування з боку ворогів виявились надто важким випробуванням для Мольєра і остаточно підірвали його здоров'я. Виконуючи роль Аргана на четвертій виставі комедії, Мольєр раптом відчув себе погано, але все ж довів роль до кінця. А через кілька годин його не стало...

З усією силою свого сатиричного таланту нападав Мольєр у цій комедії на псевдонаукові методи тогочасної медицини, на лікарів-шарлатанів і на тих, хто сліпо вірив у їхні знання. Одна з найжиттєрадісніших комедій поета, сповнена веселих дотепів і жартів, каскадів буфонно-фарсових прийомів, вона закінчується гостросатиричною інтермедією.

Головним героєм комедії стає буржуа Арган, цілком здоровий, але переконаний у тому, що його підточують тяжкі хвороби. Подібно до Журдена, який мріяв про титули, Арган охоплений настирливою ідеєю про свої уявні захворювання і думає лише про цілющі процедури й ліки. Це згубне захоплення приводить усю

родину на межу повного її розпаду. Як і Журден, Арган став маленьким тираном. Він хоче віддати дочку за лікаря Тома Діафуаруса лише для того, щоб мати власного домашнього ескулапа, і в разі незгоди загрожує віддати її до монастиря, а всі капітали збирається заповісти своїй дружині, лукавій інтриганці Беліні, яка прагне прибрати до рук всі його багатства, навіть спадщину його дочок. Фальшивим почуттям хитрої облудниці Мольєр протиставляє щиру любов його дочки Анжеліки, а також відданої, чесної і прямодушної служниці Туанетти. Роль ця в п'єсі надзвичайно важлива, оскільки з нею пов'язана вся інтрига комедії, всі головні сцени. Туанетта весь час глузує з Аргана, бо не вірить у його хворобу, як не довіряє і вправності всіх медиків, що з'являються у його домі: користолюбного шантажиста Пургона, дурних схоластів батька й сина Діафуарусів, аптекаря Флерана. Тільки завдяки хитрій інтризі, задуманій Туанеттою, що виступає в п'єсі чимсь на зразок жіночої паралелі Скапена, вдається врятувати Аргана від лікарської епідемії і поєднати Анжеліку з її коханим Клеантом.

Комедія «Хворий, та й годі» продовжувала реалістичні традиції творчості великого драматурга і увійшла до його спадщини як одна з його найбільш життєрадісних і реалістичних п'єс.

Свідчення сучасників донесли до нас відомості про останні дні Мольєра. До вмираючого драматурга, що став гордістю французького народу, найвидатнішим у Франції представником комедійного жанру за всі часи, не з'явився жодний із запрошених лікарів. Не було коло його ліжка і нікого із священнослужителів. В останню хвилину біля поета була лише якась черниця, що знайшла тимчасовий притулок у його домі. Так дві могутні корпорації — церковників і медиків — помстилися тому, кого ненавиділи за правду. Вони не могли пробачити йому гострих випадів на їхню адресу, його викривальних комедій, що зривали з них покрови святенництва і псевдонауковості і показували їх такими, якими вони були насправді — лицемірними ханжами, брехливими шарлатанами, вартими зневаги пігмеями.

Тартюфи намагалися мстити Мольєру і після його смерті. Паризький архієпископ заборонив ховати драматурга, і лише після втручання короля цю заборону було скасовано. 21 лютого 1673 року пізно ввечері Мольєра поховали за огорожею кладовища, на місці, відведеному для самогубців. За його трупою йшли родичі, багато друзів, акторів театру і величезна процесія шанувальників його таланту. Не було серед них лише придворних і аристократів.

Літературна спадщина Мольєра нараховує понад тридцять комедій, переважна більшість яких була оцінена по-справжньому лише після смерті драматурга. Численні пізніші спроби літературних ворогів Мольєра «замінити» його якимось іншим автором закінчилися невдачею. Мольєр був і лишився єдиним найвидатнішим комедіографом Франції. Матеріаліст за філософськими поглядами, реаліст за творчим методом, переконаний атеїст і гуманіст, неперевершений майстер сатиричного сміху, Мольєр, спираючись на творчу спадщину письменників попередніх епох, виробив свої власні художні принципи. Геніальність його полягала в тому, що він не розтворився у класицистичній доктрині і не став «одним з багатьох» представників сучасного йому театру, а вніс у нього властиву йому своєрідність і неповторність — глибоко реалістичне зображення навколишнього суспільства, його типових образів, чітко виражену народно-демократичну тенденцію, застосування всіх видів комізму: фарсові ситуації, карикатурні перебільшення, а також властивий народним сценам комізм характерів, ситуацій і звичаїв. Проте подібні комічні епізоди набували в нього часом цілком серйозного звучання, доброзичлива іронія переростала в уїдливу сатиру і гротеск, що мали підкреслити негативність того образу, який автор вважав огидним, соціально небезпечним. А інколи його іронія набувала смутку і навіть гіркоти. Траплялося це у тих випадках, коли її об'єктом ставали наївні, прості і загалом хороші люди, представники народу, третього стану, а глузували з них самовпевнені, бундючні й аморальні аристократи.

Мольєр, якого справедливо називають батьком нової комедії, вплинув на пізніші покоління майже всіх без винятку драматургів. Він був одним з тих, хто, долаючи перешкоди класицистичної доктрини, прокладав шляхи критичного реалізму.

Віра в людину, щирі, хоч і наївні мрії про краще для неї майбутнє, палка любов до життя і така сама палка ненависть до всього жорстокого й огидного, що є в ньому, до всякого соціального зла, уїдливо висміяного драматургом, сповнюють його радісно-серйозні комедії. У цьому й слід шукати причини їхнього незмінного успіху серед глядачів наступних епох. У цьому ж — безсмертя і велич генія Мольєра.

Вадим ПАЩЕНКО

КУМЕДНІ МАНІРНИЦІ

Комедія на одну дію

Переклала Ірина Стешенко

ДІЙОВІ ОСОБИ

Горжібюс — поважний городянин.

Мадлон — Горжібюсова дочка
Като — Горжібюсова небога — кумедні манірниці.

Лагранж
Дюкруазі — знехтувані поклонники.

Маротта — покоївка манірниць.
Альманзор — лакей манірниць.
Маскаріль — слуга Лагранжа.
Жодле — слуга Дюкруазі.
Двоє носильників з портшезом.

Люсіль
Селімена — сусідки.

Скрипалі.

Дія відбувається в Парижі,
в домі Горжібюса.

ЯВА 1

Лагранж, Дюкруазі.

Дюкруазі. Добродію Лагранж...

Лагранж. Що?

Дюкруазі. Гляньте на мене, тільки не смійтесь.

Лагранж. Ну?

Дюкруазі. Що скажете ви про наші відвідини? Чи ви дуже задоволені?

Лагранж. А як ви гадаєте, чи маємо ми з вами для цього підстави?

Дюкруазі. Та, правду кажучи, не зовсім.

Лагранж. Щодо мене, то я глибоко обурений! Чи то ж видано коли, щоб якісь чванькуваті провінціалки так пиндючились, так маніжились, як оці дві курки, та щоб чоловіків третирували з такою погордою? На превелику силу додумалися вони запропонувати нам стільці! Та я ще зроду не бачив, щоб при гостях так часто перешіптувалися, так позіхали, так собі очі терли, стільки разів питали: «А котра зараз година?» Чи відповідали вони на наші запитання, чи підтримували розмову? Ба ні! Тільки цідили крізь зуби: «так» чи «ні». Хіба ж ви не згодні зі мною, що коли б ми були найнікчемнішими особами в світі, то й тоді з нами не можна було б повестися гірше?

Дюкруазі. Мені здається, що ви берете все це надто близько до серця.

Лагранж. Звичайно, беру до серця, бо це мені болить! Я не заспокоюся доти, доки не помщуся над ними, доки не провчу їх обох як слід за це зухвальство. Знаю я, чого вони поставилися до нас із такою зневагою! Шкідливий дух манірності затруїв не тільки Париж, він поширився і на провінцію, і наші вертихвістки таки добре набралися тієї зарази. Одне слово, ці кумедні дівчата — справжня мішанина манірності й кривляння.

Я знаю, яким треба бути, щоб вони вшанували нас і привітали як слід; покладіться на мене, і ми з вами так з них посміємося, що ці курки відразу збагнуть, які вони дурні, і навчаться краще розумітися на людях.

Дюкруазі. Яким чином?

Лагранж. Я маю слугу Маскаріля, якого багато хто вважає за неабиякого дотепника; адже нині дотепність — це крам найдешевший! Отож цей зайдиголова забрав собі в голову, що він мусить ламати з себе вельможного пана. Він чваниться своїми уявними галантними манерами, ліпить нікчемні віршики і так зневажає інших слуг, що зве їх тварюками.

Дюкруазі. Ану-ну! Що ж ви там надумали?

Лагранж. Що я надумав? Треба... Ні, краще поговорім про це в іншому місці.

ЯВА 2

Горжібюс, Дюкруазі, Лагранж.

Горжібюс. Ну що? Побачилися з моєю небогою й дочкою? Як справи? Чим скінчилися ваші відвідини?

Лагранж. Мабуть, про це ви краще довідаєтеся від них, ніж від нас. А нам тільки й лишається, що подякувати вам за честь, яку ви нам зробили, та запевнити вас, що ми ваші найпокірніші слуги.

Дюкруазі. Ваші найпокірніші слуги.

Горжібюс *(сам)*. Ого! Щось вони не дуже задоволені, як я бачу. В чому ж річ? Треба розпитатися, в чім справа. Ей, хто там є?

ЯВА 3

Горжібюс, Маротта.

Маротта. Що накажете, пане?

Горжібюс. Де ваші господині?

Маротта. У своїй кімнаті.

Горжібюс. Що вони роблять?

Маротта. Губну помаду.

Горжібюс. А чи не забагато вони помадяться? Скажіть їм, щоб ішли сюди.

ЯВА 4

Горжібюс сам.

Горжібюс. Помада, помада!.. Далебі, ці негідниці пустять мене з торбами! Тільки й натикаєшся скрізь, що на яєчні білки, та на дівоче молоко, та на всяку всячину... Не доберу я ніяк, що воно й до чого? Відколи ми тут, вони змарнували сала принаймні від дюжини свиней, а скільки тих баранячих ніжок попереводили, то й не злічити! Четверо слуг можна було б прохарчувати!

ЯВА 5

Мадлон, Като, Горжібюс.

Горжібюс. Дуже треба переводити стільки добра на те, щоб шмарувати собі мармизи! Скажіть-но мені, як ви повелися з тими добродіями, що допіру вийшли звідси з такими незадоволеними обличчями? Чи ж я вам не наказував привітати їх так, як годиться шанувати майбутніх наречених? Адже ж ви добре знали, що я вас за них ладив?

Мадлон. Та як же могли ми поставитися до них привітно, тату, коли ці нечеми не вміють і поводитись як слід?

Като. Чи ж може, дядечку, хоч трохи розсудлива дівчина мати щось спільне з подібними особами?

Горжібюс. А чим же вони вам не догодили?

Мадлон. Оце виховання! Оце галантність! Починати прямісінько з законного шлюбу!

Горжібюс. А з чого ж накажеш починати? З незаконного співжиття, чи що? Мені здається, що ви так само, як і я, повинні їх тільки хвалити. Та чи ж може бути що порядніш ого за таке поводження? Коли вже вони пропонують священний шлюбний вінець, то це доводить, що наміри в них чесні.

Мадлон. Ах, тату! Ну що ви говорите! Та це ж такє міщанство! Мені просто сором слухати ваші балачки,— вам конче треба хоч трохи повчитися доброго тону.

Горжібюс. Дай спокій! Не маю я потреби підстроюватися під ваш тон. Кажу тобі ще раз, що шлюб — свята, священна справа і що з цього повинні починати всі чесні люди.

Мадлон. Мій боже! Коли б усі люди були до вас подібні, то, мабуть, кожен роман кінчався б на першій

сторінці! Нічого сказати, то було б пречудово, коли б Кір відразу ж одружився з Манданою, а Аронс почав би з того, що став би з Клелією до шлюбу!

Горжібюс. Що ти там верзеш?

Мадлон. Тату! Ось і моя кузина скаже вам те ж саме: шлюб — це останній епізод, спершу має відбутися ще багато різних пригод. Для того, щоб припасти дівчині до вподоби, поклонник повинен перш за все вміти висловлювати високі почуття, бути ніжним, лагідним і палким; запобігаючи ласки своєї коханої, він мусить додержувати певних звичаїв. Спочатку він має побачити даму свого серця десь у церкві, чи то на променаді, чи то на публічній церемонії, якщо тільки якийсь родич або друг волею неба не приведе його до неї в господу, звідки йому належить вийти замріяним і меланхолійним. Якийсь час ховає він свою пристрасть від коханої особи, а проте відвідує її дуже часто й щоразу переводить розмову на любовні теми, даючи товариству нагоду вправлятися в дотепності. Аж ось настає той день, коли він освідчується їй в коханні; ця ніжна розмова відбувається, звичайно, в якомусь садку, в затишній алеї, тимчасом як решта товариства залишається десь далі; це освідчення викликає раптовий вибух гніву, про що свідчить густий рум'янець на наших щоках, і на певний час наш гнів відлучає від нас закоханого поклонника. Але потім він все ж знаходить засіб уласкавити нас, призвичаїти нас потроху до палких своїх признань і, нарешті, зриває з наших уст слова кохання, що нам їх так важко було вимовити досі. Ось саме тут і починаються пригоди: підступні суперники, що чинять різні перешкоди нашій взаємній сердечній прихильності, тиранство батьків, облудні тривоги ревнощів, докори, вибухи розпачу, викрадення, а далі все те, що з того випливає. Отак ведеться справа в елегантному товаристві, і цих правил галантний кавалер не повинен ніколи порушувати. Чи ж випадає отак з доброго дива мало не з першої зустрічі ставати до шлюбу, згадувати про кохання, тільки підписуючи шлюбний контракт, і весь роман починати з кінця? Та це ж, тату, найогидніше гендлярство! Мені стає млосно на саму думку про це!

Горжібюс. І тобі не сором верзти таку нісенітницю? І оце зветься у вас високим стилем?

Като. Але ж, дядечку, моя кузина справді має рацію. Ну, подумайте, чи ж можна добре вітати людей, що зовсім не знаються на галантному поводженні? Іду в за-

клад, що ці нечеми зроду не бачили Карти Країни Ніжності і що Любовні записочки, Ласкаві послуги, Галантні послання та Мадригали — зовсім для них невідомі краї. Та це ж по всьому знати! Невже ви не бачите, що навіть зовнішність у них непоказна, вони ж зовсім не схожі на тих людей, про яких відразу ж складається добра думка! Прибути з любовним візитом у буденних панчохах та панталонах одного кольору, в капелюсі, не оздобленому перами, з недбалою зачіскою і в такому простацькому вбранні, наче в них не вистачило грошей, щоб прикрасити його стьожками... Нічого казати,— та й коханці ж з них, крий боже! Яке просте, убоге вбрання! Яка суха й нецікава розмова! Ані протягнених слів, ані різноманітних інтонацій! Я, між іншим, звернула увагу ще й на те, що комірці в них від поганої майстрині, а панталони на цілу четвертину вужчі, ніж годиться.

Горжібюс. Здається, вони обидві з глузду з'їхали! Не можу зрозуміти, що вони мені торочать! Слухай-но, Като, і ти, Мадлон...

Мадлон. Благаю вас, тату, забудьте нарешті ці неподобні йменння і звіть нас інакше.

Горжібюс. Ну що ти їм казатимеш! Як то «неподобні йменння»? Тадже ж ці йменння дано вам, коли вас хрестили!

Мадлон. О боже мій! Які ж бо ви вульгарні! Диво дивне, як це такий батько міг породити на світ таку освічену дочку, як я! Хіба ж високим стилем можна говорити про якихось там Като чи Мадлон? Згодьтеся, що саме таке ім'я може зробити тривіальним найкращий у світі роман!

Като. Ну, звичайно, дядечку, хоч трішечки делікатне вухо жорстоко страждає, коли чує такі різкі звуки; а ім'я Поліксена, що його вибрала собі моя кузина, або Аміната, як я себе назвала,— такі милозвучні, що навіть ви ніяк не зможете того заперечувати.

Горжібюс. Слухайте-но, ось вам моє останнє слово. Я й знати не хочу ніяких інших імен, окрім тих, що вам дали хрещений батько та хрещена мати. Що ж до тих добродіїв, про яких тут іде мова, то я добре знаю і їхні родини, і їхні достатки й рішуче вимагаю, щоб ви повиходили за них заміж. Обридло вже мені з вами панькатися, а доглядати отаких двох дівуль — це тягар не під силу для людини мого віку.

К а т о. Щодо мене, дядечку, то я можу сказати вам лиш одне: шлюб, на мою думку,— річ вельми непристойна. Хіба ж можна не страждати від думки, що доведеться лягти спати поруч із зовсім голим чоловіком?

М а д л о н. Дозвольте нам хоч трохи подихати атмосферою вищого паризького товариства,— адже ж ми приїхали сюди ще так недавно. Дайте нам волю самим зав'язати роман і не підганяйте нас із завершенням.

Г о р ж і б ю с *(набік)*. Ясна річ — вони збожеволіли! *(Вголос)*. Кажу вам іще раз: я нічого не розумію в тому, що ви там базікаєте, але хочу бути справжнім господарем у себе вдома; і щоб відразу покласти край усім суперечкам, заявляю вам: або ви негайно візьмете шлюб, або — сто чортів! — я запроторю вас обох у монастир! Присягаюсь вам, що я від свого не відступлюся!

ЯВА 6

Като, Мадлон.

К а т о. Боже мій! Любонько, як у твого батька дух загрузає в матерії! Який неповоротний у нього розум! Як темно в його душі!

М а д л о н. Нічого не вдієш, любонько! Він так мене конфузить! Важко собі уявити, що я й справді його дочка. Мені здається, що настане день, коли якась щаслива пригода відкриє таємницю мого високого походження.

К а т о. Я теж такої думки; так, є певні ознаки, що ти шляхетного роду. А щодо мене, як подивлюсь я на себе...

ЯВА 7

Като, Мадлон, Маротта.

М а р о т т а. Там якийсь лакей питається, чи ви вдома; каже, що його пан хоче вас бачити.

М а д л о н. Дуреля! Чи ви коли відучитесь висловлюватися так вульгарно! Скажіть: з'явився гонець і запитує, чи вважаєте ви за зручне для себе дозволити його панові споглядати ваше обличчя.

М а р о т т а. Ач, чого заманулося! Не знаю я латини, та й філософії так, як ви, по «Великому Сіріусу» не вчилася.

М а д л о н. Яке зухвальство! Це нестерпно!.. Але хто ж пан того лакея?

Маротта. Та він назвав його маркізом де Маскаріль.

Мадлон. Ах, любонько! Маркіз! Ідіть же скажіть мерщій, що ми приймаємо. Це, безперечно, якийсь блискучий дотепник, до якого докотилася чутка про нас!

Като. Певна річ, любонько!

Мадлон. Знаєш, ми краще приймемо його тут, у нижній залі: це буде пристойніше, ніж запрошувати його до нашої кімнати. Ходімо, треба трохи причепурити зачіску... Подбаймо ж про нашу репутацію. Мерщій подайте нам повірника Грацій.

Маротта. Їй-бо, не доберу я, що це за звір; говоріть по-християнському, коли хочете, щоб я вас зрозуміла.

Като. Принесіть нам дзеркало, невігласко, та, глядіть, не забрудніть скла відображенням вашої пики.

ЯВА 8

Маскаріль, двоє носильників.

Маскаріль. Гей! Носильники, гей! Ой-ой-ой-ой-ой-ой! Ці негідники хочуть мені всі ребра переламати! Штовхати так об стіни та бруківку!

Перший носильник. Ото лихо! Та двері ж вузькі! А ви зажадали, щоб ми вас аж сюди втарабанили.

Маскаріль. А то як же! Ах ви шахраї! Та невже ж ви хотіли б, щоб я наразив пишну красу моїх пер на всі злигодні дощової пори та щоб на грязюці відбилися сліди моїх черевиків? Ну ж бо, забирайте геть ваш портшез!

Другий носильник. То заплатіть же нам, пане, будь ласка!

Маскаріль. Що?

Другий носильник. Я кажу, пане, віддайте нам спершу гроші, будь ласка.

Маскаріль *(даючи йому ляпаса)*. Що таке, негіднику! Ти наважився в такого вельможного пана, як я, вимагати грошей?

Другий носильник. Он як ви платите бідним людям! Яка нам користь із вашої вельможності! Хіба ж вона нас нагодує?

Маскаріль. Ого-го! Я вам покажу, де раки зимують! Ці каналії сміють ще жартувати зі мною!

Перший носильник *(беручи одну з палиць від портшеза)*. Ану, платіть нам мерщій! Нічого теревені розводити.

Маскаріль. Що таке?

Перший носильник. А те, що цю ж мить давайте нам гроші!

Маскаріль. Оце розумні слова!

Перший носильник. Швидше, швидше!

Маскаріль. Так, так! Ти вмієш розмовляти з панами як слід, а отой шахрай і сам не знає, що він ляпає. На, маєш! Досить з тебе?

Перший носильник. Ні, з мене не досить; ви дали ляпаса моєму товаришеві і... *(Заміряється палицею)*.

Маскаріль. Помалу, помалу! Ось маєш і за ляпаса. Я залюбки погоджуюсь на все, коли зі мною поводяться чемно. Ідіть собі, а трохи згодом верніться по мене — понесете мене до Лувру, на вечірній прийом.

ЯВА 9

Маротта, Маскаріль.

Маротта. Пане, мої панночки зараз вийдуть.

Маскаріль. Нехай не поспішають. Я розташувався тут дуже вигідно і можу почекати.

Маротта. А ось і вони.

ЯВА 10

Мадлон, Като, Маскаріль, Альманзор.

Маскаріль *(вітаючись)*. Шановні панни, ви, безперечно, дуже здивовані з того, що я дозволив собі до вас завітати, та не дивуйтеся, то ваша репутація накликала на вас цю неприємність. Висока достойність має для мене таку притягальну силу, що я ганяюся за нею по всіх усюдах.

Мадлон. Якщо ви ганяєтесь за достойністю, то не на наших землях вам слід полювати.

Като. Щоб бачити тут достойність, треба було привезти її з собою.

Маскаріль. О! Я протестую проти ваших слів! Слава про вас правдиво стверджує те, чого ви дійсно варті. Я певен: ви дасте шах і мат усьому, що є галантного в Парижі.

Мадлон. Ваша ласкавість посуває надто далеко наперед щедрість вашої хвали, і ми з кузиною не дозволимо собі вважати за правду солодкість ваших вельми приємних і втішних слів.

Като. Любонько, треба звеліти, щоб нам принесли крісла.

Мадлон. Ей, Альманзоре!

Альманзор. Що накажете, панно?

Мадлон. Мерщій повкочуйте нам сюди зручні пристрої для розмови.

Маскаріль. А чи не загрожує мені тут небезпека?

Альманзор виходить.

Като. Що ж вас непокоїть?

Маскаріль. Я побоююсь, щоб не викрали мого серця, щоб не знищили моєї незалежності. Я бачу, що ці оченятка мають нахил жартувати вельми небезпечно; вони можуть вчинити замах на свободу незалежної людини, вони здатні поводитися з її душею, як турок із мавром. О, сто чортів! Починаєш до них наближатися, а вони відразу стають у загрозливу позицію! Ой, їй-право, я їх боюсь! Я або накиваю п'ятами, або зажадаю твердої запоруки в тому, що вони не заподіють мені лиха.

Мадлон. Любонько, яка привітна вдача!

Като. Справжнісінький Амількар!

Мадлон. Не бійтеся нічого: наші очі не мають лихих замірів, і серце ваше може спочивати спокійно, звірившись на їхню чесноту.

Като. Але ж зробіть ласку, добродію, не будьте такі невблаганні до цього крісла, що ось уже чверть години простягає до вас свої руки; нехай же його бажання обняти вас знайде відгук у вашому серці.

Маскаріль *(поправивши зачіску та обсмикавши свої наколінники)*. Отже, шановні панни, що скажете ви про Париж?

Мадлон. Ах, добродію! Що ж можемо ми про нього сказати? Треба бути антиподом доброго розуму, щоб не визнати, що Париж — це невичерпне джерело різних чудес, центр витонченого смаку, дотепності та галантності.

Маскаріль. На мою думку, поза Парижем немає порятунку для порядних людей.

Мадлон. Це незаперечна істина.

Маскаріль. Буває часом трохи брудно, проте в нас користуються портшезами.

Мадлон. Так, справді, портшези — чудовий захист від вразливих нападів грязюки та негоди.

Маскаріль. У вас буває багато гостей? Хто з дотепників відвідує вас найчастіше?

Мадлон. На жаль, нас тут іще не знають; але ми сподіваємося, що незабаром уславимо себе: ми маємо одну приятельку, яка обіцяла привести до нас усіх авторів «Збірника вибраних творів».

Като. І ще декого з тих добродіїв, що мають славу верховних суддів усього елегантного.

Маскаріль. В цій справі я можу стати вам у пригоді краще, ніж хто інший; вони всі мене відвідують. Можу по щирості сказати: я ще в ліжку, а в мене вже товчеться чоловік п'ять-шість наших найвидатніших дотепників.

Мадлон. Ах, боже мій! Ми були б вам вдячні до найвищого ступеня вдячності, якби ви зробили нам таку ласку! Адже ж коли хочеш належати до вищого світу, то конче треба познайомитися з усіма тими добродіями. Це вони створюють людині репутацію в Парижі, а ви ж знаєте й самі, що для дами іноді досить простого знайомства з кимось із них, щоб вона вславилася як великий знавець мод, не маючи для того ніяких інших підстав. Що ж до мене, то я вважаю особливо цінним те, що, знаючись з такими вельми освіченими особами, навчаєшся сили найрізноманітніших речей, які нам конче треба знати і які є квінтесенцією дотепності. Щодня довідуєшся про різні новини з великосвітського життя, знайомишся з витонченими почуттями і обміном думками у прозі та віршах. Можеш точно сказати: такий-то написав найкращу в світі п'єсу на такий-то сюжет; така-то підібрала слова для такого-то мотиву; цей написав мадригал з нагоди любовних радощів; той скомпонував станси з приводу чиєїсь зради; добродій такий-то присвятив учора ввечері шість віршів панні такій-то, а вона послала йому відповідь нині о восьмій годині ранку; такий-то автор склав план свого нового твору; той пише третю частину свого роману, а цей віддав свої твори до друку. Ось що надає вам ваги в товаристві, а коли хто нехтує цими речами, то я нічогісінько не дам за весь його розум.

Като. Справді, я вважаю, що просто смішно, коли особа, яка хоче набути репутації великої розумниці, не знає всіх отих милих чотиривіршів, що їх складають у

Парижі щодня. Та я б від сорому спаленіла, коли б мене запитали, чи бачила я щось нове, а я його не бачила.

Маскаріль. Це правда, і соромно, і прикро стає, коли не належиш до тих, хто перший дізнається про всі міські новини. Та ви не турбуйтесь: я хочу влаштувати у вас академію дотепності й обіцяю вам, що в Парижі не буде скомпоновано жодного віршика, якого б ви не знали напам'ять раніше за всіх. Я й сам інколи розважаюся такими вправами, коли стукне мені в голову,— люблю, сто чортів, мистецтво! Ви можете почути в кращих паризьких альковах двісті моїх пісеньок, стільки ж сонетів, чотири сотні епіграм та понад тисячу мадригалів, не рахуючи загадок та портретів.

Мадлон. Скажу вам по щирості, я страшенно люблю портрети! Ах, це ж найвишуканіші поетичні твори!

Маскаріль. Складати портрети — це річ найтяжча, і тут потрібен глибокий розум. Коли ви ознайомитеся з моєю манерою, то, сподіваюсь, похвалите мою творчість.

Като. А я до нестями люблю загадки!

Маскаріль. То добрі вправи для розуму. Оце тільки сьогодні вранці я придумав аж чотири штуки і дам їх вам розгадати.

Мадлон. Мадригали теж дуже приємні, коли їх зроблено майстерно.

Маскаріль. До мадригалів маю я особливий хист. Зараз я саме намагаюся передати в мадригалах всю римську історію.

Мадлон. Ах, це чудово! О, прошу вас, залиште для мене бодай хоч один примірник, якщо ви її надрукуєте.

Маскаріль. Обіцяю кожній з вас по одному примірнику — і то в найкращій оправі. Друкувати свої твори — нижче від моєї гідності, та мушу давати на те згоду заради продавців книжок,— вони ж бо своїми проханнями не дають мені спокійно дихати. Треба ж їм заробити!

Мадлон. Уявляю собі, яка це насолода — бачити надрукованими свої власні твори!

Маскаріль. О, звичайно! До речі, я хочу прочитати вам експромт, що я склав учора в герцогині, моєї приятельки, під час мого візиту. Ех, сто чортів! Та й здорово ж я компоную оті експромти!

Като. Експромти — саме і є спробний камінь дотепності.

Маскаріль. Отже, слухайте.

Мадлон. Ми наставляємо обидва вуха.

Маскаріль.

Ох-ох! Дивився я на вас сумирно,
А ви вчинили лютий жарт...
Ви потайки украли серце вірне!
Рятуйте! Злодій! Пробі! Гвалт!

Като. Ах, боже мій! Яка витончена галантність!

Маскаріль. Все, що я віршую, доводить, що я великосвітський кавалер; тут і не тхне педантом.

Мадлон. Що ви! Що ви!

Маскаріль. А ви звернули увагу на початок? «Ох-ох!..» Правда ж оригінально? «Ох-ох!» Немов людина зненацька вжахнулася: «Ох-ох!» Що за диво: «Ох-ох!»

Мадлон. Так, я вважаю, що це «Ох-ох!» — щось надзвичайне!

Маскаріль. Здавалося б, ну, що там такого? Дрібниця!

Като. Ах, боже мій! Ну що ви говорите? Та це ж такі тонкі речі, що їм і ціни не складеш!

Мадлон. Безперечно! Я б воліла створити одне оце «Ох-ох!», ніж цілу епічну поему.

Маскаріль. Сто чортів! У вас чудовий смак!

Мадлон. Так! Здається, непоганий...

Маскаріль. А що ви скажете про цей рядок: «Дивився я на вас сумирно»? «Дивився я на вас сумирно», тобто я був зовсім спокійний, нічого лихого не сподівався; проста розмовна мова — «Дивився я на вас сумирно». «Сумирно» — зовсім невинно, без лукавства, як бідна овечка, «дивився я на вас», тобто милувався вами, не зводив з вас очей, «а ви вчинили лютий жарт...». Розумієте, що ви вчинили? Ви «потайки украли серце вірне...». Чи до вподоби вам оце слово «потайки»? А правда ж, я таки гарно добрав?

Като. Чудово!

Маскаріль. «Потайки» — крадькома, тишком-нишком; здається, ніби кицька непомітно підкрадається вхопити мишку — «потайки».

Мадлон. Неперевершений шедевр!

Маскаріль. «Украли серце вірне», тобто забрали, викрали моє серце. «Рятуйте! Злодій! Пробі! Гвалт!» Правда ж, немов пробігає у розпачі людина, хоче наздогнати злодія і репетує: «Рятуйте! Злодій! Пробі! Гвалт!»

Мадлон. Не можна не визнати, що це надзвичайно витончено й дотепно.

Маскаріль. Я сам поклав свій експромт на музику і хочу вам проспівати.

Като. Ви вчилися музики?

Маскаріль. Я? Зовсім не вчився.

Като. В такому разі як же ви змогли?

Маскаріль. Люди з вишуканого товариства знають усе, хоч ніколи нічого й не вчилися.

Мадлон. Звичайно, моя люба!

Маскаріль. Ось послухайте, чи сподобається вам мелодія? Гм, гм!.. Ла, ла, ла, ла, ла!.. Ах, знаєте, брутальність лихої погоди жорстоко вразила ніжність мого голосу; проте дарма, де наше не пропадало!.. *(Співає).*

Ох-ох! Дивився я на вас сумирно і т. д.

Като. Ах, яка жагуча мелодія! Скільки вогню! Розкіш! Умерти можна!

Мадлон. В ній є щось хроматичне.

Маскаріль. Ну, що ви скажете? Правда ж, музика добре передає головну думку? «Рятуйте! Злодій!..» А потім наче на всю горлянку гукають: «Про-о-о-о-обі!» І нарешті немов людині затамувало дух у грудях: «Гва-а-а-алт!»

Мадлон. Ось що означає знати суть справи, справжню суть — суть кожнісінької суті! Все чудово, запевняю вас. Я в захваті і від музики, і від слів!

Като. Я ще ніколи не чула такого талановитого твору!

Маскаріль. Усім тим, що я вмію, я завдячую природі, а не науці.

Мадлон. Природа повелася з вами, як ніжна мати; ви її мазунчик.

Маскаріль. Як же ви бавите час, ясні панни?

Като. Ніяк.

Мадлон. До зустрічі з вами ми додержували великого посту щодо всіляких розваг.

Маскаріль. Пропоную вам повезти вас цими днями до театру, коли на те буде ваше бажання; саме ставлять нову комедію, і мені було б дуже приємно подивитися її разом з вами.

Мадлон. Чи ж можна відмовлятися від таких речей!

Маскаріль. Я тільки прошу вас, аплодуйте якнайбільше, коли ми там будемо; річ у тому, що я обіцяв підтримати автора,— він ще сьогодні вранці мене просив. Тут уже так ведеться, що до нас, людей вельможних, ав-

тори приходять читати свої нові твори, щоб ми їх похвалили і створили їм славу. Ну, згодьтеся самі, чи ж наважиться партер нам перечити, коли ми вже висловили свою думку! Щодо мене, то я завжди додержую мого слова, і якщо вже пообіцяв якомусь поетові, то завжди кричу: «Чудово!» — перш ніж у театрі засвічують свічки.

Мадлон. Ой, не кажіть! Париж — надзвичайне місто. В ньому на кожному кроці відбуваються такі події, про які не маєш аніякісінького уявлення в провінції, хоч би яку витончену натуру ти мав.

Като. Досить, досить. Тепер ми вже знаємо, як треба триматися в театрі, і будемо аплодувати кожному слову.

Маскаріль. Не знаю, можливо, я й помиляюся, але з вашого обличчя видно, що й ви написали комедію.

Мадлон. Що ж! Може, ви до певної міри маєте рацію...

Маскаріль. Он як? Далебі, ми повинні побачити її на сцені! Між нами кажучи, я теж написав комедію і хочу її поставити.

Като. А яким акторам ви доручите її зіграти?

Маскаріль. Оце запитання! Звичайно, великим акторам. Тільки вони й здатні зрозуміти та оцінити по заслузі мистецький твір. Всі інші — неуки, що читають ролі точнісінько так, як говорять у житті; вони не вміють завивати, декламуючи вірші, та робити паузи в найкращих місцях. Ну, як же ви довідаєтеся, де саме починається гарний вірш, коли актор не зупиниться і тим не подасть вам знаку, що саме тут і слід зчиняти гармидер?

Като. Так, звичайно, можна зробити зрозумілою для глядачів усю красу твору: кожна річ цінується залежно від того, яку їй дають ціну.

Маскаріль. Чи до смаку вам оздоба мого вбрання? Чи пасує вона до мого костюма?

Като. Цілком.

Маскаріль. Чи добре дібрано стьожку?

Мадлон. Страх як добре! Справжній Пердріжон!

Маскаріль. А що ви скажете про мої наколінники?

Мадлон. Аж очі в себе вбирають!

Маскаріль. Можу похвалитися принаймні, що вони на добру четвертину ширші, ніж зараз носять.

Мадлон. Признаюсь, мені ще ніколи не доводилося бачити такої вишуканої елегантності в убранні.

Маскаріль. Прошу звернути ласкаву увагу органа вашого нюху на ці рукавички.

Мадлон. Вони страшенно добре пахнуть.

Като. Ще зроду не вдихала я таких добірних пахощів.

Маскаріль. А оце? *(Пропонує їм понюхати свою напудрену перуку).*

Мадлон. Чудові парфуми! Ах, які витончені, які чарівні пахощі!

Маскаріль. Ви мені нічого не кажете про мої пера! Якої ви про них думки?

Като. Страх які гарні!

Маскаріль. А чи ви знаєте, що кожне перо коштує луїдор? Таку вже я маю звичку: витрачаю гроші, не рахуючи, на все, що тільки можна знайти найкращого в крамницях.

Мадлон. Запевняю вас, що я з вами цілком згодна. Я страшенно вимоглива до всього, що я ношу, і не можу стерпіти, щоб навіть мої панчохи було зроблено не найкращою майстринею.

Маскаріль *(несподівано скрикуючи)*. Ай! Ай! Ай! Помалу, помалу! Бий мене сила божа, панночки, так же не можна! Не знаю, на яку ступити,— ваше поводження збаламутило мене... О, це нечесна гра!

Като. Що сталося? Що з вами?

Маскаріль. Боже милий! Обидві дами одночасно повстали проти мого серця! Атакувати мене і з правого, і з лівого боку! Ах! Та це ж суперечить міжнародному праву. Наші сили нерівні, і мені доведеться кричати: «Пробі! Гвалт!»

Като. Треба віддати йому належне — в нього якась особлива манера висловлювати свої думки.

Мадлон. В нього такий дивний-предивний розум!

Като. У вас полохлива уява: ви більше відчуваєте страх, ніж справжній біль, і серце ваше волає, хоч його ще й не поранено.

Маскаріль. Та де там, сто чортів! Адже ж його вже потрощено з голови до п'ят!

ЯВА 11

Като, Мадлон, Маскаріль, Маротта.

Маротта. Панно, там вас бажають бачити.

Мадлон. Хто?

Маротта. Віконт де Жодле.

Маскаріль. Віконт де Жодле?

Маротта. Так, пане.

Като. Хіба ви його знаєте?

Маскаріль. Це мій найкращий друг.

Мадлон. Мерщій просіть його сюди.

Маскаріль. Ми з ним давненько вже не бачились, і мене дуже тішить ця випадкова зустріч.

Като. Ось він.

ЯВА 12

Като, Мадлон, Жодле, Маскаріль, Маротта, Альманзор.

Маскаріль. А, віконте!

Жодле *(обнімаючись із Маскарілем)*. А, маркізе!

Маскаріль. Який же я радий, що довелось зустрітися з тобою!

Жодле. Який же я щасливий, що бачу тебе тут!

Маскаріль. Ну ж бо, обнімімося ще раз, прошу тебе.

Мадлон *(до Като)*. Любонько, слава про нас починає ширитися по місту; ось уже й великосвітські особи знайшли дорогу до нашої господи.

Маскаріль. Шановні панни, дозвольте мені відрекомендувати вам цього цяхетного добродія; слово честі, він вартий знайомства з вами.

Жодле. Справедливість вимагає, щоб вам віддавали належне, а ваші принади поширюють свої суверенні права на людей всіляких звань.

Мадлон. Ви доводите вашу чемність до краю лестощів.

Като. Цей день буде позначено в нашому календарі як найщасливіший.

Мадлон *(до Альманзора)*. Слухайте-но, хлопче, скільки разів вам треба повторювати? Невже ви не бачите, що є потреба в примноженні крісел?

Маскаріль. Не дивуйтеся, що у віконта такий непоказний вигляд: він щойно підвівся з постелі після тяжкої хвороби, яка вимучила його так, що він схуд і зблід на виду,— ось як бачите.

Жодле. Це плоди безсонних ночей при дворі та виснажливих бойових походів.

Маскаріль. А чи знаєте ви, ясні панни, що ві-

конт — один з найхоробріших мужів нашого століття? Він хвацький рубака!

Ж о д л е. Ви, маркізе, ні в чому переді мною не поступитесь. Ми добре знаємо, на що ви здатні.

М а с к а р і л ь. Це правда, ми з вами бували в бувальцях.

Ж о д л е. І в таких місцях, де бувало дуже жарко.

М а с к а р і л ь *(поглядаючи на Като й Мадлон)*. Атож, а проте не так жарко, як тут. Хи-хи-хи!

Ж о д л е. Ми з ним познайомилися в армії; коли ми побачилися вперше, він командував кавалерійським полком на мальтійських галерах.

М а с к а р і л ь. Атож, проте ви служили там ще до того, як я туди приїхав; пригадую, я був тоді лише молодшим офіцером, коли ви вже командували двома тисячами кавалеристів.

Ж о д л е. Війна — чудова річ, але, правду кажучи, в наш час при дворі мало цінують таких служак, як ми з вами.

М а с к а р і л ь. Ось чому я й хочу почепити мою шпагу на кілочок.

К а т о. Щодо мене, то я відчуваю невимовну ніжність до військових!

М а д л о н. Я теж їх люблю, але вимагаю, щоб у них із хоробрістю поєднувався розум.

М а с к а р і л ь. А пригадуєш, віконте, того півмісяця, що ми його захопили з тобою у ворога при облозі Арраса?

Ж о д л е. Та який там півмісяць? То ж був цілий місяць, цілісінький!

М а с к а р і л ь. Мабуть, твоя правда.

Ж о д л е. Ще б пак! Хто-хто, а я те добре пам'ятаю, сто чортів! Мене саме тоді поранило в ногу гранатою, ще й досі видно рубці. Ось помацайте, зробіть ласку! Ви побачите, яка там була здоровенна рана.

К а т о *(помацавши йому ногу)*. А правда, який великий шрам!

М а с к а р і л ь. Будьте ласкаві, дозвольте вашу ручку і помацайте отут, на самій потилиці. Знайшли?

М а д л о н. Так, щось там є.

М а с к а р і л ь. Це мушкетна рана, яку я дістав під час останнього походу.

Ж о д л е *(оголюючи груди)*. А ось шрам від другої кулі, що прошила мене наскрізь в бою під Гравеліном.

Маскаріль *(узявшись рукою за гудзика своїх панталонів)*. Тепер я вам покажу, яка тут була жахлива рана.

Мадлон. Не треба, не треба: ми віримо вам і без того.

Маскаріль. Це почесні знаки! Вони — найкраща рекомендація для мене.

Като. Ми не сумніваємося, з ким маємо справу.

Маскаріль. Віконте, чи тут твоя карета?

Жодле. А що?

Маскаріль. Ми повезли б цих дам прогулятися за місто і презентували б їм частування.

Мадлон. Ми ніяк не зможемо поїхати сьогодні.

Маскаріль. Ну, то покличмо сюди скрипалів, щоб потанцювати.

Жодле. Чудова думка, сто чортів!

Мадлон. На це ми пристаємо; але ж нас мало,— треба поповнити нашу компанію.

Маскаріль. Гей, ви там! Шампань, Пікар, Бургіньйон, Каскаре, Баск, Ла Вердюр, Лорен, Провансаль, Ла Вйолет! А нехай чорти візьмуть усіх лакеїв! Здається, в жодного вельможного пана у Франції немає таких недбайливих слуг, як у мене. Ці каналії завжди лишають мене самого!

Мадлон. Альманзоре, скажіть слугам пана маркіза, щоб вони покликали скрипалів, та запросіть до нас наших сусідів — кавалерів і дам — залюднити пустелю нашого балу.

Альманзор виходить.

Маскаріль. Віконте, що ти скажеш про ці оченятка?

Жодле. А ти сам, маркізе, якої ти про них думки?

Маскаріль. Я гадаю, що нашій свободі не минути лиха,— навряд чи пощастить їй дременути звідси цілою та неушкодженою. Принаймні щодо мене, то я відчуваю якесь дивне зворушення і серце моє теліпається на волосинці.

Мадлон. Як натурально він висловлюється! Він уміє всьому надати приємності.

Като. Ах, він так і сипле дотепами.

Маскаріль. На доказ того, що я кажу вам правду, я в цю ж мить складу експромта. *(Обмірковує)*.

К а т о. О, згляньтесь на благання мого серця: дайте нам почути те, що складено на нашу честь!

Ж о д л е. Я й сам залюбки склав би якогось вірша, та почуваю, що моя поетична жилка зараз трохи охляла, бо цими днями з неї багато разів пускали кров.

М а с к а р і л ь. Ото нечиста сила! Перший рядок вірша завжди виходить у мене чудово, а далі справа не йде на лад, ніяк рими не доберу! Ні-ні, не женіть мене в потилицю. Ось побачите, на дозвіллі я складу вам такого експромта, що ви й не нахвалитесь.

Ж о д л е. О, він з біса розумний!

М а д л о н. А який галантний, як вишукано висловлюється, як добірно!

М а с к а р і л ь. Скажи, будь ласка, віконте, чи давно ти бачив графиню?

Ж о д л е. Минуло вже тижнів зо три, як я в неї не був.

М а с к а р і л ь. А знаєш, сьогодні вранці заїздив до мене герцог і хотів забрати мене з собою на село пополювати на оленів.

М а д л о н. А ось і наші подруги.

ЯВА 13

Л ю с і л ь, С е л і м е н а, К а т о, М а д л о н, М а с к а р і л ь, Ж о д л е, М а р о т т а, А л ь м а н з о р, с к р и п а л і.

М а д л о н. Боже мій! Даруйте нам, дорогенькі мої! Цим кавалерам спала на думку фантазія дати натхнення нашим ногам, і ми послали запросити вас, щоб заповнити пустку нашої асамблеї.

Л ю с і л ь. Ми вам дуже вдячні.

М а с к а р і л ь. Це так собі, маленький імпровізований бал, нашвидкуруч, але незабаром ми справимо бал на всю губу. Скрипалі прийшли?

А л ь м а н з о р. Так, пане, вони вже тут.

К а т о. Ну що ж, дорогі мої, ставайте на місця.

М а с к а р і л ь *(танцює сам, немовби вступ до танців)*. Ла-ла-ла, ла-ла-ла-ла!

М а д л о н. Яка в нього елегантна постать!

К а т о. І, певно, чудово танцює.

М а с к а р і л ь *(запросивши Мадлон до танцю)*. Свобода моя танцюватиме куранту разом з ногами. Додержуйте такту, скрипки, додержуйте такту! О, які неуки! Неможливо танцювати під таку паскудну музику. Хай

вас біс візьме. Та невже ж ви неспроможні додержати такту? Ла-ла-ла, ла-ла-ла-ла! Та грайте ж як слід! У, мугиряки, та й годі!

Жодле *(танцюючи)*. Ну, ви там! Повільніше, повільніше! Я ще не цілком очуняв.

ЯВА 14

Дюкруазі, Лагранж, Като, Мадлон, Люсіль, Селімена, Жодле, Маскаріль, Маротта, скрипалі.

Лагранж *(з ціпком у руці)*. Ага-а! То ви тут, шахраї! Що це ви тут робите? Ми вже три години вас розшукуємо!

Маскаріль *(якого лупцюють)*. Ай-ай-ай! Ви ж мені не казали, що й стусани будуть!

Жодле. Ай-ай-ай!

Лагранж. Ах, ви ж паскуди! То вам заманулося вдавати з себе вельможних панів?!

Дюкруазі. Це вам наука: в чужі черевики ніг не суньте.

ЯВА 15

Като, Мадлон, Люсіль, Селімена, Маскаріль, Жодле, Маротта, скрипалі.

Мадлон. Що все це означає?

Жодле. Ми побилися об заклад.

Като. Як! Ви дозволяєте себе бити?!

Маскаріль. О боже мій! Я хотів і взнаки не давати, що я це помічаю, бо я дуже запальний і втратив би самовладання.

Мадлон. Стерпіти в нашій присутності таку наругу!

Маскаріль. Ет, пусте! Давайте краще танцювати. Ми з ними давні знайомі, а друзям не випадає сваритися за таку дурницю.

ЯВА 16

Дюкруазі, Лагранж, Мадлон, Като, Селімена, Люсіль, Маскаріль, Жодле, Маротта, скрипалі.

Лагранж. Ну, мерзотники, годі! Зараз вам буде не до жартів, слово честі!.. А йдіть сюди, хлопці!

Входять троє або четверо кремезних хлопців.

Мадлон. Дозвольте, та як ви смієте зчиняти такий скандал у нашій господі?

Дюкруазі. Як, шановні панни! Та невже ж ви гадаєте, що ми можемо стерпіти, щоб наших лакеїв вітали краще, ніж нас, щоб вони амурилися з вами за наш рахунок, та маніжились отут, та з вами витанцьовували?

Мадлон. Ваші лакеї?

Лагранж. Так, наші лакеї. І це дуже негарно, дуже непристойно з вашого боку, що ви їх нам так розбещуєте!

Мадлон. О небо! Яка зухвалість!

Лагранж. Проте їм не пощастить більше пишатися в наших убраннях, щоб вам туману пускати; а якщо ви хочете їх кохати, то кохайте їх — прошу! — але заради їхніх чудових очей... Ну ж бо — роздягайте їх мерщій!

Жодле. Прощай, наше розкошування!

Маскаріль. І маркізові, й віконтові — кінець!

Дюкруазі. Ах, паскуди! Ви насмілюєтеся нас мавпувати! Ні, досить! Ідіть же та деінде пошукайте собі якої принади, щоб на неї пішли ваші кралі.

Лагранж. Так, це вже занадто! Мало того, що захопили наше місце, та ще й убралися в нашу власну одежу!

Маскаріль. О фортуно! Яка ж ти зрадлива!

Дюкруазі. Мерщій. Скидайте з них усе до останньої нитки!

Лагранж. Зараз же прибрати всі ці речі, швидко! А тепер, ясні панни, ваші кавалери вже мають нарешті свій природний вигляд, і ви можете й далі амуритися з ними скільки вам заманеться. Ми даємо вам цілковиту волю і запевняємо вас, що ми — добродій Дюкруазі і я — аніскілечки не будемо ревнувати.

ЯВА 17

Мадлон, Като, Жодле, Маскаріль, скрипалі.

Като. Ах, який конфуз!

Мадлон. Я ладна луснути з досади!

Один із скрипалів *(до Маскаріля)*. Що ж це таке? А хто ж нам заплатить?

Маскаріль. Зверніться до пана віконта.

Один із скрипалів *(до Жодле)*. Хто ж дасть нам грошей?

Жодле. Зверніться до пана маркіза.

ЯВА 18

Горжібюс, Мадлон, Като, Жодле, Маскаріль, скрипалі.

Горжібюс. А, негідниці! Та й наробили ж ви мені сорому на ціле місто! Ну-ну! Цікаві речі почув я від цих добродіїв, що допіру звідси вийшли!

Мадлон. Ах, тату! Вони заподіяли нам страшну образу!

Горжібюс. «Образу»! «Образу»! Я й сам знаю, що це образа! А все через вашу пиндючність, гидкі дівчиська! Вони віддячили вам за вашу гостинність; образили їх ви, винні ви, а на мені окошилося, мене, нещасного, ввели в неславу!

Мадлон. О, присягаюся, ми помстимося за образу, а ні, то я помру з горя! А ви, негідники, насмілюєтеся ще стовбичити отут після такого зухвальства?

Маскаріль. Отак поводитись із маркізом! Ось що значить світ! Ледь не поталанило — і нас уже зневажають ті, хто ще так недавно захоплювався нами! Ходімо, друже! Ходім, пошукаємо собі щастя десь у іншому місці. Я добре бачу, що тут шанують і люблять лише облудну пишноту, а голу доброчесність зневажають!

ЯВА 19

Горжібюс, Мадлон, Като, скрипалі.

Один із скрипалів. Пане, чи не заплатите ви нам замість них за те, що ми тут грали?

Горжібюс *(б'ючи їх)*. Геразд, геразд! Зараз заплачу, і ось якою монетою! А ви, паскудні дівчиська, скажіть спасибі, що я й вам не полатав так само боків. Тепер нам усі проходу не даватимуть, посміховище з нас робитимуть — ось до чого довели ваші химери та ваше безглуздя! Геть з моїх очей, мерзенні! Згиньте, пропадіть навіки! *(Сам)*. А вас, що спричинилися до їхнього безумства, вас, дурні витребеньки, згубні забавки дозвільних умів неприторенних ледацюг: романи, вірші, пісні, сонети й куплети,— нехай вас чорти візьмуть!

ТАРТЮФ,
АБО Ж ОБЛУДНИК

Комедія на п'ять дій

Переклав Володимир Самійленко

ДІЙОВІ ОСОБИ

Пані Пернель — Оргонова мати.
Оргон.
Ельміра } його жінка.
Даміс } Оргонові діти
Мар'яна }
Валер — закоханий у Мар'яну.
Клеант — Ельмірин брат.
Тартюф — фальшивий святенник.
Доріна — служниця Мар'яни.
Пан Лояль — судовий пристав.
Поліцай.
Фліпота — челядка пані Пернель.

Діється в Парижі, в Оргоновім домі.

ДІЯ ПЕРША

ЯВА 1

Пані Пернель, Ельміра, Мар'яна, Клеант, Даміс, Доріна, Фліпота.

Пані Пернель

Ходім, Фліпото; йди ж! Не хочу тут баритись.

Ельміра

Так прудко ви йдете, що нам не поспішитись.

Пані Пернель

Ви далі вже не йдіть, невісточко моя,
Бо церемоній цих зовсім не хочу я.

Ельміра

Звичайність так велить, а ще ж ви наша мати.
Але скажіть: чого вам хутко так тікати?

Пані Пернель

Бо надивилася на цей розгардіяш.
Щоб догодить мені — є клопіт, та не ваш;
Тому від вас я йду свого спокою ради,
Бо тут сміється всяк із кожної поради,
Мені ваги нема, та й не мовчить ніхто.
Та це ж не інше що, як двір царя Пето!

Доріна

Коли...

Пані Пернель

Голубочко! Ти дуже язиката.
Сваволі й смілості в тобі якраз до ката.
Ти думаєш, що всім язик потрібен твій.

Даміс

Але...

Пані Пернель

А ти зовсім, мій синочку, дурний,—
Я це кажу тобі, як баба до онука,
Що з тебе виросте ледащо й ледарюка,
Твоєму батькові казала я давно,
І виріс ти йому на горенько одно.

Мар'яна

Мені...

Пані Пернель

А ви, його сестричка,— ви плохенькі,
Мов тихая вода, такі собі тихенькі,
Але в такій воді якраз сидять чорти,
І ваших норовів не можу я знести.

Ельміра

Та ви-бо...

Пані Пернель

Вибачай, невісточко кохана,
А ти поводишся таки зовсім погано.
Тепер для їх обох ти матір'ю єси.
Який же приклад їм собою ти даси?
Марнуєш гроші так, що це мене вражає,
Вбираєшся, немов княгиня та. Хто дбає,
Аби одно своє подружжя чарувать,
Прикрас таких повік не стане начіплять.

Клеант

Ось слухайте...

Пані Пернель

А ви, невістчин любий брате,—
Я рада вас любить, кохати, шанувати,
Але якби це я Оргоном тут була,
То стежечка до нас для вас би заросла.
Ви всіх навчаєте, як треба жити... Пане!
Адже ж хто має честь, той слухать вас не стане.
Це, може, прикро вам? Це вас не потіша?
Що ж, правду я люблю: така моя душа.

Даміс

От любий ваш Тартюф без хиби та без вади...

Пані Пернель

Його послухатись усякий був би радий.
Мене те гнівае, що кожний дурень звик
Про нього розпускать нікчемний свій язик.

Даміс

Чи стану я терпіть, щоб шельма ця побожна
Забрала всіх до рук, що й писнути не можна!
Що, як цей любий пан ухвали нам не дасть,
То вже й побавитись не вільно? От напасть!

Доріна

Як слухати його, та ще й пойняти віри,
Що б ми не діяли, ми чисті бузуміри,
Бо гострий критик цей огудить нас усіх.

Пані Пернель

І все, що гудить він,— то є правдивий гріх,
За ним ви зможете до раю доступити.
Чи син мій вас не вчив, як слід його любити?

Даміс

Ні, сила батькова не здужае того,
Щоб я хоч трошечки любити міг його.
Я зрадив би себе, якби дививсь інакше,
Якби його діла мене вражали м'якше.
Пройдисвіт цей давно обурюе мене,
І я таки зроблю з цим паном щось страшне.

Доріна

Авжеж, хіба не глум, не сором на всі люди,
Що ми в руках усі в нікчемної приблуди?
Той ланець, що до нас без підошов прибрів,
А вся одежина на йому п'ять шагів,
Тепер, як паном став, усе те забувае,
Орудуе всіма, всім рота забиває!

Пані Пернель

Ой, не бреши! Тоді найкращий був би лад,
Якби всі слухались його святих порад.

Доріна

Це ваша вигадка його в святі запише,
А він — облуда весь і нею тільки дише.

Пані Пернель

Ото язик!

Доріна

Такі — його слуга й він сам,—
Що їм без розписки нічого я не дам.

Пані Пернель

Не знаю, що в душі в слуги його Лорана,
Але заприсягтись готова я за пана.
А ви на його всі тому повстаєте,
Що правди з уст його ніяк не знесете,
Бо гнівають його гріхи й думки лукаві,
А божий інтерес у нього в кожній справі.

Доріна

Так. А чому ж його злоба несита їсть,
Як завіта до нас хоч який-небудь гість?
Чи небо гнівають почесні ті візити,
Що він про них кричить, немов несамовитий?
А знаєте, чого він на гостей повстав?

(Показуючи на Ельміру).

Бо нашу пані він до них приревнував.

Пані Пернель

Мовчи, та з язика не вергай, мов з лопати,
Бо всяк, не тільки він, вам став би дорікати.
Бо весь гармидер цей, що в домі тут щодня,
Карет перед двором невпинна гуркотня,
І гук від тиску слуг, що панство понаводить,—
В сусідстві поговір та всякі брехні плодить.
Нехай у зборах тих іще гріха нема,
Але вже слава йде, а це хіба дарма?

Клеант

Невже ви плетунам заткнуть хотіли б рота?
Але на світі жить яка була б охота,
Якби не сміли ми приймати любих нам,
Аби не дати що сплітати брехунам?

Нехай би й так: ніхто до нас і ми нікуди,
Але невже тоді мовчали б злії люди?
Немає способу від брехень утекти,
То не вважаймо ж ми на ті дурні роти.
Живім по-людському, нехай собі сороки
Стрекочуть, як хотять, і лають на всі боки.

Доріна

Чи це ж не Дафночка й не Дафнин чоловік,
Що тріпають об нас злословий свій язик?
Ті, що в житті самі зблудилися з дороги,
Найперше від усіх підіймуть вас на роги.
Так і вишукують задля брехні чогось,
І вже біда, як їм почути довелось
Про приязнь вашу з ким, бо зараз перекрутять
І славу рознесуть, і інших збаламутять,
І фарби наведуть вони на вас такі,
Що й власні вчинки їх здадуться менш гидкі;
Бо як, мовляв, між нас ніде святих немає,
То й власний їхній бруд ніхто не покарає.
Вони б накинули неславу на весь край,
Щоб якомога менш припало на їх пай.

Пані Пернель

Твоє балакання пропало некорисно.
Тут про Оранту всім, здається, добре звісно —
Побожна то душа,— а от вона, гляди,
Не хвалить натовпу, що йде щодня сюди.

Доріна

Це правда, приклад цей згадати вам годиться,
Бо пані ця живе, неначебто черниця,
Але ж того вона тепер така свята,
Що вже минулися давно її літа.
Колись молодшою була вона вродлива,
То й до закоханих не так була спесива;
Тепер зістарілась, її вже світ не зна,
То й світ через оте не хоче знать вона,
Ховаючи себе під мудрістю святою,
Бо не здолає вже принаджувать красою.
Такий уже звичай у всіх зів'ялих краль,
Їх молодіж уся покинула, на жаль,
І, щоб розважитись і трохи вдовольнитись,
Нема їм способу, як тільки присвятитись.

І от живуть вони, немов черниці ті,
Та судять кожного, бо, бач, самі святі,
І ганять не тому, що правди путь їм мила,
Але що заздрість їм усі думки обсіла.
Не вибачать вони нікому тих потіх,
Що, як минув їх час, тепера не для них.

Пані Пернель

(до Ельміри)

Тобі, невісточко, така балаканина
Видимо до смаку, а я мовчать повинна,
Бо наймичка твоя з плесканням не вгава;
Але тепер і я скажу хоч слова два.
У найщасливішу свого життя годину
Мій син прийняв собі таку святу людину,
Що сам господь послав, вас бачивши в гріхах,
Щоб розум ваш слабий направити на шлях.
Так слухайте ж його, як вам спасіння любе:
Він гудить тільки те, що вас веде до згуби.
Всі ваші бесіди, гостини і танки —
То все лукавого мерзенні вигадки.
Про бога там ніхто не згадує в розмові,
Балачки ж, пустощі й пісні напоготові,
Там судять ближнього, беруть його на сміх
І брехні всякії вигадують про всіх.
Якби розумному між вами опиниться,
То в нього голова від крику розболиться.
Сто брехень заразом, хто на яку напав...
Там лікар був один, ще й гарно так сказав:
Це вавілонський стовп і язиків змішання,
Бо стовпились усі задля пащекування.
За вигадку таку йому-таки прийшлось...

(Показуючи на Клеанта).

А цей панок уже регочеться чогось!
Найдіть собі дурних та й будете сміятись.

(До Ельміри).

А ти... Але прощай! Не хочу вже змагатись,
Обрид мені сей двір і кодло ваше все.
Тепер мене сюди не швидко занесе.

(Ударивши по щоці Фліпоту).

А ти загавилась і спиш уже, псяюхо!
А, трясця!.. Як візьму оце тебе за вухо!
Іди за мною! Ну!..

ЯВА 2

Клеант, Доріна.

Клеант

А я вже не піду.
Боюся, щоб ізнов не вскочити в біду.
Ну, добра жіночка!

Доріна

А шкода, що не чує
Вона, як ваша мосць отут її шанує;
Була б подяка вам і, мабуть, не мала.
Вона б вам добрості ще краще довела.

Клеант

Без жодної вини чогось на всіх напалась.
Чи то вона в свого Тартюфа закохалась?

Доріна

Вона то ще не так; а от погляньте ви,
Чим син її зробився: той збувся голови.
Колись розумний був, як слухав нашу раду,
І навіть на війні не зоставався позаду;
Але тепер увесь свій розум загубив,
Відколи дуже так Тартюфа полюбив.
Рідненьким братом став Тартюфа називати,
Йому дорожчий він, ніж діти, жінка, мати,
Бо то довірений усіх його думок
І в ділі кожному єдиний ватажок.
А як почне його до серденька тулити!
Здається, дівчину не можна більш любити!
В обід його щодня на покуть садовить
І тішиться, як той за чотирьох трощить;
Йому найкращії шматочки відкладає;
Тартюф ікне, а він його поздоровляє.
Тартюф для нього все: порадник, голова;
Він згадує весь день усі його слова;
Що б не зробив Тартюф, то буде все чудово,
Оракулом стає його найменше слово.
А той найшов дурних і вже не ловить гав

І штучним виглядом Оргона підобгав.
У нього грошики видурює лукаво
І глузувати з нас добув нехибне право.
Та що! Його слуга, облесливе хлопча,
І той мішається до нас і нас навча.
Там як почне до нас казання говорити
Та розкидати нам стьожки, рум'яна, квіти!
Оце якось порвав нам хустку на шматки,
Що замішалася в його «Святі квітки»,
Говорячи, що ми без сорому змішали
З святою книжкою чортячі причандали.

ЯВА 3

Ельміра, Мар'яна, Даміс, Клеант, Доріна.

Ельміра

(до Клеанта)

На ваше щастя, ви не йшли аж до дверей:
Були б наслухались іще її речей.
Але, я бачила, вернувсь Оргон до хати,
То я до себе йду, щоб там його прийняти.

Клеант

А я зостанусь тут на кілька ще хвилин,
У мене тільки й справ — добридень дать один.

ЯВА 4

Клеант, Даміс, Доріна.

Даміс

Ви вкиньте з ним слівце про шлюб сестри моєї:
Боюсь я, що Тартюф замислив щось на неї,
То батька в другий бік коли б іще не збив.
Ви знаєте, що я цю справу полюбив:
З Валером любиться сестра моя Мар'яна.
Валерова ж сестра така мені кохана,
Що як не...

Доріна

Він іде.

ЯВА 5

Оргон, Клеант, Доріна.

Оргон

А, брате мій, здоров!

Клеант

Гаразд, що ви прийшли, а я вже був ішов.
А що, на хуторі вже красно, та не дуже?

Оргон

Доріно...

(До Клеанта).

Підождіть хвилинку, милий друже,
Призвольте трошечки, щоб я хоч розпитавсь
Про те, що сталось тут, та вже й не турбувавсь.

(До Доріни).

Чи все за ці два дні велось вам до вподоби?
Що поробляєте? Чи хто не мав хвороби?

Доріна

Завчора в пані страх боліла голова,
Та ще й пропасниця була якась нова.

Оргон

А як Тартюф?

Доріна

Тартюф? До його що пристане?
Такий гладкий, як був, товстий, лице рум'яне.

Оргон

Бідаха!

Доріна

Ввечері то й їсти не могли
І за вечерею ні крихти не взяли,
Бо в голові й тоді ще дуже в їх боліло.

Оргон

Ну, а Тартюф?

Доріна

Один за двох він справив діло.
Двох куріп'ят обгриз побожно до кісток,
Та ще й на закуску здоровий з'їв биток.

Оргон

Бідаха!

Доріна

Як лягли ж, то, як одну хвилину,
Качались цілу ніч без сну, без одпочину;
Було не можна спать, так дуже їх пекло;
А коло їх і нам спочинку не було.

Оргон

Ну, а Тартюф?

Доріна

Наївсь вечерею смачною,
Устав, та й спатоньки поплентавсь до покою,
І на перини там бебехнувся як пень,
Та вже прокинувся на другий тільки день.

Оргон

Бідаха!

Доріна

Та таки ми пані вговорили,—
І згодились вони, щоб кров їм отворили,
І зараз же тоді зробилось легше їм.

Оргон

Ну, а Тартюф?

Доріна

О, він не налякавсь нічим
І проти бід усіх, набравши в душу сили,
Хильнув чарок із п'ять, як снідати посіли,
Щоб знову в пані влить ту виточену кров.

Оргон

Бідаха!

Доріна

Та тепер усі здорові знов.
Піду ж до пані я, скажу, що ви чимало
Зраділи, що її хвороби вже не стало.

ЯВА 6

Оргон, Клеант.

Клеант

Вона ж у вічі вам на глум вас узяла.
Не гнівайтесь, бо річ моя зовсім не зла,
Але вам так і слід, самі собі ви шкоду
Зробили примхами, яких не чув я зроду.
Чи можна, щоб Тартюф вас так опанував,
Що вже байдуже вам до всіх на світі справ.
Ви прийняли його, ще й полатали лати...
А вже тепер дійшли...

Оргон

Ось годі вам казати,
Бо ви не знаєте зовсім, який він є.

Клеант

Не знаю? Що ж, тоді питання постає:
Як розпізнать його, яким він може бути?

Оргон

Якби вам довелось як слід його збагнути,
Ви б краю не знайшли всім радощам своїм.
Це чоловік такий... Ах! Він такий... зовсім...
Хто слухає його, живе в такім спокою
І дивиться на світ, як на копицю гною.
Я від його розмов цілком не той, що був,
І вже до всіх речей прихильності позбув.
Тепер і приязні в душі моїй немає:
Нехай тут мати вмре, брат, жінка, син сконає,—
Повірите, мені байдуже вже про те.

Клеант

От людські почуття і серце золоте!

Оргон

Якби ви знали, як ми вперше з ним спізнались,
Ви, певно б, так, як я, душею з ним з'єднались.
Оце було щодня до церкви тихо йде
І там, де я стою, навколішки впаде,
І в церкві хто б не був, на нього всяк дивився,
З яким він запалом до господа молився.
Зітхав так голосно, то знов крижем лягав

І землю щоразу покірно цілував;
А як виходив я, мерщій передо мною
Ставав при виході з свяченою водою.
Його слуга, що теж на праву путь ступив,
Про вбожество його зі мною говорив;
І то я став йому грошима помагати,
Але він не хотів усіх від мене брати.
«Частину я візьму,— казав,— а цю верну,
Бо я не заробив такого талану».
Коли ж я не приймав, він брав і в ту ж хвилину
На вбогих роздавав тих грошей половину.
Нарешті бог привів його до мене жить,
І саме відтоді мені в усім щастить.
Він догляда всього, за жінкою моєю,
Шануючи мене, зорить, як за своєю,
Її ревнує більш, ніж я, і вже мене
Сповістить кожний раз, як хто їй підморгне.
А щирий він який — повірити не можна,
Бо перед ним стає гріхом дрібниця кожна,
Його боїться він у всіх ділах своїх:
Оце якось собі поставив він у гріх,
Що, як піймав блоху,— а саме він молився,—
Вбиваючи її, занадто прогнівився.

Клеант

Ой, ой! Ви розум свій, мабуть, згубили весь
Чи то ви тільки так із мене смієтесь?
Балачка поглядів моїх не перетворить.

Оргон

Безбожно дума той, хто так, як ви, говорить,
І духу вільного в вас повна голова.
Я вас остерігав не раз уже й не два,
Що бог за ці думки вас тяжко покарає.

Клеант

Таким, як ви, якраз ця мова припадає,
Сліпі — хотять на всіх полуду навести,
Бо в них безбожний, хто не має сліпоти,
І той, кому кривить свій вид не до вподоби,
Ні віри в святощі не має, ні шаноби.
Ні, мова ця мене зовсім не настрашить,
Я знаю, що кажу, і бог це серце зрить;
На вихиляси всі не хочу я вважати;

Святим перед людьми себе не трудно вдати.
Так само, як не той одважний, хто зложив
Байки про те, яких побив він ворогів,
І до побожного життя дають закони
Не ті, що скрізь гудуть про піст і про поклони.
Гай, гай! Невже ж то вам, мій братику, дарма,
Що зовсім правди в тій побожності нема;
Чи з правдою брехню поставили б ви в парі?
Дали б ту саму честь обличчю, що й машкарі?
Те саме хитрощам, що й справжнім почуттям!
Подоба істини за правду стала вам!
Мара й особа вам однаково хороші,
Фальшиве золото для вас правдиві гроші.
Але ж поміж людьми найбільш істот чудних,
Натури чистої ніде не видно в них;
У межах розуму їм тісно аж до смерті,
І от силкуються вони, щоб їх розперти;
Не раз вони псують найвищі почуття,
Бо в них вони живуть без міри й без путя.
Про це я вам хотів між іншим нагадати.

Оргон

О, бачу я, що ви філософ, ще й завзятий.
У вас у одного ще розум не погас;
Знання й науки всі зостались тільки в вас;
Оракул ви, Катон для нашого століття.
І побіч вас усі — нікчемне тільки сміття.

Клеант

Ви помиляєтесь, я не філософ, ні;
Науки всі й знання не залягли в мені,
Проте ж хоч дещицю я, може, добре знаю
І правду від брехні запевно відрізняю.
Чи є де чоловік шановніший, як той,
Хто богові себе віддав? Він є герой.
На світі вищого нічого я не бачу
Над душу праведну, в побожності гарячу.
Але зате найбільш ненавидна мені
Побожність для людей, збудована з брехні,
І ці пройдисвіти, ці ніби преподобні,
Ці богокради, ці актори неподобні,
Що найсвятіше все, що має людський рід,
За іграшку взяли, забувши кару й стид,
Бо пориви в душі до зиску тільки чують,
А з правди роблять крам і святістю торгують,

І щоб поваги більш собі в людей здобуть,
Очима лупають і землю лобом б'ють.
Поглянути на них — живими йдуть до бога,
А пхають у гаман де можна й скільки мога;
В гарячих молитвах випрошують у всіх,
Монахів удають між натовпу й утіх,
Ховають бруд душі за ревністю до віри,
Дражливі, тяжко злі, безвірні, лицеміри,
І якщо їм кого згубити закортить,
То згублять і речуть: се небо так велить.
Вони тому страшні неситою злобою,
Що проти нас беруть таку поважну зброю,
Бо люди віри ймуть у щирість їх, вони ж
Охоче в серце нам свячений встромлять ніж.
На цих дурисвітів наш вік тепер багатий;
Побожне ж серце теж не трудно розпізнати.
Чимало є таких правдивих за наш час,
Що можуть прикладом зробитися для нас.
От Арістон, Оронт, згадайте й Періандра,
Та й Алсідама теж, Полідора, Клітандра,
Усякий їм оддасть таку, як треба, честь,
Бо не лукавії, бо в них чеснота єсть,
Бо не сидить у них чванливість неможлива,
Побожна їх душа прихильна й милостива,
І голосно вони не судять справ людських,
Та й не навчають нас, бо мають те за гріх.
Хай інші тішаться препишними словами,
Вони ж своїм життям орудують над нами.
Вони в душі людській не бачать тільки бруд
І добре думають про весь наш грішний люд;
Нема в них хитрощів, інтриг вони не знають,
А тільки, щоб як слід прожити в світі, дбають;
Нема в них з грішником завзятої війни;
Єдиний тільки гріх ненавидять вони;
Не обстають вони за інтереси неба
Ще з більшим запалом, ніж задля його треба.
От справжні люди, от зразок вам чесноти,
От приклад, що за ним усім нам треба йти.
А ваш укоханий зовсім не тої вдачі.
Ви щиро хвалите його чуття гарячі,
Але фальшивий блиск вам очі засліпив.

Оргон

Коханий братику, скінчили ви?

Клеант

Скінчив.

Оргон

(відходячи)

Ну, зоставайтеся ж.

Клеант

Іще два слова, брате,
Про інше: хочу я Валера нагадати,
Ви слово подали, що буде він ваш зять.

Оргон

Так.

Клеант

І обрали день, коли його звінчать?

Оргон

То правда.

Клеант

Чом же ви з весіллям забарились?

Оргон

Не знаю.

Клеант

Чи невже думки в вас одмінились?

Оргон

А може.

Клеант

Чи слова ви марно даєте?

Оргон

Цього я не скажу.

Клеант

Бо перешкод на те
Немає вам, щоб ви вчинили, як казали.

Оргон

По тому...

Клеант

Хочу я, щоб ви не хитрували.
Про це довідатись просив мене Валер.

Оргон

Чудово.

Клеант

Що ж од вас йому сказать тепер?

Оргон

Що хочете.

Клеант

Але конечна є потреба
Знать ваші заміри. Які вони?

Оргон

Від неба
Залежить замір мій.

Клеант

Кажімо без крутні.
Ви слово подали; чи справдите, чи ні?

Оргон

Прощайте.

Клеант

(сам)

Тут Валер дізнає, певно, зради.
Скажу йому про все, хай пошукає ради.

ДІЯ ДРУГА

ЯВА 1

Оргон, Мар'яна.

Оргон

Мар'яно!

Мар'яна

Татку!

Оргон

Я сказати хочу вам
Щось нишком.

(Зазирає до кабінету).

Мар'яна

Ви чого шукаєте?

Оргон

Чи там
Хто не сховавсь, дивлюсь, чи хто не підслухає,
Бо хатка ця якраз підслухача сховає.
Ну, добре, ми самі. Мар'яно, повсякчас
Я розум лагідний спостерігав у вас,
І повсякчас до вас я не зменшав кохання.

Мар'яна

Я дуже дякую за ваші почування.

Оргон

Це добре, донечко, а щоб їх заробить,
Повинні ви мене у всьому вдовольнить.

Мар'яна

Я тільки й думаю про це щодня й щоночі.

Оргон

Авжеж. Ну, а який Тартюф, на ваші очі?

Мар'яна

Кому? Мені?

Оргон

А так. Подумайте про те.

Мар'яна

Про нього, тату, я скажу, що звелите.

ЯВА 2

Оргон, Мар'яна; Доріна ввіходить тихенько й стає позад Оргона: її не видно.

Оргон

Це чемна відповідь. Скажіть же ви про нього,
Що гідності в йому є стільки, як ні в кого;
Що він до мислі вам, що любо вам самій,
Як раджу я, піти до шлюбу з ним мерщій.
Га?

Мар'яна

Га?

Оргон

Що?

Мар'яна

Що таке?

Оргон

Як?

Мар'яна

Я не розібрала.

Оргон

Що? Як?

Мар'яна

Про кого це щоб я таке сказала?
Хто полюбивсь мені і з ким мені самій
Так дуже хочеться до шлюбу йти мерщій?

Оргон

З Тартюфом.

Мар'яна

Та того не станеться довіку.
Хіба сказала б я таку брехню велику?

Оргон

Це буде правдою, бо мій такий наказ.
Як я сказав, то так і станеться якраз.

Мар'яна

Невже ви хочете?..

Оргон

Вас хочу одружити,
Щоб у свою сім'ю Тартюфа прилучити.
Я так постановив, і він судився вам.
Бажання ваші я...

(Побачивши Доріну).

Що робите ви там?
Цікавість, мабуть, вас підбурює чимало,
Що аж на підслухи прибігти вам припало.

Доріна

Не знаю, відкіля взялася чутка та,
Чи хто доміркувавсь, чи так брехню сиріта,
Але вже чула я про шлюб той через люди,
І я таки кажу: брехня, того не буде.

Оргон

Це неймовірним вам здається?

Доріна

Навіть так,
Що віри не пойму я й вам самим ніяк.

Оргон

Я знаю способа, щоб віри пойняли ви.

Доріна

Еге, балакайте! Ви дуже жартівливі.

Оргон

Чи правду я кажу, покаже річ сама.

Доріна

Вигадуйте!

Оргон

Але ж тут вигадок нема.

Доріна

Не вірте, панночко: жартують ваші тато;
Не бійтесь...

Оргон

Я кажу...

Доріна

Впевняєте завзято,
Та хто ж повірить вам?

Оргон

Мій гнів вам доведе...

Доріна

Ну, вірю я, так це ж для вас на гірше йде:
Чи то ж з поважною людиною такою,
Як ви, з широкою на тварі бородою,
Такий зчинився глум? Та де ж ваш розум?

Оргон

Цить!
Щось вільно розмовлять тобі притьмом кортить...
Я не люблю цього, прошу вас уважати.

Доріна

Хіба ж, не сердячись, не можна розмовляти?
Це вам на глум прийшла нікчемниця така,
Бо ваша панночка здалась не для святька.
Він має думати над іншими речами;
Та й що вам за користь, що станете сватами!
Навіщо вам, як ви з таким оце добром,
Брать голого?

Оргон

Мовчіть; хоч бідний він цілком,
Але за це він варт ще більшої пошани,
Бо, певно, вбогість та є вбогість без догани.
Понад величними вона його знесе
За те, що занедбав добро земнее все,
За те, що не злюбив усе дрібне, дочасне
І покохав одно, що ввіки не загасне;
Я ж поможу йому, коли його прийму,
Вернути все добро, що припада йому:
Це добрий шмат землі, краса, оздоба краю,
Але я й так його шляхетним уважаю.

Доріна

Так це він каже сам, і ця його пиха
Не дуже до лиця людині без гріха,
Бо хто себе віддав на те, щоб свято жити,
Той не дзвонитиме про рід свій знаменитий.
Правдиве зниження побожного життя
З гордотою ніяк не зв'яжеш до пуття.
Але розмова ця вам робить недогоду,
То розберім його, а не його породу.
Невже такому от ви дочку оддасте?
Й не пожалкуєте ані разу про те?
Невже не бачите того, що не годиться,
На чому шлюб такий запевно окошиться?
Бо ті, що силоміць дівчину віддають,
Справляють честь її на небезпечну путь,
А вірність у жінок залежить більш від того,
Чи їх за доброго дадуть, чи за лихого.
Коли в чоловіків на лобі є ріжки,
То винні в тім вони, а зовсім не жінки.
А бути вірною — то річ трудна й велика,
Як маєш бозна-що на місці чоловіка.
І хто зав'язує дочці з нелюбим світ,
За помилки її той богу дасть одвіт.
То небезпечна річ, про це ви погадайте.

Оргон

Я сам не вмію жить, так ви мене навчайте.

Доріна

Не зле було б, якби ви слухали мене.

Оргон

Не слухаймо її, то, дочко, все дурне.
Що треба вам, про те мені найкраще знати.
Хоч обіцяв я вас Валерові оддати,
Але почув тепер, що він до карт меткий
І в справах віри щось занадто вже легкий,
Бо в церкві я його якось іще не бачив.

Доріна

Ви хочете, щоб він там раз у раз маячив,
Як ті, що йдуть туди на дивування всім?

Оргон

Я не питаю вас, що бачите ви в тім.

(До дочки).

Нарешті, другий той у добрій з небом згоді,
І скарбу кращого над цей шукати годі.
Цей шлюб вам станеться вінцем бажань усіх;
Він буде створений із любощів і втіх;
Любов незрадную побачить ваша хата,
Ви жити будете, мов тії голуб'ята,
Без сварок, без гризні, в спокої кожний час;
Ви зробите його чим хочете для вас.

Доріна

Вона його нічим, як тільки дурнем, зробить.

Оргон

Що за язик!

Доріна

Кажу, що він того заробить,
Бо вплив його такий, що виб'є всяку честь,
Яка у панночки тепер у серці єсть.

Оргон

Ой, не мішайтеся, замкніть лиш краще рота;
Стромляти всюди ніс велика в вас охота.

Доріна

Усе, що я кажу, на ваш верну я бік.

Оргон

Дарма працюєте, то й прикусіть язик.

Доріна

Як хто вас полюбив...

Оргон

Не хочу я кохання.

Доріна

Я вас люблю, дарма що в вас нема бажання.

Оргон

Ох!

Доріна

Ваша честь мені на серці, то й ніяк
Не хочу я, щоб вас висміював усяк.

Оргон

Ви не замовкнете?

Доріна

Велить мені сумління
Не дать вам скоїти такого одруження.

Оргон

Замовкни, гадино! Твій безсоромний вид!..

Доріна

Ах, ви побожний пан; кричати вам не слід.

Оргон

Бо кров мою мутить балакання шалене.
Мовчи, кажу тобі, не говори до мене.

Доріна

Мовчу, хоч думаю те саме... Ну, нехай.

Оргон

Ти можеш думати, що хочеш, тільки дбай,
Щоб нишком думати.

(До дочки).

Ну, годі вже, в татуся
Все обмірковане як треба.

Доріна

(набік)

Я скажуся,
Що мушу я мовчать!

Оргон

Не фертик він, це так,
Але такий...

Доріна

(набік)

Еге, і пика — мов личак.

Оргон

Що прихилить тебе, якби не мали сили
Чесноти інші всі...

Доріна

От цяцю наділили!

Оргон повертається до неї, склавши руки на грудях, і слухає.

Якби це я була... Ну, так ніхто мене
Безкарно силоміць на шлюб не пожене,
Бо показала б я хоч зараз після шлюбу,
Що жінка має чим віддячити нелюбу.

Оргон

(до Доріни)

Так тут зовсім нема ваги моїм словам?

Доріна

Чого ви? Я ж хіба кажу що-небудь вам?

Оргон

А що ж ти робиш тут?

Доріна

З собою розмовляю.

Оргон

(набік)

Гаразд, провчу її, бо в'їдлива без краю.
Я дам ляща, то враз защіпить рота їй.

(Стає в таку позу, ніби хоче вдарити Доріну, повертається до неї з кожним словом, що говорить до дочки. Доріна стоїть мовчки).

Ви, дочко, мусите схвалити замір мій...
І вірте, чоловік... що вмів я вам обрати...

(До Доріни).

А що, мовчиш?

Доріна

Бо вже не маю що казати.

Оргон

Хоч слово ще скажи.

Доріна

Охоти вже нема.

Оргон

Бо я б тебе піймав.

Доріна

Чи я ж дурна сама?

Оргон

Вам, дочко, слід мені слухняністю платити,
Мого обранця ви повинні полюбити.

Доріна

А я сміялась би, та ще й під ніс йому.

(Утікає).

Оргон

(хоче дати їй ляпаса, але не влучає)

Ви, дочко, маєте не дівку, а чуму,
Із нею від гріха втекти немає змоги.
Тепер мої думки геть збилися з дороги,
Бо голова в огні від тих дурних розмов.
Піду хоч проходжусь та втихомирю кров.

ЯВА 3

Мар'яна, Доріна.

Доріна

Скажіть мені, чи ви язик свій загубили?
Чи треба, щоб і в цім вас інші боронили?
Безглуздо хочуть вас до шлюбу потягти,
А ви не кажете ні слова навпроти.

Мар'яна

Що ж з батьком діяти, як він такий упертий?

Доріна

Хоч дещо довести, щоб ту напасть одперти.

Мар'яна

Що?

Доріна

Що в душі любов з наказу не зросте,
Що вам, а не йому, ви пару берете,
Бо тільки ради вас цю справу розпочато,
То й мусите любить самі ви, а не тато,
І що коли Тартюф його причарував,
То треба, щоб він сам вінець із ним узяв.

Мар'яна

Ох, сила батькова для нас така велика,
Що я перед своїм роблюся без'язика.

Доріна

Розважмо це: Валер любов одкрив вам сам.
Скажіть, чи любий він, а чи не любий вам?

Мар'яна

Ой, як же ти моє тим скривдила кохання!
Доріно, чи тобі ж робити це питання?
Я серце все тобі відкрила сто разів,
І знаєш ти, який огонь його зігрів.

Доріна

Хто ж знає, чи душа устами говорила,
Чи справді ця любов вам серце зачепила?

Мар'яна

Недобре робиш ти, що ти непевна в тім,
Я й то любов мою вже показала всім.

Доріна

Так любите його?

Мар'яна

Кохання те безкрає.

Доріна

І він, здається, теж так само вас кохає?

Мар'яна

Я думаю.

Доріна

І з вас обох бажає всяк,
Щоб одружитися скоріш?

Мар'яна

Авжеж, що так.

Доріна

А шлюб із другим тим яку вам дасть надію?

Мар'яна

Скоріш, ніж вийти, смерть собі я заподію.

Доріна

От і рятунок є, а я то й не туди...
Умерти, та й зараз позбутися біди.
Чого ж вам треба ще? Це думка пречудова.
Мене аж гнівае така нікчемна мова!

Мар'яна

Доріно, що ж це ти розгнівана така?
Невже тобі дарма недоленька людська?

Доріна

Мені дарма про тих, що плещуть не до речі
І так покірливо беруть біду на плечі.

Мар'яна

Так серце, бач, моє таке вже боязке.

Доріна

Любов йому велить, щоб сталося тривке.

Мар'яна

Хіба ж мою любов що-небудь одмінило?
А батька вмовити — то це ж Валера діло.

Доріна

Але як батько ваш такий цупкий удавсь,
Ще й у Тартюфа так завзято закохавсь,
А слово першее схотів тепер зламати —
Скажіть, чи то ж Валер у тому винуватий?

Мар'яна

Коли відмовою тому я відповім,
Я людям покажу, хто в серці є моїм.
Як ради нього я, хоч любий він без краю,
Повинність доччину й дівочий стид зламаю?
Чи хочеш, щоб любов мою перед людьми...

Доріна

Ні, ні, не хочу; що ж, я бачу — ви самі
Тартюфа вибрали. Це помилка велика —
Не радить брати вам такого чоловіка.
Навіщо воювать із вашим почуттям?
Це буде партія корисна дуже вам.
Тартюф — ого! Чи бач? А це хіба дурниця?
Бо пан Тартюф, нехай йому все добре сниться,
Ще хоч куди, таки хвороба не взяла.
І з ним побратися — то честь хіба мала?
Про нього слава йде геть по всьому народу,
Він роду панського, він гарний і на вроду:
Там ушка аж горять, а вид немов цвіте.
Ви в щасті цілий вік із ним проживете.

Мар'яна

О боже!

Доріна

Для душі то втіха немаленька
Тулити любого Тартюфа до серденька.

Мар'яна

Ой, годі вже, не рви душі моєї вкрай,
А краще помочі для мене пошукай.
Я згоджуюсь на все, що скажеш ти робити.

Доріна

Ви батенька свого повинні вдовольнити,
Коли б і мавпу він подружжям вам нарік.
Не плачте ж; доля вам дає щасливий вік.
Ви к ночі в'їдете в його глухе містечко,
Дядьків і братиків чимале там гніздечко,
Ви ж дбати будете на тії всі роти.
А як у вищий світ ви схочете ввійти,
То в гості підете собі шукати втіхи
До пані мерихи або до судіїхи,

Вони ж на складаний стілець посадять вас,
А прийде карнавал — ото веселий час!
Великий бал, музик аж дві кози заграє,
А то й кумедія з паяцом завітає.
Коли ж ваш чоловік...

Мар'яна

Мене вбиваєш ти,
А не подумаєш чим-небудь помогти.

Доріна

Ні, вибачайте.

Мар'яна

Ох, Доріно, бога ради!

Доріна

Ні, хай на кару вам це прийде без завади!

Мар'яна

Доріно!

Доріна

Ні.

Мар'яна

Але наважусь я відкрить.

Доріна

Тартюф ваш чоловік; беріть його, беріть.

Мар'яна

Будь ласка, я ж тобі одній усе звіряю.

Доріна

Ви потартюфитесь, я в тому присягаю.

Мар'яна

Як так, коли в тобі не бачу я жалю,
Нехай же мука та страшна, що я терплю,
Навчить мене, відкіль рятунку дожидати.
Я знаю, чим своє все лихо враз порвати.

(Хоче вийти).

Доріна

Верніться, годі вже; минувся весь мій гнів.
Дарма про все, а вас усяк би пожалів.

Мар'яна

Доріно, як мені такі терпіти муки,
То краще я сама здійму на себе руки.

Доріна

Ось не журіться-бо; скрутнувши де-не-де,
Ми не дамось. Але коханий ваш іде.

ЯВА 4

Валер, Мар'яна, Доріна.

Валер

Оце недавно тут почув я вісті, пані,
Цілком мені нові і... певно, непогані.

Мар'яна

Що саме?

Валер

Про шлюб ваш з Тартюфом.

Мар'яна

Батько мій
Зробити це поклав у голові своїй.

Валер

Ваш батько?

Мар'яна

Він тепер із думкою новою,
Про це він розмовляв якраз отут зо мною.

Валер

Невже це насправжки?

Мар'яна

Авжеж, що насправжки,
Він круто висловив про це свої думки.

Валер

А серця вашого яка в цім постанова?
Скажіть.

Мар'яна

Не відаю.

Валер

Це дуже чесна мова.
Не знаєте?

Мар'яна

Ні.

Валер

Ні?

Мар'яна

Що ж діяти, скажіть.

Валер

Це добрий суджений, і ви за нього йдіть.

Мар'яна

Ви радите?

Валер

Авжеж.

Мар'яна

По правді?

Валер

Безперечно.
Обранню вашому звіряйтеся безпечно.

Мар'яна

Ну, добре; то отак ви радите мене?

Валер

Мене послухатись — вам діло не трудне.

Мар'яна

Так само, як і вам пораду цю давати.

Валер

Я радив, щоб свою прихильність показати.

Мар'яна

Щоб вам сподобаться, я раду цю прийму.

Доріна

(відходить у глиб сцени)

Побачимо, який кінець цьому всьому.

Валер

Так от яка любов! То ви мене дурили,
Як ви мені...

Мар'яна

Про це ми досить говорили.
Ви щиро кажете, щоб я за того йшла,
Кого недоленька до мене привела.
І я кажу вам знов: я це зробити рада,
Коли від вас така спасенна йде порада.

Валер

Не виправляйтеся, бо винні тільки ви;
Ця думка з вашої постала голови,
І ви знайшли тепер до чого причепитись,
Щоб слово схибити й зо мною роздружитись.

Мар'яна

Це добре сказано.

Валер

Кохаючи мене,
Не дуже рвали ви серденько запальне.

Мар'яна

Ви вільні думати, аби було бажання.

Валер

Так, вільний, і моє ображене кохання
В такому замірі ще вас попередить.
Я знаю, перед ким любов мою зложить.

Мар'яна

О так, я певна в тім; привабить кожну другу
Заслуга ваша.

Валер

Ох, покиньте цю заслугу!
Самі ви бачите, яка вона мала;
Я тільки думаю, що інша б прийняла
Самотню душу цю, вона могла б кохати
Й розважити мене від оцієї втрати.

Мар'яна

Не буде тяжко вам, що втратите мене,
Бо почуття нове ваш смуток прожене.

Валер

Зроблю, що здужаю; вам легко зрозуміти,
Що й честь примушує за зраду так платити
І що повинен я шукати забуття,
А як над силу те — сховати почуття.
Бо вже перед людьми тому нема покути,
Хто любить серце те, що вас могло забути.

Мар'яна

Це почуття, мабуть, шляхетне, пане мій?

Валер

Нехай таким його вважає рід людський!
А що ж ви думали? Невже, що до скона́ння
В душі я збережу палке до вас кохання?
Що, шлюб ваш бачивши, я другій не віддам
Те серце, що його тепер не треба вам?

Мар'яна

Ні, навпаки, бо я того й сама бажаю!
Я рада, щоб ця річ скоріш дійшла вже краю.

Валер

Ви раді?

Мар'яна

Так.

Валер

Але доволі вже образ.
Я зараз же зроблю, як ваш велить наказ.

(Відходить).

Мар'яна

Гаразд.

Валер

(вертається)

Так знайте ж ви, що ви самі звеліли
Зробити вчинок цей, що був мені над сили.

Мар'яна

Так.

Валер

І що замір цей прийшов мені тому,
Що й ви вчинили так.

Мар'яна

Амінь тому всьому.

Валер

(відходячи)

Ну, годі; саме в час я вас тепер покину.

Мар'яна

Найкраще.

Валер

(знову вертається)

Був я тут останнюю хвилину.

Мар'яна

То й з богом.

Валер

Га?

Мар'яна

Чого?

Валер

Чи ви мене звете?

Мар'яна

Приснилось вам.

Валер

(повільно відходить)

Як так, то я й піду. Проте
Прощайте, панночко!

Мар'яна

Прощайте!

Доріна

Як я бачу,
Ви розум стратили через химерну вдачу.
А я навмисне вам сваритися дала,
Щоб тільки бачити, до чого б річ дійшла.
Валере, паночку!

(Хапає його за руку).

Валер

(ніби нехотя)

Чого тобі від мене?

Доріна

Ходіть сюди.

Валер

Душа моя кипить шалено.
Пусти: зроблю я те, що радила вона.

Доріна

Стривайте-бо.

Валер

Ні, ні, це річ непохитна.

Доріна

Ох!

Мар'яна

(набік)

Я йому гидка, тому й біжить так швидко.
Піду ж я, бо йому на мене глянуть бридко.

Доріна

(кидає Валера й біжить до Мар'яни)

І та! Куди ж це ви?

Мар'яна

Пусти.

Доріна

Та не біжіть!

Мар'яна

Ні, ні, Доріно, вже мене не зупинить.

Валер

(набік)

Я бачу, що мій вид їй гірший від хвороби,
Так визвольмо ж її від нашої особи.

Доріна

(кидає Мар'яну й біжить до Валера)

Ви знов... Нехай вам біс! Який вас кат жене?
Ідіть лишень сюди та слухайте мене.

(Бере Валера й Мар'яну за руки).

Валер

(до Доріни)

Які твої думки?

Мар'яна

(до Доріни)

Що хочеш ти робити?

Доріна

Урятувати вас, а спершу помирити.

(До Валера).

Чого надулись ви? Скажіть — чи ви дурні?

Валер

Ти ж чула, що вона казала тут мені?

Доріна

(до Мар'яни)

Чи ошаліли ви, що ви в такому гніві?

Мар'яна

Ти ж чула тут сама слова його вразливі.

Доріна

(до Валера)

Дурниця все: вона — я можу присягти —
Одне бажа — щоб вас для себе зберегти.

(До Мар'яни).

Він любить тільки вас; ручусь я головою,
Що прагне він скоріш з'єднать вас із собою.

Мар'яна

(до Валера)

Навіщо раду ви дали таку гидку?

Валер

(до Мар'яни)

А нащо радитись, та ще про річ таку?

Доріна

Обоє ви дурні. От краще обніміться.

(До Валера).

Давайте руку.

Валер

(даючи руку Доріні)

Ну, та й що?

Доріна

(до Мар'яни)

І ви миріться.

Мар'яна

(даючи руку)

Навіщо?

Доріна

Ну, ходіть, не гайте дурно час,
Бо ви й не знаєте, яке кохання в вас.

Валер і Мар'яна беруться за руки, не дивлячись одне на одного.

Валер

(до Мар'яни)

Не будьте ж ви такі до згоди неохочі
І на людей хоч раз зведіть ласкаво очі.

Мар'яна дивиться на Валера й усміхається.

Доріна

Закоханий народ — дурний, скажу я вам..

Валер

(до Мар'яни)

Чи я ж не мав од вас образи почуттям?
Я без брехні скажу, що ви були злосливі,
Як легко мовили такі слова вразливі.

Мар'яна

А в вас я вдячності не бачу аніже.

Доріна

Про це на другий раз, доволі вам уже
Змагатись, час тепер од лиха рятуватись.

Мар'яна

Яких же способів найперш нам треба братись?

Доріна

Ми візьмемось до всіх і почнемо всіма.
Сміється батько ваш; але то все дарма.
А ви на батькові химери завважайте
І перед ним себе покірною вдавайте...
Щоб, як настане час, що вже до шлюбу йти,
Було зручніш той шлюб на безрік затягти.
Аби задляти час, а врятуватись можна:
То ніби хворість вас якась непереможна
Напала,— а хіба ж тоді звінчають вас? —
А там негарний знак або недобрий час —
То мертве тіло вам на вулиці зустрілось,

Розбилось дзеркало, вночі багно приснилось.
Найліпше ж за те все — це те, що вас ні з ким
Не зв'яжуть силоміць, а зв'яжуть тільки з ним
Найпаче ж дбайте ви,— це добре задля діла,—
Щоб жодна тут душа у парі вас не зріла.

(До Валера).

Знайдіть прихильників і дбайте про одно,
Щоб сталось так, як вам обіцяно давно.
Ми в братові її підбудим духу, може,
Та й мачуха її нам, певно, допоможе.
Прощайте!

Валер

(до Мар'яни)

Що б ми всі не вдіяли гуртом,
Мої надії всі, по правді, в вас цілком.

Мар'яна

(до Валера)

Чи зникне, а чи ні та батькова химера,
Але як вийду я, то тільки за Валера.

Валер

Який же радий я! Так я вже можу ждать?..

Доріна

Ох, ці закохані ніколи не скінчать!
Ідіть, кажу!

Валер

(вертається)

Тепер...

Доріна

Чи він же перестане?
От ваші двері, йдіть. А от і ваші, пане.
(Бере їх за плечі й розводить у різні боки).

ДІЯ ТРЕТЯ

ЯВА 1

Даміс, Доріна.

Даміс

Нехай мене поб'є на цьому місці грім,
Хай лають і кленуть мене на світі всім,
Якщо з поваги я чи з остраху до влади
На цього злодія не дам собі поради!

Доріна

Будь ласка, втіштеся й не гнівайтесь притьмом.
Ваш батько поки що говорить язиком;
Не все те робиться, що раді ми сказати.
До діла від думок далеко ще чвалати.

Даміс

Тартюфа викрити я хочу на брехні...
Коли б на самоті зустрівся він мені!

Доріна

Помалу з ним, та ще не будьте й з батьком жваві!
Хай ваша мачуха орудує в цій справі,
Бо на Тартюфів ум вона вже має вплив.
Що б не порадила вона, він все б зробив.
Здається, що вона його приворожила.
Дай, боже, щоб се так! Була б то річ до діла.
Для ваших справ вона розмови з ним шука,
Щоб знати про той шлюб, що вас тепер ляка.
Про почуття його дізнатись і сказати,
Яке розладдя в нас із того може стати,
Як не відкинеться від сватання свого.
Тепер він молиться, казав слуга його,
Але сюди прийти він має за хвилину!
Так ви вже йдіть собі, а я його зустріну.

Даміс

Я тут зостануся, як будуть розмовлять.

Доріна

Їм треба буть самим.

Даміс

То можу ж я й мовчать..

Доріна

Жартуєте? Ні, ви палкі занадто в гніві...
Всю справу зіпсують такі, як ви, дражливі..
Ідіть.

Даміс

Я нищечком послухаю розмов.

Доріна

Який-бо ви! Та йдіть, бо він уже прийшов.

Даміс ховається в кабінет, що в глибині сцени.

ЯВА 2

Тартюф, Доріна.

Тартюф

(побачивши Доріну, голосно говорить до свого лакея, що лишився за лаштунками)

Лоране! Бережіть мою волосяницю
І покаянний бич... Моліться, хай десницю
Господь зведе на вас, а я вже мушу йти.
До в'язнів — лепту їм убогу принести.

Доріна

(набік)

У лицемірстві він не знайде, певно, краю.

Тартюф

Чого вам?

Доріна

Хочу я...

Тартюф

(виймає з кишені хусточку)

О боже мій! Благаю,
Візьміть цю хусточку, та вже тоді й кажіть.

Доріна

Що? Як?

Тартюф

Візьміть її та груди обіпніть.
Ви так одягнені, що це вражає душу,
Думки ж нечисті я від себе гнати мушу.

Доріна

Еге, як бачу я, слабенька в вас душа.
Жіноче тіло вас так легко спокуша.
Який це в вас горить огонь несамовитий?
А от мене зовсім не легко спокусити.
Хоч голі б ви були від п'ят до голови,
Мене б нітрішечки не спокусили ви.

Тартюф

В розмовах трохи більш собі шукайте вину,
А як не хочете, то я вас тут покину.

Доріна

Ні, я сама піду і вам тут спокій дам;
Я тільки пару слів сказати маю вам,
Що пані от сюди з своєї прийде хати
У вас короткої розмови попрохати.

Тартюф

Ох, згоджуюсь.

Доріна

(набік)

Чи бач — увесь аж зайснів!
Так от що: здогад мій, як бачу, не змилив.

Тартюф

Чи хутко прийде?

Доріна

От неначе вже й надходить,
Так, це вона; піду ж, щоб вам не перешкодить.

ЯВА 3

Ельміра, Тартюф.

Тартюф

Нехай вас щедрий бог повік благословля,
І душу й тіло вам нехай оздоровля,

І ощастить вас так, як тут бажати може
Найнижчий з-поміж тих, що хвалять ім'я боже.

Ельміра

За цю зичливість я уклінно вдячна вам.
Чого ж ми стоїмо? Чому б не сісти нам?

Тартюф

(сідає)

Як же ся маєте по вашій лихоманці?

Ельміра

(сідає)

Геразд; покинула мене тоді ж уранці.

Тартюф

Не ради то моїх нікчемних молитов
Від милосердного рятунок вам прийшов.
Хоч, правда, в молитвах, що я до бога мовив,
Просив я про одно, щоб він вас уздоровив.

Ельміра

Я вашій щирості турботи завдала.

Тартюф

За вас найбільшая турбота все ж мала.
Ох, замість вас я сам хотів би слабувати.

Ельміра

Любов до ближнього не слід надуживати...
За вашу ж добрість я чолом вам оддаю.

Тартюф

Ви заслужили більш, ніж те, що я роблю.

Ельміра

Я хочу з вами тут про щось поговорити.
Геразд, що тут ніхто не може перебити.

Тартюф

Для мене, пані, то щасливий справді час,
Що тут на самоті прийшлось побачить вас;
Про це до господа я засилав благання,
І він оце тепер вволив мої бажання.

Ельміра

Я з вами кілька слів хотіла б обмінить.
Відкрийтеся ж мені й нічого не таїть.

Даміс, не видний іншим, відчиняє трохи двері і прислухається до розмови.

Тартюф

Ви звабили мене ласкавими словами,
Я ж душу всю мою розкрию перед вами.
Найперш клянуся: я на тих гостей повстав,
Що чарів ваших блиск до себе прикликав,
Не яко ворог ваш, не з думкою лихою,
Але від щирості, що всюди править мною.
Душа збентежилась...

Ельміра

Чи віри ж я не йму?
Ви дбали на користь спасінню моєму.

Тартюф

(тисне Ельмірі руку)

О так, запевне так... найкращії жадання.

Ельміра

Ох, як ви тиснете!

Тартюф

То щирі почування.
Вам лихо вдіяти? Ні, думка не така
У мене; я скоріш...

(Кладе руку Ельмірі на коліно).

Ельміра

Де ж ваша це рука?

Тартюф

Я вбрання мацаю, матерію дивлюся.

Ельміра

Та перестаньте-бо, я лоскоту боюся.

Ельміра відсуває своє крісло. Тартюф присувається до неї.

Тартюф

(мацає Ельмірину косинку)

Яка мережечка, на диво, боже мій!
Чого то за наш час не зможе хист людський!
Чи бачив хто коли таку тонку роботу?

Ельміра

Але вернімося до нашого клопоту.
Я чула, що Оргон думки вже відміня
Й дочку вам віддає. То правда чи брехня?

Тартюф

Казав він щось таке, але я вам признаюсь,
Що не за щастям тим я серцем побиваюсь;
Десь-інде, в іншій-бо, чудовішій красі
Увесь мій любий рай, мої бажання всі.

Ельміра

Авжеж, ви на землі не любите нічого.

Тартюф

Не дав мені господь, ох, серця кам'яного.

Ельміра

А я так думаю: спасенна ваша путь,
І ваші всі гадки до неба просто йдуть.

Тартюф

То правда, нудимся ми за довічним раєм,
Але й дочасної краси не забуваєм:
Препишний неба твір, урода чарівна
Побожні почуття зворушує до дна.
В таких, як ви, краса небесная відбилась,
У вас же найясніш, найкраще засвітилась.
На личку вашому небесні всі дива,
Ваш погляд очі всім і серце порива;
І я, дивившися на вашу пишну вроду,
Склонився перед тим, хто появив природу,
І в вашім образі я щиро полюбив
Найкращий з образів, де він себе з'явив.
Спочатку я таки боявсь того кохання,
Бо думав, що воно диявольське наслання,
І був наважився не бачить вас ніде,

Гадав, що через вас душа до згуби йде.
Але вкінці спізнав, красо моя препишна,
Що то свята любов, а не жадоба грішна,
Що з соромливістю погодиться вона,
І я сказав собі: люби, як серце зна!
Я надто сміливий — це сам я почуваю,
Що вашій доброті це серце поручаю,
Але надії всі мої у вас самій,
На заходи ж свої не маю я надій.
Від вас я тільки жду собі добра, спокою,
Від вас терпітиму або всі муки згою,
Скажіть — і буду я щасливий чоловік,
Звеліть мені — і я страждатиму повік.

Ельміра

Освідчилися ви, по правді, досконало,
Хоч це мене, скажу, чимало здивувало.
Чи ви не мислили, ступивши на сей шлях?
Чи серце не могли озброїти в грудях?
Побожний чоловік, якого ймення всюди...

Тартюф

Побожний... а хіба побожні... то й не люди?
Кого хоч раз ваш вид небесний освітив,
То вже не мислить він, бо розум загубив.
Цю мову, може, вам од мене дивно чути,
Але я ангелом ніяк не можу бути.
Якщо вас гніває признання це моє,
То в вашій ліпоті вина найбільша є.
Заледве вбачив я надлюдське це сіяння,
Віддав я душу всю під ваше панування.
Про ніжний погляд ваш не скажеш у словах:
Він хутко геть прогнав з душі моєї страх,
Подужав молитви, пости, покутні плачі
І повернув до вас бажання всі гарячі.
Зітхання й погляди про це казали вам,
Тепер же віри йміть ще більш моїм словам.
Коли б же ви могли прихильною душею
Хоч трохи зглянутись над мукою моєю,
Коли б у смуток мій спокою налили
І до нікчемного раба свого зійшли,—
Я так би поважав небесну вашу вроду,
Як ще не шанував ніхто нікого зроду,
Тоді за вашу честь не мали б ви страху,

Я б не навів на вас недоленьку лиху.
А всі панки оті, що їх жінки голублять,
Все роблять голосно, порожню славу люблять,
Прилюдно хваляться, що пощастило їм,
Любові кожний знак показують усім.
Довіру зраджують дурними язиками
Й на власний вівтар свій наводять темні плями,
Але такі, як ми, кохають і мовчать,
І тайності чужі ховають під печать.
Ми хочемо самі зістатися в шанобі,
Тому й страху нема укоханій особі.
Хто любить нас, того неслава не торкне —
Ми скрити вміємо залася потайне.

Ельміра

Я мовчки слухала всі ваші мудрування;
Ви навпростець мені освідчились в коханні.
А що, як я до вас не матиму жалю,
Та й чоловіка ще про все повідомлю?
А як дізнається він про такі зальоти,
Мабуть, любити вас не матиме охоти.

Тартюф

Я знаю, серце в вас злобі́ недоступне́,
І ви за сміливість пробачите мене,
Бо люди немощні; о, в вас не буде гніву
За те, що я не скрив любов мою правдиву.
Погляньте хоч самі на вид свій чарівний,
А в мене ж тіло є, а ще ж я не сліпий.

Ельміра

Хоч інша це могла б не так, як я, прийняти,
Але ж я ласки вам бажаю доказати;
Про це Оргонові я звістки не подам,
За те ж ось річ яку зробити треба вам:
Працюйте зараз же, та щиро, без омани,
На те, щоб стався шлюб Валера та Мар'яни.
Самі ж повинні ви чужих зректися прав,
Що другий через вас заледве не втеряв,
Та ще...

ЯВА 4

Ельміра, Даміс, Тартюф.

Даміс

Ні, пані, ні, це слід переказати.
Я недалеко був і чув з тієї хати.
Здається, сам господь туди мене привів,
Щоб злодія цього гордоту я зломив,
Щоб міг нарешті він прийнять од мене кару
За нахрап, за свою облесливу машкару.
Нехай же батько мій тепер побачить сам,
Який злочинець тут освідчувався вам.

Ельміра

Дамісе, ні, не так; аби він шанувався
Та ласки нашої достойним показався,
Я обіцяла вже і слова не змилю;
Здіймати бучу я душею не терплю.
З дурниць таких жінки сміятись тільки можуть
І чоловікові спокою не тривожать.

Даміс

Робіть, як знаєте, я вам не бороню,
Але ж і я нехай по-своєму вчиню.
Доволі вже цей пан лукавив та пишався,
Доволі з мене тут злосливо він сміявся!
Давно вже я держу в собі правдивий гнів;
Доволі він у нас безладдя наробив,
Доволі над моїм він батьком верховодив,
Валерові й мені в коханні нашім шкодив.
Нехай же батько зна все чисто, наголо!
Це небо способа тепер мені дало,
Я дякую за цей випадок знаменитий;
Занадто добрий він, щоб з рук його впустити.
Я буду винний сам за нашу всю біду,
Якщо й тепер йому відплати не знайду.

Ельміра

Дамісе!

Даміс

Ні, простіть, я добре розумію...
З цієї оказії страшенно я радію.
Даремно будете відраджувать мене,

І помста праведна злочинця не мине.
Чого ще ждати вам? Не буду я баритись
І саме от тепер я можу вдовольнитись.

ЯВА 5

Оргон, Ельміра, Даміс, Тартюф.

Даміс

Ви саме в час прийшли, щоб тут від нас почуть
Цікаву річ, яка здивує вас, мабуть.
Ви за свою любов діждалися заплати;
Цей пан уміє вас за ласку шанувати,
І в щирості своїй за все добро, що мав,
Сплямити вашу честь добродій забажав.
Я сам піймав його на цьому місці, тату,
Він пані визнавав любов свою прокляту.
Її душа м'яка і вдача мовчазна,
І скрити це від вас наважилась вона;
Але, по-моєму, це просто необачність,
І не сказати вам — була б до вас невдячність.

Ельміра

Про річ таку дрібну звичайно всі мовчать
І чоловікові спокою не мутять.
Від того наша честь іще не може впасти,
Як боронитися ми вмієм од напасті.
А ви, Даміс, теж промовчати б могли,
Якби мені ваги хоч трохи надали.

ЯВА 6

Оргон, Даміс, Тартюф.

Оргон

Невже це правда все, що чув я? О мій боже!

Тартюф

Так, милий брате, я створіння зле, негоже,
Такого грішника ще в світі не було,
Мізерне серце це гидотою пройшло;
Я все моє життя проводив у болоті,
Кохався над усе в злочинстві та мерзоті,
І бачу я, що бог, усіх моїх гріхів
Не стерпівши, мене скарати захотів.

Хай надають мені ще більш гріхів і бруду,—
Я боронитися не зважусь і не буду;
А ви тому всьому, що кажуть, віри ймість
І в гніві вашому злочинця проженіть!
І скільки б сорому від вас мені не впало,
Скажу я, що його мені ще буде мало.

Оргон

(до сина)

Ах ти, розбійнику! Чи в тебе сором єсть
Такій святій душі оббріхувати честь!

Даміс

Невже ви здаєтесь на хитру цю личину
І віри не ймете?..

Оргон

Замовкни, вражий сину!

Тартюф

Нехай говорить він, не бороніть йому,
І що б він не сказав, ви віри ймість тому.
Навіщо ви мене так судите прихильно?
Про чесноту мою непевним бути вільно.
Чи ви звіряєтесь на те, чим я здаюсь?
Від того кращим я нітрохи не зроблюсь.
Моє обличчя вас негоже ошукало,
А справжнього добра в мене занадто мало.
Мов добрий чоловік, сподобавсь я усім.
Але, по щирості, нікчемний я зовсім.

(До Даміса).

Так, синочку, скажіть, що зовсім я пропащий,
Що зрадник, злодій я, розбійник непутящий;
Знайдіть мені ще більш образливе ім'я,—
Не сперечатимусь, бо винен тільки я.
І я навколішках ганьбу приймати буду,
Як кару за гріхи від праведного суду.

Оргон

(до Тартюфа)

Доволі, братику.

(До сина).

Чи в тебе є душа?
Ледащо!

Даміс

Як! Невже вас серце поруша?

Оргон

Цить, бидло!.. Встаньте-бо, мій брате милостивий.

(До сина).

Мерзенний!

Даміс

Він...

Оргон

Мовчи!

Даміс

То це за мій правдивий...

Оргон

Мовчи, бо я тобі всі руки потрощу.

Тартюф

Я ради господа того не попущу.
Вгамуйтесь, брате; перш прийму я всі напасті,
Ніж з голови його дам волосині впасти.

Оргон

(до сина)

Невдячний!

Тартюф

Згляньтеся на нього; от я сам
Навколішки стаю...

(Падає на коліна).

Оргон

(теж на колінах, до Тартюфа)

О боже!.. Годі вам...

(До сина).

Ледащо! Подивись!

Даміс

То...

Оргон

Цить!

Даміс

Як?

Оргон

Цить! Ні слова!

Неславити його твоя душа готова.
Я знаю, за що ви на його встаєте,
І жінка, й діти — всі його ви цькуєте.
Вам сорому нема всіх заходів ужити,
Щоб цей побожний пан не став у мене жити.
Але всім заходам не вигнати його;
Його я пригорну до серденька мого
І, щоб приборкати лиху мою родину,
За його я віддам дочку мою єдину.

Даміс

Чи ви примусите, що згодиться вона?

Оргон

Сьогодні ввечері, нечемо навісна!
Я дам себе взнаки, я не скорюсь нікому;
Вже час навчити вас, що я господар дому.
Ну, зараз же мені навколішки ставай
І в пана доброго пробачення благай.

Даміс

У цього злодія? В облесника такого?

Оргон

Ага, ти знов своє! Ти брешеш знов на нього!
Ціпок! Де мій ціпок!..

(До Тартюфа).

Не здержуйте мене!

(До сина).

Геть з двору зараз же! Іди собі, свине!
Та щоб не смів сюди ніколи навертатись!

Даміс

Так, я піду, але...

Оргон

Виносься, годі длятись.
Знай: спадщини тобі я ввік не відпишу,
А те, що я сказав, прокльоном завершу.

ЯВА 7

Оргон, Тартюф.

Оргон

Святій людині так за все добро віддячив!

Тартюф

Хай бог його простить, як я йому пробачив...

(До Оргона).

Коли б ви знали, як душа моя болить,
Що з братиком мене бажають роздружить.

Оргон

Ох, ох!

Тартюф

Як думаю про ненависть людську,
То в серденьку таку велику муку чую...
Ох, груди стиснуло... і духу вже нема...
Не можу мовити... це ж, певно, смерть сама.

Оргон

(плачучи, біжить до дверей, куди він вигнав сина)

Розбійнику! Чому тебе пустив я з хати!
Було б тобі спершу всю спину полатати!

(До Тартюфа).

Вгамуйтесь, братику, і серденька не рвіть.

Тартюф

Доволі прикрості; вже час її скінчить.
Клопоти я приніс у вашу всю родину,
То краще я зроблю, як зовсім вас покину.

Оргон

Це жарти?

Тартюф

Тут усі на мене дишуть злом
І честь мою хотять обкидати багном.

Оргон

Ви ж бачите, що я не слухаю нікого.

Тартюф

Не кинуть вороги бажання навісного;
Щодня шептатимуть, аж поки й буде те,
Що наостанку ви їм віри поймете.

Оргон

Ні, братику, ніввік.

Тартюф

Ох, брате, превелика
У жінки сила є — вмовляти чоловіка.

Оргон

Ні, ні!

Тартюф

Рушати час. Пустіть же ви мене!
Нехай ніхто вже більш Тартюфа не клене.

Оргон

Зістаньтесь: не пущу, от щоб мені пропасти!

Тартюф

То доведеться знов терпіти всі напасті.
Але, як хочете...

Оргон

А!

Тартюф

Добре, буде так.
Але я стану вже поводитись інак;
Бо честь — то ніжна річ; як побратим правдивий.
Не дам я, щоб її доткнув язик злословий:
Дружину вашу скрізь я буду обминать.

Оргон

До неї, всім на злість, повинні ви вчащать.
Дражнити світ увесь готовий я душею;
Нехай же бачать вас щораз у парі з нею.
А щоб відчули більш зневагу всю мою,
Я вам ще за життя добро все віддаю,
І зараз же, щоб нам з цим ділом не бариться,
Спишу папери всі по формі, як годиться.
Вірненький друг, ще й зять, дорожчий є мені
Від жінки, від дітей і всякої рідні.
Не будьте ж до мого дарунка неласкаві.

Тартюф

Господня воля хай справдиться в кожній справі.

Оргон

Сердешний! Ну, ходім та й спишемо як слід;
Нехай від заздрості негямиться мій рід.

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

ЯВА 1

Клеант, Тартюф.

Клеант

Про це вже всі кричать, і вірте, що ті вісті
Для честі вашої не принесуть користі.
Я вас, добродію, до речі тут зустрів
І щиро вам скажу про цеє пару слів.
Я не силкуюся збагнуть цю річ до краю;
В найгіршім разі так я все це уявляю:
Невинні ви цілком, а винний сам Даміс
І скаргу ту на вас неправедно заніс.
По-християнському було б забуть образу

І помсту всяку геть з душі прогнати зразу.
Невже ви схочете за сварку вашу з ним,
Щоб вигнано його, щоб кинув він свій дім?
Я ще таки скажу, і в тім брехні не буде:
Вже ремствують на вас тепер за це всі люди.
Послухайте ж мене, всім спокій поверніть
І справи вашої на гірше не ведіть.
На божу волю весь великий гнів оддайте
І батька з сином знов до згоди приєднайте.

Тартюф

Ох, і моя душа до згоди теж вола.
Я не держу на нього й крихти зла,
Я вибачив йому, я вже не нарікаю,
Йому б я сам служив так щиро, як здолаю;
Та божий інтерес на те не призволя:
Якщо він буде тут, я вийду відсіля;
А якщо я тепер, по тій страшній зневазі,
До згоди з ним прийду, то страчу на повазі.
Тоді вже бог зна що про мене здасться всім:
Що я з політики вдаю себе плохим,
Та й скажуть, що себе я винним почуваю,
Незлобністю ж душі свій острах покриваю,
І що на те його карати не схотів,
Щоб міг забути він на мене правий гнів.

Клеант

Виправдуєтесь ви барвистими словами
Й відбутись хочете непевними думками,
Але втручатись вам чи слід до божих справ?
Хіба злочинця бог і сам би не скарав?
Зоставте ж богові за гріх людей карати,
А нам наказує він тільки їх прощати.
Не думайте й про те, що скаже цілий світ,
Якщо ви дбаєте про божий заповіт.
Як! Через те, що хтось якось подумать може,
Ви будете з людьми поводитись негоже!
Ні, ні, робімо так, як небо нам велить,
А інший клопіт нас нехай не туманить.

Тартюф

Я вам уже сказав, що гніву я не маю
І божу заповідь я тим задовольняю;
Але ж закону бог того не положив,
Щоб я з зневажником моїм укупі жив.

Клеант

А чи велить вам бог схилятися до того,
Що батькові його прийшло не знати з чого?
Жадати, щоб усе добро він вам оддав,
Якого брати ви не мали жодних прав?

Тартюф

Хто знатиме мене, вгада мій замір чистий:
Не скаже, що я дбав для власної користі.
Що всі мені скарби? Який мені в них зиск?
Ні, не приваблює мене фальшивий блиск.
Коли ж я й згодився те все добро прийняти,
Що пан Оргон мені ласкавий був оддати,
То це я через те зробив, що мав я страх,
Щоб не погинуло воно в лихих руках;
Щоб не дісталося воно комусь такому,
Хто прогайнує все не на користь нікому;
А я ж узяв його для однії мети:
Щоб небо вславити та ближнім помогти.

Клеант

Ваш делікатний страх облиште ви ласкаво,
Щоб той не плакався, хто мав на спадок право.
Ні, хай бере своє, та й сам одповіда,
А клопотатися про те вам не впада.
Та краще б він усе добро те марно стратив,
Ніж за шахрайство б вас хто-небудь винуватив.
Аж дивно бачити, як хто без сорома
Великії дари охоче так прийма.
Правдива щирість теж закони мусить мати.
Хто вчить наслідників законних обдирати?
Коли ж ви маєте такі думки, що там,
Де житиме Даміс, не можна жити вам,
То краще б вам було тихесенько самому
Почесно геть піти з Оргонового дому,
Ніж дожидатися таких нечутих справ,
Що сина рідного з оселі він прогнав.
Було б повинністю порядної людини,
Добродію...

Тартюф

Уже пів чвертої години,
Добродію, я звик молитися в сей час,
То ви вже вибачте, що я покину вас.
(Виходить).

Клеант

Ах!

ЯВА 2

Ельміра, Мар'яна, Клеант, Доріна.

Доріна

(до Клеанта)

Пане, згляньтеся, обстаньте й ви за нею:
Якби ви знали, як стражда вона душею!
Той шлюб, що батько їй сьогодні назначив,
Їй душу рве весь день і серце їй розбив.
Пан зараз буде тут. Зберімо ж наші сили,
То, може б, силоміць чи хитрощами збили
Нещасний замір той, що всіх турбує нас.

ЯВА 3

Оргон, Ельміра, Мар'яна, Клеант, Доріна.

Оргон

Я радий, що знайшов усіх тут разом вас.

(До Мар'яни).

Ну, дочко, цей контракт вас має звеселити,
Та ви вже знаєте, що може він містити.

Мар'яна

(падає навколішки перед Оргоном)

Для бога, таточку, що зна мої жалі,
Якщо зворушить вас що-небудь на землі,—
Природнії права забудьте в цю годину.
Скорятись вам свою не силуйте дитину.
Не змушуйте, щоб я на вирок ваш такий
До суду божого несла свій плач тяжкий.
І це життя моє, що через вас я маю,
Нещасним не робіть, не нівечте до краю.
Коли вже я свої надії загублю,
Щоб з тим з'єднатися, кого я так люблю,
То хоч одну мені ви ласку ще зробіте
І світу з нелюбом, благаю, не в'яжіте.

О, не гнітіть мене вагою прав своїх,
Щоб я не вдіяла якийсь великий гріх!

Оргон

(почував жаль)

Не треба м'якшати, як легкодухі люди.

Мар'яна

Любіть же ви його, мені байдуже буде;
Кохайте, дайте все йому добро своє;
Як мало ще того — додайте все моє;
Я згоджуся на те, я все віддам без болю,
Та серденька мого не дайте ви в неволю,
І краще в монастир дозвольте йти мені,—
Нехай дотліють там мої останні дні.

Оргон

Оце ж ті донечки: вже зараз і в черниці,
Як батько з голови їм вибива дурниці.
Але чим більше він нелюбий вам, то тим
Ще більш достойною з'явіться перед ним.
Убийте шлюбом цим до любощів охоту
І голову мою позбавте від клопоту.

Доріна

Атож!..

Оргон

Примовчуйте; ще не прийшов ваш день.
Щоб я вас більш не чув! Мовчіть! Анітелень!

Клеант

Якщо пораду ви не приймете вразливо...

Оргон

Поради ваші всі — прегарнії на диво!
Вони розсудливі, я дуже їх люблю,
Але приймати їх, пробачте, не волю.

Ельміра

(до Оргона)

Дивившися на вас, не тямлю, що до чого;
Не розумію я засліплення такого.

Гаразд же ви йому себе запродали,
Коли й сьогодні ще нам віри не йняли.

Оргон

Простіть, я вірю в те, що бачать власні очі.
Я знаю, боронить Даміса ви охочі,
І ви боялися, щоб він не показав,
Як гидко скривдити сердешного бажав.
Нарешті, ви були збентежені так мало,
Що вам повірити ніяк не випадало.

Ельміра

Хіба ж, як хто сказав, що нас посмів кохать,
Повинна наша честь притьмом на гвалт кричать?
Чи бути іншої відповіді не може,
Як гнівом блискати, як лаятись негоже?
А я такі слова приймаю просто в жарт,
Чинити ж вибухи, по-моєму, не варт.
Чесноту я люблю, та лагідну, без крику;
Я не волю собі недоторканість дику,
Що в зуби й пазурі невинність прибира
І за найменшу річ вам очі видира.
Хай не карає бог чеснотою такою!
Я буду вірною, не бувши сатаною.
І слово простеє, але непривітне
Зальотника незгірш від мене прожене.

Оргон

Я тямлю все, мене не збити з пантелику.

Ельміра

Дивуюсь на таку невіру превелику.
Але якщо самі побачите ви те,
Про що ми кажемо, чи віри поймете?

Оргон

Побачу?

Ельміра

Так.

Оргон

Овва!

Ельміра

А що, як я здолаю
Розкрити очі вам тим способом, що маю?

Оргон

Плетіть!

Ельміра

Ну й чоловік! Одно мені скажіть...
Коли не хочете, то віри нам не йміть,
А уявіть собі, що це могло б тут бути,
Що ви могли б те все побачити й почути.
То що сказали б ви про любого свого?

Оргон

Сказав би... не сказав нічого б, і того
Не може бути.

Ельміра

Вже вас досить ошукали;
Доволі й ви мені брехнею дорікали.
Так от же залюбки в цій хаті, в цей же час
Поставлю свідка я — нікого ж, тільки вас.

Оргон

Гаразд. Побачу ж я, піймавши вас на слові,
Чи ви обіцянку свою справдить готові.

Ельміра

(до Доріни)

Скажіть, щоб він прийшов.

Доріна

(до Ельміри)

Розумний він, глядіть,—
То, може, й у сильце так сплоха не влетить.

Ельміра

(до Доріни)

Найлегше дурить нас людина, що нам мила,
До того ж і пиха його затуманила.
Пришліть його.

(До Клеанта і Мар'яни).

А ви — вам вийти слід обом.

ЯВА 4

Ельміра, Оргон.

Ельміра

Поставмо так цей стіл і скрийтесь під столом.

Оргон

Навіщо?

Ельміра

Вам тепер сховатися конечно.

Оргон

Чого ж під стіл?

Ельміра

То що? Примощуйтесь безпечно.
У мене в голові є думка, в тую ж мить
Ви зрозумієте. Ну, лізьте ж, та сидіть
Тихенько так, щоб вас не чули і не зріли.

Оргон

Вам потурати більш уже немає й сили,
Та ну, побачимо, який із вас митець.

Ельміра

(Оргонові, що вже під столом)

Переконаєтесь у всьому під кінець.
Ви свідком будете дивачної розмови,
Та не турбуйтеся і не бентежте крові;
Не гнівайтесь на те, що я йому скажу,
Через розмову ту я правду покажу,
Коли на те піпло, я взяти мушу маску
І до облесника показувати ласку.
Одвагу виявить спромогу дам йому,
Стидку його любов я нібито прийму,
Але я ради вас та щоб його скарати
Прихильність прибрану бажаю показати;
Тому скінчу я враз, як здасться вам, що вас
Я добре вповнила і що скінчити час.

На вас лежатиме жагу його спинити,
Як знайдете, що більш не можна попустити,
Що досить бачили, щоб істини дійти,
І що дружину вам пора оберегти.
Та власний інтерес ховати в вашій мочі...
Вже йде... Так ви ж йому не кидайтесь на очі.

ЯВА 5

Тартюф, Ельміра, Оргон під столом.

Тартюф

Мені сказали там,— ви кликали мене.

Ельміра

Я маю дещо вам одкрити потайне.
Замкніть же двері перш, ніж стану я казати,
Та гляньте, чи ніхто не може нас піймати.

Тартюф замикає двері й вертається.

Такого лишенька не треба нам зовсім,
Яке нам трапилось недовго перед цим.
Тоді ми вскочили були по саму шию.
Боялась я за вас так, що й сказать не вмію.
Ви бачили, що я старалася в той час
Даміса втишити, щоб він мовчав про нас,
Хоча, пригнічена турботою моєю,
Не догадалась я все те назвать брехнею.
Та бог не дав, щоб те скінчилось чимсь лихим.
І забезпечені ми більш, ніж перед тим.
Прогнала хмари всі міцна до вас шаноба;
Мій чоловік на вас не гляне вже спідлоба.
Він, з пліток сміючись, такий нам дав наказ,
Щоб ми зіходились до пари раз у раз.
Тому я й не боюсь, що матиму нагану
За те, що з вами вдвох тут розмовляти стану.
Хоч, може, серце це занадто поспіша,
Та знайте, що й моя горить до вас душа.

Тартюф

Цієї мови я не здужаю збагнути:
Раніш доводилось од вас не тее чути.

Ельміра

Якщо відмова та вас досі обража,
Жіноче серденько — вам річ зовсім чужа,

І ви не знаєте, що має розумітись,
Коли ми почнемо так легко боронитись.
Хоч ми й закохані, та почуття в той час
Із соромливістю змагаються ще в нас.
Яке б не мали ми правдивеє кохання,
Ми все стидаємось одвертого визнання.
І ми боронимся, хоч видно по очах,
Що наше серденько у вас уже в руках,
Що тільки гонор нам шорсткі слова диктує
І що відмова та вам любощі віщує.
Це дуже сміливе, що тут я визнаю,
І соромливість тим я скривдила свою,
Але вже сталося, що я вам це сказала...
Скажіть, хіба б же я Даміса зупиняла?
Хіба б я залюбки,— згадайте це ще знов,—
Так довго слухала розмову про любов?
Невже в речах таких була б така прихильна,
Якби від співчуття сама була я вільна?
А чуючи про вас, що шлюб ви берете,
Я відмовляла вас, не згодилась на те.
Що ж мало значити таке моє вмовляння?
Що мала я до вас прихильні почування,
Що володіть сама бажала серцем цим,
Що не хотіла ним ділитися ні з ким.

Тартюф

Добродійко, слова такі без краю мило
Почути з любих уст, що серце полюбило.
Повірте, що мені солодкий мед цих слів
Блаженства почуття по всій душі розлив.
Подобатися вам — то всі мої бажання,
Задовольняти вас — найвище раювання.
Але, прошу, нехай не в гнів то буде вам,
Що трохи не дойму я віри цим словам.
Я можу думати, що це слова лукаві,
Аби пошкодити мені в весільній справі.
Я, пані, навпростець, по щирості скажу,
Що до цих слів тоді довіру покажу,
Як ласки вашої, якої так жадаю,
Не тільки на словах, а в дійсності дізнаю
І віру защеплю в душі своїй навік,
Що з ласки вашої я щасний чоловік.

Ельміра

(навмисне кашлянувши)

Еге, які-бо ви швидкі та нетерплячі;
Так хутко стратите всі почуття гарячі.
Я тут найкраще вам освідчення чиню,
Я так стараюся, а вас не вдовольню...
Чи тільки вас тоді я впевнити здолаю,
Як із прихильністю дійду вже аж до краю?

Тартюф

Чим менше гідний хто, тим менше щастя жде
І на самі слова надій не покладе,
Щасливій доленьці ми віри не діймаєм,
Аж поки в дійсності щедрот її зазнаєм.
А я прихильності не заробив нічим,
То як же вірити мені ознакам цим?
Ні, я не впевнюся на мову ні на яку,
Аж поки справжню ви дасте мені ознаку.

Ельміра

Який гарячий пал, що й перешкод не зна!
Як душу він мені збентежує до дна!
Як пута він кладе на серденько жіноче
І як потужно він бере собі, що хоче!
Чи й способу нема боротись проти вас
І ви вже не дасте спочинку хоч на час?
Але чи можна ж так суворо намагатись
І разом усього так палко допевнятись,
Надуживаючи прихильні почуття
Тієї, що вже сил збулась до бороття!

Тартюф

Коли ж приймаєте любов мою гарячу,
То чом певнішого я доказу не бачу?

Ельміра

Та як же зважусь я на те? А божий страх?
А небо, що у вас щоденно на устах?

Тартюф

Коли це страх, що нам не буде з неба згоди,
Я легко збавлю вас такої перешкоди;
Хай серця вашого не здержує вона.

Ельміра

Але небесний суд — то, кажуть, річ страшна.

Тартюф

Я ці страхи смішні відразу вам розвію,
Вагання зняти всі я дуже добре вмію.
Так, небо деяких не дозволяє втіх.
Порозумітися ж з ним можна в справах цих.
Така наука є, щоб, як потреба каже,
Вільніше попускать сумління, що нас в'яже.
І вчинкам нашим злим оправдання знайти,
Якщо ми робим їх для чистої мети.
Ви потім навчитесь як слід цієї науки,
А поки що себе мені віддайте в руки;
Без ляку вдовольніть огонь бажань моїх,
А винний буду я й візьму на себе гріх.

Ельміра кашляє дужче.

Ви кашель маєте.

Ельміра

Я страдниця, та й годі.

Тартюф

А чи не стане вам пастилька ця в пригоді?

Ельміра

Це кашель навісний, тепер уже, мабуть,
Ніякі пастильки його не проженуть.

Тартюф

Це неприємна річ.

Ельміра

Така, що й не сказати!

Тартюф

Нарешті легко вам вагання геть прогнати.
Тут ваша таїна сховається навік.
Лихе ж не зло само, а розголос і крик.
Скандал перед людьми вражає справді віру,
Але не є гріхом грішити потаймиру.

Ельміра

(кашляє дужче і стукає об стіл)

Я бачу, що мені скоритись час прийшов
І все віддати вам, що віддає любов;
Що меншим коштом я не смію сподіватись
Задовольнити вас і з вами сквитуватись.
Це сумно вдіяти, по правді вам скажу,
Я зовсім нехотя переступлю межу;
Але коли вже так ведуть мене до того,
Як віри все не ймуть, не слухають нічого,
Коли упевнитись бажають виразніш,
То вже послухаєш людей і вдовольниш.
Коли в цім послуху образа буде богу,
Зле буде з тим, хто звів мене на цю дорогу.
І певно, що не я вину собі візьму.

Тартюф

Так, пані, я прийму; а про вину саму...

Ельміра

Прошу вас, відчиніть та визирніть із хати,
Чи чоловіка там де-небудь не видати?

Тартюф

І що вам за печаль журитися за ним?
Ми можем сим панком крутити, як дурним,
З таємних сих розмов радіє він без міри,
Коли ж побачить що, то все ж не пійме віри.

Ельміра

Дарма, ви все ж таки, прошу я вас, підіть
Та за дверима скрізь гарненько позирніть.

ЯВА 6

Оргон, Ельміра.

Оргон

(вилазячи з-під стола)

Оце скажу! Чи хто видав таку личину!
Я аж нетямлюся, я з гніву тут загину!

Ельміра

А ви вже й вилізли? Так що це? Жарт для вас?
Іще ховайтеся, бо зовсім ще не час.
Чекайте до кінця, щоб знати вочевидьки,
А не звіряйтеся на всякі прості сплітки.

Оргон

Чи пекло бачило тварину більш гидку!

Ельміра

О боже! Нащо ж так судити нашвидку!
Ні, дайте впевнить вас, та вже тоді й гнівіться;
Не поспішайте так, бо можна помилиться.

(Становить Оргона за собою).

ЯВА 7

Тартюф, Ельміра, Оргон.

Тартюф

(не помічаючи Оргона)

Сприяє все мені задля моїх утіх.
Я добре обдивився по закутках усіх:
Нікого там нема, і з думкою ясною...

В той час як Тартюф наближається, простягши руки, щоб обняти Ельміру, вона відхиляється, і Тартюф бачить Оргона.

Оргон

(спиняючи Тартюфа)

Заждіть, не кваптесь так з любовною жагою!
І серденька свого так дуже не паліть.
Ага! Свята душе! Вже годі нас дурить!
Як легко спокуша вас біс до злого вчину!
Ви сватали дочку, а зводили дружину.
Я все не розумів, до чого ви йдете,
І ждав, що скажете ви щось зовсім не те.
Але вже з дослідом дійшлось тепер до краю
І більше доказів я мати не бажаю.

Ельміра

(до Тартюфа)

В тім, що зробила я, для мене честь мала,
Але до цього я примушена була.

Тартюф

(до Оргона)

Як! Ви вже певні!

Оргон

Ну, без крику; не вгинайтесь,
І зараз же мені з будинку вибирайтесь.

Тартюф

Таж обіцяли ви...

Оргон

Не час розмовам цим.
Вам треба зараз же покинути цей дім.

Тартюф

Це вам іти відсіль, хоча ви й горді, пане;
Будинок мій, нехай про це відомо стане,
І я вам покажу, що ця крутня гидка
І сварка ця мене ні трошки не зляка.
Що, ганячи мене, нелегко дійдуть справи,
Що в мене спосіб є розбити план лукавий,
За небо скривджене помститись і скарать
Тих, що тепер мене так вигнати хотять.

ЯВА 8

Ельміра, Оргон.

Ельміра

Про що він тут казав? І що це означає?

Оргон

Боюсь я, далебі. Так, жарту в цім немає.

Ельміра

Як?

Оргон

Помилку свою побачив я з цих слів.
Той запис на мій дім клопоту наробив.

Ельміра

Який там запис?

Оргон

Так, це діло вже пропало,
Та й інша річ мене турбує ще чимало.

Ельміра

Що знов?

Оргон

Дізнаєтесь. Але загляну вмить,
Чи певна скринька там у хаті ще стоїть.

ДІЯ П'ЯТА

ЯВА 1

Оргон, Клеант.

Клеант

Куди ви біжите?

Оргон

Чи знаю ж я!

Клеант

До ладу
Було б, гадаю, перш усім зійтись на раду
І в цій пригоді щось намислити гуртом.

Оргон

З цією скринькою збентежився я цілком.
Про інше тяжко так не міг би я журиться.

Клеант

То, певно, в скриньці тій поважна таємниця?

Оргон

Цю саму скриньку мій нещасний друг Аргас
На схованку до рук віддав мені в той час,
Як утікав. Ми з ним найбільшу приязнь мали.
Він говорив мені, що там лежать шпаргали,
Його ж добро й життя залежало від них.

Клеант

Навіщо ж оддали ви їх до рук чужих?

Оргон

Це сталось так: моє сумління винне в тому.
Якось признався я про це тому гидкому;

Як став же радить він, то я вже й сам знайшов,
Що краще скриньку цю віддать йому на схов.
На те, щоб відректись, найменший мав я клопіт,
Якби за скриньку ту взяли мене на допит,
І щоб, сумління вже свого не боячись,
Незгідно з правдою я міг заприсягтись.

Клеант

То кепсько; так мене принаймні це вражає.
Той дар і тайна та, яку від вас він має,—
Коли вже щиро вам сказати погляд свій,—
Ви в необачності замислили своїй,
Ви віддались йому з довірою такою;
Цей чоловік на вас готову держить зброю,
І гнівати його — то небезпечна річ.
Вам треба б лагідно його позбути з пліч.

Оргон

І він здавався мені таким святим та божим,
А в серці був таким нещирим і негожим!..
Як старця, я тоді прийняв його й пригрів!..
Ні, вже зрікаюсь я тепер святих людців.
Я їх стріватиму гидливістю страшною
І буду задля них найгіршим сатаною.

Клеант

Еге, оце вже в вас палкий занадто гнів;
Ваш розсуд лагідний за вітром полетів.
Правдивий розум вам не робить більш послугу;
З одної крайності ви кинулись у другу.
Ви помилку свою побачили в цей час,
Що щирість брехуна приваблювала вас;
Але не бачу я потреби, щоб ви впали
Ще в більшу помилку і першу тим справляли,
Змішавши в гурт один нікчему-брехуна
З людиною, яка неправди вік не зна.
Вас одурив шахрай, з одвагою такою,
Бундючним виглядом і міною пісною,—
То вже здається вам, що всі такі, як цей,
Що вже побожності нема проміж людей.
Такі дурні думки безбожні можуть мати,
А вам годилось би чесноту відрізняти.
Не кваптесь полюблять людину в одну мить;
У цьому ділі ви серединою йдіть.

Личині прибраній шаноби не давайте,
Але й побожної душі не ображайте.
Коли ж не можна вам без помилок таких,
Тоді вже краще ви впадайте в перший гріх.

ЯВА 2

Оргон, Клеант, Даміс.

Даміс

Чи справді, батьку, той шахрай на вас чигає,
Від вас усе добро в непам'ять повертає?
І в гидості своїй, що будить правий гнів,
З чесноти вашої на вас же сітку сплів?

Оргон

Так, сину, і душа моя болить без краю.

Даміс

Ага! Ну, то йому я вуха повтинаю.
З напасником таким вагатися не час.
Мій клопіт, щоб його прийняти геть од вас,
Я задавлю його, то швидше буде справа.

Клеант

Отак, як бачите, говорить молодь жвава.
Вгамуйтесь трішечки і втиште гнів палкий;
Такий у нас король і вік тепер такий,
Що не насильство нам у справі допоможе.

ЯВА 3

Пані Пернель, Оргон, Ельміра, Клеант, Мар'яна, Даміс, Доріна.

Пані Пернель

Що це? Я чую, тут таке страшне, негоже!

Оргон

Це новина, що їй отут я свідком був.
Як бачите, собі подяки я здобув
За клопоти; прийняв злиденного, як брата,
Притулком, захистом йому стає ця хата.
Щодня він гойності моєї зазнає,
Я дав йому дочку і все добро своє,—
А зрадник цей гидкий наважився, неситий,

На гріх стидкий мою дружину спокусити.
Та не спинилася на тому твар гидка:
За все моє добро мене ж тепер ляка
І хоче зруйнувать мене,— бо має зброю,
Що сам я дав йому довірою дурною,—
Із дому вигнати, де я його прийняв,
І в злидні кинути, з яких його я взяв.

Доріна

Нещасний!

Пані Пернель

Сину, я не можу йняти віри,
Щоб міг чинити він огидно так без міри.

Оргон

Як!

Пані Пернель

Людям праведним завидують усі.

Оргон

Але скажіть, куди ведуть розмови ці,
Матусю?

Пані Пернель

Живете ви бог зна по-якому,
І бачу я, що він не милий тут нікому.

Оргон

Чи це ж стосується до речі? Як і чим?

Пані Пернель

Вже ж я казала вам не раз іще малим:
Чеснота на землі щодня терпить напасті;
Хоч заздрісні помруть, то заздрощам не впасти.

Оргон

Чи з тим, про що в нас річ, зв'язок тут може буть?

Пані Пернель

Вам сто дурних казок про його наплетуть.

Оргон

Кажу ж: я бачив сам усе на власні очі.

Пані Пернель

Створіння заздрісні злоречити охочі.

Оргон

Я буду лаятись. Адже ж кажу я вам,
Що той гидкий його я злочин бачив сам.

Пані Пернель

Злосливі язики насіють скрізь отрути,
І захисту від них ніде не може бути.

Оргон

Ви неподобну річ якусь тут ведете,
Я бачив, бачив сам, очима бачив те;
Що зветься: бачив сам. Як треба ще казати?
Товкти по сто разів? За чотирьох кричати?

Пані Пернель

О боже! Найчастіш нас дурить зверхній вид;
На те, що бачим ми, звірятися не слід.

Оргон

Я лютий!

Пані Пернель

Підозрінь дурних ми стільки маєм,
І добрі вчинки злом так часто виясняєм!..

Оргон

То милосердям я повинен пояснять,
Що він хотів мою дружину цілувать?

Пані Пернель

Не можна ж так людей судити без причини;
Добути треба б вам певніший факт провини.

Оргон

До ката! Як же ще впевнятись більш я міг?
Чи ждати мав, щоб він тут на очах моїх
Почав... От ще скажу таке, що не подоба.

Пані Пернель

В його душі одна пречистая жадоба;
І я не уявлю ніяк того в думках,
Щоб він одважився на той непевний шлях.

Оргон

Я аж нетямлюся. Якби мені не мати
Були ви, хто зна, що я міг би вам сказати.

Доріна

(до Оргона)

По правді сталося, добродію; ви нам
Не вірили тоді — тепер не вірять вам.

Клеант

Ми тратимо свій час на зовсім марну звaду,
А треба б нам тепер знайти собі пораду.
Не спімо, бо на нас чигає той шахрай.

Даміс

Чи в безсоромності сягне він аж за край?

Ельміра

Я думаю, що з ним боротись нам несила,
І вже тепер його невдячність зрозуміла.

Клеант

(до Оргона)

Не вірте ви йому: у його спосіб є
Справдити проти вас напасництво своє.
І з меншим засобом хитрун меткий заплута
Лукавством, підступом людину кожну в пута.
З тією ж зброєю, що має він на вас,
Його дражнити вам зовсім було не час.

Оргон

Це так, та що ж робить? Допік мені цей клятий,
І я не міг ніяк свій правий гнів стримати.

Клеант

Від серця хочу я, щоб згода хоч якась
Між вами обома наново почалась.

Ельміра

Не знала я, що він такую має зброю,
А то не завдала б такого неспокою.

Оргон

(до Доріни, побачивши Лояля)

А цей чого прийшов? Довідайтесь підіть.
Я саме в настрою з ким-небудь говорить!

ЯВА 4

Оргон, пані Пернель, Ельміра, Мар'яна, Клеант, Даміс, Доріна, Лояль.

Лояль

(до Доріни, з глибини сцени)

Добридень, сестронько! Зробіть, прошу, кохана,
Щоб з паном бачитись я міг...

Доріна

Он гості в пана;
Навряд щоб бачити його вдалося вам.

Лояль

Я тут найменшої турботи не завдам.
Не з неприємною прийшов я новиною,
І він радітиме, спізнавшися зі мною.

Доріна

Як звати вас?

Лояль

Скажіть ви тільки, що для справ
Прегарних пан Тартюф сюди мене прислав.

Доріна

(до Оргона)

Добродія цього, що так говорить мило,
Прислав сюди Тартюф. До вас він має діло,
Що, каже, буде вам приємне.

Клеант

(до Оргона)

Що ж, прийміть;
Побачим, що воно й що буде говорить.

Оргон

(до Клеанта)

Він, може, схоче нас до згоди навертати.
Якії ж почуття я мушу виявляти?

Клеант

Вам треба здержати насамперед свій гнів
І прислухатися до миротворних слів.

Лояль

(до Оргона)

Привіт вам. Небо хай злодумців наших згубить
І, як бажаю я, нехай вас бог полюбить.

Оргон

(стиха до Клеанта)

Цей любий вступ моїм відповіда думкам
І згоду хоч якусь уже віщує нам.

Лояль

Родину вашу всю я змалку звик любити,
Отцеві ж вашому нагоду мав служити.

Оргон

Добродію, простіть той сором мій, що я
Не знаю, хто ви єсть і як вас на ім'я.

Лояль

Лояль я звусь. З Нормандії походжу.
Я пристав судовий і цим хвалитись можу.
Оце вже сорок літ пролинуло часу,
Як цей приємний труд почесно я несу.
З дозволу ж вашого прийшов я ознаймити,
Що певний присуд ви повинні вдовольнити.

Оргон

Як! Ви прийшли...

Лояль

Заждіть, нема чого кричать:
Це тільки акт, щоб ваш будинок одібрать,
Вас викинути всіх і кожну річ рухому
І дати вільний плац властителеві дому
З всією пильністю, в неодволочний час.

Оргон

Як! Вигнати мене!..

Лояль

Так, милий пане, вас,
Бо домові цьому, як знаєте самі ви,
Ласкавий пан Тартюф хазяїн є правдивий,
По силі запису, що вже в руках моїх,
Тепер один він пан маєтків цих усіх.
Все списано як слід, не можна сперечатись.

Даміс

На безсоромність цю нам треба дивуватись!

Лояль

Ця справа не до вас, і я кажу не вам,
Я до добродія; він єсть розсудний сам;
Він звик поводитись, як добрі, чесні люди,
І проти присуду змагатися не буде.

Оргон

Але...

Лояль

Так, певний я: за цілий міліон
Ви не захочете повстати на закон
І згодитесь самі, як чесная особа,
Щоб я прикази міг справдити, як подоба.

Даміс

Ой пане приставе, вже скоро мій ціпок
Спізнає, чи тонкий ваш чорний жупанок!

Лояль

(до Оргона)

Нехай ваш син мовчить, а ні — то вийде з хати,
Бо шкода на папір усе те викладати
І протокол на вас писати, як би слід.

Доріна

(набік)

Він прізвищем Лояль,— та не лояльний вид.

Лояль

Із добрими людьми ласкавий я без міри
І маю, пане, я таке бажання щире,

Щоб прислужитись вам і втіху принести;
А іншого могли б такого ви знайти,
Який, не двигнений моїми почуттями,
Далеко гірш, ніж я, поводився б із вами.

Оргон

Що ж можна гіршого зробити ще для нас,
Як з хати вигнати?

Лояль

На те я дам вам час
І аж до завтрього не буду поспішати
Наказ той проти вас, добродію, сповняти;
А тільки ночувать прийду в будинок цей
Тихенько, лагідно, із десятьма людей.
Для форми ж зволите, як будете лягати,
Мені прислати ключ від вашої кімнати.
Я відпочинок ваш цю ніч оборону
І зайвих прикростей ніяких не вчиню,
А завтра вранці ви, добродію, не гайтесь
І зараз же з усім начинням вибирайтесь;
Людей, щоб помогти виноситись, я дам.
Я їх чимало взяв, щоб прислужитись вам.
Прихильності ще більш ні в кого б не знайшли ви;
Як бачите, до вас я дуже милостивий,
То й ви шануйтеся, по правді все робіть
І перешкод мені не важтеся чинить.

Оргон

(набік)

Від щирої душі готовий я віддати
Червінців добрих сто, які ще можу мати,
Та тільки щоб могти хоч раз, та до смаку,
По пиці луснути тварюку цю гидку.

Клеант

(стиха до Оргона)

Мовчіть, не псуйте гірш.

Даміс

Зухвальство незбагненне
Не видержу, бо вже рука свербить у мене.

Доріна

(до Лояля)

Мосьпане, бачу я, що спина в вас така,
Що не завадило б дізнати їй ціпка.

Лоялъ

Скарать вас міг би я, не стерпівши образи.
Голубко, на жінок теж пишуться укази.

Клеант

(до Лояля)

Уже, добродію, те все скінчити час —
Давайте цей папір, та й не турбуйте нас.

Лоялъ

Ну, до побачення. Хай бог вам помагає.

Оргон

Тебе ж з тим, хто тебе прислав, нехай скарає!

ЯВА 5

Оргон, пані Пернель, Ельміра, Клеант, Мар'яна, Даміс, Доріна.

Оргон

Що, мамо,— бачите? Чи правду я казав?
З почину знать, яких нам треба ждати справ
Чи зрадництво його спізнали ви як треба?

Пані Пернель

Я аж нетямлюся і наче впала з неба.

Доріна

(до Оргона)

Ви дурно скаржитесь і злим його звете:
Не замір то лихий, а почуття святе.
До ближніх маючи в душі любов єдину,
Він знає, що добро не раз псує людину,
І, мавши жаль, забрав усе, щоб одвернуть
Те все, що робить вам тяжкою праву путь.

Оргон

Мовчіть, я раз у раз вам мушу це казати.

Клеант

(до Оргона)

Погляньмо ж ми, яку вам раду можна дати.

Ельміра

Підіть оповістіть, що він чинити мав.
Всю силу запису лукавством він зламав.
І як дізнаються про речі очевидні,
То заміри його не справдяться огидні.

ЯВА 6

Оргон, пані Пернель, Ельміра, Клеант, Мар'яна, Даміс, Доріна, Валер.

Валер

Добродію, смутну я звістку вам несу,
Та лихо не стоїть і мало в нас часу...
Є в мене приятель, ми стали з ним братами,
Він зна гаразд про те, що я турбуюсь вами,
І, добре мисливши, він те відкрив мені,
Що як урядник мав держати в таїні.
І саме от тепер листа такого пише,
Що вам конечна річ тікати найскоріше.
Шахрай, що панував над вами довгий час,
Дійшов до короля, і набрехав на вас,
І дав йому до рук якісь такі шпаргали,
Що від державного злочинця ви дістали:
Проти повинностей підданицьких своїх
Ви нібито взялись переховати їх.
Подробиць тих провин не вмів би я сказати.
Але вже є наказ, щоб вас арештувати.
І ще для певності доручено йому
Доглянути, щоб вас посаджено в тюрму.

Клеант

Таки облудних прав своїх допевнився клятий
І ваше все добро зумів опанувати!

Оргон

Одно я вам скажу: людина — звір лихий.

Валер

Коли забаритесь, вас жде кінець сумний.
Мій повіз тут стоїть, тікати маєм змогу;

А от вам десять сот червінців на дорогу.
Не гаймось. Бачите, як метко він стріля.
Рятунок вам один — тікати відсіля.
В безпечнім місці я вас добре заховаю
І сам поїду вдвох із вами аж до краю.

Оргон

Ви так турбуєтесь! Я стільки мав од вас!
Та дякувати вам знайду я інший час
І щиро стану я тепер молитись богу,
Щоб одслужитись вам послав мені спромогу.
Прощайте ж ви, глядіть...

Клеант

Тікайте вже, а ми,
Що треба діяти, все зробимо самі.

ЯВА 7

Тартюф, поліцай, пані Перпель, Оргон, Ельміра, Клеант, Мар'яна, Валер, Даміс, Доріна.

Тартюф

(спиняє Оргона)

Заждіть, добродію, не кваптесь так тікати;
Тепер близенько вам іти відсіль до хати:
Арештувати вас король наш наказав.

Оргон

Так от що, зраднику, мені ти готував!
Останній твій удар мене зганяє з світу,
І ним ти завершив злобу свою неситу.

Тартюф

Спокійно цю ганьбу душа моя знесе:
Я ради господа навчився терпіти все.

Клеант

Чи бач — терпливості його межі немає.

Даміс

А як він господа, мерзенний, зневажає!

Тартюф

Не може запал ваш розчулити мене
І від повинності мене не відхитне.

Мар'яна

Ви тим бажаєте хвали собі здобути,
І служби кращої для вас не може бути.

Тартюф

Почесна служба та, що влада нам дала;
Вона мене сюди, мосьпане, привела.

Оргон

Але чи ти забув, що тільки через мене
Ти міг поліпшити життя своє злиденне?

Тартюф

Я знаю, чим мені могли ви помагать,
Але про короля найперш я мушу дбать;
Цієї повинності святої права сила
В душі моїй цілком подяку заглушила,
І я на жертву тим високим почуттям
І друга, й рід увесь, і сам себе віддам.

Ельміра

Брехун!

Доріна

Як хитро він собі препишні шати
Пристроїв з тих речей, що треба шанувати!

Клеант

Коли вже в вас така велика щирість є,
Як кажете, й вона вам приводом стає,
То чом же з нею ви раніш не показались,
А вже — як зводили цю пані, та й піймались?
Чому ви з звісткою пішли до короля
Тоді вже, як Оргон прогнав вас відсіля?
Про інші речі я не став би вам казати —
Що все своє добро схотів він вам оддати;
Але ж ви кажете: злочинець він,— проте
Любісінько дари від нього берете.

Тартюф

(до поліцая)

Прошу вас, перервіть ви цю крикливу мову
І докінчіть свою повинність урядову.

Поліцай

А справді, довго я її не докінчав;
Язик ваш саме в час про теє нагадав.
То, щоб скінчити враз, ходімо лиш зо мною
В тюрму, що буде вам оселею новою.

Тартюф

Хто? Я?

Поліцай

(до Тартюфа)

Так, пане, ви.

Тартюф

За віщо ж це в тюрму?

Поліцай

Не вам я поясню, за віщо це й чому.
(До Оргона).
Добродію, верніть ви спокій знову в груди.
Ми маєм короля, що не терпить облуди.
Наш добрий володар читати в серці звик;
Його не ошука облесливий язик.
Великим серцем він докладно все тлумачить
І кожну річ дрібну в правдивім світлі бачить.
Не спокушається душа його нічим,
І в крайність не впада він розумом твердим;
Чеснота перед ним довічну славу має,
Та сяєвом своїм його не засліпляє;
Всіх правих любить він, але ж у серці й гнів
Страшний розпалює, як бачить брехунів.
Його ніхто б не зміг так легко одурити,
І тонші хитрощі зумів би він розбити.
Відразу короля ясний і бистрий суд
Збагнув, що в цій душі єдиний тільки бруд.
Він був прийшов, щоб вас злочинцем показати,
Та й зрадив сам себе (в тім кару божу знати!)
І виявив, що він шахрай, відомий нам,

Якого вже король під іншим знав ім'ям.
Його злочинних діл така велика сила,
Що груба книжка їх напевно б не вмістила.
Наш найясніший пан обурився в той час,
Як зрозумів його невдячність проти вас,
А вчинок цей новий до інших долучив він,
Прийти ж за ним сюди для того доручив він,
Щоб бачити, куди його ще занесе
Нахабність, та щоб він вернув вам знову все.
Так хоче він, щоб ви від мене знов дістали
Папери ті, що ви нікчемному давали.
Контракт, що вашими маєтками всіма
Обдарував його, король тепер лама
І пробачає вам лихе поступування
В той час, коли ваш друг здобув собі вигнання.
Цим платить вам король за тее, що колись
Ви за права його так щиро піднялись,
І тим показує, що над надію всяку
Уміє за добро складати щиру дяку,
Що про заслугу він довіку пам'ята
І що скоріш лихе в непам'ять поверта.

Доріна

Спасибі ж богові!

Пані Пернель

Мов світ мені піднявся.

Ельміра

Як добре сталося!

Мар'яна

Ніхто й не сподівався.

Оргон

(до Тартюфа, якого поліцай веде з хати)

Гаразд! Ти, зрадниқу!..

ЯВА 8

Пані Перпель, Оргон, Ельміра, Мар'яна, Клеант, Валер, Даміс, Доріна.

Клеант

Ой братику, мовчіть
І гідності своїй образи не чиніть.
Покиньте ви того нікчемного злій долі,
Тепер уже й без вас він кається доволі.
Бажайте краще ви, щоб серце навернуть
Він знову міг тепер на праву, чесну путь.
Щоб справив він життя, неправди відцурався
Та вирок короля зм'якшити постарався.
А ви з подякою підіть до короля
За те, що він таку вам радість наділя.

Оргон

Це так. Ходім скоріш; до ніг його впадімо
Й за все його добро хвалу йому складімо.
А потім, справивши цей обов'язок свій,
Годиться взятись нам до другого мерщій,
Щоб доленьку ясну придбали в чеснім шлюбі
Мар'яна та Валер — коханці наші любі.

ДОН ЖУАН, АБО КАМІННИЙ ГІСТЬ

Комедія на п'ять дій

Переклала Ірина Стешенко

ДІЙОВІ ОСОБИ

Дон Жуан — син дона Луїса.
Сганарель.
Ельвіра — жінка Дон Жуана.
Гусман — Ельвірин борейтор.
Дон Карлос, Дон Алонсо } брати Ельвірині.
Дон Луїс — батько Дон Жуана.
Франціск — старець.
Шарлотта, Матюріна } селянки.
П'єро — селянин.
Статуя командора.
Ла Вйолет, Раготен } слуги Дон Жуана.
Добродій Діманш — крамар.
Ла Раме — бандит.
Почет Дон Жуана.
Почет дона Карлоса й дона Алонсо.
Примара.

Дія відбувається в Сіцілії.

ДІЯ ПЕРША

Сцена являє собою палац.

ЯВА 1

Сганарель, Гусман.

Сганарель *(тримаючи табакерку)*. Що б там не казав Арістотель і вся його філософія, а немає нічого кращого за тютюн: це пристрасть усіх порядних людей, і хто живе без тютюну, тому й зовсім не варто жити. Тютюн не тільки звеселяє й очищає людський мозок, але й навертає душі на спасенну путь та привчає до статечності. Адже ж ви й самі добре знаєте,— тільки-но його нюхнеш, то так відразу й стаєш до кожного привітний та ласкавий, так тобі й кортить частувати ним кожного направо й наліво, де б тебе не носило! Навіть не чекаєш, щоб тебе попросили, сам поспішаєш назустріч чужому бажанню; отож немає сумніву, що тютюн прищеплює достойні й благородні почуття всім, хто його нюхає. А втім, годі про це, вернімося до нашої балачки. Отже, дорогий Гусмане, донья Ельвіра, твоя господиня, вражена нашим раптовим від'їздом, кинулася за нами навздогін, серце її, яке так запалив мій господар, кажеш ти, не змогло жити без нього, і вона рушила за ним, маючи надію розшукати його тут. Хочеш, я скажу тобі, що я думаю?.. Боюсь, їй буде кепсько відплачено за її кохання, з її подорожі до цього міста нічого путнього не вийде, і ви зробили б багато краще, коли б сиділи собі любісінько вдома.

Гусман. А яка ж тут причина? Скажи мені, будь ласка, Сганарелю, чому в тебе з'явилися такі лихі думки? Хіба ж твій господар відкрив тобі своє серце і сказав, що він до нас охолов і що саме це примусило його виїхати?

Сганарель. Ні, але я всякого багато надивився, тож трохи знаюся на таких справах, і, хоч він мені ще

нічого не казав, я ладен битися об заклад, що до того воно йдеться. Може, я й помиляюся, а проте мій досвід все ж дечого мене навчив.

Гусман. Як?! Та невже ж отой раптовий від'їзд означає Дон Жуанову зраду? Невже він міг так тяжко вразити ніжну пристрасть доньї Ельвіри?

Сганарель. Ні, але ж він ще молодий, і йому бракує відваги...

Гусман. Така вельможна особа та щоб учинила таке паскудство?

Сганарель. Ат!.. Вельможна особа!.. Теж іще вигадав! Наче його вельможність може стати йому на заваді!

Гусман. Але ж святість шлюбу зобов'язує його...

Сганарель. Ех, бідний мій Гусмане! Друже мій, повір мені, ти ще не знаєш, що за людина цей Дон Жуан.

Гусман. А я таки й не знаю, що це за людина, якщо він і справді вчинив таку підлоту; та я й збагнути не можу, як ото після такого кохання й такої неприхованої нетерплячки, після такого напосідання, такої сили обіцянок, ніжних зітхань та сліз, після всіх отих палких листів, жагучих запевнень та нескінченних присягань, після таких бурхливих поривань, нарешті, після такої шаленої пестями, яка довела до того, що навіть святі монастирські мури не перешкодили йому здобути собі донью Ельвіру,— не можу я, кажу тобі, збагнути, як після всього того він наважиться зламати своє слово!

Сганарель. А мені зовсім неважко збагнути, і коли б ти знав цього молодця так, як, приміром, я, то й зрозумів би, що такий вчинок звичайнісінький для нього. Я не кажу, що почуття його до доньї Ельвіри змінилися, я цього ще й сам не цілком певний. Ти ж знаєш, що за його наказом я виїхав раніше від нього, і, відколи він сюди приїхав, він ще й разу зі мною не балакав; але, щоб застерегти, я мушу тобі сказати inter nos[1], що господар мій Дон Жуан — це найлютіший лиходій з усіх лиходіїв, яких коли носила на собі земля, скажений собака, диявол, турок, єретик, що не вірить ні в небо, ні в святих, ні в бога, ні в чорта, що ціле життя своє живе, як паскудна тварюка, як епікурейський кабан, як справжній Сарданапал, що затуляє собі вуха, аби не слухати християн-

[1] Між нами (лат.).

ських напучень, і вважає дурницею все те, у що ми віримо. Ось ти кажеш, що він одружився із твоєю господинею; повір, що заради своєї пристрасті він зробив би ще й не таке,— він міг би заразом одружитися і з тобою, з її собакою та з її кицькою. Взяти шлюб — для нього суща дрібниця! Цією пасткою він принаджує усіх своїх краль. Ого, що-що, а одружуватися він мастак! Чи то з панею, чи з панянкою, чи з міщанкою, чи з селянкою — йому те байдужісінько; і коли б я почав перелічувати тобі імення усіх жінок, з якими він у різних місцях одружився, то не скінчив би й до вечора. Ти здивований, бліднеш від моїх слів, а проте це я лише в загальних рисах змалював мого пана; а щоб його портрет довершити цілком, слід було б іще добренько попрацювати пензлем. Одне слово, кара небесна колись неминуче впаде на нього; а для мене багато краще віддати себе на послугу самому дияволові, аніж служити моєму панові; мені доводиться бачити стільки гидоти, що я хто й зна як зрадів би, коли б він у землю запався! Якщо вельможний пан до того ще й лиха людина, то це — жахлива штука! Хоч-не-хоч, а мушу йому вірно служити; лише страх приневолює мене бути ретельним, лише страх приборкує мої почуття і часто примушує мене хвалити те, від чого верне мою душу. Онде він прогулюється там, по палаці,— розійдімося... Стривай-но: я розмовляв з тобою надто відверто, якось мимоволі отак зопалу все тобі й бухнув... але якщо хоч словечко з усього цього долетить до його вух, я напрямки так і скажу, що ти збрехав.

ЯВА 2

Дон Жуан, Сганарель.

Дон Жуан. Хто це з тобою розмовляв? Здається мені, що він схожий на добрягу Гусмана, служника доньї Ельвіри.

Сганарель. Начебто...

Дон Жуан. Як! Це він?

Сганарель. Власною персоною.

Дон Жуан. А відколи він у цьому місті?

Сганарель. Від учора, ввечері приїхав.

Дон Жуан. А що його сюди привело?

Сганарель. Гадаю, ви й самі добре розумієте, що саме може його непокоїти.

Дон Жуан. Наш від'їзд, мабуть?

Сганарель. Бідолаха зовсім приголомшений і розпитував мене, яка тому причина.

Дон Жуан. І що ж ти відповів?

Сганарель. Що ви мені нічого не казали.

Дон Жуан. Але ж якої ти про це думки? Як ти гадаєш, у чому тут справа?

Сганарель. Якої я думки? Я гадаю, не у гнів вам сказати, що вам уже запало в голову якесь нове кохання.

Дон Жуан. Ти так гадаєш?

Сганарель. Атож.

Дон Жуан. Слово честі, ти не помилився! Мушу тобі признатися, що інша красуня витиснула Ельвіру з мого серця, заполонила мене цілком.

Сганарель. Господи боже ти мій! Я ж знаю мого Дон Жуана як свої п'ять пальців і знаю добре, що ваше серце найлегковажніше в світі; йому подобається перебігати від однієї до другої, і воно не любить залишатися на місці.

Дон Жуан. А скажи-но мені: ти, може, гадаєш, що я не маю рації, коли роблю так?

Сганарель. Ех, пане...

Дон Жуан. Що? Кажи.

Сганарель. Звичайно, ви маєте рацію, якщо ви так хочете; тут і заперечити нічого. Але коли б ви цього не хотіли, то, мабуть, і справа вийшла б зовсім інша.

Дон Жуан. Гаразд! Я дозволяю тобі говорити вільно і не таїти, що в тебе на душі.

Сганарель. Коли так, пане, я скажу вам по щирості: аж ніяк не похваляю я ваших засобів і вважаю, що не годиться кохатися отак на всі боки, як ви те робите.

Дон Жуан. Як?! Ти хочеш, щоб ми себе навік зв'язували з першим же об'єктом нашого кохання, щоб заради нього відцуралися світу і більше вже ні на кого й не дивилися? Ото пречудова штука — поставити собі за якусь фальшиву заслугу вірність, поховати себе назавжди заради якогось одного захоплення і замолоду померти для всіх інших красунь, що здатні причаровувати наші погляди! Ні, ні... Вірність у коханні пасує лише дивакам; усі красуні мають право принаджувати нас, і перевага над усіма іншими красунями тієї, що ми зустрічаємо першу, не повинна позбавляти їх законного права домагатися наших сердець. Мене, приміром, краса захоплює скрізь, хоч би де я її зустрів, і я легко піддаюся тому ніжному насильству, з яким вона вабить нас до себе!

Хай я вже зв'язаний з однією красунею, а проте кохання, що я до неї відчуваю, аж ніяк не зобов'язує мене бути несправедливим до інших; мої очі не зраджують мене, і принади всіх інших красунь притягають мою увагу,— кожній-бо з них віддаю я належну данину пошани й прихильності, до яких нас зобов'язує природа. Хоч би там що, а не можу я заборонити моєму серцю захоплюватись усім тим, що приваблює мої очі; і хай тільки гарненьке личко зажадає мого серця, я, коли б мав навіть десять тисяч сердець, ладен віддати їх усі. Адже ж непереможний потяг, що зароджується у нас в душі, приховує в собі якусь нез'ясовну принадність, і вся насолода кохання саме у змінах. Яка величезна втіха — поступово скоряти собі серце молодої красуні найрізноманітнішими знаками уваги, бачити, як день у день ти потроху наближаєшся до жаданої мети, перемагати бурхливими пориваннями свого почуття, сльозами та зітханнями цнотливу соромливість душі, якій так важко скласти зброю, крок за кроком переборювати всі дрібні перепони, що вона ставить нам на шляху, перемагати надмірну скромність, в якій вона вбачає свою заслугу, і обережно вести її туди, куди ти так прагнеш її привести. Але коли ти нарешті свого досяг,— більше немає чого ні сказати, ані побажати; чарівний пал пристрасті прохолов, і ми засинаємо в спокої такого кохання, поки якась нова спокуса не збудить нашої жаги і не запалить нашого серця чарівною принадою нової майбутньої перемоги. Кінець кінцем, це найсолодша річ — подолати красуню, що намагається чинити нам опір; і я маю щодо цього честолюбство завойовників, які безупинно летять від перемоги до перемоги і неспроможні стримати своєї жадоби. Ніщо не могло б зупинити шалені пориви моїх бажань; я почуваю, що серце моє здатне кохати цілий світ; і, як Олександр, я бажав би, щоб існували ще й інші світи, де мені можна було б так само, як і тут, здобувати любовні перемоги!

Сганарель. Їй-право, паночку, та й золоті ж у вас уста! Немов напам'ять вивчили; говорите, як з книжки читаєте!

Дон Жуа́н. А ти що на це скажеш?

Сганарель. Їй-богу, я скажу... Не знаю, що й казати!.. Ви так повертаєте справу, що здається, наче ваша правда; а проте насправді таки не ваша правда. У мене в голові сиділи такі добрячі думки, а від ваших слів усе

пішло шкереберть. Стривайте лишень, наступного разу я позаписую всі мої міркування, а тоді вже й сперечатимуся з вами.

Дон Жуан. І добре зробиш.

Сганарель. Та тільки ж, паночку, чи дозволите ви мені й тоді сказати вам, що мене часом аж кидає від того, як ви провадите своє життя?

Дон Жуан. Що таке?! А як же я своє життя проваджу?

Сганарель. Звісно, що добре... Та коли, приміром, бачиш, як ви мало не щомісяця одружуєтеся то з однією, то з іншою...

Дон Жуан. Чи ж може бути що приємнішого?

Сганарель. Та воно-то так... Я згоден, що це дуже приємно і дуже втішно, я й сам би від цього не відмовився, якби не було в тім нічого лихого; а проте, пане, так глузувати з священного таїнства і...

Дон Жуан. Гаразд, гаразд! Це справа неба і моя, і ми вже в ній якось розберемося й без твоєї допомоги.

Сганарель. Їй-бо, пане, мені частенько доводилося чути, що жарти з небом — це небезпечні жарти і що вільнодумці зроду-віку не кінчають добром.

Дон Жуан. Цитьте, пане дурню! Я ж казав вам уже не раз, і ви добре знаєте, що я не люблю, коли мені читають моралістичні нотації.

Сганарель. Та я й не про вас усе це кажу, боже мене борони! Ви ж самі знаєте, що робите, і коли ні в що не вірите, то маєте на те свої підстави, але на світі трапляються такі собі зухвалі жевжики, що живуть розпусно невідомо чому, що вдають із себе вільнодумців, бо вбгали собі в голову, що це їм до лиця; і коли б у мене був такий господар, я сказав би йому напрямки, простісінько в вічі: «Та як ви смієте так жартувати з небом, чи ви не боїтеся глузувати з найсвятіших речей?! Це ви ото, нікчемний хробак, мізерна комашка (так я кажу до того мого господаря), це ви ото наважилися глузувати з усього того, що інші люди шанують? Чи ж не гадаєте ви, що коли ви вельможний пан, коли на вашій голові сидить білява, добре закучерявлена перука, ще й капелюх, оздоблений перами, коли на вас пишне вбрання, гантоване золотом, та стрічки вогненного кольору (це я не до вас кажу, а до того іншого), чи ж не гадаєте ви, кажу я, що від цього ви зробилися розумнішим, що геть-чисто все вам дозволено і що ніхто не насмілиться сказати вам

у вічі щиру правду? Ну, то хай же вам буде відомо,— це кажу вам я, ваш слуга,— що рано чи пізно небо таки карає всіх безбожників, що негідне життя призводить до негідної смерті і що...»

Дон Жуан. Тихо!..

Сганарель. То про що ж ми з вами розмовляли?

Дон Жуан. Про те, що одна чарівна красуня заполонила моє серце і, зваблений її принадами, я поїхав слідом за нею аж до цього міста.

Сганарель. І вас не лякає, пане, згадка про смерть командора, якого ви вбили саме тут шість місяців тому?

Дон Жуан. А чого ж мені боятися? Хіба ж я не вбив його як годиться?

Сганарель. Аякже, додержуючи всіх правил, пане, як годиться! Йому немає за що нарікати на вас.

Дон Жуан. До того ж за вироком суду мене помилувано.

Сганарель. Та вже ж, але це помилування, може, й не погасило ненависті до вас його родичів та друзів, і...

Дон Жуан. Ах! Не думаймо про лихі пригоди, що можуть нас спіткати, думаймо тільки про те, що може дати нам втіху. Особа, про яку я тобі розповідаю,— молоденька наречена, найчарівніша в світі, ну, просто розкіш!.. Привіз її сюди той самий юнак, що за нього вона має тут вийти заміж; а я зустрів цю пару закоханих цілком випадково — днів за три чи за чотири до їхньої подорожі. Ніколи ще не бачив я двох людей, що були б такі задоволені одне з одного, так палко виявляли б своє кохання. Ніжні прояви взаємної пристрасті схвилювали мене, вразили в саме серце, і кохання моє почалося з ревнощів. Так, для мене було нестерпною мукою бачити, як їм хороше удвох; досада розпалила в мені жагу, і я уявив собі, якою насолодою було б для мене збаламутити їхнє раювання і розірвати той зв'язок, що так тяжко ображав моє чутливе серце; але дотепер усі зусилля мої були даремні, і я вдаюся вже до останнього засобу. Той майбутній муж улаштовує сьогодні для своєї коханої нареченої прогулянку по морю. Я поки що нічого тобі не казав, але все вже напоготові, аби задовольнити моє кохання; я найняв невеличкого човна та кількох хлопців, і за їхньою допомогою мені пощастить, гадаю я, викрасти красуню.

Сганарель. Ах, пане...

Дон Жуан. Що таке?

Сганарель. Все це складається дуже щасливо для вас, і ви добряче беретеся до справи. Нічого немає кращого, як тішитися життям!

Дон Жуан. Отже, готуйся вирушити разом зі мною та захопи всю мою зброю, щоб... *(Помічаючи донью Ельвіру)*. Ах, яка прикра зустріч!.. Пройдисвіте, і ти мені не сказав, що вона тут!

Сганарель. Паночку, ви ж мене про те не питали.

Дон Жуан. Що це вона, збожеволіла, чи що? Навіть не перемінила вбрання і з'явилася сюди в дорожньому костюмі!

ЯВА 3

Донья Ельвіра, Дон Жуан, Сганарель.

Донья Ельвіра. Може, ви зробите мені ласку, Дон Жуане, і впізнаєте мене? Чи можу я принаймні сподіватися, що ви вшануєте мене й повернете ваше обличчя в мій бік?

Дон Жуан. Мушу признатися, пані, що я вельми здивований: я не сподівався вас тут зустріти.

Донья Ельвіра. Так, я добре бачу, що ви на мене не чекали, ви й справді здивовані, але зовсім не так, як я сподівалася, ваш подив остаточно переконує мене в тому, у що я відмовлялася вірити до цього часу. Дивом дивуюсь я з власної наївності та слабкості мого серця,— воно ще й досі сумнівалося, ще й досі не пересвідчилась я у вашій зраді, хоч було стільки незаперечних доказів! Я була така добра, мушу признатися, чи, вірніше, така дурна, що хотіла одурити сама себе, одурити мої власні очі, моє власне серце. Я шукала підстав, щоб виправдати те збайдужіння, яке відчуло в вас моє кохання; я навмисне вигадувала сотні зовні пристойних причин для вашого квапливого від'їзду, намагаючись очистити вас від злої провини, що в ній обвинувачував вас мій здоровий розум. Надаремне мої справедливі підозри щодня твердили мені все те ж саме,— я приглушувала їхній голос, що взивав вас злочинцем, і залюбки прислухалася до химерних мрій, що змальовували вас моєму серцю зовсім не винним. Але тепер — кінець! Ваше вітання й шана переконали мене остаточно, а в погляді, яким ви мене зустріли, прочитала я багато такого, чого воліла б не знати. Проте я була б дуже рада почути з ваших уст, яка при-

чина вашого від'їзду. Кажіть же, Дон Жуане, прошу вас! Побачимо, як ви будете виправдуватися.

Дон Жуан. Пані, ось перед вами Сганарель, запитайте в нього: він знає, чому я виїхав.

Сганарель *(нишком до Дон Жуана)*. Я, пане? Та я ж анічогісінько не знаю, коли ласка ваша.

Донья Ельвіра. Ну, що ж! Кажіть хоч ви, Сганарелю. Мені однаково, від кого я про це почую.

Дон Жуан *(подаючи знак Сганарелеві, щоб той наблизився)*. Іди сюди і розкажи все пані.

Сганарель *(нишком до Дон Жуана)*. Та що ж я маю казати?

Донья Ельвіра. Підійдіть же, коли вам наказують, і скажіть мені, в чому криється причина такого несподіваного від'їзду.

Дон Жуан. Ти відповідатимеш чи ні?

Сганарель *(нишком до Дон Жуана)*. Мені нічого відповідати. Ви глузуєте з вашого слуги!

Дон Жуан. Кажу тобі: відповідай!

Сганарель. Пані...

Донья Ельвіра. Що?

Сганарель *(повертаючись до свого господаря)*. Пане...

Дон Жуан *(сварячись на нього)*. Якщо...

Сганарель. Пані! Завойовники, Олександр Македонський та інші світи — єдина причина нашого від'їзду. Це, пане, все, що я можу сказати.

Донья Ельвіра. Чи не будете ви такі ласкаві, Дон Жуане, пояснити нам ці дивні таємниці?

Дон Жуан. Пані, сказати вам правду...

Донья Ельвіра. Ах! Як же погано вміє ви захищатися!.. А ще й вельможа!.. Час би вже звикнути вам до таких речей! Мені прикро бачити ваше збентеження... Чому ви не озброїте вашого чола шляхетним зухвальством? Чому ви не присягаєтеся мені, що почуття ваші до мене анітрохи не змінилися, що ви кохаєте мене, як і колись,— так палко, до нестями,— і ніщо не може відірвати вас від мене, тільки смерть? Чому ви не кажете мені, що важливі справи примусили вас виїхати, не повідомивши про те мене; що вам хоч-не-хоч доведеться пробути тут ще певний час і що мені не лишається нічого іншого, як повернутися додому, не сумніваючись, що ви рушите за мною якнайшвидше, при першій же нагоді; що в вас, певна річ, палає шалене бажання з'єдна-

тися зі мною та що, відірвані від мене, ви страждаєте так само, як страждає тіло, з яким розлучилася його душа? Ось як вам слід би захищатись, а не стояти так розгублено переді мною!..

Дон Жуан. Признаюся вам, пані, що я не маю таланту прикидатися та що людина я щира й відверта. Я не запевнятиму вас у тому, що зберіг до вас колишні почуття і палаю бажанням з'єднатися з вами, бо ж справа тут цілком ясна: я поїхав, щоб від вас утекти; але тікав я зовсім не з тих причин, що ви їх, можливо, собі уявляєте: я лише скорився голосу сумління, я вже неспроможний був себе переконати, що й надалі зможу жити з вами, не вдаючись у гріх. В мені зародилися сумніви, пані, очі душі моєї розкрилися на те, що я чиню. Я почав думати, що для того, щоб одружитися з вами, я викрав вас із монастиря, що ви порушили свою обітницю, яка єднала вас з іншим, і що небо ставиться до таких речей дуже суворо... Каяття пойняло мою душу, і мене охопив страх перед небесним гнівом. Я подумав собі, що наш шлюб — не що інше, як приховане перелюбство, що за це нас покарає всевишній і що, кінець кінцем, я змушений вас забути і дати вам змогу повернутися до ваших попередніх обов'язків. Невже ж ви схочете, пані, противитися такому благочестивому наміру, невже захочете, щоб я, затримуючи вас, посварився з самим небом? Та невже...

Донья Ельвіра. Ах, лиходію! Тільки тепер я зрозуміла тебе цілком!.. І, на біду мою, зрозуміла тебе надто пізно, коли мені загрожує розпач та мука!.. Але знай, що твій злочин не минеться тобі безкарно і що те саме небо, з якого ти глузуєш, покарає тебе за твою зрадливість!

Дон Жуан. Сганарелю, чуєш? Небо!

Сганарель. Подумаєш — небо!.. Знайшла чим лякати!

Дон Жуан. Пані...

Донья Ельвіра. Досить! Я нічого більше не хочу слухати... Я й так шкодую, що вислухала надто багато. Це малодушність — дозволяти, щоб тобі ще й пояснювали твою власну ганьбу; в таких випадках благородне серце з першого ж слова повинно зважити для себе все. Не чекай, що я вибухну тут докорами та прокльонами — ні, ні!.. Гнів мій не такий, щоб виливатися марними словами, вся лютість моя збережеться для помсти. Кажу то-

бі ще раз: небо покарає тебе, підступний зраднику, за те лихо, що ти мені заподіяв, і якщо ти не боїшся неба, то бійся принаймні гніву зневаженої жінки!

ЯВА 4

Дон Жуан, Сганарель.

Сганарель *(набік)*. Якби ж то могло озватися в ньому сумління!

Дон Жуан *(після хвилинного роздуму)*. А тепер поміркуймо про те, як його найкраще взятися до нашої любовної пригоди.

Сганарель *(сам)*. Ах, та й паскудному ж господареві мушу я служити!

ДІЯ ДРУГА

Сцена являє собою сільську місцевість на березі моря.

ЯВА 1

Шарлотта, П'єро.

Шарлотта. Ох та й добре ж як, П'єро, що ти опинився там саме вчасно,— ну, чисто як уродився!

П'єро. Ще б пак! Були б вони тепер у чорта на болоті... Ледь-ледь обоє не потонули.

Шарлотта. Виходить, то вранішній вітер беркицьнув їхнього човна у море?

П'єро. Ось постривай-но, Шарлотто, я розкажу тобі усе з початку й до кінця — отак, як воно було; бо ж, як то кажуть, я перший їх побачив, побачив ото їх перший я. Тож я й кажу: тинялися ми собі по березі моря — я та гладкий Лука... Дуріли та пустували з ним удвох — один одному в голову грудками землі кидали... Адже ж ти знаєш, гладкий Лука охочий до пустощів, та й я теж не від того, щоб пожартувати. Отож ми з ним удвох дуріємо собі та дуріємо, коли це — гульк! — аж бачу я, наче віддалік щось у воді вовтузиться та ніби, плигаючи по хвилях, до нас пливе. Спочатку я те дуже добре бачив, а потім раптом бачу, що вже нічого я не бачу. «Агов, Луко! — кажу.— Либонь, отамечки люди

плавають...» — «Чи не попутав тебе часом нечистий,— каже він до мене,— це тобі чорна кицька памороки забила, туману на тебе напустила, що тобі замерещило перед очима».— «Хрест мене побий,— кажу,— зовсім не замерещило мені перед очима, а то ж таки люди».— «Бреши! — каже.— Тобі полуда на очі сіла».— «Хочеш, вдаримо об заклад,— кажу,— ніякої полуди в мене немає,— кажу,— а то два чоловіки,— кажу,— ще й пливуть вони прямісінько сюди»,— кажу. «Сто чортів! — каже він до мене.— Б'юся об заклад, що ні».— «Ого! — кажу,— ну, то заложімося на десять су,— хочеш?» — «Авжеж, хочу,— каже,— ось маєш і гроші на заставу»,— каже. А я з глузду ще не з'їхав, знаєш, ще не сказився, та узяв, та й кинув на землю аж чотири су цілісінькі, та ще п'ять су дрібняками,— та так ото немов одним духом хильнув скляночку вина. Адже ж я, нівроку мені, одчайдушний, мене не сполохаєш!.. А тут я вже добре знав, що робив. Мені пальця в рот не клади! Не встиг я й гроші на кін поставити, коли це бачу,— та вже зовсім добре бачу,— двійко людей у морі, та ще й знаки подають, кличуть нас на підмогу; я відразу ж — хап! — та й почав збирати грошенята. «Ага, Луко,— кажу,— диви, он вони нас кличуть; нумо мерщій до них на допомогу!» — «Ні,— каже він до мене,— я через них гроші програв». Он як! Ну, та й почав же я його стидати та йому докоряти,— насилу-таки його умовив; ускочили ми з ним у човен, сяк-так почали веслувати і таки витягли їх з води. Ну, а по тому привів я їх до себе та й посадовив коло вогню, а по тому вони пороздягалися гольцем голі й почали сушитися, а потому прийшло ще двойко з тієї ж банди, та тільки ті самі врятувалися, а потім Матюріна прийшла, і почали вони на неї і очима, і бровами моргати... Ось воно як було, Шарлотто! Отака зі мною сталася несподівана пригода.

Шарлотта. Ти мені казав, П'єро, що один з них там такий уже красунчик, гарніший за всіх інших.

П'єро. Еге ж, то господар. Він, мабуть, великої-великої руки пан, бо ж усе вбрання його гаптоване золотом — аж від верху й до самісінького низу; та й ті, що йому прислуговують, теж пани справжнісінькі; а проте хоч який він пан вельможний, а таки був би втопився, коли б не нагодився я на ту пору,— голову собі дам відрубати, коли це не так.

Ш а р л о т т а. Чи ти ба!

П' є р о. Ого! Хрест мене вбий, отам би йому й каюк, коли б не я.

Ш а р л о т т а. Він ще й досі в тебе голий сидить, га, П'єро?

П' є р о. Овва! Де ж пак! Вони його при нас знову ж таки вичепурили. Господи боженьку ти мій, зроду-звіку й видом не видав я, щоб отак убиралися! Скільки там усього поначіплювано та понашивано, скільки там різних гудзиків у тих вельможних панів! Їй-право, я б у всьому тому заплутався; як глянув, то так мені в очах і потемніло, аж очманів!.. Бач, Шарлотто, волосся в них таке, що саме на голові не тримається; вони його напинають на голову, мов той каптур з кужелини. А на сорочках у них такі рукави просторі, що ми з тобою вільно туди залізли б — і ти, і я. Замість штанів у них якась фартушина, така велика-превелика, як великий піст; замість камзола — коротенькі курточки, що не доходять їм навіть і до пупа; а замість коміра — велика хустина на шиї, мережчата, ще й з чотирма здоровецькими китицями з полотна, що просто на череві їм теліпаються. А ще в них сила-силенна комірців — та таких манесеньких та вузесеньких — на рукавах, а на ногах у них — цілі діжки, ще й пасаманом пообшивані, і на всьому тому стільки стрічок, стільки стрічок, що аж жаль бере! Навіть черевики стрічками обтикано і вздовж, і впоперек!.. Та так їх припасовано, що я, взувши їх, безпремінно скрутив би собі в'язи.

Ш а р л о т т а. Їй-бо, П'єро, треба б мені піти та глянути на це хоч одним оком.

П' є р о. Ой, та ти вперед послухай, Шарлотто! Я маю щось тобі сказати, чуєш!

Ш а р л о т т а. Ну, що там таке? Кажи мерщій!

П' є р о. Бач, Шарлотто... я мушу, як то кажуть, відкрити перед тобою моє серце. Я тебе люблю, ти ж це добре знаєш, і збираюся з тобою побратися; та тільки, їй-право, я з тебе невдоволений.

Ш а р л о т т а. Що, що?! Це з якої ж то причини?

П' є р о. А з такої, що ти мені жалю завдаєш, їй-бо, що так.

Ш а р л о т т а. Чим же то я тобі жалю завдаю?

П' є р о. А тим, що не любиш ти мене анітрошечки.

Ш а р л о т т а. Ай-ай-ай! Оце й усе?

П' є р о. Атож, оце й усе! Доволі з мене й цього!

Ш а р л о т т а. Боже мій, П'єро, ти мені завжди після тієї та й знов тієї ж співаєш!

П' є р о. Я тобі завжди тієї ж співаю, бо ж у нас із тобою завжди одне, завжди те ж саме, а коли б у нас завжди того ж самого не було, то я б тобі завжди після тієї та й знов тієї ж не співав!

Ш а р л о т т а. Та й чого ж тобі треба? Чого ти хочеш?

П' є р о. Сто чортів! Я хочу, щоб ти мене любила!

Ш а р л о т т а. А хіба ж я тебе не люблю?

П' є р о. Ні, ти мене не любиш, а я от, як не перервуся, намагаюся з усіх сил, щоб ти мене полюбила. Я купую тобі, не перечачи, стрічки в усіх крамарів, що до нас заходять; мало собі в'язи не скручую, щоб дроздів-співунів для тебе дерти; наймаю музик, щоб грали на день твого святого,— і все це ні до чого, немов я б'юся головою об стіну. Знаєш, недобре й нечесно — не любити людей, які нас люблять.

Ш а р л о т т а. Боже мій, адже ж і я тебе люблю...

П' є р о. Еге ж, еге ж, добре ти мене любиш, нема що й казати!

Ш а р л о т т а. Та як же тебе любити, ну? Чого ти хочеш?

П' є р о. Я хочу, щоб мене любили так, як люблять усі люди, коли вони люблять як слід.

Ш а р л о т т а. А хіба ж я не люблю тебе як слід?

П' є р о. Ні. Коли кохання є, то його добре видко, і яких тільки штук тоді не витинають — на тисячі ладів — із тими, кого кохають від щирого серця! Глянь-но на оту гладку Томассу, що втіпалася в молодого Робена; одно коло нього, одно все в'ється, все зачіпає його щохвилини, зовсім не дає йому спокою. Пройде проз нього та й встругне якусь штуку: чи то по потилиці його загилить, чи то — оце недавнечко — сидів він собі на ослоні, а вона як висмикне ослін той з-під нього, то так він і простягся на увесь зріст на долівці. Оце любощі, оце милування!.. А ти зроду й словечка до мене не промовиш, немов колода яка нечуственна!.. Я разів із двадцять проз тебе пройду, а ти й з місця не зрушишся, щоб хоч злегенька ляснути мене по спині чи то озватися до мене яким словечком. Ет, к лихій матері! Як собі хочеш, а так не годиться! Холодна в тебе кров, дівчино, та й уже!

Ш а р л о т т а. Нічого не вдієш! Таку вже маю вдачу... Не можу ж я себе переробити!

П'єро. Вдача тут ні до чого! Коли хто з ким любиться, будь-що-будь, а критися з тим він не здолає, завжди чимось виявить, що в нього на серці.

Шарлотта. Одне слово, я тебе люблю, скільки можу; а коли ти невдоволений, можеш полюбити собі яку іншу.

П'єро. Отакої! Чи я ж того не казав? Коли б ти мене не любила, хіба сказала б ти мені отаке?

Шарлотта. То чого ж ти мені голову морочиш?

П'єро. Стонадцять чортів! Та що ж я тобі лихого роблю? Я тільки прошу, щоб ти була приязніша до мене.

Шарлотта. Ну, то не чіпай мене, постривай трохи і не підганяй. Може ж, воно й прийде само, отак раптом, коли ми покинемо об тім думати.

П'єро. То перебиймо ж руки, Шарлотто!

Шарлотта *(подаючи руку)*. Гаразд, згода!

П'єро. Обіцяй же мені, що ти таки покохаєш мене міцно-преміцно.

Шарлотта. Зроблю все, що зможу; та тільки треба, щоб воно прийшло само собою. Глянь, П'єро, чи це не отой самий добродій?

П'єро. Атож, це він.

Шарлотта. Ах, боженьку ж мій, який же він гарнесенький! Ото було б шкода, коли б він утопився!

П'єро. Я зараз повернуся; піду вип'ю кухлик винця, щоб підживити душу та трохи отямитися після тієї халепи, в яку я був ускочив!

ЯВА 2

Дон Жуан, Сганарель, Шарлотта в глибині сцени.

Дон Жуан. Нам не пощастило, Сганарелю: цей несподіваний шквал перекинув у море разом з нашим човном і наші плани; але, сказати тобі правду, ота селяночка, що я на неї тут натрапив, потішила мене,— вона така чарівлива, що весь жаль мій минувся безслідно, і я не шкодую більше, що ми зазнали такої невдачі. Не слід випускати те серденько з рук, тож я й зробив уже все для того, щоб мені не довго довелося обмежуватися самими зітханнями.

Сганарель. Признатися, пане, дивуюся я на вас. Ще не отямилися ми після тієї смертельної небезпеки, а ви, замість того щоб скласти небові дяку за ласку, що

воно її нам вчинило, знову намагаєтеся стягти на себе його гнів вашими повсякчасними фантазіями, та вашими любуваннями, та милу...

Дон Жуан свариться на нього.

Та годі-бо вам, шахраю ви неприторенний, ви й самі не тямите, що базікаєте, а господар ваш тямить, що він робить. Ходімо!

Дон Жуан *(помітивши Шарлотту)*. От тобі й на! Звідки взялася ще й ця селяночка, Сганарелю? Чи бачив ти коли таку красуню? І чи не здається тобі, скажи-но мені, що ця аж ніяк не гірша за ту першу?

Сганарель. А звісно. *(Набік)*. Наша пісня гарна й нова, починаймо її знову...

Дон Жуан *(до Шарлотти)*. Якому щасливому випадкові маю я дякувати, красуне, за таку приємну зустріч? Як?! Та невже ж отут, у сільській місцевості, серед цих дерев та скель, можна раптом натрапити на таке чарівне створіння, як ви?

Шарлотта. Як бачите, пане.

Дон Жуан. Ви з цього села?

Шарлотта. Так, пане.

Дон Жуан. Ви тут і живете?

Шарлотта. Так, пане.

Дон Жуан. А ваше ім'я?

Шарлотта. Шарлотта, до ваших послуг.

Дон Жуан. Ах, яка вродлива! А очі, очі!.. Так і проймають!..

Шарлотта. Ой паночку! Ой, як же мені соромно!..

Дон Жуан. О, не треба соромитись, адже вам кажуть тільки правду! Сганарелю, ну, що... Чи бачив хто коли таку красу? Поверніться трошки, прошу вас. Ах, яка чудова талія! Підведіть трошечки голівку, будьте такі ласкаві. Ах, яке чарівне личко! Розкрийте ваші очі... Ширше, ширше! Ах, які ж вони прекрасні! Дозвольте мені глянути на ваші зубки. Ах, вони створені для кохання! І які спокусливі ці уста!.. Я в захваті! Ніколи ще не бачив я такої привабливої особи...

Шарлотта. Пане, ви дуже ласкаві, та тільки чи не глузуєте ви з мене...

Дон Жуан. Чи ж можу я з вас глузувати? Боже мене борони! Я надто вас кохаю і кажу від щирого серця.

Шарлотта. Красненько вам дякую, коли так.

Дон Жуан. Немає за що, я не заслуговую вашої

подяки; за все, що я кажу, ви маєте дякувати не мені, а єдино тільки вашій чудовій вроді.

Шарлотта. Пане, все це надто хороше сказано задля мене, а мені й розуму не вистачить, щоб відповісти вам як слід.

Дон Жуан. Сганарелю, поглянь на її ручки...

Шарлотта. Та годі-бо вам, пане, вони чорні, як не знати що!

Дон Жуан. Ах! Та хіба ж можна таке казати? Ці ж ручки найкращі в світі! Дозвольте мені їх поцілувати, прошу вас.

Шарлотта. Ой паночку, то для мене забагато честі! Коли б я була знала про те раніше, я б їх хоч у висівках помила.

Дон Жуан. Так-так... А скажіть-но мені, чарівна Шарлотто, ви, звичайно, ще не одружені?

Шарлотта. Ні, пане, але скоро віддамся за П'єро, сина нашої сусідки Сімонетти.

Дон Жуан. Як?.. Щоб отака дівчина, як ви, та віддалася б за простого селянина?! Ні, ні! Це означало б — споганити таку чудову красу... Вас народжено не для животіння в якомусь нікчемному селі! Ви гідні, безперечно, кращої долі, і небо, якому це добре відоме, саме й привело мене сюди для того, щоб я став на заваді цьому шлюбові і віддав належне вашим принадам; адже ж я, чарівна Шарлотто, кохаю вас від щирого серця, і лише від вас самої залежатиме, щоб я вирвав вас з цієї злиденної місцевості і дав вам становище, на яке ви цілком заслуговуєте. Моє кохання надто раптове, не заперечую; але... нічого не вдієш! Це полонила мене ваша чудова врода, Шарлотто; адже за чверть години вас можна покохати так, як іншої не покохав би й за півроку.

Шарлотта. Їй-право, пане, я й сама не знаю, що маю робити, коли ви отако говорите... Аж серцю любо слухати ваші солодкі речі, і я з дорогою душею повірила б кожнісінькому вашому слову, але мені завжди казали, що панам ніколи вірити не можна і що всі ви, пишні вельможі,— баламути; мовляв, у всіх у вас одна думка в голові: як би звести з розуму яке дівчатко.

Дон Жуан. Я не з таких людей.

Сганарель *(набік)*. Ще б пак!

Шарлотта. Бачте, пане: то невелика втіха, коли тебе з розуму зводять. Я бідна селянка, але я дівчина чесна і волію ліпше вмерти, аніж заплямувати мою добру славу.

Д о н Ж у а н. Невже ж то я маю таку негідну душу, що можу одурити таку дівчину, як ви? Та невже ж то я такий підлий, щоб звести вас з розуму і збезчестити? Ні, ні, сумління мені цього не дозволить!.. Я кохаю вас, Шарлотто, кохаю віддано і чесно; і, щоб переконати вас, що це правда, скажу вам, що я не маю іншого бажання, як одружитися з вами. Хочете мати ще переконливіший доказ? Я ладен одружитися з вами, коли ви того схочете. Ось мій слуга, нехай він буде свідком обіцянки, що я її вам зараз даю.

С г а н а р е л ь. Атож, атож, не бійтеся! Він одружиться з вами, скільки ви захочете.

Д о н Ж у а н. Ах, Шарлотто, я бачу добре, що ви мене ще не знаєте! Ви мені завдаєте великої образи, рівняючи мене до інших; якщо на світі й є пройдисвіти, котрі тільки те й роблять, що зводять чесних дівчат, то мене ви повинні виключити з їхнього числа і не брати під сумнів щирість моїх слів... До того ж і краса ваша може служити вам запорукою в усьому. Коли дівчина має таку вроду, як ви, їй нема чого боятися; вірте мені, ви зовсім не схожі на таку особу, *яку* можна було б звести з розуму; а щодо мене, то, присягаюсь вам, я залюбки тисячу разів проколов би собі серце, якби хоч на мить у мене майнула думка вас зрадити.

Ш а р л о т т а. Боже мій! Не знаю, правду ви кажете чи неправду, але хоч-не-хоч вам віриш.

Д о н Ж у а н. Якщо ви мені повірите, ви тільки віддасте мені належне, і я ще раз обіцяю вам вірність. Ви не відмовите мені? Ви згодитесь стати моєю дружиною?

Ш а р л о т т а. Так, аби тільки моя тітка не перечила.

Д о н Ж у а н. Ну, то дайте ж мені вашу ручку, Шарлотто, коли на те є ваша згода.

Ш а р л о т т а. Тільки прошу вас, паночку, ви ж на мене туману не наводьте, не обманюйте мене! А ні, то все це на вашій совісті тяжітиме; самі ж ви бачите, яка я довірлива...

Д о н Ж у а н. Як?! Ви все ще берете під сумнів мою щирість! Хочете, я складу найстрашніші присяги? Хай небо...

Ш а р л о т т а. Боженьку мій, та не присягайтеся! Я ж вам вірю.

Д о н Ж у а н. То поцілуйте мене хоч разочок на знак вашої згоди.

Ш а р л о т т а. Ой паночку, підождіть-бо, прошу я вас,

поки ми з вами поберемося! А потім я цілуватиму вас, скільки ви забажаєте.

Дон Жуан. Ну, гаразд, чарівна Шарлотто, я бажаю всього того, чого бажаєте ви... Дайте мені тільки вашу ручку і дозвольте тисячею поцілунків виявити вам той радісний захват, що охоплює мене...

ЯВА 3

Дон Жуан, Сганарель, П'єро, Шарлотта.

П'єро *(штовхаючи Дон Жуана, що цілує руку Шарлотті)*. Помалу, помалу, пане!.. А відступіться-но трохи набік, коли ласка ваша... Та й дуже ж ви, івроку вам, розпалилися! Глядіть, щоб часом не добули остуди.

Дон Жуан *(щосили відпихаючи П'єро)*. Це що за пахаба?

П'єро *(стаючи між Дон Жуаном та Шарлоттою)*. Сказано вам: забирайтеся геть! Нічого тут горнутися до наших наречених!

Дон Жуан *(знову відпихаючи П'єро)*. Ах! Чого це він здіймає галас?

П'єро. А, стонадцять чортів! Хіба ж можна так штовхати порядних людей?!

Шарлотта *(хапаючи П'єро за руку)*. Не руш його, П'єро! Хай робить що хоче...

П'єро. Як то — не руш? Як то — хай робить що хоче? Та я не дозволю!..

Дон Жуан. Ого!

П'єро. Ах ти ж, гаспиде проклятий!.. Виходить, коли ви великий пан, то вам уже й можна зводити наших дівчат, та ще й перед самісіньким нашим носом?! Е, ні! Забирайтеся звідси та мастіть медом своїх...

Дон Жуан. Що таке?

П'єро. А таке...

Дон Жуан дає йому ляпаса.

Під три чорти! Не смієте мене бити!

Ще ляпас.

Ой!.. Бодай він запався!..

Ще ляпас.

А, нечиста сила!..

Ще ляпас.

Сто чортів! Бодай він крізь землю пішов!.. Не годиться

так бити людей... Не так треба дякувати за те, що вас витягли з води й не дали вам потонути.

Шарлотта. П'єро, та не сердься-бо!

П'єро. Сердитимусь, та й квит! А ти поганка, гультяйка, коли дозволяєш, щоб халявки коло тебе смалили!

Шарлотта. Ох, П'єро, це зовсім не те, що ти гадаєш! Цей пан хоче зі мною одружитися, і тобі нема чого лютувати, аж із шкури вилазити.

П'єро. Овва! Чому б то й ні! Адже ж ти заручена зі мною!

Шарлотта. Ну то що? Коли ти мене любиш, П'єро, ти повинен радіти, що я стану вельможна пані.

П'єро. Дідька лисого! То вже вибачай! Як на мене, то краще б ти була пропала, ніж віддалася за іншого.

Шарлотта. Годі, годі, П'єро, не журись! Коли я буду вельможна пані, то й тобі дещо перепаде: носитимеш нам масло та сир на продаж.

П'єро. А до біса! Нізащо не носитиму, хоч би ти й платила мені удвоє дорожче. Виходить, він тобі наспівує, а ти вже й вуха розпустила, ти вже й рада-радісінька?! Стонадцять чортів йому в пельку! Та коли б я був знав усе це раніше, не витягав би я його з води анізащо, а торохнув би його веслом по головешці що було сили!

Дон Жуан *(наближаючись до П'єро, щоб його вдарити)*. Що ви сказали?

П'єро *(ховаючись за Шарлотту)*. Під три чорти! Я не боюся нікого...

Дон Жуан *(ідучи в той бік, де П'єро)*. Постривайте ж!..

П'єро *(перебігаючи на другий бік)*. Ат, начхати мені на все!

Дон Жуан *(доганяючи П'єро)*. А ось ми побачимо!

П'єро *(знову ховаючись за Шарлотту)*. Бачили ми ще й не таких!

Дон Жуан. Ану-ну!

Сганарель. Ой пане, та не чіпайте ви цього бідолахи! Совісно його бити! *(До П'єро, стаючи між ним та Дон Жуаном)*. Слухай-но, чоловіче добрий, іди собі звідси і не кажи йому нічого.

П'єро *(проходячи повз Сганареля і гордо дивлячись на Дон Жуана)*. А я таки йому скажу...

Дон Жуан *(підіймаючи руку, щоб дати ляпаса П'єро)*. Ах, так! Ну то я ж вам покажу...

П'єро нахиляє голову, і Сганарель дістає ляпаса.

Сганарель *(дивлячись на П'єро)*. А щоб на тебе чума напала, паскуднику!

Дон Жуан *(до Сганареля)*. Маєш! Ось ти й заробив за свою милосердність.

П'єро. Ех!.. Піду ж я та розкажу її тітці про всі оці штуки!

ЯВА 4

Дон Жуан, Шарлотта, Сганарель.

Дон Жуан *(до Шарлотти)*. Нарешті зазнаю я надлюдського раювання!.. О безмежне щастя! Немає такої речі на світі, на яку б я погодився його проміняти!.. Скільки насолоди чекає на мене, коли ви станете моєю дружиною і коли...

ЯВА 5

Дон Жуан, Матюріна, Шарлотта, Сганарель.

Сганарель *(помітивши Матюріну)*. Отуди к бісу!..

Матюріна *(до Дон Жуана)*. Ей, пане, що це ви тут робите з Шарлоттою? Чи не присягаєтеся ви і їй у коханні?

Дон Жуан *(нишком до Матюріни)*. Ні. Навпаки, то вона набивається, щоб я взяв її собі за жінку, а я їй відповів, що заручився з вами.

Шарлотта *(до Дон Жуана)*. Чого це треба від вас Матюріні?

Дон Жуан *(нишком до Шарлотти)*. Вона ревнує, що я розмовляю з вами; їй хотілося б, щоб я з нею одружився, але я їй сказав, що жадаю тільки вас.

Матюріна. Як?! Шарлотта...

Дон Жуан *(нишком до Матюріни)*. Все, що ви їй казатимете,— ні до чого; вона забрала це собі в голову.

Шарлотта. Та як же воно так?! Матюріна...

Дон Жуан *(нишком до Шарлотти)*. Не варто вам з нею розмовляти; однаково не виб'єте ви з неї цієї дурної фантазії.

Матюріна. Хіба ж...

Дон Жуан *(нишком до Матюріни)*. Вона не хоче слухати ніяких доказів.

Шарлотта. Я хотіла б...

Дон Жуан *(нишком до Шарлотти)*. Вона вперта, як тисяча дияволів!

Матюріна. А все ж...

Дон Жуан *(нишком до Матюріни)*. Не кажіть їй нічого, вона божевільна.

Шарлотта. Я гадаю...

Дон Жуан *(нишком до Шарлотти)*. Не чіпайте її, вона дивакувата.

Матюріна. Ні, ні, мені треба з нею побалакати!

Шарлотта. Хочу послухати, що ж вона казатиме!

Матюріна. Як?!

Дон Жуан *(нишком до Матюріни)*. Б'юся об заклад, що вона вам казатиме, буцімто я їй обіцяв одружитися з нею.

Шарлотта. Я...

Дон Жуан *(нишком до Шарлотти)*. Побиймося об заклад, що вона вас запевнятиме, буцімто я дав їй слово взяти її собі за жінку.

Матюріна. Ой Шарлотто, не годиться дівці скакати в чужу гречку!

Шарлотта. То нечесно, Матюріно, ревнувати через те, що пан до мене балакає.

Матюріна. Мене пан побачив першу.

Шарлотта. Вас він побачив першу, а мене хоч і другу, так зате ж обіцявся зі мною одружитись.

Дон Жуан *(нишком до Матюріни)* Ага! А що я вам казав?

Матюріна *(до Шарлотти)*. Овва! А дзуськи!.. Він зі мною, а не з вами, обіцяв одружитись!..

Дон Жуан *(нишком до Шарлотти)*. Чи ж я не вгадав?

Шарлотта. Це вже кому іншому скажіть, будьте ласкаві! Зі мною, кажу!..

Матюріна. Не плетіть дурниць; люди засміють! Зі мною, чуєте, зі мною!..

Шарлотта. Та осьдечки він сам, нехай скаже, коли не моя правда.

Матюріна. Осьдечки він сам, нехай балака, коли я брешу!..

Шарлотта. Чи обіцяли ви їй, пане, одружитися з нею?

Дон Жуан *(нишком до Шарлотти)*. Ви з мене сміється!..

Матюріна. Чи ж правда, пане, що ви їй обіцяли взяти з нею шлюб?

Дон Жуан *(нишком до Матюріни)*. Як ви могли подумати?!

Шарлотта. То нащо ж вона таке каже?..

Дон Жуан *(нишком до Шарлотти)*. Хай собі каже...

Матюріна. Та чого ж вона товче своєї?

Дон Жуан *(нишком до Матюріни)*. Хай собі ляпає язиком...

Шарлотта. Ні, ні, не я буду, як не доб'юся правди!..

Матюріна. В цій справі треба добре розібратися...

Шарлотта. Ой Матюріно, як же мені кортить, щоб оцей пан утер вам вашого кирпатого носа!..

Матюріна. Ой Шарлотто, а мені ж то як кортить, щоб ви в цього пана облизня піймали...

Шарлотта. Пане, покладіть край нашій суперечці, будьте такі ласкаві!

Матюріна. Розсудіть нас, пане!

Шарлотта *(до Матюріни)*. Ось ви побачите!

Матюріна *(до Шарлотти)*. Ні, то вже ви побачите, ви!

Шарлотта *(до Дон Жуана)*. Кажіть-бо!

Матюріна *(до Дон Жуана)*. Говоріть-бо!

Дон Жуан. Що ж я маю вам казати, що маю говорити? Обидві ви запевняєте, що я обіцяв і одній, і другій одружитися з вами. Хіба ж кожна з вас не знає, як стоїть справа, і хіба треба, щоб я щось іще пояснив? Чому я маю казати вам і переказувати знов і знов те саме від слова до слова? Тій, кому я справді обіцявся,— хіба ж їй того не досить, щоб у душі посміятися з другої, хоч би що вона казала, і чи варто їй турбуватися, якщо я додержу мого слова? Суперечки не посувають справи вперед. Треба діяти, а не говорити; діла розв'язують суперечку краще, ніж слова. Саме так я й збираюся вас розсудити, і коли я одружуся, всі побачать, кому з вас двох належить моє серце... *(Нишком до Матюріни)*. Хай вона собі думає, що хоче... *(Нишком до Шарлотти)*. Хай вона поринає в свої химерні мрії... *(Нишком до Матюріни)*. Я кохаю вас так палко... *(Нишком до Шарлотти)*. Всім серцем я ваш... *(Нишком до Матюріни)*. Всі жінки — потвори в порівнянні з вами! *(Нишком до Шарлотти)*. Коли бачиш вас, на інших і дивитися гидко... *(Вголос)*.

Даруйте, я маю дещо наказати; за чверть години я до вас повернусь.

ЯВА 6

Шарлотта, Матюріна, Сганарель.

Шарлотта *(до Матюріни)*. Хай там як, а кохає він тільки мене!

Матюріна *(до Шарлотти)*. А одружиться він тільки зі мною!

Сганарель *(зупиняючи Шарлотту й Матюріну)*. Ах, бідолашні ж ви, дівчаточка! Шкода мені вас,— які ж бо ви простосердні!.. Не можу я дивитися, як ви самі на свою голову лихо накликаєте. Стережіться!.. Повірте мені і одна, й друга: не слухайте ви усіх отих казок, які вам у вуха натуркують, та живіть собі на селі, як і досі.

ЯВА 7

Дон Жуан, Шарлотта, Матюріна, Сганарель.

Дон Жуан *(у глибині сцени, до себе)*. Хотів би я знати, чому Сганарель не пішов за мною?

Сганарель. Мій господар — дурисвіт; у нього на думці тільки одне: як би вас обох одурити... Адже ж він одурив уже багато інших. Він — всесвітній жених, він ладен з усіма одружитися, і... *(Помітивши Дон Жуана)*. Але ж це неправда; і якщо хтось вам таке говоритиме, скажіть йому, що він бреше. Мій господар — зовсім не всесвітній жених, він зовсім не дурисвіт; він і думки такої не має, щоб вас обхитрувати, і зроду він нікого не дурив. А, та осьдечки й він; запитайте ліпше в нього самого...

Дон Жуан *(дивлячись на Сганареля й запідозривши, що той щось про нього сказав)*. Та-ак!

Сганарель. Пане, скрізь по світах сила-силенна злих язиків, отож я й хотів запобігти поговору; я втовкмачував їм обом, що коли, мовляв, вони від когось почують про вас лихе, то хай таким брехням не вірять, хай кажуть навпростець, що той бреше!

Дон Жуан. Сганарелю!

Сганарель *(до Шарлотти й Матюріни)*. Атож, господар мій — людина чесна; я вам у цьому даю запоруку.

Дон Жуан. Гм-гм!..

Сганарель. То лише самі зухвальці...

ЯВА 8

Дон Жуан, Ла Раме, Шарлотта, Матюріна, Сганарель.

Ла Раме *(нишком Дон Жуанові)*. Пане, я прибіг вас остерегти: вам тут бути небезпечно.

Дон Жуан. Що сталося?

Ла Раме. Дванадцятеро вершників шукають вас і от-от примчать сюди; я не знаю, як їм пощастило узяти ваш слід; але я прочув цю новину від одного селянина, що здибався їм дорогою: вони розпитували його про вас і описували йому ваші прикмети. Не гайте часу, вони вже близько! Тікайте мерщій, а ні, то буде пізно...

ЯВА 9

Дон Жуан, Шарлотта, Матюріна, Сганарель.

Дон Жуан *(до Шарлотти й Матюріни)*. Негайна справа примушує мене виїхати звідси, але прошу вас не забувати моєї обіцянки і вірити, що не пізніше завтрашнього вечора я подам вам про себе звістку.

ЯВА 10

Дон Жуан, Сганарель.

Дон Жуан. Оскільки сили тут нерівні, треба вдатися до хитрощів і спритно викрутитися від напасті, що женеться за мною. Я хочу, щоб Сганарель переодягся в моє вбрання, а я...

Сганарель. Ви глузуєте, пане! Важити своїм життям?! Та вони ж мене вб'ють у вашому вбранні, і...

Дон Жуан. Мерщій! Я ще роблю тобі надто велику честь!.. Щасливий той слуга, якому випала славетна доля — накласти головою за свого господаря!

Сганарель. Красненько вам дякую за таку честь! *(Сам)*. О небо! Якщо вже запахло смертю, даруй мені свою велику ласку: не попусти, щоб мене вважали за іншого!

ДІЯ ТРЕТЯ

Сцена являє собою ліс.

ЯВА 1

Дон Жуан у селянському одязі; Сганарель вбраний лікарем.

Сганарель. Далебі, пане, ви повинні визнати, що таки моя була правда і що тепер ми обоє переодяглися напрочуд спритно — ніхто не вчепиться! Ваш перший задум був зовсім негодящий, а ця одежина ховає нас багато краще, ніж усе те, що ви тоді збиралися робити.

Дон Жуан. Ти й справді виглядаєш хоч куди! Але де ж це ти викопав таке химерне вбрання?

Сганарель. Де? Це одяг якогось старого лікаря; його було заставлено в одному місці, а я його там надибав та й викупив, і довелося мені віддати за нього чимало грошей. А знаєте, пане, в цьому одязі мене вже шанують: кого не стріну — усі до мене вітаються, ще й поради в мене прохають, як у тямущої людини.

Дон Жуан. Як то?

Сганарель. Чоловік п'ять, а мо', й шість селян та селянок напосідалися на мене, коли я проходив, щоб я їм прирайв щось помічне від різних хвороб.

Дон Жуан. І ти їм, звичайно, сказав, що ти ні бе ні ме у тому не тямиш?

Сганарель. Я?.. Та зроду-звіку! Я вирішив підтримати честь мого вбрання і через те кожного вислухав, побалакав із ними про їхні хвороби і кожному прописав лікування.

Дон Жуан. Які ж ліки ти їм порадив?

Сганарель. Та всякі, що тільки спадали мені на думку, їй-право, пане! Поради я давав навмання; ото було б сміху, коли б мої хворі раптом поодужували та прийшли складати мені подяку!

Дон Жуан. А чому й ні! З якої рації не користуватися тобі з тих привілеїв, що їх мають усі лікарі. Коли хворі одужують, лікарі до того, так само, як і ти, аж ніяк не причетні, і вся їхня майстерність — чистісіньке кривляння. Трапився щасливий випадок, а їм слава! Так само може й тобі поталанити, ти можеш, як і вони, обертати собі на користь одужання слабого і приписувати

своїм лікам усе, що може залежати від сприятливого збігу обставин та від сил природи.

Сганарель. Як, пане, то ви такий самий невіра і в медицині?

Дон Жуан. Медицина — одна з найбільших помилок людства.

Сганарель. Як?! То ви не вірите ні в олександрійський лист, ні в касію, ані в блювотне вино?..

Дон Жуан. А чого я маю в них вірити?

Сганарель. Та й бусурманська ж у вас душа! А проте ви ж самі бачите, що блювотне вино наробило великого шелесту останнім часом. Хто раніше в нього не вірив, ще й брав його на посміх, то й ті визнають тепер його чудові якості. Не більш як три тижні тому я сам, на власні мої очі, бачив його чарівну силу.

Дон Жуан. А саме?

Сганарель. В одного чолов'яги вже шість день стояла смерть за плечима. Не знали, що йому й робити, ніякі ліки не допомагали, та й надумалися кінець кінцем дати йому блювотного вина.

Дон Жуан. І він одужав, звичайно?

Сганарель. Ні, помер.

Дон Жуан. Що й казати, сила надзвичайна!

Сганарель. А щоб ви знали! Цілісінькі шість день не міг він померти, а тут узяв та й помер... Чи то ж таки не міцні ліки?

Дон Жуан. Твоя правда.

Сганарель. Але облишмо медицину — однаково ж ви в неї не вірите! — та поговорімо про інше. Цей одяг додає мені розуму, і мені кортить посперечатися з вами. Адже ж ви дозволили мені суперечки — пам'ятаєте? — і забороняєте тільки докучати вам напученнями.

Дон Жуан. Отже?

Сганарель. Хотілося б мені вивідати ваші таємні думки. Та невже ж ви аніскілечки не вірите в небо?

Дон Жуан. Облишмо це.

Сганарель. Виходить, не вірите. А в пекло?

Дон Жуан. Ет!

Сганарель. Однаково. А в диявола, скажіть, коли ласка ваша?

Дон Жуан. Так, так.

Сганарель. Теж щось не дуже. Ну, а в загробне життя хоч на макове зернятко вірите?

Дон Жуан. Ха-ха-ха!..

Сганарель. Ну, та й людина ж!.. Я б не взявся навернути вас до віри... А скажімо, «чорний монах»! Що ви про нього думаєте? Га!

Дон Жуан. Забирайся ти під три чорти!.. Не мели казна-чого!

Сганарель. Е, ні, оцим уже я вам не поступлюся,— «чорний монах» таки є. Хоч на шибеницю мене почепіть, а я свого не подарую! Проте, живучи на світі, треба ж у щось вірити? У що ви вірите?

Дон Жуан. У що я вірю?

Сганарель. Атож.

Дон Жуан. Я вірю в те, Сганарелю, що двічі по два — чотири, а двічі по чотири — вісім.

Сганарель. Добра мені віра й добрі догмати! Виходить, бачу я, що ваша релігія — це арифметика? Та й набреде ж людині отака нісенітниця в голову!.. Мабуть, частенько так буває: що більше людина вчилася, то менше в неї олії в голові... Що ж до мене, пане, я, хвалити бога, не такий вчений, як ви, і ніхто не може похвалитися, що він мене чогось навчив, та хоч і невеличкий маю розум та тріпки того клею в голові, а проте краще на всьому знаюся, ніж різні там книжники, і хто-хто, а я чудово розумію, що наш світ — не гриб і за одну ніч отако — ні сіло ні впало — не виріс. Дозвольте вас запитати, а хто ж створив оці дерева, ці скелі, цю землю й це небо, що простяглося над нами? Чи, може, все це утворилося само собою? Або вас, приміром, узяти,— ось ви? Та хіба ж ви самі собою на світ з'явилися, хіба ж не потрібно було вашій матері завагітніти для того від вашого батька? Чи ж можете ви дивитися на всі ті хитрі штуки, що з них складається машина людського тіла, і не умлівати від захоплення над тим, як усе це одне до одного припасовано? Ці нерви, ці кості, ці вени, ці артерії, ці... як пак їх звати?.. Ці легені, це серце, ця печінка та інші складові частини, які тут маються і які... Ох! Та промовте ж хоч словечко, перепиніть мене! Не можу ж я сперечатися, коли мені не перебивають... Ви навмисне мовчите і даєте мені балакати, щось хитруєте.

Дон Жуан. Я чекаю, коли скінчаться твої мудрування.

Сганарель. А я міркую собі ось як: хоч би що ви казали, а є в людині щось дивне-предивне — таке, чого ніякі вчені не змогли б пояснити. Хіба ж не дивно,

що осьдечки я стою, а в голові мені щось снується, думає про сотню різних речей заразом та командує моїм тілом як захоче? От схочу я чи то сплеснути в долоні, чи руки здійняти, чи звести очі до неба, чи голову схилити, чи побаламкати ногами, піти праворуч чи то ліворуч, вперед, назад, покрутитися... *(Крутиться і падає).*

Дон Жуан. Маєш!.. Ось твоє мудрування й розквасило собі носа...

Сганарель. Отуди к бісу! Та й дурний же я, що завівся сперечатися з вами! Про мене, вірте собі у що вам заманеться: чи ж не однаково мені, що вас буде засуджено на довічну муку...

Дон Жуан. Одначе ми так захопилися мудруваннями, що, здається, заблудилися. Поклич-но того чоловіка та запитай у нього, як нам вийти на певний шлях.

ЯВА 2

Дон Жуан, Сганарель, старець.

Сганарель. Агов! Гей, чоловіче! Агов, куме! Чуєте, друзяко!.. Одне слівце, коли ласка ваша... Скажіть, спасибі вам, як нам пройти до міста.

Старець. Та отакечки все прямо і йдіть цією дорогою, панове, а коли вийдете на узлісся,— зверніть праворуч, тільки я вам пораджу — майте осторогу! Тут в околицях недавно розбійники завелися.

Дон Жуан. Дуже тобі вдячний, друже, спасибі від щирого серця!

Старець. Чи не подасте ви мені якої милостині, паночку?

Дон Жуан. А, он воно що!.. Твоя порада не безкорислива, як я бачу.

Старець. Я бідний чоловік, паночку. Десять років живу я одинцем самотнім у цьому лісі й довіку благатиму небо за вас, щоб дало вам долю щасливу.

Дон Жуан. Е... благай небо краще за себе, щоб воно дало тобі пристойну одежину, а чужими справами не клопочися.

Сганарель. Ви не знаєте мого пана, чоловіче добрий; він вірить тільки в те, що двічі по два — чотири, а двічі по чотири — вісім.

Дон Жуан. Що ти тут робиш у цьому лісі?

Старець. Цілі дні богу молюся за здоров'я добрих людей, які мені щось подають.

Дон Жуан. Та не може того бути, щоб ти жив у злиднях.

Старець. Гай-гай, пане! Коли б ви знали, як я бідую!

Дон Жуан. Жартуєш, брате! Людина, що цілісінькі дні молиться богу, аж ніяк не може жити у злиднях.

Старець. Запевняю вас, паночку, що найчастіше я не маю навіть і шматка хліба, щоб у рота покласти...

Дон Жуан. От дивна річ! Погану ж нагороду дістаєш ти за свою ретельність! Стривай, ось я дам тобі зараз луїдора, але за це ти мусиш похулити бога.

Старець. Ой паночку! Та невже ж ви хочете, щоб я вчинив такий великий гріх?

Дон Жуан. То вже сам дивись, хочеш ти заробити луїдора чи ні. Ось маєш: це тобі, якщо ти хулитимеш бога. Стривай, спочатку похули бога, ну!..

Старець. Паночку...

Дон Жуан. А ні, то ти його не одержиш.

Сганарель. Та ну ж бо, похули бога, хоч трішечки! Нічого тобі не станеться.

Дон Жуан. Бери, ось він, бери, кажу тобі, але мусиш спершу бога похулити.

Старець. Ні, пане, краще вже я помру з голоду...

Дон Жуан. На, бери!.. Я даю тобі його з любові до ближнього... *(Дивлячись у глиб лісу)*. Але що я бачу!.. На одного напало троє?! Сили надто нерівні, я такої підлоти не попущу!.. *(Видобуває шпагу й біжить до тих, що б'ються)*.

ЯВА 3

Сганарель сам.

Сганарель. Мій господар — чисто навіжений: сам шукає небезпеки! А проте, їй-бо, допомога його стала-таки в пригоді: двоє примусили трьох накивати п'ятами.

ЯВА 4

Дон Жуан, дон Карлос, Сганарель у глибині сцени.

Дон Карлос *(вкладаючи шпагу в піхви)*. Втеча цих грабіжників свідчить про те, яку послугу зробила мені ваша рука. Дозвольте, шановний добродію, подякувати вам за ваш великодушний вчинок та...

Дон Жуан. Я не вчинив нічого такого, шановний добродію, чого не вчинили б і ви, бувши на моєму місці. Наша честь заінтересована в подібних пригодах, а наглий напад отих негідників був такий підлий, що не стати їм на перешкоді — означало б стати на їхній бік... Але ж даруйте, добродію, яким чином потрапили ви їм до рук?

Дон Карлос. Я випадково відстав від мого брата й усього нашого почту і заблудився. Намагаючись натрапити на їхній слід, я наскочив на цих розбійників, які спершу вбили мого коня, а згодом, коли б не ви, зробили б те ж саме й зі мною.

Дон Жуан. Куди ви їдете, добродію? До міста?

Дон Карлос. Так, але ми не збираємося в нього заїздити! Нам з братом доводиться кружляти по околицях через одну з вельми прикрих справ, які примушують дворянина віддавати і себе, і свою родину в жертву суворим вимогам честі, бо ж у подібних випадках навіть успіх має завжди згубні наслідки: якщо не розлучаєшся з життям, то в кожному разі розлучаєшся з королівством. Ось чому становище дворянина видається мені дуже сумним: вся його обачливість, уся шляхетність його власної поведінки не можуть гарантувати йому безпеки; закони честі ставлять його в залежність від негідної поведінки інших, його життя, його спокій та його добробут залежать від примхи першого-ліпшого зухвальця, якому заманеться заподіяти йому одну з тих тяжких образ, що призводять порядну людину до погибелі.

Дон Жуан. Але тут усе ж можна потішати себе бодай хоч тим, що на такі самі небезпеки та життєві негоди наражаються й ті, хто легковажно заподіяв нам тяжку образу. А чи не буде з мого боку нескромністю запитати вас, у чому, власне, справа?

Дон Карлос. Тепер це вже не таємниця, і, коли образу заподіяно і справа набула розголосу, наша честь більше не вимагає, щоб ми приховували нашу ганьбу; навпаки, всі мають знати не тільки про те, що ми прагнемо помсти, але й про те, в який спосіб ми наміряємося її здійснити. Отож, шановний добродію, не потаю від вас — тяжка образа, за яку ми хочемо помститися, полягає ось у чому: нашу сестру звели й викрали з монастиря, і винуватець цієї образи якийсь Дон Жуан Теноріо, син дона Луїса Теноріо. Ми шукаємо його вже кілька днів, а сьогодні ранком навіть натрапили на його слід —

один слуга сказав нам, що він сів на коня і в супроводі чотирьох чи п'ятьох чоловік подався верхи вздовж цього косогору, та всі наші зусилля були марні, нам так і не пощастило довідатися, де він подівся.

Дон Жуан. А чи знайомі ви, шановний добродію, з отим Дон Жуаном, про якого ви розповідаєте?

Дон Карлос. Ні, я з ним незнайомий. Я навіть ніколи його й не бачив і знаю про нього тільки те, що чув від мого брата, але про нього ширяться недобра слава, і життя тієї людини...

Дон Жуан. Дозвольте, шановний добродію, перебити вас. Він до певної міри належить до моїх друзів, і мені не випадало б слухати, коли про нього говорять нечемно...

Дон Карлос. З приязні до вас, шановний добродію, я не говоритиму про нього зовсім. Найменше, що я зобов'язаний для вас зробити після того, як ви врятували мені життя,— це мовчати про людину, яку ви знаєте, коли нічого, крім лихого, сказати про неї не можу. Та хоч би й як ви з ним приятелювали, я наважуюся, проте, сподіватись, що ви не схвалите його вчинку і не осудите нас за наше прагнення йому відомстити.

Дон Жуан. Навпаки, я хочу вам прислужитися й позбавити вас зайвого клопоту. Я друг Дон Жуана, і щодо цього я вже нічим не зараджу, але щоб він отак безкарно кривдив шляхетних людей — це річ неприпустима, і я ручуся вам, що примушу його дати вам сатисфакцію.

Дон Карлос. Яку ж сатисфакцію можна дати, коли заподіяно таку тяжку образу?

Дон Жуан. Першу-ліпшу, що її зажадає ваша честь. А щоб ви не турбували себе довгим шуканням, я беру на себе обов'язок улаштувати вам зустріч з Дон Жуаном у такому місці, де ви побажаєте, і в такий час, який ви будете ласкаві призначити.

Дон Карлос. Ця надія, шановний добродію, дуже приємна для тяжко скривджених сердець. Але тепер, після того, що ви для мене зробили, мені було б надто боляче вплутувати вас у цю прикру справу.

Дон Жуан. Наші взаємини з Дон Жуаном такі близькі, що коли битиметься він, то мушу битися і я. В кожному разі, я відповідаю вам за нього, як за самого себе, ви тільки скажіть, коли саме бажаєте, щоб він з'явився і дав вам сатисфакцію.

Дон Карлос. Яка жорстока до мене доля! Я маю дякувати вам за моє врятоване життя, а Дон Жуан — ваш друг!..

ЯВА 5

Дон Алонсо, дон Карлос, Дон Жуан, Сганарель.

Дон Алонсо *(звертаючись до свого почту, не бачачи ні дона Карлоса, ні Дон Жуана)*. Понапувайте коней і ведіть їх за нами; я хочу трохи пройтися пішки. *(Помітивши їх обох)*. О небо! Що я бачу! Як?! Брате мій!.. Це ви... і разом з нашим смертельним ворогом?!

Дон Карлос. Нашим смертельним ворогом?

Дон Жуан *(кладучи руку на ефес шпаги)*. Так, я — Дон Жуан, і хоч вас багато, а я один, проте це не примусить мене приховати моє ім'я.

Дон Алонсо *(видобуваючи шпагу)*. А, зраднику лихий!.. Ти мусиш загинути, і...

Сганарель ховається.

Дон Карлос. Ах, брате, спиніться! Він урятував мені життя; коли б не його допомога, мене були б убили розбійники, на яких я тут наскочив.

Дон Алонсо. Ви вважаєте, що це може стати на заваді нашій помсті? Ті послуги, що їх зробила нам ворожа рука, нічого не варті й ні до чого нас не зобов'язують. Якщо рівняти послугу до тяжкої кривди, то ваша вдячність, брате мій, за таких обставин просто кумедна, а оскільки честь безмежно дорожча за життя, то ми, власне кажучи, нічим не завдячуємо цій людині, яка врятувала нам життя, але позбавила нас честі!..

Дон Карлос. Я дворянин, брате мій, і знаю, яка існує різниця між життям і честю, і вдячність за послугу аж ніяк не стирає в мені почуття тяжкої образи, але дозвольте мені відразу повернути йому те, що він мені позичив: дозвольте віддячити йому за врятоване мені життя, відклавши нашу помсту; хай тішиться він ще кілька днів плодами свого доброго діла!

Дон Алонсо. Ні, ні... Відкладати нашу помсту — це була б непростима необачність, а такої нагоди може й не трапитися вдруге. Небо нині її нам посилає, і ми повинні скористатися з цього якнайкраще. Коли честь смертельно поранено, всі інші міркування не до речі, і якщо ви відмовляєтеся взяти участь у такій справі, ви можете

собі йти і полишити на мене самого честь цієї славної помсти.

Дон Карлос. Благаю вас, брате...

Дон Алонсо. До чого стільки зайвих балачок! Він мусить умерти!..

Дон Карлос. Спиніться, брате, кажу вам! Я не допущу замаху на його життя! Присягаюся небом, що захищатиму його проти кожного, хоч би хто там був, захищатиму його моїм життям, тим самим життям, яке він щойно врятував, і для того, щоб ви могли влучити в нього, вам доведеться спочатку проколоти мене.

Дон Алонсо. Як?! Ви стаєте на бік нашого ворога — проти мене? Замість того, щоб з'єднатися зі мною в єдиному чутті люті, що охоплює мене, коли я його бачу, ви виявляєте до нього почуття лагідні й доброзичливі?

Дон Карлос. Брате, будьмо розважливі у справедливій справі. Помстимося за нашу честь без тієї несамовитості, яка охоплює вам душу. Будьмо господарями над нашим серцем. Нехай же наша відвага, вільна від люті, слухається навіяння ясного розуму, а не поривів сліпого гніву... Я хочу, брате, покрити мій борг перед ворогом і сплату цього боргу вважаю за найперший мій обов'язок. Якщо ми відкладемо нашу помсту, вона від того не втратить своєї сили; навпаки, вона ще виграє, і коли ми не вчинимо цього зараз, наша помста ще справедливішою постане перед цілим світом згодом.

Дон Алонсо. О, яка незбагненна слабкість і яке жахливе засліплення — піддавати такому страшному ризику інтереси власної честі заради безглуздої думки про химерні обов'язки!

Дон Карлос. Ні, брате, не турбуйтесь... Якщо я роблю помилку, я зумію виправити її і беру на себе піклування про нашу честь. Я знаю, чого вона вимагає від нас, і ця відстрочка на один день, до якої мене зобов'язує моя подяка, ще збільшить моє палке бажання виконати повинність честі. Дон Жуане! Ви бачите, що я намагаюся віддячити вам за те добро, яке ви мені вчинили. На підставі цього ви можете зробити висновки й про інше і вірити, що я з однаковим запалом повертаю всі мої борги і що за образу я віддячу вам так само ретельно, як і за доброчинність... Я не вимагатиму від вас, щоб ви тут ось відразу пояснили нам свої почуття, і даю вам волю обміркувати на дозвіллі, що саме ви вирішите робити надалі. Ви добре знаєте, яку тяжку образу ви нам

заподіяли, і я здаюся на ваш суд — визначайте самі, якої сатисфакції вона вимагає. Щоб нас задовольнити, є засоби тихомирні, а є й жорстокі, й криваві, проте, зрештою, на чому б не спинився ваш вибір, ви дали мені слово, що Дон Жуан не ухилиться від зустрічі з нами. Не забувайте про це, прошу вас, і пам'ятайте, що в будь-якому іншому місці я мушу дбати тільки про мою честь!..

Дон Жуан. Я нічого не вимагав від вас і виконаю те, що обіцяв.

Дон Карлос. Ходімо, брате, хвилина поблажливості не чинить ніякої шкоди суворій невблаганності нашого обов'язку.

ЯВА 6

Дон Жуан, Сганарель.

Дон Жуан. Де ти там, Сганарелю?

Сганарель *(виходячи із своєї схованки)*. Що накажете?

Дон Жуан. Як, шахраю! Ти тікаєш, коли на мене нападають?

Сганарель. Пробачте мені, паночку; я ж був отутечки, зовсім близесенько. Ця одежина, мабуть, діє як проносне: нап'ясти її на себе — однаково що ліків ковтнути...

Дон Жуан. Ото зухвалець! Хоч би прикривав свою полохливість якимось пристойнішим покривалом. А чи ти знаєш, кому я врятував життя?

Сганарель. Я? Ні...

Дон Жуан. Братові Ельвіри.

Сганарель. Бра...

Дон Жуан. Він людина цілком порядна, поводився як слід, і мені дуже шкода, що ми не поладнали між собою.

Сганарель. Вам було б легко все це виправити.

Дон Жуан. Так, але від моєї пристрасті до доньї Ельвіри не лишилося вже й сліду, і взагалі будь-які обіцянки зовсім мені не до душі. В коханні я люблю свободу, ти ж це знаєш, і ніколи б не зважився замкнути своє серце в чотирьох стінах. Я вже казав тобі двадцять разів, що маю природжений нахил линути душею до всього того, що мене вабить. Серце моє належить усім красуням, і всі вони можуть по черзі здобувати його і володіти ним стільки, скільки їм пощастить. Стривай-но,

що то за чудова будівля,— бачиш, он там, поміж деревами?

Сганарель. Ви не знаєте?

Дон Жуан. Ні, не знаю.

Сганарель. Та-а-ак... То склеп, що його замовив для себе командор незадовго перед тим, як ви його вбили.

Дон Жуан. Ах!.. Твоя правда. Я й не знав, що він тут. Усі навперебій розповідали мені чудеса про цю споруду та командорову статую,— мені хочеться піти подивитись...

Сганарель. Пане, не ходіть туди...

Дон Жуан. Чому?

Сганарель. Це нечемно — йти дивитися на людину, яку ви вбили.

Дон Жуан. Навпаки, я хочу скласти цей візит на знак чемності, і командор повинен прийняти його дуже ласкаво, якщо він вихована людина. Ну, давай увійдемо.

Склеп розчиняється, видно статую командора.

Сганарель. Ох, як же тут пишно! Які статуї! Який мармур! Які колони! Ох, як же пишно! Що ви на це скажете, паночку?

Дон Жуан. Скажу, що я ще не бачив, щоб честолюбство мерця сягало так далеко... Дивна річ — людина, яка задовольнялася за життя більш-менш скромним житлом, раптом схотіла мати таку розкіш, коли вона вже їй ні до чого.

Сганарель. А ось і командорова статуя.

Дон Жуан. Сто чортів! Який чудовий вигляд має він у цьому вбранні римського імператора!

Сганарель. Їй-право, пане, прегарна робота! Чисто як живий, тільки що не говорить... Він так зиркає на нас, що я, мабуть, добре злякався б, коли б я був тут сам. Здається мені, що й йому не дуже приємно нас бачити.

Дон Жуан. То негаразд; це означало б, що він погордував моїм візитом. Запитай у нього, чи не бажає він завітати до мене на вечерю.

Сганарель. Я гадаю, що він цього не потребує...

Дон Жуан. Запитай, кажу тобі!

Сганарель. Жартуєте ви, чи що? Та це ж збожеволіти треба, щоб ото так собі, з доброго дива, розмовляти із статуєю!..

Дон Жуан. Роби, що я тобі кажу.

Сганарель. От химерна примха!.. Сеньйоре командоре... *(Набік).* Таку дурницю роблю, що аж самому з себе смішно!.. Але так наказує мені мій господар. *(Голосно).* Сеньйоре командоре, господар мій Дон Жуан запитує вас, чи не зробите ви йому честі завітати до нього на вечерю?..

Статуя киває головою.

Ай!..

Дон Жуан. Що таке? Що з тобою? Та кажи ж! Чого ж ти мовчиш?..

Сганарель *(киваючи головою, як статуя).* Статуя...

Дон Жуан. Ну! Далі! Що ти хочеш сказати, негіднику?

Сганарель. Таж я кажу вам, що статуя...

Дон Жуан. Ну, далі, далі!.. Що там статуя? Я тебе вб'ю, якщо ти не скажеш.

Сганарель. Статуя подала мені знак.

Дон Жуан. А хай тебе чорти візьмуть, ледацюго ти паскудний!

Сганарель. Вона подала мені знак, кажу ж вам... Хрест мене вбий, на власні очі бачив! Підіть побалакайте з нею самі, якщо не вірите... Може...

Дон Жуан. Ходім, пройдисвіте, ходім. Я доведу тобі, я покажу тобі, який ти боягуз. Гляди мені!.. Чи не бажає сеньйор командор завітати до мене на вечерю?

Статуя ще раз киває головою.

Сганарель. Я й десяти пістолів не дав би за таку розвагу... То як же, пане?

Дон Жуан. Назад!.. Ходімо звідси.

Сганарель *(сам).* Ось вони, оті вільнодумці, які ні в що не хочуть вірити!

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

Сцена являє собою покої Дон Жуана.

ЯВА 1

Дон Жуан, Сганарель, Раготен.

Дон Жуан *(до Сганареля).* Як би там не було, покиньмо це. То просто дрібниця! Нас могла ввести в оману

мінлива гра світла і тіней, міг підвести якийсь туман, що затьмарив наш зір.

Сганарель. Ех, пане! Не силкуйтеся заперечувати те, що ми бачили на власні очі... Він і справді кивнув головою,— я як зараз усе те бачу,— і я не маю сумніву, що небо, обурене вашим життям, вчинило це чудо, щоб навести вас на розум і, може, врятувати вас від...

Дон Жуан. Слухай! Якщо ти й надалі надокучатимеш мені твоїми дурними повчаннями, якщо ти мені ще хоч слово про це скажеш, я покличу когось, накажу принести батога з волових жил, звелю трьом або й чотирьом міцно тебе тримати та всипати тобі так, щоб ти того довіку не забув. Зрозумів?

Сганарель. Аякже, пане, чудово зрозумів... Ви висловлюєтеся напрочуд ясно; оце-то й добре у вашій вдачі, що ви не любите говорити манівцями, а завжди з'ясовуєте все напрямки.

Дон Жуан. Гаразд. А тепер хай подають мені вечерю, тільки мерщій! Хлопче, стільця!

ЯВА 2

Дон Жуан, Сганарель,
Ла Вйолет, Раготен.

Ла Вйолет. Пане, там прийшов ваш постачальник, добродій Діманш, він хоче з вами побалакати.

Сганарель. Маєш!.. Дуже нам треба, щоб іще й кредитор перся до нас із своїми солодкими словами!.. Чого це йому раптом заманулося правити з нас гроші? Чому ти не сказав йому, що пана немає вдома?

Ла Вйолет. Я вже майже годину втовкмачую йому це в голову, та він не хоче вірити і розсівся там, дожидається.

Сганарель. Ну й нехай собі чекає, скільки душенька його забажає.

Дон Жуан. Ні, навпаки, впустіть його. Це дуже погана політика — ховатися від кредиторів. Треба ж їм чимось відплатити, а я знаю секрет, як спроваджувати їх вельми вдоволеними, не давши їм жодного дублона.

ЯВА 3

Дон Жуан, добродій Діманш, Сганарель, Ла Вйолет, Раготен.

Дон Жуан. А, добродію Діманше, заходьте, будьте ласкаві! Який же я радий, що бачу вас, і як розгнівався я на моїх слуг за те, що вони не відразу провели вас до мене! Я наказав, щоб до мене нікого не впускали, але ж цей наказ аж ніяк не стосується вас: ви маєте право на те, щоб для вас мої двері були відчинені завжди.

Добродій Діманш. Уклінно вам дякую, добродію.

Дон Жуан (*до Ла Вйолета й Раготена*). Сто чортів, ледацюги! Постривайте-но, я вам покажу, як залишати добродія Діманша в передпокої!.. Я вас навчу нарешті розбиратися в людях!..

Добродій Діманш. Це пусте, добродію...

Дон Жуан (*до добродія Діманша*). Як то пусте!.. Насмілитися вам сказати, що мене немає вдома, сказати це вам, добродієві Діманшу, найкращому з моїх друзів!

Добродій Діманш. До ваших послуг, добродію. Я прийшов...

Дон Жуан. Гей, стільця для добродія Діманша, мерщій!

Добродій Діманш. Добродію, мені й так добре.

Дон Жуан. Ні, ні, я хочу, щоб ви сиділи біля мене.

Добродій Діманш. Та ви не клопочіться.

Дон Жуан. Приберіть цього складаного стільця і принесіть крісло.

Добродій Діманш. Ви жартуєте, добродію, і...

Дон Жуан. Ні, ні! Я знаю, що ви для мене зробили, я повинен вам бути вдячний і не хочу, щоб між нами робили якусь різницю.

Добродій Діманш. Добродію...

Дон Жуан. Сідайте, сідайте!

Добродій Діманш. Це зовсім зайве, добродію, я маю сказати вам одне тільки слово. Я...

Дон Жуан. Сідайте ж, кажу вам!..

Добродій Діманш. Ні, добродію, мені й так добре. Я прийшов, щоб...

Дон Жуан. Ні, ні, я не слухатиму вас, доки ви не сядете.

Добродій Діманш. Нехай буде по-вашому, добродію... Я...

Дон Жуан. Слово честі, добродію Діманше, а ви таки, нівроку вам, добре виглядаєте!

Добродій Діманш. Так, добродію, уклінно вам дякую. Я прийшов...

Дон Жуан. На ваше здоров'я можна позаздрити: губи свіжі, на щоках рум'янці, та ще й такі очі жваві...

Добродій Діманш. Я хотів би...

Дон Жуан. А як ся має пані Діманш, ваша дружина?

Добродій Діманш. Дуже добре, добродію, хвалити бога.

Дон Жуан. Прехороша жінка!

Добродій Діманш. Вона до ваших послуг, добродію. Я прийшов...

Дон Жуан. А ваша маленька дочка, Клодіна, як там вона?

Добродій Діманш. Чудово.

Дон Жуан. Дуже миле дівчатко! Я люблю її від щирого серця.

Добродій Діманш. То забагато честі для неї, добродію. Я вам...

Дон Жуан. А малятко Колен так само, як і раніше, зчиняє гуркіт на своєму барабані?

Добродій Діманш. Як і раніше, добродію. Я...

Дон Жуан. А ваш песик Брюске гавкає так само голосно, як і раніше, й так само люто хапає за ноги всіх, хто до вас приходить?

Добродій Діманш. Ще гірше, як колись, добродію, нічого з ним не вдієш...

Дон Жуан. Не дивуйтеся, що я так докладно розпитую вас про всю вашу родину, я дуже турбуюся нею.

Добродій Діманш. Ми вам безмежно вдячні, добродію. Я...

Дон Жуан *(простягаючи йому руку)*. Вашу руку, добродію Діманше. Адже ж ми з вами друзі, чи не так?

Добродій Діманш. Добродію, я ваш найпокірніший слуга.

Дон Жуан. Сто чортів, я щиро до вас прихильний!

Добродій Діманш. Надто велика честь для мене. Я...

Дон Жуан. Чого б тільки я для вас не зробив!

Добродій Діманш. Добродію, ви занадто добрі до мене.

Дон Жуан. І то зовсім некорисливо, вірте мені, прошу вас!

Добродій Діманш. Я аж ніяк не заслужив такої ласки. Але ж, добродію...

Дон Жуан. О, знаєте що, добродію Діманше, давайте-но без церемоній! Чи не бажаєте ви повечеряти зі мною?

Добродій Діманш. Ні, добродію, я мушу відразу ж повернутися додому. Я...

Дон Жуан *(підводячись)*. Гей, факела сюди, мерщій! Посвітіть добродієві Діманшу! І нехай четверо чи п'ятеро моїх слуг візьмуть мушкетони й проведуть його додому.

Добродій Діманш *(підводячись також)*. У тому немає потреби, добродію, я чудово дійду і сам. Але...

Сганарель швидко забирає крісла.

Дон Жуан. Що ви? Ні-ні, я хочу, щоб вас провели, я дуже про вас турбуюсь. Адже ж я ваш найпокірніший слуга і, крім того, ще й ваш боржник...

Добродій Діманш. Ах, добродію...

Дон Жуан. Я з тим і не криюся і всім про це розповідаю...

Добродій Діманш. Коли б...

Дон Жуан. Може, ви хочете, щоб я сам вас провів?

Добродій Діманш. Ах, що ви, добродію! Ви жартуєте! Добродію...

Дон Жуан. Дозвольте ж обняти вас, коли ласка ваша! Ще раз прошу вас, будьте певні, що я цілком ваш і що немає в світі такої послуги, якої б я вам не зробив. *(Виходить)*.

ЯВА 4

Добродій Діманш, Сганарель.

Сганарель. Треба признатися, мій господар таки дуже вас любить!

Добродій Діманш. Це правда. Він такий гречний зі мною і говорить мені такі милі речі, що я ніяк не можу бодай хоч словом нагадати йому про гроші.

Сганарель. Запевняю вас, що всі ми залюбки наложили б за вас головою. Я дуже хотів би, щоб з вами

сталася якась пригода, щоб, приміром, комусь заманулося потягти вас палицею,— тоді б ви побачили, як...

Добродій Діманш. Вірю, вірю, а тільки прошу вас, Сганарелю: закиньте йому слівце за мої гроші.

Сганарель. О, не турбуйтесь! Він розрахується з вами геть-чисто за все.

Добродій Діманш. Адже й ви самі, Сганарелю, ви теж мені дещицю винні.

Сганарель. Не балакайте про це.

Добродій Діманш. Як то? Я...

Сганарель. Та невже ж таки я не знаю, що я вам винен?

Добродій Діманш. Так. Але...

Сганарель. Ходімо, добродію Діманше, я вам посвічу.

Добродій Діманш. Але ж мої гроші...

Сганарель *(беручи добродія Діманша під руку)*. Ви жартуєте?!

Добродій Діманш. Я хочу...

Сганарель *(тягнучи його)*. Е!..

Добродій Діманш. Я вважаю...

Сганарель *(штовхаючи його до дверей)*. Пусте!

Добродій Діманш. Але...

Сганарель *(знову штовхаючи його)*. Годі, годі!

Добродій Діманш. Я...

Сганарель *(вишитовхуючи його зовсім за лаштунки)*. Годі, кажу я вам!

ЯВА 5

Дон Жуан, Сганарель, Ла Вйолет.

Ла Вйолет *(до Дон Жуана)*. Пане, прийшов добродій ваш батько.

Дон Жуан. Ах! Ось маєш! Тільки цього візиту мені ще бракувало, щоб довести мене до сказу!..

ЯВА 6

Дон Луїс, Дон Жуан, Сганарель.

Дон Луїс. Я бачу, що я вам перешкодив і що ви охоче обійшлися б без мене. Кажучи правду, і ви, і я — обоє ми досить дивним чином надокучаємо один одному: як вам набридло бачити мене, так і мені набридло дивитися на вашу гидку безпутність. Ах, які ж бо ми необач-

ні! Як мало розуміємо ми, що робимо, коли не довіряємо небові піклування про наші потреби, коли хочемо бути розумніші за нього і набридаємо йому нашими безглуздими бажаннями та нерозважними просьбами!.. З невгамовною жадобою бажав я мати сина; випрохуючи його, я безустанно слав до неба палкі мої благання, і ось тепер цей син, якого воно, втомлене моїм молінням, нарешті мені подарувало,— тепер цей син став горем і мукою для мого життя, що в нього він мав внести втіху й розраду, як я сподівався... Якими очима, на вашу думку, можу я дивитися на безліч ваших негідних вчинків, адже ж усе їх паскудство важко прим'якшити, важко приховати від сторонніх очей; як можу я дивитися на цю нескінченну низку мерзенних дій, які раз у раз примушують нас зловживати добрістю короля і які вже підірвали в його душі цінність моїх заслуг і вплив моїх друзів?.. Ах, як же ви низько впали, мій сину! Невже краска сорому не кидається вам в обличчя на саму думку про те, що ви вводите ваш шляхетний рід у таку неславу? Чи маєте ви право, скажіть-но мені, хоч скількись ним пишатися? Що зробили ви для того, щоб виправдати шляхетне звання дворянина? Чи ви гадаєте, що для цього досить мати гучне ім'я та носити герб і що шляхетна кров сама собою вже підносить нас, хоч би ми й чинили ганебно й підло? Ні, ні, шляхетне походження без доброчесності нічого не варте!.. Ми можемо поділяти славу наших предків лише тоді, коли прагнемо наслідувати їх. Ореол їхніх подвигів, що осяває і нас, покладає на нас обов'язок віддавати їм таку ж саму честь, іти по їхніх стопах і не зраджувати їхньої доброчесності, якщо ми хочемо, щоб нас вважали за їхніх справжніх нащадків! Те, що ви походите від славних рицарських предків, анічогісінько не важить; вони не визнають в вас своєї крові, і всі ті славні, рицарські подвиги, що їх вони звершили, не дають вам ніякої переваги; навпаки, їхній блиск тільки ще виразніше виставляє ваше безчестя, їхня слава — це факел, при світлі якого всім впадає в око ваша ганебна поведінка! Зрозумійте нарешті, що дворянин, котрий провадить негідне життя,— це потворний витвір природи, доброчесність — це перша ознака шляхетності. Я багато менше поважаю ім'я, яким підписуються, ніж діла, які вершаться, і радніше вшаную сина першого-ліпшого носильника, якщо він чесна людина, ніж сина монарха, якщо він живе отак, як ви!..

Дон Жуан. Добродію, коли б ви сіли, вам було б далеко зручніше говорити.

Дон Луїс. Ні, зухвальцю, я не хочу сідати, не хочу більше говорити. Я добре бачу, що всі мої слова не мають ніякого впливу на твою душу... Але знай, негідний сину: своїм ганебним поводженням ти довів до того, що в мені не лишилося й краплини батьківської ніжності, і я знайду засіб раніше, ніж ти сподіваєшся, покласти край твоїй розпусті, випередити гнів небесний, що має впасти на тебе, і, покаравши тебе раніше за нього, змию з себе ганьбу, що нею вкрило мене твоє народження!..

ЯВА 7

Дон Жуан, Сганарель.

Дон Жуан *(звертаючись до свого батька, хоч той уже вийшов)*. Ат, та помирайте вже скоріше — це найкраще, що ви можете зробити!.. Кожному своя черга. Мене доводить до сказу, коли батьки живуть стільки ж, скільки й їхні сини! *(Сідає в крісло)*.

Сганарель. Ех, пане, негаразд ви вчинили!

Дон Жуан *(підводячись)*. Негаразд вчинив?!

Сганарель *(тремтячи)*. Пане...

Дон Жуан. Я негаразд вчинив?!

Сганарель. Так, пане, негаразд ви вчинили, що вислухали все, що він вам тут набалакав. Повернули б ви краще його за плечі, та в потилицю, та в двері... Чи то ж видано де таку зухвалість! Батько приходить навчати свого сина, умовляє його позбутися своїх вад, подумати про своє походження, жити так, як живуть усі чесні люди, та виголошує ще силу-силенну різних подібних дурниць! Чи ж може те знести така людина, як ви, що й сама добре знає, як треба жити? Дивуюся я з вашого терпіння; на вашому місці бувши, я б його миттю спровадив. *(Нишком, набік)*. О, клята догідливість, до чого ти мене доводиш!

Дон Жуан. Чи дочекаюсь я нині вечері?

ЯВА 8

Дон Жуан, Сганарель, Раготен.

Раготен. Пане, там прийшла якась пані під вуаллю, хоче з вами поговорити.

Дон Жуан. Хто б це міг бути?

Сганарель. Подивимось.

ЯВА 9

Донья Ельвіра під вуаллю, Дон Жуан, Сганарель.

Донья Ельвіра. Не дивуйтеся, Дон Жуане, що ви бачите мене в такий час і в такому вбранні. З причини поважної прийшла я сюди; те, що я маю вам сказати, не терпить зволікання. Зараз мої груди не палають більше гнівом, як кілька годин тому, і тепер я вже зовсім не така, як була сьогодні вранці. Доньї Ельвіри, що проклинала вас, що її обурена душа посилала вам лише погрози й кипіла ненавистю та помстою,— тієї доньї Ельвіри більше не існує. Небо вирвало з моєї душі все оте негідне захоплення, що вабило мене до вас, усю ту несамовиту злочинну пристрасть, усі ті пориви земного, грубого кохання і зберегло в моєму серці лише чисте полум'я, вільне від будь-якої хтивості, зберегло лише цнотливу ніжність, безкорисливу любов, яка піклується не про себе, а тільки про вашу добру долю.

Дон Жуан *(нишком до Сганареля)*. Ти плачеш, здається?

Сганарель. Пробачте...

Донья Ельвіра. Ця висока і чиста любов привела мене до вас для вашого добра, щоб від імені самого неба остерегти вас і спробувати врятувати вас від безодні, до якої ви нестримно прямуєте. Так, Дон Жуане, ваше розпутне життя — не таємниця для мене, й те саме небо, що просвітило світлом правди мою душу й розкрило мені очі на мої помилки, навіяло мені добру думку прийти до вас і сказати вам, що гріхи ваші вичерпали його милосердя, що грізний гнів його готовий впасти на вашу голову, що від вас залежить обминути його, склавши негайно покуту, і що, може, вам залишився один-єдиний день, щоб відвернути від себе величезну небезпеку... Мене вже ніщо не зв'язує з вами!.. Дяка небові,— я звільнилася від усіх моїх грішних безумних думок; я тікаю від світу — це вирішено безповоротно. Єдиного прошу я тепер у неба — продовжити моє земне життя, щоб я встигла спокутувати свою провину й суворим каяттям вимолити собі прощення за ту сліпоту, до якої призвели мене ганебні пориванння гріховної жаги... Але й відцуравшись світу, не мала б я спокою,— пекуча невгамовна гризота мордувала б мене на саму думку про те, що людина,

яку я кохала так ніжно, стала грізним прикладом небесного правосуддя. І невимовною радістю було б для мене, коли б я змогла допомогти вам відвернути від себе той страшний удар, що загрожує вам неминуче. Благаю вас, Дон Жуане, вчиніть мені цю останню ласку, подаруйте мені цю останню втіху. Не відмовляйтесь від свого порятунку заради мене!.. Прошу вас... Ви бачите, я плачу... І якщо ви такі байдужі до своєї власної долі, то зглянь-тесь принаймні на мої благання і визвольте мене від жорстоких тортур, яких завдає моєму серцеві думка про те, що вас засуджено на пекельні муки!..

Сганарель *(набік)*. Сердешна жінка!

Донья Ельвіра. Я кохала вас так ніжно, безмежно!.. Ви були мені дорожчі за все на світі. Заради вас я забула свій обов'язок, заради вас я пішла на все!.. В нагороду за це не відмовте мені в єдиному моєму проханні — позбудьтеся ваших душевних вад і відверніть від себе вашу згубу!.. Врятуйте ж себе, благаю вас, врятуйте себе якщо не заради себе, то заради мене!.. Ще раз, Дон Жуане, молю вас про це, зглянь-теся хоч на мої сльози... І якщо замало вам сліз тієї жінки, яку ви кохали, то заклинаю вас усім, що має найбільшу силу зворушити ваше серце...

Сганарель *(набік, дивлячись на Дон Жуана)*. Серце тигра!..

Донья Ельвіра. Я скінчила і йду. Це все, що я мала вам сказати.

Дон Жуан. Пані, вже пізно, зостанься тут! Вас улаштують якнайвигідніше.

Донья Ельвіра. Ні, Дон Жуане, не вмовляйте мене...

Дон Жуан. Пані, ви зробите мені велику приємність, якщо зостанетеся, запевняю вас.

Донья Ельвіра. Ні, ні, я все сказала... Не будемо гаяти часу на марні балачки. Мені треба мерщій іти, не затримуйте мене... Не поривайтеся проводити мене і думайте тільки про те, як скористатися з моєї поради.

ЯВА 10

Дон Жуан, Сганарель.

Дон Жуан. А знаєш, її поява схвилювала мене... В ній було щось незвичайне, нове і не позбавлене якоїсь особливої принадності... Її недбалий убір, її сумовитий

вигляд, її сльози розпалили в мені маленькі іскроньки погаслого вогню!..

Сганарель. Тобто виходить, що її слова аж ніяк на вас не подіяли.

Дон Жуан. Вечеряти, мерщій!

Сганарель. Зараз.

ЯВА 11

Дон Жуан, Сганарель, Ла Вйолет, Раготен.

Дон Жуан *(сідаючи до столу)*. Сганарелю, а слід би все ж подумати про те, як би його позбутися своїх вад.

Сганарель. Атож, атож!

Дон Жуан. Так, далебі, треба таки позбутися своїх вад. Ще років із двадцять або й тридцять поживемо так, а тоді почнемо думати про наші душевні вади...

Сганарель. Ох!

Дон Жуан. Що ти кажеш?

Сганарель. Нічого. Ось і вечеря. *(Бере шматок з одного з тих блюд, що їх приносять, і кладе собі в рот)*.

Дон Жуан. В тебе начебто одна щока здулася. Від чого б то? Ну, чого ж ти мовчиш? Що тобі?..

Сганарель. Нічого.

Дон Жуан. А покажи-но. От чортяка! Та в нього ж флюс! Мерщій-ланцета — треба проколоти!.. Бідоласі вже несила терпіти, ледве дихає... Таж цей нарив може його задушити!.. Постривай!.. Гляньте, він уже зовсім визрів... Ах ти ж, шахрай!

Сганарель. Їй-право, паночку, я тільки хотів покуштувати, чи не передав кухар солі чи перцю...

Дон Жуан. Ну, то сідай сюди та їж. Я заходжуся коло тебе, коли повечеряю. Ти зголоднів, як я бачу.

Сганарель *(сідаючи до столу)*. Ще б пак, пане! Та я ж нічогісінько не їв від рання й до смеркання. Оцього покуштуйте — ох і добряча штука! *(До Раготена, який, коли Сганарель покладе собі чогось на тарілку, в ту ж мить її забирає, тільки-но Сганарель відвернеться)*. Моя тарілка, моя тарілка!.. Помалу, помалу! Диви, диви, так і тягне!.. Отуди к бісу!.. Та й мастак же ви, кумасю, чисті тарілки підставляти! А ви, малюк Ла Вйолет, та й вчасно ж ви винця підливаєте! Ану лиш мені скляночку!..

Тим часом як Ла Вйолет наливає Сганарелеві вина, Раготен знову забирає в нього тарілку.

Дон Жуан. Хто це так стукає?

Сганарель. Який там гаспид заважає нам вечеряти?

Дон Жуан. Я хочу повечеряти спокійно — хай нікого не впускають!

Сганарель. Постривайте, я сам піду подивлюся.

Дон Жуан *(бачачи, що Сганарель повертається, охоплений жахом)*. Що сталося? Хто там?

Сганарель *(киваючи головою, як статуя)*. Отой... прийшов!..

Дон Жуан. Подивимося й доведемо, що мене ніщо не може злякати.

Сганарель. Ах, бідолашний Сганарелю, де б тобі сховатися?

ЯВА 12

Дон Жуан, статуя командора, Сганарель, Ла Вйолет, Раготен.

Дон Жуан *(до слуг)*. Стільця й куверта! Мерщій!

Дон Жуан і статуя сідають до столу.

(До Сганареля). Ну ж бо, сідай до столу!

Сганарель. Пане, я вже наївся...

Дон Жуан. Сідай з нами, кажу тобі!.. Налийте вина!.. За здоров'я командора! Я п'ю за тебе, Сганарелю. Дайте йому вина.

Сганарель. Пане, я вже напився...

Дон Жуан. Пий і заспівай твоєї пісеньки, щоб ушанувати командора.

Сганарель. Я захрип, пане.

Дон Жуан. Пусте!.. Співай. А ви *(до слуг)* йдіть сюди, підспівуйте йому.

Статуя. Досить, Дон Жуане!.. Запрошую вас завітати завтра до мене на вечерю. Чи стане вам на це відваги?

Дон Жуан. Так, я прийду, а за компанію візьму собі тільки самого Сганареля.

Сганарель. Красненько вам дякую, завтра в мене піст...

Дон Жуан *(до Сганареля)*. Візьми факел!

Статуя. Не треба світла тому, кого веде небо!

ДІЯ П'ЯТА

Сцена являє собою сільську місцевість.

ЯВА 1

Дон Луїс, Дон Жуан, Сганарель.

Дон Луїс. Як?! Сину мій, та невже ж милосердне небо зглянулося на мої благання? Невже ви кажете мені правду? Чи не маните ви мене облудною надією? Чи ж можу я бути певний того, що з вами насправді сталося це надзвичайне переродження?

Дон Жуан. Так, я зрікся всіх моїх помилок, я вже не той, що був учора ввечері. Небо раптово змінило мою вдачу, і ця зміна вразить цілий світ. Воно осяяло мою душу, й полуда спала мені з очей; жах мене бере, коли я озираюся тепер на те засліплення, що в ньому так довго перебував, і на те злочинне розпусне життя, що я його так довго провадив... Я пригадую всю ту гидоту, яку я чинив, і дивом великим дивуюся, як небо могло її так довго терпіти і вже двадцять разів не звалило на мою голову грізних ударів свого правосуддя. Я бачу, яку велику ласку подарувало мені милостиве небо, не покаравши мене за мої злочинства, і хочу скористатися з неї як слід, хочу перед очима цілого світу змінити своє життя, спокутувати мої колишні провини з усіма їх спокусами і постаратися заслужити у неба прощення усіх моїх гріхів. Ось до чого я пориватимуся тепер і прошу вас, добродію, допоможіть мені у виконанні мого наміру, знайдіть мені такого проводиря, який не дав би мені спіткнутися на новому для мене шляху...

Дон Луїс. О сину мій, як легко повертається батьківська любов і як швидко на першому ж слові щирого каяття зникають з нашої пам'яті тяжкі образи, які заподіяв нам син. Я вже забув усі прикрості, що ви їх мені вчинили,— все стерли в пам'яті слова, які я щойно від вас почув... Далебі, я не тямлю себе, я плачу від щастя, всі мої сподівання здійснилися, й мені більше нічого просити в неба. Обніміть же мене, сину мій, і благаю вас, будьте непохитні в цьому гідному хвали намірі!.. А я піду мерщій до вашої матері, понесу їй цю радісну звістку, щоб поділити з нею солодкі пориви мого безмежного захвату та скласти небові глибоку подяку за те благодайне рішення, яке воно вам навіяло...

ЯВА 2

Дон Жуан, Сганарель.

Сганарель. Ох, паночку мій, який же я радий, що ви покаялися й починаєте нове життя! Довго ж я цього дожидався, і ось, дякувати небові, всі мої бажання справдилися.

Дон Жуан. Сто чортів! Та й йолоп же!..

Сганарель. Як то йолоп?

Дон Жуан. Як?! Та невже ж ти вважаєш за щире золото все те, що я зараз говорив? Невже ти гадаєш, що уста мої були на той час у згоді з моїм серцем?

Сганарель. Як?! То, виходить, це не... Ви не... Ваше... *(Набік)*. Ох! Що за людина, що за людина, що за людина!

Дон Жуан. Ні, ні, я анітрішечки не змінився, і почуття мої все такі ж, як і були.

Сганарель. То на вас не подіяло навіть оте предивне чудо, ота статуя, що рухається й говорить?

Дон Жуан. У цьому й справді є щось таке, чого я не збагну. Але хоч би що там було, воно неспроможне ні переконати мій розум, ні зворушити мою душу, і коли я сказав, що хочу змінити свою поведінку й провадити зразкове життя, то це зроблено з суто політичних міркувань: я змушений вдаватися до воєнних хитрощів, змушений прикидатися, щоб поладнати з батьком, що мені потрібний, і вберегти себе від сотень прикрих несподіванок, що їх можуть нам заподіяти чужі люди. Я говорю з тобою відверто, Сганарелю, і дуже радий, що маю свідка, перед яким я можу відкрити свою душу і звірити йому справжні мотиви, що примушують мене діяти саме так.

Сганарель. Як?! Ви ні в що не вірите, а проте хочете видати себе за доброчесну людину?

Дон Жуан. А чом би й ні? Скільки є таких, як я, що вдаються до цього ремесла і надівають ту ж саму маску, щоб вельми спритно дурити світ!

Сганарель. Ах!.. Що за людина! Що за людина!

Дон Жуан. Тепер цього вже не соромляться: лицемірство нині — модний порок, а всі модні пороки сходять за доброчесність. Роль людини з добрими засадами — найкраща з усіх ролей, що їх тільки можна зіграти. Як на сьогодні, професія лицеміра має величезну перевагу. Завдяки цьому мистецтву обман завжди, незмінно в по-

шані, і якщо його навіть і викриють — однаково ніхто не наважиться сказати проти нього бодай хоч словечко. Всі інші людські вади й хиби підлягають критиці, кожному вільно відверто на них нападати, але лицемірство — це порок привілейований, воно власною рукою затуляє всім рота і спокійнісінько розкошує собі необмеженою безкарністю. Прикидання та різні фокуси допомагають згуртуватися всім, хто стоїть за лицемірство. Зачепиш одного — на тебе напустяться всі, а ті, що чинять свідомо чесно й чиєї щирості не доводиться брати під сумнів, оті, кажу я, завжди шиються в дурні: вони простодушно попадаються в пастку до лицемірів і сліпо допомагають цим мавпам влаштовувати їхні справи. Ти й не уявляєш собі, скільки я знаю подібних людей, які з допомогою таких хитрощів спритно покривали гріхи своєї молодості, прикривалися плащем релігії, як щитом, і, одягнувши на себе цей почесний убір, здобували собі право бути найпогіднішими людьми на світі!.. Хай їхні інтриги всім добре відомі, хай усі знають, хто вони такі, а проте вони все ж не втрачають поважного становища в товаристві: вони чи то голову схилять, чи журно зітхнуть, чи то закотять очі під лоба — і все вже й гаразд, все вже й владналося, чого б вони не накоїли. Під оцим благодайним захистком я й хочу сховатися, щоб на майбутнє убезпечити від різних несподіванок мої особисті справи. Нізащо не покину я моїх улюблених звичок, але я критимуся від усіх і розважатимусь потайки. А якщо мене й викриють, я сам не поведу й рукою: вся зграя заступиться за мене і відборонить мене хоч би від кого. Одне слово, це найкращий спосіб безкарно чинити все, чого б тобі не заманулося. Я видаватиму себе за цензора громадської моральності, ні про кого не скажу й однісінького доброго слова, а доброї думки буду тільки про себе. Якщо хто мене хоч ледь-ледь зачепить, я не подарую цього довіку і приховаю в душі моїй непримиренну ненависть... Я гратиму роль охоронця небесних законів і під цим пристойним приводом переслідуватиму моїх ворогів, обвинувачуватиму їх у невірстві й зумію підбурити проти них запеклих і довгоязиких фанатиків, а ті, не відаючи, в чому справа, ганьбитимуть їх по всіх усюдах, обкидають їх болотом і, спираючись на свою таємну владу, прилюдно їх засудять. Ось як треба користуватися з людських хиб, і розумна людина саме так і пристосовується до пороків свого сторіччя!

Сганарель. О небо! Що я чую?! Тільки того й бракувало, щоб ви до всього іншого ще й лицеміром зробилися,— то вже найвище паскудство!.. Пане, оце останнє — то вже край!.. На всякий терпець буває кінець, і я не можу більше мовчати!.. Робіть зі мною що хочете: бийте мене, лупцюйте мене нещадно, вбийте мене, якщо воля ваша, але я мушу дати моєму серцеві полегкість і, як вірний слуга, сказати вам те, що я сказати мушу. Знайте, пане, що доти глек воду носить, доки вухо ввірветься, і, як прегарно каже щодо цього один письменник,— не знаю тільки, як його звати,— мовляв, людина в цьому світі однаково що птах на гілці; гілка тримається за дерево; хто тримається за дерево, той додержується добрих приписів; добрі приписи дорожчі за красні слова; красні слова кубляться при дворі; при дворі домують придворні; придворні додержуються моди; мода постає з фантазії; фантазія є здатність душі; душа є те, що дає нам життя; життя кінчається смертю; смерть примушує нас думати про небо; небо простилається над землею; земля — аж ніяк не море; на морі гуляють бурі; бурі розбивають кораблі; кораблі потребують добрих стерничих; добрий стерничий має в голові добрий розум; доброго розуму не мають люди молодого віку; люди молодого віку повинні слухатися старих; старі полюбляють багатство; багатство робить людей багатими; багаті люди — не те, що вбогі; вбогі живуть у злиднях; злидні не мають закону; хто не має закону, той живе, як тварюка; отже, ви потрапите у пекло, до чортів у зуби.

Дон Жуан. Ого!.. Ну й намудрував! Чудово!..

Сганарель. Якщо й це вас не пройняло, то нарікайте на себе!..

ЯВА 3

Дон Карлос, Дон Жуан, Сганарель.

Дон Карлос. Дуже радий, Дон Жуане, що зустрів вас! Переговорити з вами й довідатися про ваше рішення багато зручніше тут, ніж у вашій господі. Ви пам'ятаєте, звичайно, що я у вашій присутності взяв на себе цю справу. Щодо мене, не потаю від вас: моє найпалкіше бажання — перевести сварку на мир, і я все ладен зробити для того, щоб і ви вступили на цю стежку, щоб почути, як ви привселюдно назвете мою сестру своєю дружиною.

Дон Жуан *(лицемірно)*. Шкода!.. Від щирого серця хотів би я дати вам сатисфакцію, якої ви бажаєте, але небо рішуче проти цього; воно навіяло моїй душі спасенний намір змінити своє життя, і в мене тепер єдина думка — безповоротно відмовитися від усіх почуттів, що зв'язують мене зі світом, якнайшвидше зректися геть усякої земної марноти і намагатися віднині суворою поведінкою спокутувати ту злочинну розбещеність, до якої призвів мене запал нерозсудливої юності...

Дон Карлос. Цей намір, Дон Жуане, аж ніяк не розбігається з тим, про що я кажу: товариство шлюбної жінки може дуже добре поєднатися з тими похвальними помислами, які вам навіяло небо.

Дон Жуан. На жаль, це не зовсім так! Адже сестра ваша вирішила зробити те саме, вона вирішила відцуратися світу, піти в монастир,— ласка духа святого спливла на нас обох одночасно.

Дон Карлос. Її рішення піти в монастир не може нас задовольнити, бо до цього спричинилося те, що ви знехтували нею і нашою родиною, а наша честь вимагає, щоб сестра жила з вами.

Дон Жуан. Запевняю вас, що це неможливо... Адже і я мав саме таке найщиріше бажання, про це тільки й мріяв!.. Ще нині прохав я у неба поради, але почув голос, який провістив мені, щоб я покинув думку про вашу сестру і що з нею разом я не врятую моєї грішної душі.

Дон Карлос. І цими красномовними словами, Дон Жуане, ви сподіваєтесь засліпити нам очі?

Дон Жуан. Я скоряюся голосу неба.

Дон Карлос. Як?! Ви хочете, щоб я вдовольнився подібними речами?

Дон Жуан. Так хоче небо.

Дон Карлос. Виходить, ви викрали мою сестру з монастиря лише для того, щоб покинути її потім?

Дон Жуан. Так наказує небо.

Дон Карлос. І ви гадаєте, що ми знесемо таку ганьбу в нашій родині?

Дон Жуан. Волайте до неба!

Дон Карлос. Та що ж це!.. Все небо та небо!

Дон Жуан. Небо бажає, щоб було саме так.

Дон Карлос. Досить, Дон Жуане, я вас зрозумів. Не зараз я розрахуюся з вами — тут для цього непідхоже

місце, але я знайду вас, і будьте певні, що вам не доведеться довго на мене чекати.

Дон Жуан. Ви вчините так, як ви собі схочете. Ви знаєте, що я не з полохливих і вмію тримати шпагу в руці, коли треба. А зараз я йду від вас у цю глуху вуличку, що веде до монастиря, але заявляю вам: щодо мене, то я не маю ніякого бажання битись — небо забороняє мені навіть саму думку про герць, проте, якщо ви на мене нападете, ми ще побачимо, що з цього вийде.

Дон Карлос. Ми побачимо, дійсно, ми побачимо!..

ЯВА 4

Дон Жуан, Сганарель.

Сганарель. А хай його дідько візьме, пане, де це ви навчилися так розмовляти? Це багато гірше, ніж усе те, що було досі!.. Як на мене, краще б уже ви залишилися такий, як були. Я все сподівався на ваш порятунок, але тепер зовсім втратив на це надію і гадаю, що небо, яке до цього часу ставилося до вас поблажливо, не стерпить цього останнього паскудства!

Дон Жуан. Годі, годі!.. Небо не так суворо дивиться на це, як ти гадаєш, і якби кожного разу, коли люди...

ЯВА 5

Дон Жуан, Сганарель, примара в образі жінки під вуаллю.

Сганарель *(помітивши примару)*. Ой, ой пане, ось уже само небо хоче з вами говорити й посилає вам перестрогу!..

Дон Жуан. Якщо небо посилає мені перестрогу, то нехай говорить ясніше, коли хоче, щоб я його зрозумів.

Примара. Дон Жуанові лишилася єдина мить, щоб виблагати собі небесне милосердя, і якщо він не покається негайно, він не втече від своєї згуби...

Сганарель. Чуєте, пане?

Дон Жуан. Хто сміє так говорити?! Я наче впізнаю цей голос...

Сганарель. Ах, паночку, це примара, я бачу по ході.

Дон Жуан. Примара, чи мана, чи сам диявол — я хочу знати, що це таке.

Примара змінюється і з'являється в образі Часу з косою в руці.

Сганарель. О небо!.. Гляньте, пане, як змінилася постать!

Дон Жуан. Ні, ні! Ніщо не має сили злякати мене! Стривай, я перевірю моєю шпагою, чи тіло це, чи дух!..

Примара зникає в ту мить, коли Дон Жуан хоче вдарити її шпагою.

Сганарель. Ох, паночку мій, та невже ж вам іще мало доказів?! Схиліться і кайтеся мерщій!..

Дон Жуан. Ні, ні! Що б там не сталося, ніхто не наважиться сказати, що я здатний до каяття! Ходім, іди за мною.

ЯВА 6

Статуя командора, Дон Жуан, Сганарель.

Статуя. Спиніться, Дон Жуане! Вчора ви дали мені слово завітати до мене на вечерю.

Дон Жуан. Так. Куди треба йти?

Статуя. Дайте мені руку.

Дон Жуан. Ось вона.

Статуя. Дон Жуане, хто задубів у мерзоті й гріхах, на того чекає страшна смерть; хто відкинув небесне милосердя, на того впаде небесний грім.

Дон Жуан. О небо! Що зі мною! Незримий вогонь палить мене!.. Несила більше терпіти!.. Все тіло моє горить, палає, немов багаття! Ах!..

З сильним гуркотом ударяє грім; кидає сліпучим вогнем блискавиця і падає на Дон Жуана. Земля розкривається і поглинає його, а з того місця, куди він зник, вихоплюється величезне полум'я.

ЯВА 7

Сганарель сам.

Сганарель. Ах!.. Моя платня! Моя платня! Смерть його — всім і кожному втіха!.. Зневажене небо, знехтувані закони, зведені дівчата, збезчещені родини, ославлені батьки, скривджені жінки, чоловіки, що їх доведено до відчаю,— всі, всі вдоволені! Тільки мені одному не пощастило! Моя платня, моя платня, моя платня!

МІЗАНТРОП

Комедія на п'ять дій

Переклав Максим Рильський

ДІЙОВІ ОСОБИ

Альсест — закоханий у Селімену.
Філінт — друг Альсестів.
Оронт — закоханий у Селімену.
Селімена — мила Альсеста.
Еліанта — Селіменина кузина.
Арсіноя — [illegible]уга Селімени.
Акаст, Клітандр } маркізи.
Баск — слуга Селімени.
Гвардієць із Маршальства Франції.
Дюбуа — слуга Альсеста.

Дія діється в Парижі, в Селіменинім домі.

ДІЯ ПЕРША

ЯВА 1

Філінт, Альсест.

Філінт

Та що вам, друже мій?

Альсест

(сидячи)

Лишіть мене в спокої!

Філінт

Чому химерною неласкою такою...

Альсест

Ідіть собі, прошу, не тратьте зайвих слів.

Філінт

Раніш би вислухать, ніж удаватися в гнів.

Альсест

Ні, хочу гніватись, а слухать не бажаю.

Філінт

Як розуміти вас — я, далебі, не знаю,
І хоч ми друзями віддавна нареклись...

Альсест

Я — друг вам? Запишіть, що то було колись!
Так, досі в злагоді жили ми і в любові,—
А як побачив я, на що єсте готові,
То приязнь унівець розбилася моя:
В серцях зіпсованих не хочу місця я.

Філінт

Та чим же міг я так, Альсесте, завинити?

Альсест

На місці вашому волів би я не жити!
Хто чинить так, як ви,— пошани хай не жде:
У чесних він людей презирство лиш найде.
Я ж бачив, як того ви стріли чоловіка.
Шаноба тут яка, любов яка велика
Була проявлена! А скільки присягань,
Обітниць голосних і приязних зізнань,
Що ви з обіймами палкими їх мішали!
А скоро вийшов він,— ви ледве пригадали,
Як на ім'я йому і що то за один,—
І вже нітрошечки вас не обходить він.
До лиха! Соромно, ганебно, підло навіть
Так душу лестками фальшивими неславить.
Коли б судилося таке *мені* вчинить,
То я повісився б із того горя вмить!

Філінт

Причин не бачу я до вироку такого
І пом'якшить його благаю вас, на бога;
Прошу: зласкавтеся, хоч огріхи й страшні,
І ще не вішаться дозвольте ви мені.

Альсест

Невчасно спала вам охота жартувати!

Філінт

Чого ж вам хочеться, цікавий би я знати?

Альсест

Я хочу щирості, щоб слово ні одно
Не вилітало з уст, як не з душі воно.

Філінт

Коли обійме нас, вітаючи, знайомий,
Так само обійнять повинні і його ми;
Зізнання сипле він, обіцянки складa —
Те саме й нам робить, звичайно, випада.

Альсест

Ні! Ворог тої я ганебної методи,
Що в ній кохаються нікчемні слуги моди;

У світі над усе найгірш я не злюбив
Манірні витівки отих балакунів,
Лепетунів гидких, которі в марній мові
Усе на світі нам пообіцять готові
І компліментами ладні стрічати всіх,
А що ти, хто ти є — однаково для них!
Ну, що по тому нам, коли нас хто вітає
І приязнь, і любов, і шану виявляє,
І слів не добере до пишної хвали,—
А тільки ми на крок од його відійшли,
І він негідника улещує так само!
Це ж сором! Це ганьба! Як тішиться словами
Гучними й красними, коли, на глум і сміх,
Усьому світові почути можна їх?
Шаноби на землі нема без переваги,
Хто поважає всіх, не знає той поваги.
Коли вдаєтесь *ви* у моду цю лиху,
До біса! Спільного не знати нам шляху!
У вас прислужливість — неначе крам роздрібний
Мені ж загальний друг у друзі непотрібний.
Якщо вам рівні всі, то мовлю навпростець:
Дружінню нашому і злагоді кінець!

Філінт

У колі вищому ми місце посідаєм —
І, певне ж, мусимо коритися звичаям.

Альсест

Ні, ні! Карати ми повинні без вагань
Ганебний вимін цей олживих вихвалянь,
Людьми буть чесними, неправді не служити
І скрізь по щирості, по правді говорити,
Що з серця не іде — ніколи не казать
І почуттів своїх під маску не ховать.

Філінт

А єсть же випадки, як мова та сердечна
Виходить і смішна, і зовсім недоречна.
Буває — я прошу не брати цього в гнів,—
Коли розумний той, хто думку потаїв.
Ну, чи ж годилось би, зміркуйте пак самі ви,
Щоб завжди ми були одверті та правдиві?
Невже коли нам хто нелюбий між людьми,
То це й освідчити йому повинні ви?

Альсест

Так.

Філінт

Що? Емілії старій би ви сказали,
Що кокетерія уже їй не пристала
І що фарбується вона собі на стид?

Альсест

Авжеж.

Філінт

Що Дорілас давно усім набрид,
Що варить при дворі із кожного він воду,
З одваги чванячись та з діл свойого роду?

Альсест

Сказав би.

Філінт

Жарти це!

Альсест

До жартів не мастак,
Нікого жалувать не хочу аніяк.
Зболіли очі вже і при дворі, і в місті,
Звичаї бачивши гидотні та нечисті!
Бере нудьга мене, пече мене одчай,
Що наоколо люд зіпсований украй,
Що всюди, де поткнусь,— брехня, лукавство, зрада.
Та підступи бридкі, та лестощів принада.
Несила! Гнів кипить! Я весь немов горю
І цілий світ ладен покликати на прю.

Філінт

Занадто ви вдались, філософе, в досаду,
На все озлившися і смішно, і без ладу.
Братів ми з вами тих нагадуєм тепер,
Що в «Школі для мужів» намалював Мольєр...
Там...

Альсест

А, лишіть свої безглузді порівняння!

Філінт

Та ні-бо,— ви свої покиньте нарікання.
Чи ж переробите натуру ви людську?
А як одвертість вам припала до смаку,—
Скажу не кривлячись: з химери цеї всюди
Плечима знизувать і кпити будуть люди,
А хіть до осудів нестримана така
Вам тільки дасть ім'я смішного дивака.

Альсест

То й добре, лихома! Я радий цьому, радий!
Чого ж хотіти ще з мерзенної громади?
Та тільки гнів мене несвітський би схопив,
Коли б розумного я слави в них зажив.

Філінт

Виходить, ворог ви всьому земному роду?

Альсест

Так, я ненавиджу безмірно цю породу!

Філінт

Скажіть: невже-таки між смертними всіма
На жадні винятки і місця вже нема?
Запевне, є й тепер особи, гідні шани...

Альсест

Ні! Осоружні всі, на кого око гляне:
Одні — що у гріхах купаються бридких,
А ті — що ставляться поблажливо до них,
Того шляхетного обурення не мавши,
Що вчинки нам лихі будити мають завше.
Ну, от негідник той, що я суджуся з ним!
Таже діла його відомі добре всім.
Хоч маска на виду, але й з-під маски знати,
Що може кожного він зрадити, продати.
Вимовні погляди і солодощі слів.
Хіба наївних лиш одурять новаків.
Всім знаний вискочень, шахрай над шахраями.
У панство брудними пропхався він шляхами,—
І знавши, за яку придбав собі ціну
Тепленьке місце він і розкіш голосну,
Честь ображається, сумління червоніє.

Складіть позаочі, які лиш на землі є,
На нього прикладки, поганцем назовіть,
Назвіть дурисвітом,— ніхто не захистить,
Бо шану має він облудну і нікчемну.
А гляньте, як усі його вітають чемно,
Як усміхаються, розточують слова!
Як чесним людям він посади вирива!
А! Серце крається од муки і страждання
З того ганебного підлоті потурання,—
І часом я ладен в пустиню утекти
Від галасливої людської суєти.

Філінт

Ох, боже! Не страшіть неласкою такою
І над натурою ви згляньтеся людською.
Хоч вади і гріхи у ній знайдемо ми,
Та як доводиться нам жити між людьми,
То треба у всьому додержувати міри
І до моральності не братись надто щиро.
Правдивий розум нам обачність каже мать —
Ба навіть мудрістю не слід надуживать.
Колишніх поколінь чеснота непохитна
За наших з вами днів, мій друже, не розквітне!
Нам бездоганності уже не осягти;
Покірно мусимо за часом ми іти.
Це ж безум: повставать на тисячі — одному!
Переробити світ не до снаги нікому.
Багато, як і ви, я налічити б міг
Речей, що кращими волів би бачить їх,
Але без осуду гучливого дивлюся
І гніву марному, як ви, не піддаюся.
Людей беру таких, які вдались вони:
Що чиниш ти, мовляв, і далі те чини,—
І рівний мудрістю із вашою злобою
Мій шлях, позначений девізом супокою.

Альсест

Скажіть, добродію: невже ж таки нічим
Не похитнути вас у супокої тім?
Якби вас той продав, кого ви другом звали,
Якби добро од вас шахрайством вирівали,
Якби хто поговір на вас лихий пустив,—
Чи справді ви й тоді не удались би в гнів?

Філінт

Ні! Всі оті гріхи, мені і вам відомі,
Людському родові властиві і питомі,
І ображатися чи сердитись мені,
Що вколо стільки зла, підступності, брехні,—
Це дивувать, чому жадна шулікá м'яса,
Чому жорстокий вовк, а мавпа хитра й ласа.

Альсест

Як! Дав би я себе ганьбити, окрадать
І не... А, сто чортів! Волію замовчать,
Щоб неподобні ці спинити міркування.

Філінт

І справді, тут було б на часі вже мовчання.
Вам краще об суді подумати своїм,
Аніж на ворога метать словесний грім.

Альсест

Не хочу я того, і край усій розмові.

Філінт

Хто ж помагатиме у справі вам судовій?

Альсест

Хто? Правда і закон — помічники мої.

Філінт

А завітаєте ж, проте, до судії?

Альсест

Нащó? Хіба ступив я на криву дорогу?

Філінт

Ні, але ворог ваш для діла для свойого
Пролізе...

Альсест

Байдуже! Я зважився чекать
На вирок совісний.

Філінт

Ой, можете програть!

Альсест

Я й кроку не ступлю: хай станеться, що має.

Філінт

А той підлеститься...

Альсест

Мене це не доймає.

Філінт

Глядіть, проскочите.

Альсест

Та й не від того я.

Філінт

Але ж...

Альсест

Ото душа потішиться моя!

Філінт

Чому ж нарешті ви...

Альсест

Тоді до дна побачу
Я роду ницого мерзенну, підлу вдачу,
Тоді в лукавстві я упевнюся людському,
Коли програю суд на чудо й диво всім.

Філінт

Що за людина з вас!

Альсест

Не шкода і заплати,
Щоб це побачити. Так, хочу я програти!

Філінт

Альсесте, що це ви! Та кожен з ваших слів
Сміявся б, далебі, якби на їх наспів!

Альсест

Ну й на здоров'ячко!

Філінт

Тепер одно скажіте:
Коли ви щирості надумали служити,

Коли правдивість вам — і щастя, і мета,—
Чи щира, друже мій, і чи правдива та,
Кого ви любите? Дивуюсь я, їй-богу,
Як, бувши ворогом земного роду всього,
Усе позбавивши і ласки, і хвали,
Ви любу серцеві найти, проте, могли!
А ще чудніш мені, де в світі цім широкім
Для ніжних почуттів ви зупинились оком!
Якби ви радились, кому любов оддать,
То мусив би я вам по-дружньому сказать:
Погляньте, з ніжністю безмежною якою
Стрічає тиха вас і скромна Арсіноя!
А Еліанта як, правдива над усіх,
Вас гріє полум'ям очей своїх палких!
А ви мов кажете: «Нехай собі! Про мене!»
Бо зчарувала вас кокетка Селімена,
Котрої витівки та язичок лихий
Якраз би до лиця сучасності отій,
Що гостро ви її картаєте словами.
Невже не бачите ви вад своєї дами?
Чи, може, серце вам закохане велить
Усе їй вибачить, усі гріхи простить?

Альсест

Ні. Я ще не осліп. Я цю вдову кохаю,
Та хиби всі її за вас незгірше знаю.
Пойнятий полум'ям, проте, я б перший міг
Їх запримітити і осудити їх.
Але — що ж діяти! — Змагатися несила...
Вона й така, як є, мені без краю мила.
Дарма, що сотню в ній я огріхів найшов —
Переборола все звитяжниця любов.
І з певністю кажу: огонь чуття мойого
Очистить душу їй од намулу брудного.

Філінт

Чималу ви собі роботу завдали!
А ви ж до серця їй?

Альсест

О боже! Та коли
Не вірив би я в це, то що й по тім коханні!

Філінт

Чому ж туманить вид глибоке вам страждання,
Як ви з суперником зійдетесь хоч на мить?

Альсест

Кохання справжнього частками не ділить,—
І я сюди прийшов освідчитися сміло
І все їй висловить, чим серце наболіло.

Філінт

А от якби мені до вибору прийшло,
То Еліанті б я, склоняючи чоло,
Віддав чуття свої. Правдива, скромна, стала,
І вам би до душі найбільш вона пристала.

Альсест

До того самого я розумом дійшов,
Та ба! Не розумом керується любов.

Філінт

Боюся: пристрастю охоплені палкою,
Ви, може...

ЯВА 2

Оронт, Альсест, Філінт.

Оронт

(до Альсеста)

Сказано мені в передпокої,
Що не застану я прекрасних наших дам:
Щось купувать пішли. Але я радий *вам*
Пошану висловить глибоку і правдиву,
Віддавна марю я про хвилю ту щасливу,
Щоб до сердечної розмови з вами стать
І приязні од вас високий дар прийнять.
Належне раз у раз я віддаю заслугам
І прагну, щоб мене ви йменували другом.
А хто відомий так поміж людьми, як я,
Той, певне, на таке заслужує ім'я.

Альсест замислився і ніби зовсім не зважає на Оронтову мову.

До вас повів я річ, вельмишановний пане.

Альсест

До мене, пане мій?

Оронт

Чи вам це не бажане?

Альсест

Та ні,— а тільки я... Почесні ті слова —
Річ несподівана для мене і нова.

Оронт

Шаноба хай моя вас, пане, не дивує:
З усіх вона людей найбільше вам пасує.

Альсест

Мій пане...

Оронт

Хай би хто всю Францію зійшов —
Вартнішої за вас людини б не найшов.

Альсест

Мій пане...

Оронт

Хай мене поб'є небесний грім,
Коли злукавив я у слові хоч однім.
Дозвольте ж вас обнять і приязнь освятити,
Щоб пишно розцвіли її незрадні квіти.
От вам рука моя — міцний і певний знак
Любові...

Альсест

Пане мій...

Оронт

Що ви сказали? Як?
Зрікаєтеся ви?

Альсест

Та зважте — чи ж годиться
Так оголошувать на людях таємниці,
Словами гратися, на вітер кидать їх?

Щоб до визнань дійти і до похвал таких,
Раніш не вадило б спізнать один одного
І тим для приязні уторувать дорогу.
А так — не відавши, які ми удались,—
Глядімо, щоб, бува, не каяться колись!

Оронт

До діла сказано. Та я за річ такую
І за такі думки ще глибше вас шаную!
А поки прийде той дружіння світлий час,
Слуга й тепер уже найнижчий перед вас.
Коли улаштувати щось треба при дворі вам,
То я й порадою допоможу, і впливом:
Чималу, далебі, відограю там роль,
І над усіх мене шанує сам король.
Я радий повсякчас вам стати у пригоді,
А що цінителів таких шукати годі,
Що всім відомий смак і розум ваш тонкий,—
Насмілюся сонет вам прочитати свій
І тим до приязні підвалини зміцнити.

Альсест

Мій пане, в тих речах не годен я судити,
Даруйте...

Філінт

Та чому ж...

Альсест

Великий маю гріх:
Занадто щирий я у присудах своїх.

Оронт

Я й прагну щирості. Мене б ви засмутили,
Якби од мене щось лукаво потаїли.
Лиш на одвертого я важу судію.

Альсест

Як так, добродію, то що ж — я пристаю.

Оронт

Сонет... Бо це сонет... *Надія*... Це до пані,
Що в серці деякі збудила сподівання...
Надія...— пишних слів, проречисто-гучних,
Нема в цих віршиках і ніжних, і сумних...

Альсест

Ми те побачимо.

Оронт

Надія... Чи ж несмілим
Потраплю слухачам я догодити стилем
І чи вдалось мені належних слів добрать?..

Альсест

Побачимо.

Оронт

Іще насмілюся додать:
За чверть години це я встиг скомпонувати.

Альсест

Не в часі сила там, де йде про результати.

Оронт

(читає)

Надія серце людське веселить
І душу розважає у печалі,
Та сумно нам, Філідо, зрозуміть,
Що не прийде по ній нічого далі.

Філінт

Я зачарований уже від перших слів!

Альсест

(тихо)

Ви зачаровані! І грім вас не убив!

Оронт

Прихильність появили ви в речах,
Та нині з того я вже не радію:
Ах, краще б ви скупі були в дарах,
Ніж мали тільки дарувать надію.

Філінт

В яку гармонію укладено рядки ці!

Альсест

(тихо)

До лиха! Хвалите нечувані дурниці!

Оронт

Коли в чеканні невеселі дні
Судила доля зводити мені,
То краще з білим світом розлучитись.
Дарма ласкаві тратите слова,
Бо безнадія того повива,
Хто мусить лиш надією живитись.

Філінт

Яке закінчення виборне! Знаменито!

Альсест

(тихо)

А, враг би взяв тебе! Найкраще б закінчити,
Зламавши дурневі його виборний ніс!

Філінт

А скільки грації!

Альсест

(тихо)

Бодай на неї біс!

Оронт

(до Філінта)

Поблажливості ви явили забагато.

Філінт

Ні, щиро я казав.

Альсест

(тихо)

Зарізав без ножа ти!

Оронт

(до Альсеста)

А з вами, пане мій, умова в нас була:
Одверта, сказано, огуда чи хвала.

Альсест

Тут справа нелегка і делікатна, пане.
Поетам раз у раз поблажливість бажана,
А правда інколи не до вподоби їм.
Розмову мав колись я з віршником одним
(Не назову його). Сказав я без вагання,
Що треба гамувать охоту до писання,
Що рими, зліплені при нагоді дрібній,
Не слід поквапливо нести на суд людський,
Що той, хто вірші всім і кожному читає,
В смішне становище частенько потрапляє.

Оронт

Мій пане, хочете сказати ви мені,
Що помилився я, коли почав...

Альсест

Ні, ні!
Йому доводив я, що творами пустими
Лиш репутацію калічимо собі ми,
Бо люди, як на суд беруть вони кого,
Найперше огріхи підхоплюють його.

Оронт

Виходить,— вартий я за мій сонет догани?

Альсест

Я цього не кажу. Йому навів я, пане,
Багато прикладів, як хіть ота до рим
Людей знеславлює...

Оронт

Ви натякнули цим,
Що недоладного я написав сонета?

Альсест

Я цього не кажу... «На біса ви в поети,
Панове, пнетеся? — так я йому сказав.—
Навіщо пхати в друк усе, що написав?
Лиш тим прощаємо ми віршики без змісту,
Сяк-так ізліплені, хто з того має їсти.
Сверблячку марну ви в собі переборіть
І з мазаниною на люди не спішіть.

Задовольняйтеся, як при дворі ви в шані,
В повазі... Справді-бо, чудне ото бажання —
Доконче з книгами виходить на базар,
Письменних там юрбу збільшаючи нездар»,—
Так того віршника я умовляв, мосьпане.

Оронт

Хто ж на такі думки розумний не пристане?
Та я про свій сонет хотів би гадку знать.

Альсест

Найкраще б вам його з шухляди не виймать!
Признаюся — взірці ви мали щонайгірші,
І неприродністю одгонять ваші вірші.
Що має значити: *прихильність у речах?*
Як штучно сказане оте: *скупі в дарах!*
Що за фальшива гра: *надія й безнадія!*
Коли хто простоту цінує й розуміє,
То мусить визнати, що тут її нема
І що виразності шукати теж дарма.
Аж страшно здумати, як зіпсувався нині
Смак у письменників. Давніші покоління,
Хоч різних тонкощів у віршах не плели,
А серце зрушити і схвилювать могли,
Таку от пісеньку хоч би скомпонувавши,
Як ця, що я собі її курничу завше:

Коли б король мені давав
Париж, свою столицю,
Але з коханою за те
Я мусив розлучиться,—
Сказав би так я королю:
«Спасибі вам велике,
Та, гей! Тієї, що люблю,
Не кину я довіку».

Хай рима бідна тут, хай красних мало слів,—
Я цеї співанки оддати б не хотів
За все, що публіка сучасна вихваляє:
Сама-бо тут любов до серця промовляє.

Коли б король мені давав
Париж, свою столицю,
Але з коханою за те
Я мусив розлучиться,—

Сказав би так я королю:
«Спасибі вам велике,
Та, гей! Тієї, що люблю,
Не кину я довіку».

От де поезія і щирість почувань!

(До Філінта).

Так, пане, смійтеся! Я можу без вагань
Для цього віршика забути пишні фрази,
Манірних витівок підроблені алмази.

Оронт

А я скажу проте: сонет мій хоч куди.

Альсест

Вам до вподоби він, і тут нема біди:
Свої пишатися ви маєте підстави,
А я по-своєму гадати маю право.

Оронт

Чувати й похвали доводилось мені.

Альсест

Так, від облесників — чому ж би пак і ні!

Оронт

Ви певні, що умом усіх перевершили!

Альсест

Коли б хвалив я вас, то й ви б мене хвалили.

Оронт

Ат, обійдуся я без вашої хвали!

Альсест

І зовсім слушного ви висновку дійшли.

Оронт

Цікаво бачити, в який то лад і спосіб
У віршуванні вам, мій пане, повелося б!

Альсест

Що ж, віршики лихі я б, може, написав,
Але нікому б їх, напевне, не читав.

Оронт

Не таїтеся ж ви, добродію, з думками!

Альсест

У кого іншого шукайте фіміаму.

Оронт

Чи тону іншого ви б часом не взяли?

Альсест

Мій тон теперішній не маю я за злий.

Філінт

(стає між ними)

Еге, панове, ні! Облиште ці змагання!

Оронт

Погарячився я... Даруйте... На прощання
Скажу, що радий вам у всьому я служить.

Альсест

Від мене, пане мій, шанобу теж прийміть.

ЯВА 3

Альсест, Філінт.

Філінт

Ну, бачили, куди одвертість нас доводить?
Він буде вам тепер, де тільки зможе, шкодить.
А що було його хоч трошки похвалить?

Альсест

Не хочу й слухати.

Філінт

Але ж...

Альсест

Не варто й жить
Серед таких...

Філінт

Проте...

Альсест

Лишіть мене, на бога!

Філінт

Я не покину вас ніколи й ні для кого.

ДІЯ ДРУГА

ЯВА 1

Альсест, Селімена.

Альсест

Ви правди щирої бажаєте? Скажу,
Що ваші звичаї ту перейшли межу,
Коли я міг терпіть, не захлинувшись жовчю.
Нечесний буду я, коли ганебно змовчу,
Що не верстати нам укупі дружній шлях,
Як ви не зміните́сь в манірах і в словах.
Хотів би в іншому я присягтися, пані,
Та марне б то було, фальшиве присягання!

Селімена

Альсесте! Згодились мене ви провести,
Щоб тільки сваркою невпинною пекти?

Альсест

О, не сварюся я! Я тільки вболіваю,
Що ви зальотників принаджуєте зграї,
Надії даючи широкі їм усім.
Ось що гнітить мене, ось мучуся я чим!

Селімена

Та чим же я сама у цьому завинила?
Чи то ж, Альсесте, гріх, коли я людям мила?
Аби залюблені до мене на поріг —
Я києм відсіля повинна гнати їх?

Альсест

Ні, пані! Треба вам озброїтись не києм,
А серцем, що дає належну одсіч мріям.
Подобаєтесь ви — в цьому гріха нема,

Та ви ласкавістю своєю з усіма,
Отою ніжністю у речах і звичаях
Їм збільшуєте пал і надите серця їх.
З них кожен смілості тим більшої набрав,
Чим більш ви даєте до смілості підстав,—
Коли б же зимно ви чуття стрівали ревне,
Тоді й поклонників би зменшилось напевне.
Одно лиш, пані, я насмію запитать:
Чим саме вас Клітандр зумів причарувать?
Якими міг би він чеснотами довести,
Що цього щастя варт і годен цеї честі?
Чи, може, нігтем він вас довгим полонив,
Що на мізинцеві своєму запустив?
Чи вас принадили, як мудрий витвір штуки,
Химерні кучері русявої перуки?
Чи він мереживом любові в вас досяг?
Чи тими стьожками, що кожному в очах
Рябіють несмаком буйним і кольористим,
Чи до облесності, до лицемір'я хистом?
А чи деручий сміх, пронизливий фальцет,—
От успіху його причина і секрет?

Селімена

Яку підозру ви взяли несправедливу!
Згадайте, марному не даючися гніву,
Що процесуюсь я, а в справах судових
В пригоді б він мені великій стати міг.

Альсест

А! Краще б ви в суді програли справу,
Ніж тішить ласкою мерзенну ту прояву!

Селімена

До світу цілого ви ревнувать ладні!

Альсест

Бо цілий світ, на жаль, загрожує мені!

Селімена

Отож нема й причин мене картати гнівно:
Я чемна з усіма однаково і рівно.
Далеко більш було б до злості вам причин,
Коли б мені підпав під ласку хтось один!

Альсест

Нехай у ревнощах я сліпо помиляюсь,—
Та чим від інших я в тій ласці одзначаюсь?

Селімена

Тим, що ви знаєте: люблю я тільки вас.

Альсест

Як цьому вірити у муки лютий час?

Селімена

Здавалось би мені, що про моє кохання
Вам досить чесного із уст моїх визнання.

Альсест

Хто впевнив би мене і хто б мені довів,
Що й іншим ви таких не кидаєте слів?

Селімена

Чудесно сказано! Ви дуже милі, пане,
І я великої в вас зажила пошани!
Гаразд! Позбавлю вас од мук таких тяжких:
Забудьте ті слова — я не казала їх.
Самі себе тепер обманюйте думками,
Якими хочете.

Альсест

А! Розлучиться з вами!
Чого б за щастя це велике я не дав,
Коли б шалено так, на жаль, вас не кохав!
Я цього не таю. Роблю я все, що можу,
Щоб з серця вирвати любов цю зловорожу,—
Шкода! Не поборю нестримних почуттів!
Я за гріхи свої вас палко полюбив!

Селімена

І справді, у чудне вдалися ви кохання.

Альсест

Так. Я ладен весь світ покликать на змагання!
В огні безумному горить душа моя,
І так іще ніхто вас не кохав, як я.

Селімена

Це правда: ви новий собі обрали спосіб.
І на землі, мабуть, нікого не найшлося б,
Хто б свій доводив пал у сварках та в гризні:
Це вперше бачити доводиться мені.

Альсест

До згоди є у нас можливість і дорога.
Доволі цих змагань! Поговорім, на бога,
Як друзі, спільної жадаючи мети...

ЯВА 2

Селімена, Альсест, Баск.

Селімена

Ну, що там?

Баск

Пан Акаст.

Селімена

Проси його зайти.

ЯВА 3

Селімена, Альсест.

Альсест

Не можна нам удвох промовити й дві слові!
Прийняти будь-кого ви щоразу готові
І не наважитесь сказати в жоден час,
Що під хвилину цю немає дома вас!

Селімена

Що? Клопоту собі повинна я нажити?

Альсест

Таких я звичаїв не можу похвалити.

Селімена

Він став би ворогом, злобителем моїм,
Дізнавшися, що я не хтіла стріться з ним.

Альсест

І звідси — зустрічі потреба доконечна...

Селімена

Ах, боже! Він із тих, з ким сварка небезпечна,
Хто в хитрощах меткий та у лукавій грі
Знаходить слухачів і в місті, й при дворі,
І скрізь, де тільки глянь, у річ уміє впасти.
Тож хай у приязні малого варт Акасти,
А вороги із них такі, що хоч куди.
Не треба ж нам самим шукать собі біди!

Альсест

О, завжди доказів ви маєте багато,
Що треба вам того чи знов того прийняти
І передбачливо всміхатися юрбі...

ЯВА 4

Альсест, Селімена, Баск.

Баск

Там, пані, ще й Клітандр.

Альсест

Чудово, далебі!

Селімена

Куди ви?

Альсест

Я піду.

Селімена

Зостаньтеся.

Альсест

Для чого?

Селімена

Зостаньтесь.

Альсест

Сил нема.

Селімена

Я, пане, хочу цього!

Альсест

Шкода! Од цих розмов мене проймає нуд,
І завеликий ви мені даєте труд.

Селімена

Я того хочу! Я!

Альсест

А я — не маю змоги.

Селімена

Ну що ж! Ідіть собі! Щасливої дороги!

ЯВА 5

Еліанта, Філінт, Акаст, Клітандр, Альсест, Селімена, Баск.

Еліанта

(до Селімени)

Маркіза два прийшли одвідати ваш дім.
Вам ознаймили це?

Селімена

(до Баска)

Так. Дай стільці усім.

Баск подає стільці і виходить.

(До Альсеста).

Ви не пішли, проте?

Альсест

Ні, пані. Почекаю,
Щоб зрозуміти вас до решти і до краю.

Селімена

Мовчіть.

Альсест

Вам вибрати когось уже пора.

Селімена

Ви збожеволіли!

Альсест

Нехай скінчиться гра!

Селімена

А!

Альсест

Я — або вони!

Селімена

Ви це на глум, Альсесте?

Альсест

Ні. Того далі я не стерплю, слово честі.

Клітандр

Я з Лувру — і до вас на кілька хвиль забіг...
Клеонт на виході смішив безмірно всіх.
Хоч би вже приятель який узявся щирий
Йому поправити дивацькі ті маніри!

Селімена

Глузують з нього всі таки не без причин:
Де тільки з'явиться, впадає в око він,
А як зустрінетесь ви з ним після перерви,—
Ще більше вразитесь, ніж вразились тепер ви.

Акаст

Панове! Як зайшло у нас про диваків,—
Я найнуднішого оце допіру стрів:
Дамон держав мене на сонці із годину,
Переливаючи пусту балаканину.

Селімена

Великий він митець на голосні слова,
Що лиш болить од них і в'яне голова;
Виповідає він якусь велику думу,
А ви не чуєте нічого там, крім шуму.

Еліанта

(до Філінта)

Чудесно, пане мій, розмова їхня йде,
І кожному тепер од них перепаде.

Клітандр

От на Тіманта ще всім варто подивиться.

Селімена

Це з ніг до голови — глибока таємниця!
Все заклопотаний, він гляне мимохіть —
І до поважних діл стурбовано летить,
Не мавши жадного ніде й ніколи діла.
Терпіть ці витівки, їй-богу, вже несила!
Розмови має він секретні з усіма,
Хоча найменшого секрету в них нема,
У всьому бачити щось надзвичайне хоче
І навіть «добрий день» на ухо вам шепоче.

Акаст

Як, пані, вам Жеральд?

Селімена

Ох, лишенько моє!
Вельможу всюди він і завжди удає,
Про герцогів самих та принців лиш говорить
І славу сам собі фальшиву й марну творить.
Сліпий од титулів, не зна він інших слів,
Ніж коні, виїзди, краса ловецьких псів;
На «ти» він з усіма, хто ім'я славне має,
І вислову «мосьє» він зроду не вживає.

Клітандр

Беліза нібито другує вельми з ним.

Селімена

Жіночим розумом, безсилим і тупим,
Вона щораз мене замучує, панове!
Підшукувати тем їй треба для розмови,
А навіть як сюжет цікавий я знайду —
Він розбивається об річ її бліду.
Щоб справити її хоч на яку дорогу,
Усі загальники я кличу на підмогу:
Ясну годину, дощ, і спеку, й холоди,—
Дарма! Немає й тут рятунку від біди!
Здавалось би, дійшли одвідини до краю:
То на дзигарі я дивлюсь, то позіхаю,—
Година тягнеться, як довгий-довгий день,—
Сидить, хоч би там що! Сидить, неначе пень!

Акаст

Ще про Адраста вас дозвольте запитати.

Селімена

А! Марний славолюб, і заздрий, і пихатий!
Двір нібито ціни як слід йому не склав —
І всіх би він за те ганьбою окривав.
Хто тільки дістає уряд чи нагороду,
Усе те робиться йому на зло й на шкоду!

Клітандр

А молодий Клеон, що гості день при дні
Його одвідують високі та значні?

Селімена

Без кухаря свого не мав би він і слави:
Шанують не його візитами, а страви.

Еліанта

І справді, майстер він до делікатних страв.

Селімена

Коли б лише себе до столу не давав!
Убогий розумом, кишенею багатий,
Найкращий він обід зугарен зіпсувати.

Філінт

Як дядько вам його, Даміс?

Селімена

Мій добрий друг.

Філінт

От чесний чоловік! Який високий дух!

Селімена

Так, горе тільки в тім, що він кладе всі сили,
Щоб гострий ум його, дивуючись, хвалили,
Складає прикладки на людях і в сім'ї
І тільки й думає про дотепи свої.
Відколи він себе отак несе високо,
Скрізь тільки огріхи його вбачає око.
Ніхто з письменників його не вдовольнить:
Знавцеві буцімто не до лиця хвалить,

Ознака розуму — причіпливість без міри,
І тільки дурники захоплюються щиро;
Отож хто лає все так ревно, як Даміс,—
Усіх сучасників, виходить, переріс.
Найзвичайнісінькі смішні йому розмови;
Скрижує руки він, нахмурить грізно брови
І каже поглядом зневажливо німим:
Пігмеї! Як це все ще не набридло їм!

Акаст

Хай грім уб'є мене, коли портрет не схожий!

Клітандр

(до Селімени)

Ніхто в дотепності рівнятись вам не може.

Альсест

Так, друзі! Бийте всіх на вашому шляху!
Хай кожен підпаде під критику лиху!
Проте, коли із них зустрінете кого ви,—
В обіймах ви його стискаєте, панове,
Не навтішаєтесь, цілуєте мерщій
І в приязні йому клянетеся палкій.

Клітандр

Чому ж бо ви на нас розгнівалися нині?
Усі докори ці зверніть до господині.

Альсест

Ні, враг би взяв мене! Я кидаю їх вам!
Це ж ви їй кадите отруйний фіміам,
Ви живите злобу невтомну й невгамовну,
За силу маючи якусь її чудовну.
Вона б не брала всіх на посміх і на глум,
Якби не ці хвали, не цей облесний шум.
Так, так! Облесників я тільки винувачу
За вади і гріхи, що вколо себе бачу!

Філінт

Чому так палко ви взялися боронить
Людей, що гнів на них і в вас не раз кипить?

Селімена

Невже ж ви панові дивуєте Альсесту?
Не знаєте, що він — це дух живий протесту,
Що він не згодиться ніколи і ні з ким
І вельми даром цим пишається своїм?
На думку загалу він не пристане зроду,
Ладний перечити всьому людському роду —
І за ганьбу собі щонайстрашнішу б мав,
Якби хоч раз кому *так,* а не *ні* сказав.
Він заперечення узяв собі за зброю
І часом у бою буває сам з собою;
Готовий власних він зректися почуттів,
Коли хто інший їх у слові появив.

Альсест

Глузівники за вас — і можете ви сміло
Свої отруєні у мене слати стріли.

Філінт

Але ж признайтеся,— як друг вам говорю:
Ви дійсно раді всіх покликати на прю,
І хоч говорять те чи зовсім інше люди —
Ваш розум ні хвали не терпить, ні огуди.

Альсест

Усім перечу я, бо й справді, лихома́,
Ніколи рації у їх думках нема,
І бачу натовп я щоразу перед себе,
Що хвалить, де не слід, і гудить, де не треба.

Селімена

Проте погодьтеся...

Альсест

Ні, пані!.. Краще вмру,
Ніж маю стерпіти оцю ганебну гру.
Безмежним гнівом я киплю серед громади,
Що в вас підтримує усі найгірші вади.

Клітандр

Про господиню я одно б сказати міг:
Я вади жодної у ній не постеріг.

Акаст

Я тільки грацію та милу знаю вдачу.
А вади? Де ж вони? Даруйте, я не бачу.

Альсест

Я бачу добре їх — і того не таю:
Висловлював не раз догану я свою.
Ми тим суворіші, що більше почування,
І правда виника з правдивого кохання;
Я тих облесників гонив би за поріг,
Які всякчас мені стелилися б до ніг,
Усьому, що чиню, зумисне потурали
І хиби всі мої хвалою оточали.

Селімена

Виходить, що любов найбільша каже нам
Лише боротися із ніжним почуттям,
І того, що йому ми серце присвятили,
Картати без кінця і ганити щосили!

Еліанта

Хто любить — інших той додержує шляхів:
Своє обрання він усе б лише хвалив,
Бо серцю, що горить неутоленним палом,
Істота обрана здається ідеалом,
Чарує й вадами найгіршими вона —
І прибираються їм красні імена.
Бліда вона, як смерть,— подібна до лілеї;
Вся чорна — знаджує смуглявістю своєю;
Худа, немов кістяк,— гнучкіша від стебла;
Товста — величністю над усіма взяла;
Навикла між людьми ходити неохайна —
В недбалій грації прекрасна, надзвичайна;
Висока, наче стовп,— богиня між богинь;
Маленька — лялечка, легесенька, як тінь;
Бундючно дивиться — мов королева пишна;
Лукава — в дотепах і вигадках утішна;
Дурненька — доброті ясні скарби таїть;
Мовчуща — з красної стидливості мовчить;
Нестримна на язик — божисто красномовна.
Ось, пане, де любов незмушена і повна.

Альсест

А я...

Селімена

Облиште ви сперечку цю палку!
Ходімо раз чи два пройдемося в садку.
Як, ви додому вже?

Клітандр і Акаст

Ні, пані.

Альсест

Дивне диво,
Як це турбує вас!
Послухайте ж без гніву,—

(До Клітандра та Акаста).

Я чесну вам усім обітницю кладу,
Що тільки після всіх я відсіля піду.

Акаст

Коли б набриднути я пані не боявся,
То тут до вечора б з охотою зостався.

Клітандр

У Луврі бути я в вечірній маю час,
А радий день цілий не покидати вас.

Селімена

(до Альсеста)

Це, пане, тільки жарт?

Альсест

Ні. Вивірю до краю,
Чи я над іншими тут перевагу маю.

ЯВА 6

Альсест, Селімена, Еліанта, Акаст, Філінт, Клітандр, Баск.

Баск

(до Альсеста)

Там, пане, хтось до вас. Докінче, він сказав,
Вам треба бачитись для невідкладних справ.

Альсест

Не маю справ таких, йому перекажи ти.

Баск

В мундирі лепським він; весь золотом обшитий
Мундир...

Селімена

(до Альсеста)

Що там таке? Дізнайтеся підіть,
Чи хай ввійде сюди.

ЯВА 7

Альсест, Селімена, Еліанта, Акаст, Філінт, Клітандр, гвардієць із Маршальської Ради.

Альсест

(підходить до гвардійця)

Чим можу вам служить?

Гвардієць

Я, пане, маю вам одно сказати слово.

Альсест

Кажіть, щоб чули всі, нащо так загадково..

Гвардієць

З Маршальства, пане, я. Щоб не було біди,
Вам велено мерщій з'явитися туди.

Альсест

Мені?

Гвардієць

Так, пане, вам.

Альсест

Чого ж би то, цікаво!

Філінт

(до Альсеста)

З Оронтом випливла кумедна ваша справа.

Селімена

(до Філінта)

Що, що?

Філінт

Оронта взяв великий, пані, гнів,
Що віршиків його Альсест не похвалив.
Ну, певне, хочуть там їх якось помирити.

Альсест

Ні, ні! Нещирості від мене ви не ждіте!

Філінт

Скоритись треба вам,— збирайтеся ж, ідіть.

Альсест

Ну, що тут має нам чийсь вирок ізробить?
Чи, може, повелять оті мені панове,
Щоб я сонет лихий та визнав за чудовий?
Ніколи слів своїх я не візьму назад.
Сонет той — бозна-що.

Філінт

Хай буде краще лад...

Альсест

Лихе лихим назву я завжди, слово честі.

Філінт

Ні, поступитися вам трохи слід, Альсесте,
Ідіть же.

Альсест

Я піду — та голос анічий
Мене не всилує...

Філінт

Збирайтеся мерщій.

Альсест

Допоки сам король наказом іменовим
Не повелить мені озватись іншим словом,—
Я все казатиму, свідомий власних прав,
Що шибениці варт, хто вірші ті писав.

(До Клітандра та Акаста, що сміються).

А, грім та блискавка! Не думав я, признатись,
Що я такий смішний!

Селімена

Ну, годі зволікатись,
Ідіть.

Альсест

Я, пані, йду,— але до вас вернусь
І правди щирої од вас таки доб'юсь.

ДІЯ ТРЕТЯ

ЯВА 1

Клітандр, Акаст.

Клітандр

Маркізе, інколи дивуюсь я, їй-богу:
Веселий ти щодня, вдоволений з усього.
Скажи по щирості: де тее джерело,
Що стільки радощів душі твоїй дало?

Акаст

Туди к нечистому! Я джерела не знаю,
Щоб набиратися печалі та одчаю!
Адже ж я не бідар, не хоровитий дід,
Шляхетним зветься мій не без підстави рід,
І є таких посад у королівстві мало,
Яких ім'я моє посісти б не давало.
Хтось, може, смілості мені закине брак?
Та кожне бачило і добре знає всяк,
Що я ставав не раз одважно на дуелі,
Немов на ігрища виходячи веселі.
Смаку і розуму мені не позичать:
Про все я впевнено зугарен міркувать,
Умію, сидячи на щонайпершій лаві,
Складати, як суддя, ціну новій виставі
І подавати знак до шуму та хвали,
Як гарну сцену нам актори удали!

Я маю грацію, я маю взір привабний,
І зуби наче сніг, і стан тонкий та зграбний,
А зодягатися — скажу без зайвих слів —
У цілій Франції нема таких митців.
Жіноцтву красному я завжди до вподоби,
І сам король мені не відмовля в шанобі.
Усе це зваживши, ти визнаєш і сам,
Що можу я своїм пишатися життям.

Клітандр

Ведеться скрізь тобі щасливо у коханні,—
Навіщо ж тратиш тут даремні ти зітхання?

Акаст

Даремні? Вдався я, маркізе, не з таких,
Щоб залицятися по-марному, на сміх!
Хай ті лиш, хто не взяв ні вродою, ні спритом,
Під ноги стеляться красуням гордовитим,
Благають, скаржаться, вдаються до зітхань,
До рабських лестощів і до гірких ридань
І мріють довгою дорогою такою
Дійти солодкої заплати дорогої.
Але такі, як я, маркізе, звикли йти
Ходою певною до певної мети.
Коли красуню я обожую і славлю,—
За неї сам себе я нижче не поставлю
І, замилований на вроду чарівну,
Я знаю сам собі і місце, і ціну.
Од безнадійної не мучуся я спраги
І хочу щоразу в зальотах рівноваги.

Клітандр

Гадаєш, дуже ти до серця тут припав?

Акаст

Маркізе, певний я у цім не без підстав.

Клітандр

Повір: ти тішишся облудною маною,
Ти сам себе сліпиш уявою палкою.

Акаст

Так, справді я сліпий, і все те — лиш мана,

Клітандр

Ні, звідки впевненість у тебе вирина?

Акаст

Я сам себе дурю.

Клітандр

На що ти уповаєш?

Акаст

Я тільки тішуся!

Клітандр

Чи докази ти маєш?

Акаст

Кажу ж тобі: мана!

Клітандр

Чи, може, ти з розмов
Із Селіменою дізнав її любов?

Акаст

Їй не цікавий я.

Клітандр

Та ну-бо, не ховайся!

Акаст

Любов моя смішна.

Клітандр

Кинь жарти ці, признайся,
Чому надієшся своїого ти дійти?

Акаст

Ох, я відкинутий, зате щасливий — ти!
Огиду я лише в красуні викликаю
І, певне, в ближчих днях повішуся з одчаю.

Клітандр

Маркізе! Нащо нам змагатися щомить?
Таж ліпше в злагоді, одверто й щиро жить!
Як підпаде один під ласку Селімени,—

Хай другий з нас піде без боротьби зо сцени
І перебійцеві одкриє вільний шлях!
Гаразд? Ударимо, маркізе, по руках?

Акаст

А, лихо матері! План, далебі, чудовий!
Його приймаю я, не може бути й мови!
Та цить-но...

ЯВА 2

Селімена, Акаст, Клітандр.

Селімена

Ви ще тут?

Клітандр

Нас держить тут любов.

Селімена

Я чула, унизу там хтось під'їхав знов.
Не знаєте ви — хто?

Клітандр

Ні.

ЯВА 3

Селімена, Акаст, Клітандр, Баск.

Баск

Пані Арсіноя
До вас.

Селімена

Чого ж бо то?

Баск

Вона у тім покої
Із Еліантою. Дозволите просить?

Селімена

Нащо я їй здалась, не можу зрозуміть!

Акаст

За святобожницю вона усюди знана,
І серця чистий пал...

Селімена

Удаваність! Омана!
З життя втішатися вона притьмом жада,
Та не ведеться їй, і в цьому вся біда.
Вона од заздрості нетямиться важкої,
Що хтось оточений закоханців юрбою,—
І, непомічена, у самоті гіркій,
За вади і гріхи картає рід людський.
Той біль, що серце їй роз'ятрює і крає,
Вона дівочості серпанком повиває
І, честь рятуючи малих своїх приваб,
Все неприступне їй пороком нарекла б.
Проте зальотника бракує бідоласі.
А надто їй Альсест зриває очі ласі.
Тим і пече її, дратує вигляд мій,
Немовби викрала я те, що судилось їй,
І злісних ревнощів огонь несамовитий
Насилу-силу їй дається потаїти.
Усе це — витівки фальшиві та дурні,
І преподобниця ненависна мені!
Я...

ЯВА 4

Арсіноя, Селімена, Клітандр, Акаст.

Селімена

Ах, який сюрприз! Як рада я нагоді
Вас, пані, бачити в простій своїй господі!

Арсіноя

В поважній справі я приїхала сюди.

Селімена

Ах, з вами бачитись приємно завсігди!

Клітандр і Акаст виходять сміючись.

ЯВА 5

Арсіноя, Селімена.

Арсіноя

Як добре, що від вас пішли оті панове!

Селімена

Сідайте ж.

Арсіноя

Дякую. Удатись до розмови
Про речі, що для вас важливі і значні,
На доказ приязні доводиться мені.
Самі ви знаєте: між божими дарами
Нам найдорожча честь без огріху, без плями,—
Тому своїх думок од вас я не втаю
І дружність виявлю найкраще тим свою.
Учора декількох зустріла я знайомих,
Людей, високою моральністю відомих.
Хтось ваше, пані, там припом'янув ім'я —
І прикрі осуди, на жаль, почула я.
Юрба зальотників, блискуча і зухвала,
Недобру славу вам у всьому місті склала,
І стільки казано про вас речей лихих,
Що стерпіти мені було несила їх.
Я різних доказів була повинна вжити,
Щоб вас од нападів жорстоких захистити:
Казала, що вини тут вашої нема,
Що ви люб'язні лиш, не більше, з усіма.
Але ж відомо вам: таке в житті буває,
Чому ніякого пробачення немає,
І мусила, на жаль, погодитись я з тим,
Що трохи є й підстав пересудам тяжким,
Що межі ви в своїй зламали поведінці,
Яких додержувать належить скромній жінці,
І що очистити себе в людських очах
Могли б ви ще й тепер, перемінивши шлях.
Не те, щоб я сама повірила обмовам,—
Нехай боронить бог! Та навіть випадковим
Прикметам грішності охоче вірить люд,
І треба про його нам пильно дбати суд.
Я знаю,— розум ваш у тому запорука,—
Що гніву в вас моя не викличе наука,
Бо слово, сказане по правді в слушний час,—
Лиш вицвіт приязні великої до вас.

Я, пані, вдячна вам без краю та без міри;
Дозвольте ж і мені сказати слово щире
І за одвертість вам одвертістю сплатить,
Бо вже й цьому якраз набігла слушна мить.
Мені казали ви із приязні й любові
Про ті лихі чутки, пересуди, обмови,
Що я людей до них шановних призвела.
Та знайте: і про вас недавно мова йшла
У колі певному, відомому між нами
Чуттів шляхетністю і світлими думками.
Чеснотам віддана була увага там,
А з того приводу дали увагу й вам.
І що ж? Хоч боляче, а критися не буду:
Я чула не хвалу вам, пані, лиш огуду
За перебільшену суворість у словах,
За те, що маєте ви непомірний страх
До жесту вільного, до натяку легкого,
Хоч би там не було злочинного нічого,
За самовпевненість, за прописну мораль,
За те, що всі у вас погірдний будять жаль,
За те, що грішними веселих ви зовете
І скрізь порочності вбачаєте прикмети.
Розмова довела до думки під кінець,
Що вам не слід себе вважати за взірець.
«Навіщо,— казано,— святу їй удавати,
Як святості й сліда в житті її не знати?
Хоч молиться вона у захваті палкім,
А слуги б'є свої, не платить грошей їм;
Хоч церква над усе їй дорога та мила,
А не цураться лице її білила;
Хоч голе закрива вона на полотні,
А не зовсім чужа реальній голизні!»
Я боронити вас тоді взялася щиро,
Казала, що не слід чуткам давати віру,
Але ж перечити було затяжко всім,
І мова висновком кінчилася таким,
Що краще б вам було про себе більше дбати,
Ніж інших осудам невпинним піддавати,
Що перше, ніж людські вичислювать гріхи,
Самі позбавитись повинні ви пихи,
Що тільки хто живе і діє сам зразково,
На проповідницьке хай зважується слово,
А й то нехай би це чинили ліпше ті,

Хто зрікся діл земних навіки у житті.
Ваш розум теж мені нехибна запорука,
Що гніву в вас моя не викличе наука,
Бо слово, сказане по правді в слушний час,
Лиш вицвіт приязні великої до вас.

Арсіноя

Хоч, може, речі я і прикрі вам казала,
Та відсічі, проте, такої не чекала.
Що ж, пані! Не беру своїх назад я слів,
А жаль, що в вас вони такий збудили гнів.

Селімена

О пані, що це ви! Але ж було б чудово
За звичай мати нам таку одверту мову,
Самозасліпленню борню оголосить
І вади другові по-дружньому судить!
Якщо ви згодитесь, давайте і надалі
Виповідати все без лестощів і жалю,
Що де говорено про мене чи про вас,
Ні з чим не криючись, цураючись окрас.

Арсіноя

Про вас лихого я і слухати не буду,—
Я заслуговую сама лиш на огуду.

Селімена

Хвалити й гудити ми можем так і сяк:
До того нас веде звичайно вік чи смак.
Є певні, згодьтеся, літа для залицяння
І для суворого чесноті слугування.
Як промінь юності притьмарився й погас,
То що вже іншого лишається для нас,
Як не прикритися покровом соромливим...
Так, може, й я колись ступатиму в сліди вам.
Літа міняють нас і наокружний світ,—
Та хоче радощів, хто має двадцять літ.

Арсіноя

Надміру бачите різницю ви між нами
І тільки й знаєте, що хвалитесь літами.
Тим часом віком я не так-то й одійшла,
Щоб тим пишатися причина в вас була.
Не знаю взагалі, навіщо цього разу
Так хочете мені ви кинути образу?

Селімена

А я, добродійко, не втямлю, що за знак,
Що ненавидите мене ви ревно так!
Чи, може, винна я, що вам не пощастило
І повернути вам те щастя маю силу?
Коли у людях я розбуджую любов,
Коли закоханих я бачу знов і знов,
А вам, на жаль, про це доводиться лиш мріять,—
Де тут моя вина і що я можу вдіять?
Я на заваді вам ні в чому не стою,
Тож силу спробуйте у чарах ви й свою.

Арсіноя

Як? Думаєте ви, що заздрощі я маю
На тих зальотників хвалену вашу зграю?
Чи ж дорогої ми не відаєм ціни,
Якою можуть нам дістатися вони?
І хто повірить вам, що їхні всі зітхання —
Лиш прояв чистого, шляхетного кохання,
Що ви цнотливістю приваблюєте їх
І що немає тут і натяку на гріх?
Ні! Люди не сліпі і не зовсім без тями.
Адже ж і інші є любові варті дами,
Що мають і красу, і гострий ум, і хист,
А не волочиться за ними цілий хвіст
Мужчин закоханих. Щоб їх причарувати,
Не досить гарні їм лише слова казати,
І опинитися тут можна мимохіть
В становищі, коли доводиться платить
За їх поклонництво утратою чесноти.
Тож не втішайтеся ви з марної марноти,
Одкиньте гордощі фальшиві і пусті,
Не всіх-бо те, що вас, чарує у житті.
Коли б ми заздрили на ваші перемоги,
То, певне, вашої гляділи б і дороги
І не зостались б, повірте, без отих
Палких зальотників, коли б хотіли їх.

Селімена

Чудесно! Чом же ви іще не завели їх?
Чому живуть вони лише у ваших мріях?
Не гайтесь...

Арсіноя

Покладім кінець розмові цій:
І так ми вже зайшли далеко надто в ній.
Давно б уже її належало урвати,
Та на карету я ще мушу зачекати.

Селімена

О, прошу! Рада я, що гостю бог послав,
І поспішати вам зовсім нема підстав.
А як стомилися ви од моєї мови,
То випадок стає в пригоді нам чудовий:
Альсест он, бачите, ступив через поріг —
А він би вже то вас розважити не зміг!

ЯВА 6

Альсест, Селімена, Арсіноя.

Селімена

Альсесте, маю я записку певну скласти,
Щоб неприємностям великим не підпасти,
Тож мушу вас удвох із гостею лишить...
Надіюсь цим її не вельми розгнівить.

ЯВА 7

Альсест, Арсіноя.

Арсіноя

Як добре, що удвох ми, пане, на розмові!
Хоч наші зустрічі, звичайно, випадкові,
Але признаюся: я завжди рада їм —
І з того приводу вам дещо оповім.
Єсть люди, що до їх любові та пошани
Усяке сповниться, хто тільки оком гляне.
І в вас, добродію, є риси чарівні,
Що будять співчуття і щирість у мені.
Шкода лише, що двір немов недобачає
Того, хто дивними чеснотами сіяє
І слави вищої давно вже заслужив.
На думку цю мене пече нестримний гнів.

Альсест

Я, пані? Та чи ж я тієї вартий слави?
Що я зробив таке для трону, для держави?

Де подвиги мої? І чи прийшла пора,
Щоб домагався я заплати від двора?

Арсіноя

Не всі ж бо й подвиги нечувані чинили,
Хто при дворі засяг і нагород, і сили;
Аби лиш випадок щасливий допоміг
Добути...

Альсест

Залишіть чесноти ви, на бога!
Чи ж цікавішого не має двір нічого,
Що мусив би зректись усіх своїх турбот
Для марних розшуків захованих чеснот?

Арсіноя

Високий, пане, дух і сам себе появить!
Не треба й доказів тому шукати навіть:
Розумних і значних стрічала я осіб,
Що похвали мої подвоїти могли б.

Альсест

Ех, пані, та кого ж тепер не хвалять люди?
Здається, й місця вже немає для огуди!
Великі нині всі, і кожен — ідеал!
І мав би я з таких пишатися похвал?
Всі очі, всі уста вихвалюванням дишуть,
Про льокая мого і то в газетах пишуть!

Арсіноя

Проте хотіла б я, щоб двір вас постеріг...
Я знаю декого, хто вам би допоміг
Добитись певного там місця і визнання...
Скажіть лише мені, що маєте бажання,
А я зумію вже де треба натякнуть
І вторувати вам легку й приємну путь.

Альсест

Навіщо це здалось? Я вдачі не такої!
Дороги не терпів ніколи я вузької!
Що мав би, пані, я робити при дворі,
Де все збудоване на хитрощах, на грі?
Таж я серед вельмож, що стали біля трону,
У вчинках і речах збивався б тільки з тону!

В суворій щирості — єдиний мій талан,
І не родився я для лесток та оман.
Коли не вміє хто думки свої таїти,
У колі вищому той не повинен жити,
А хай своїм шляхом одважно, скромно йде,
Хоч пишних титулів він там і не найде.
Зате, одрікшися всіх тих надій облудних,
Він не смішитиме збіговищ велелюдних,
Не буде змушений образи й глум терпіть,
Лихенькі віршики такого-то хвалить,
Такій-то фіміам палити слів чудових
І зносить витівки маркізів безголових!

Арсіноя

Гаразд. Облишмо це, звернім на інший шлях.
Признаюся: не раз і сум бере, і жах,
Коли я здумаю про ваші почування.
Кому, кому своє ви віддали кохання?
Як ви засліплені, то вже прозріти час:
Ви варті кращої, вона — не варта вас.

Альсест

Та ви ж у приязні з особою тією,
Що неприхильно так говорите про неї!

Арсіноя

Так. І проте душа мовчати не велить
Об тім, що низько вас обманюють щомить.
Не можу стерпіти, хоч стерпіти б і рада,
Що вся любов її — лише омана й зрада.

Альсест

Що ж! Піддаєтеся ви добрим почуттям,
І чути річ таку — приємно завжди нам!

Арсіноя

Нехай я друг її, але сказати мушу,
Що узяла вона в полон шляхетну душу,
Лукаво вийшовши на ошуканський шлях!

Альсест

Не знаю... Тяжко нам читать в людських серцях...
Та вашій доброті немовби й не пристало
Хотіти, щоб мене зневірення опало!

Арсіноя

Коли волієте зостатись ви сліпим,
То годі, пане мій! Цю тему залишім!

Альсест

Ні, хочу правди я! Адже в сердечних справах
Немає гіршого від сумнівів лукавих,
І хоч болить мене і мучить думка ця,
Та прагну знати все до краю, до кінця!

Арсіноя

Усе сказали ви. Як ваша воля, пане,
То правда в вічі вам несхована загляне.
Вам досить лиш мене додому провести —
І осягнете ви жаданої мети.
Є вірні докази невірності у мене,
І зрозумієте ви серце Селімени,
А там... коли мине ошуки злої час...
Хтось, може, знайдеться, що заспокоїть вас.

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

ЯВА 1

Еліанта, Філінт.

Філінт

Ну, та й удався ж він натурою завзятий!
Нелегка річ була його переконати!
Уже повертано ту справу й сяк і так,
Але свого зректись він не хотів ніяк.
Ніколи ще, мабуть, не чули ті панове,
Мирити взявшися, чуднішої промови.
«На все погоджуся,— казав він,— все прийму,
А присуду свого назад я не візьму!
Де ображатися вбачає він причини?
Хіба писати зле — ганебно для людини?
Таж може,— думати я так принаймні звик,—
З лихого автора буть чесний чоловік.
Нема тут жодної для самолюбства рани:
У всьому гідний він поваги і пошани,
Порядний, сміливий, справдешній дворянин,—

Проте обстоюю: поет поганий він.
Хвалю його за все від щирого я серця:
За вправність на коні, у танцях чи на герці,—
А за поезії... даруйте вже на тім!
Тоді б лише простив охоту я до рим,
Якби загрозою кривавої відплати
Його примушено ті віршики писати!»
Вмовляли всі його, як тільки-но могли,
Нічого більшого, проте, не досягли,
Як того, що сказав Оронту він: «Шкодую,
Що так суворо я поезію ціную;
Радніший був би смак я зовсім інший мать
І щиро ваш сонет довершеним назвать».
Тут їх примусили обнятися прилюдно,
І справа та чудна так закінчилась чудно.

Еліанта

Щоправда, він усіх дивує не на жарт,
Зате ж великої він і пошани варт.
Ця щирість, хоч її ми бачити й незвичні,
Душі показує прикмети героїчні,
Високі пориви прекрасного ума,—
І шкода тих мені, у кого їх нема.

Філінт

А я що більше з ним стрічаюся, признатись,
То все дивую більш: як міг він закохатись?
З такою вдачею і з розумом таким
Чи можна ж почуттям даватися палким?
А надто розгадать хотілось би причину,
Чому закоханий у вашу він кузину?

Еліанта

Отож, як бачите, для ніжних почувань
Різнота душ і вдач — ніяк не певна грань,
І не в характерах однакових там сила,
Де серця людського любов заговорила.

Філінт

Він любить, певна річ. А любить же вона?

Еліанта

Ну, справа зовсім тут, мій пане, не ясна!
Як я могла б сказать про неї, чи кохає,

Коли сама вона того, мабуть, не знає
І в шумі лестощів та в галасі розмов
Любов'ю гру зове і грою зве любов!

Філінт

Боюсь: мій приятель од вашої кузини
Повік щасливої не матиме години!
Коли б же він, як я, на цей поглянув світ,
То іншу подругу для днів своїх і літ,
Для палу чистого і вірного кохання
Обрав би. Говорю про вас, ласкава пані.

Еліанта

Не буду критися; адже в таких речах
Найкраще простий нам собі обрати шлях.
До ніжних любощів Альсеста й Селімени
Немає жодної ворожості у мене,
І навіть помогла б йому я залюбки
Її жаданої добитися руки.
Але якби йому судилося зазнати
Усіх солодких мрій болючої утрати
І серце іншому б кузина віддала,
То, може б, я його утішити могла,
Його освідчення без роздуму прийнявши
І в спільну, дружню путь з ним рушивши назавше.

Філінт

До почуття, яке вам серце облягло,
Так само не бере й мене найменше зло,
І ви б могли самі Альсеста розпитати,
У чому я хотів його переконати.
Проте як Гіменей з'єднає руки їм,
Як інша, а не ви, до шлюбу стане з ним,
Дозвольте важити на той вінець щасливий,
Котрим його чоло прикрасити ладні ви:
Не маю кращої серед найкращих мрій,
Ніж гадка смілива про любий дар такий.

Еліанта

Та ви жартуєте!

Філінт

Ні, пані: щире слово
У мене вирвалось зовсім не випадково,

Бо марив я давно освідчитися вам,
Яким до вас горю глибоким почуттям.

ЯВА 2

Альсест, Еліанта, Філінт.

Альсест

Вас, пані, вас молю: мені ви поможіте
Тяжку й гірку мою навік образу змити!

Еліанта

Чим ви стурбовані і що вас так болить?

Альсест

О, легше міг би я всі кари пережить,
Радніше б витерпів шалений гнів стихії,
Ніж цей страшний кінець найкращої надії!
Любов моя... Ні! Ні!.. Немає в мене слів!

Еліанта

Та заспокойтеся ж і поясніть ваш гнів!

Альсест

О! Чи небесний дар сполучуватись може
З лукавством і гріхом в одній істоті, боже?

Еліанта

Скажіть же...

Альсест

Сповнилась душа моя ущерть!
Усім надіям край! Отрута! Зрада! Смерть!
Вона, кому любов присвячена безмірна,—
Вона обманює, вона мені невірна!

Еліанта

А чи ж доведена провина ця тяжка?

Філінт

Могли узяти ви — бо вдача в вас така —
За щиру правду те, що виросло з уяви!

Альсест

А! Не втручайтеся не до своєї справи!

(До Еліанти).

Певніших доказів, я думаю, нема
За лист, де зрадниця підписує сама
Рукою власною собі нехибний вирок.
Так! До Оронта лист! Чи треба ж перевірок,
Вагань і сумнівів? Оронт! Я з-між усіх
Найменше думати на нього, пані, міг!

Філінт

Писанню ви цілком повірили, Альсесте,
А це до помилки якраз могло призвести.

Альсест

До біса! Я вже раз, добродію, казав,
Щоб тільки-но своїх ви пильнували справ!

Еліанта

Нащо доходити до гніву вам такого?
Адже...

Альсест

У вас одній знайшов би я підмогу.
Скажу не криючись: до вас я і прийшов,
Щоб ви помстилися за зганьблену любов,
Щоб зрадницю тяжким ударом покарали
І ніжною мені утішницею стали.
Помстіться! За страшне лукавство відплатіть!

Еліанта

Я, пане? Як же це?

Альсест

Любов мою прийміть,
На все життя мені подайте вірну руку!
Таж западе вона в страшну, смертельну муку,
Як буде бачити, що іншу я люблю,
Що погляд іншої з шанобою ловлю,
Що в іншій я найшов утіху і розраду,
Що серце вам своє кладу під ноги радо!

Еліанта

Я співчуваю вам у хвилі цій тяжкій,
А серце ваше — дар почесний і ясний.
Та що, як ранено не дуже вас глибоко?

Як перебільшило усе те ваше око?
З руки коханої ви прийняли удар,
Але для вас її ще не минувся чар,
І хоч сьогодні ви бажаєте помститься,
Узавтра, може, це бажання розлетиться.
Прощає легко той, хто щиро полюбив,
І гнів закоханих — це нетривалий гнів.

Альсест

Ні, пані. Я дійшов твердої постанови
І за примирення не може бути й мови.
Таку образу їй несила змить нічим;
Себе шануючи, стою я на своїм.
Іде... Ще більший гнів я чую в цю хвилину...
У вічі просто їй палкий докір я кину,
Я серце визволю із пут її тяжких
І вам складу його без роздуму до ніг!

ЯВА 3

Селімена, Альсест.

Альсест

(набік)

О небо! Як злобу стримать несамовиту!

Селімена

(до Альсеста)

Що з вами сталося? Чому ви так сердито
На мене дивитесь, нахмуривши чоло?
Що вас до настрою такого призвело?

Альсест

А те, що на землі шукати марна праця
Того, хто міг би вам лукавством дорівняться!
Ні розум Сатани, ні неба лютий гнів
Нічого злішого від вас не породив!

Селімена

Я вельми втішена з такого привітання!
Спасибі красне вам!

Альсест

Тут не до сміху, пані!
Палити має вас гіркий, нестерпний стид!

Я зради вашої знайшов нарешті слід.
Так ось чому щораз душа моя кипіла!
Ось відки ревнощів ішла незборна сила,
Що завжди вам така ненависна була!
Од вас найбільшого я сподівався зла,
І хоч таїлись ви та артистично грали,—
Передчуття мені недолю віщували.
Не думайте ж тепер, що з горя та з плачу
Я за образу вам лиху не відплачу.
Я знаю: розум тут не грає зовсім ролі,
І виника любов у серці мимоволі,
Душі не всилуєш ніколи і нічим,
І вільний кожен з нас у виборі своїм.
Тому без нарікань я б розлучився з вами,
Якби сказали все ви щирими устами,—
І враз, утративши зорю моїх надій,
Я долі мусив би скоритися гіркій.
Та виграшку сліпу собі зробити з мене,—
О! Зрада це гидка, це злочин непрощенний,
І кожна кара тут здається замала!
Так, так! Страшна для вас хвилина надійшла.
Я божеволію, палаю, трачу тяму,
Одного прагну я: ганебну змити пляму!
Прикріших у житті не зазнавав я ран,
Тому над власними я вчинками не пан
І, помсті душу всю віддавши справедливій,
Не знаю сам, на що в своєму зважусь гніві.

Селімена

Погрози! Вигуки! Незрозумілий крик!
Чи й справді розум ваш розвіявся і зник?

Альсест

Так! Стратити його для мене жереб випав,
Коли я з ваших рук гірку трутизну випив,
Коли погодився я повірити на мить,
Що чесно можете і щиро ви любить.

Селімена

Де зраду ви найшли, мені цікаво знати?

Альсест

О! Ви ж умієте невинну удавати!
Та злочин виявить дорога є легка.

Погляньте: певне ж, це знайома вам рука?
Оцей маленький лист — великий свідок зради,
І марно в хитрощах шукаєте ви ради.

Селімена

Так от від чого гнів страшний у вас кипить!

Альсест

Не червонієте?

Селімена

Чого ж би й червоніть?
До того жодної не бачу я підстави.

Альсест

Як! Відрікаєтесь од цього от листа ви
Тому, що ваше тут не вписане ім'я?

Селімена

Немає підпису, але писала — я.

Альсест

І дивитеся ви без жодної тривоги
На довід злочину огидного свойого!

Селімена

Скажу по правді я: великий ви дивак!

Альсест

Що! Ви приймаєте це супокійно так?
Адже ж Оронтові цей ніжний лист ви склали
І тим любов мою в болото затоптали!

Селімена

Оронтові? А хто вам, пане, це сказав?

Альсест

Той, хто листа до рук мені сьогодні дав.
А втім, хай іншому написано слова ці,
То з цього мав би я радіти? Утішаться?
Чи не однакова лишається вина?

Селімена

Та, може ж, адресат не *він* тут, а *вона*?
Де дінеться тоді тяжка моя провина?

Альсест

Ну й хитра вигадка! Дотепна ж ви людина!
Такого, далебі, я вольту не чекав —
І всю мою злобу, як дим, він розігнав.
Кого одурите ви штуками своїми?
Чи не здається вам, що і глухі й сліпі ми?
Цікаво бачити, як вивертом таким
Ви оборонитесь фальшивим та смішним,
Як доведете ви, що жінці написали
Слова, де пристрасті палкої не сховали!
Дозвольте прочитать вам кілька тих
Рядків.

Селімена

Не хочу я! Бере, їй-богу, сміх,
Що дозволяєте ви так собі багато
І смієте мене щохвилі ображати!

Альсест

Я незаслужених не кидаю образ.
Дозвольте декілька лиш прочитати фраз.

Селімена

Не хочу я того! Не хочу! Не дозволю!
А в висновках даю вам цілковиту волю!

Альсест

На бога, доведіть, що от цього листа
Писали жінці ви. Тоді моя мета...

Селімена

Ні, до Оронта він, і край усій розмові!
Безмірно рада я палкій його любові,
Я ним пишаюся, його шаную я,
Я ошукала вас, і в цім вина моя.
Карайте ж! Появіть, мосьпане, гнів шалений,—
Та досить буде вже мороки цеї з мене!

Альсест

(набік)

О, де жорстокості страшної береги?
Усе це стерпіти не маю я снаги!
Вона, що принесла мені незглибне горе,

Вона повертає на мене всі докори!
Глузує, зрадниця, бере мене на сміх —
І мушу догадів зректися я своїх!
Проте... в грудях іще горить огонь проклятий,
І пут ганебних я не можу розірвати,
Не можу знехтувать ясних її приваб
І знов до ніг її стелюся, наче раб.

(До Селімени).

О, добре вмієте ви користати з сили,
Якою почуття мої заполонили,
І очі, очі ці зрадливі й чарівні
Всю душу сповнюють покорою мені!
Мерщій же доведіть розмову цю до краю
І виправдайтеся — молю я вас, благаю!
Підозру у душі розбийте ви страшну,
І радо знову вам я руку простягну.
Верніть, верніть мені мою розбиту віру,
І я верну любов глибоку вам і щиру.

Селімена

Ви збожеволіли від ревнощів бридких,
І ніжних почувань не варті ви моїх.
Навіщо б мала я вас, пане, не кохавши,
Дурити вічно вас і вам брехати завше?
Коли б же іншому я серце віддала,—
Чому признатися одверто б не могла?
У мене доказів і доводів він просить!
Але ж я вас люблю — і цього вам не досить?
Яких вам хочеться ще інших запорук?
Чи заслужила я ганьби такої й мук?!
Я жінка. Вимовить нелегко нам буває,
До кого серце в нас нестримано палає,
І пристрасті свої доводиться ховать,
Бо недаремне ж ми — сором'язлива стать.
А як почули ви з жіночих уст признання —
Чи більше доказів вам треба на кохання?
Хто ж віри і тоді, проте, нам не дійма,
Для того жодного вибачення нема.
Доволі! В ревнощі вдалися ви огидні,
І бачу я тепер, що ви мене не гідні.
О, соромно мені й подумати в цей час,
Що досі зберегла прихильність я до вас;

Повинна б іншого прийняти я ласкаво,
Щоб мали скаржитись законну ви підставу!

Альсест

Ох, мила зраднице! Не встою я в борні!
Ви очі сліпите оманою мені —
Дарма! Судила так моя жорстока доля!
Солодкий цей полон і люба ця неволя!
Я ваш. Дізнатися жадаю до кінця,
Чим ошукати ви надумали сліпця.

Селімена

Ні, ви не любите мене, як слід любити.

Альсест

Мойого почуття не можна охопити,
І сила пристрасті до того довела,
Аж хочу іноді нещастя вам і зла:
Щоб люди вашої краси не помічали,
Щоб злиднів ви тяжких в житті своїм зазнали,
Щоб невідомістю вас небо повило
І статки, й титул ваш, і все в вас одняло...
Тоді б високу вам і пишну жертву склав я,
Я б вирвав, пані, вас із лиха та безслав'я,
І в гордій радості тоді б помислив я,
Що все вам на землі дала любов моя!

Селімена

Бажання, що й казать, чудове! Пречудесне!
Хай захистить мене од нього цар небесний...
О... Дюбуа прийшов. Який же він смішний!

ЯВА 4

Селімена, Альсест, Дюбуа.

Альсест

В якім ти одязі? Що значить вигляд твій?
Що сталось?

Дюбуа

Паночку...

Альсест

Ну?

Дюбуа

О! Це таємниця!

Альсест

Кажи ж!

Дюбуа

Од лиха нам не знаю, де й подіться!

Альсест

Що?

Дюбуа

Розказати все?

Альсест

А певне, розказать!

Дюбуа

Сказати голосно?

Альсест

Та швидше, слів не трать!
Кажи!

Дюбуа

Доводиться нам утікати, пане.

Альсест

Як?!

Дюбуа

Треба утікать, бо час тяжкий настане.

Альсест

Чому ж бо?

Дюбуа

Геть біжім, урізавши поли...

Альсест

Та що ж бо сталося? Які діла зайшли?

Дюбуа

Такі, що п'ятами нам треба накивати.

Альсест

А! Голову тобі ладен я одірвати,
Як не розкажеш ти усього до ладу!

Дюбуа

Гаразд. Послухайте про нашу ви біду.
Сиджу в пекарні я — аж чоловік заходить
Увесь у чорному, очима страшно водить
І залишає нам такецького листа,
Що сам диявол там ні букви не вчита.
Із суду, бачите, листа того прислали,
Бодай лихі його у пеклі розбирали!

Альсест

Та що ж ти спільного там, йолопе, знайшов
З речами, про які допіру тут молов?

Дюбуа

А далі, бачите, до вас прийшов знайомий.
Він дуже шкодував, що вас немає вдома;
Він повелів мені по вас мерщій іти
І, де б ви не були, доконче вас найти
І невідкладну вість вам якнайшвидше дати...
От тільки я забув, як того пана звати...

Альсест

До лиха, менше з тим. Що він тобі сказав?

Дюбуа

Він друг вам, знаю я... І він мене послав
До вас, щоб відсіля забралися ви тихо...
Арештом пахне тут... Таке-то, пане, лихо!

Альсест

А більш нічого він тобі не розповів?

Дюбуа

Ні, пане. Він перо й чорнило попросив
І вам цидулу склав. Я так собі міркую,
Що там усе стоїть про дивну справу цю.

Альсест

Давай її сюди.

Селімена

Нічого не збагну!

Альсест

Ось прочитаємо ми зараз таїну.
Ще довго будеш ти копатись, балабане?

Дюбуа

(довго шукає записку)

Я... на столі її забув, ласкавий пане.

Альсест

Не знаю, що тобі...

Селімена

Мерщій додому йдіть
І дивну загадку негайно розв'яжіть.

Альсест

Здається, нам само перешкоджає небо
Кінчить розмову ту, яку кінчити треба!
Піду ж, історію розплутаю чудну,
Проте увечері я знов до вас верну.

ДІЯ П'ЯТА

ЯВА 1

Альсест, Філінт.

Альсест

Вчиню я, що сказав, не може бути й мови.

Філінт

Але чи досить же для цеї постанови...

Альсест

Хоч переконувать відомий ви мастак,
Та наміру мого не збити вам ніяк;
Панують скрізь тепер гріхи, пороки, звади —
І хочу я втекти від людської громади.

Як? Бачать добре всі, і ціле місто зна,
Що супротивцева, а не моя вина.
Всі кажуть, що чинив безчесно він зо мною,
Всі додають мені і певності, й спокою,—
І раптом новина — неначе грім з небес:
В усьому правий я — і я програв процес!
Поганець, маючи найгіршу в світі славу,
Брехнею чорною свого досяг лукаво.
Мене зарізавши, він став перед судом —
І з нетавруваним пішов відтіль чолом.
Фальшивих витівок оманлива плаксивість
Зламала і закон, і честь, і справедливість.
Все обернулося, як він того хотів.
Та й це ще не кінець! Між люди він пустив
Злочинну книжечку, яку не то читати,
А навіть соромно у чесні руки взяти,
І, не злякавшися нахабної брехні,
Ту книжку, сміття те, приписує мені.
Хто ж потай чутку цю мерзенну підпирає?
Оронт, що двір його за чесного вважає,
У кого тільки тим зненависть я добув,
Що не брехав йому, що з ним одвертий був,
Коли він сам просив сказати без вагання,
Як оціновую його я віршування.
Не хтів я зрадити ні правди, ні його
І одступитися від присуду свого,—
Ну й маю ворога, що пліткою брудною
Помститися тепер намірився надо мною.
Від чого ж цей пішов непримиренний гнів?
Сонета, бачте, я йому не похвалив.
Прокляття! Створено так людський рід лукавий,
Що гору над усім бере жадоба слави.
Тут і сумління їх, і правда, й віра, й честь,
І все, що доброго в уяві нашій єсть.
Ні, годі, годі тут мені поневірятись!
З кублом розбійницьким пора вже попрощатись!
Як люди із людьми по-вовчому живуть —
Не хочу далі я верстати з ними путь!

Філінт

В своєму намірі ви квапитесь, Альсесте,
Ви перебільшили усе це, слово честі.
Тяжку злобитель вам провину накида,
Та чи ж повірять їй? І думати шкода!

Вона розвіється — і я гадаю навіть,
Що підла вигадка вигадника знеславить.

Альсест

Куди ж пак! Чим його ви можете злякать,
Як має дозвіл він безкарно шахрувать?
Кажіть, що хочете, та добре зрозумів я:
Лиш на користь йому піде це лихослів'я.

Філінт

А я до висновку нехибного прийшов,
Що він не виграє нітрохи з тих обмов,
І тут боятися не треба вам нічого.
А суд... Ви ж маєте і певне право, й змогу
Занести скаргу...

Альсест

Ні! І пальцем не кивну.
Хай вирок той біду несе мені страшну,
Проте не маю я найменшого бажання
Оскаржувать його, просити скасування:
Занадто-бо ясний тут подано зразок,
Як з правди й чесності знущається порок,
І за науку це нащадкам нашим буде —
Якого спідлення дійшли тепера люди.
Так. Двадцять тисяч я ладен за те сплатить,
Щоб гніву на людей свойого не таїть,
Несправедливість їх, не криючись, картати
І ненавидіти поріддя це прокляте.

Філінт

Але ж...

Альсест

Але ж чого тут, пане, треба вам?
Яким повірити я мусив би словам?
Невже насмілитесь доводити мені ви,
Що це обурення моє — несправедливе?

Філінт

Ні, з вами згоден я: панує всюди зло,
Лукавство гору скрізь над правдою взяло,
Всім зиски на умі, усе гріхами дише,
І міг би рід людський буть кращий і чесніший.

Проте, хоч бачимо ми добре стан речей,
Чи слід тікати нам в пустелю від людей?
Таж їхні огріхи, заховані і звісні,
Для філософії нам, далебі, корисні,
Бо хто спізнає їх, той і життя спізна.
Та й де б моральності поділася ціна,
Які б високі нас манили ідеали,
Коли б усі шляхом моральним простували?
Ні... Має величі справдешньої печать,
Хто вміє зло людське байдуже зустрічать,
Хто серця пориви, огню святого повні...

Альсест

Ет, пане, знаю вже, які ви красномовні
І скільки доказів найшлося б тих у вас,
Та даром і слова ви тратите, і час.
У щирості своїй не відаю я вину
І наміру свого окрию вам причину,
Бо хоч до прикростей мене призвів язик,
Але таїтися я з правдою не звик.
Нащо змагатись нам? Діждуся Селімени,
І це побачення розв'яже все для мене.
Коли я любий їй не тільки на словах,
То, може, на ясний іще потраплю шлях.

Філінт

Могли б заждати ми у Еліанти з вами.

Альсест

Ні, надто мучуся я прикрими думками...
Ідіть же, я лишусь, утомлений життям,
У темнім закутку з журбою сам на сам.

Філінт

Бігме, товаришка подобалась чудна вам!
Я з Еліантою прийду сюди небавом.

ЯВА 2

Селімена, Оронт, Альсест.

Оронт

Так, хочу знати я, чи пристрасті моїй
Прийнять судилося од вас вінець надій,
Чи почуваєте до мене ви кохання,

Бо для закоханих найгірше — це вагання.
Як полум'я моє прийняти ви ладні,—
У цім, не криючись, признайтеся мені,
А доказу прошу на разі я одного:
Альсеста, що давно втоптав сюди дорогу
І також почуттям горить до вас палким,
Хай більше не прийма ваш гостелюбний дім.

Селімена

Ну, звідки гнів такий, що вже й приймать не вільно?
Раніш ви ставились до нього так прихильно!

Оронт

Дошукуватись ми не будемо причин;
А лиш питаю вас одверто: я чи він?
Одного з-поміж нас рішуче оберіте,
А я вже знатиму, що й як мені чинити.

Альсест

(виходить із свого темного закутка)

Пан має рацію. Прошу я разом з ним,
Щоб не таїлися ви з вибором своїм.
Сюди однакове нас привело бажання:
Добитись повного і чесного признання
І серця вашого усю глибінь спізнать,
Бо більше, далебі, не може так тривать.

Оронт

Коли надіятись мені на щастя годі,—
Не стану, пане, вам нічим на перешкоді.

Альсест

Ревнивий я чи ні — не знаю, менше з тим,
Але ділитися не згоден я ні з ким.

Оронт

Коли до серця їй ви більш припали, пане...

Альсест

Коли збудили ви в ній почуття жадане...

Оронт

Клянуся кинути я заміри свої.

Альсест

Клянусь від цього дня не бачити її.

Оронт

Ви, пані, маєте сказать останнє слово.

Альсест

Ви, пані, закінчить повинні цю розмову.

Оронт

Вам треба з почуттям одкритися своїм.

Альсест

Вам треба в виборі спиниться на однім.

Оронт

Як! Ви вагаєтесь! Чи це ж можливо, пані?

Альсест

Як! Ще не зважили свого ви почування?

Селімена

Ах, напосталістю ви сердите мене.
Що за бажання вас взяло обох чудне!
Відома серцеві сердечна таємниця;
Сама від себе я не буду, певне, криться
І в цьому виборі давно спинилась я
На тім, кому душа присвячена моя.
Але ж ніяково слова ці таємничі
Сказати голосно і не одному в вічі.
Є речі, про які освідчуватись нам
Годиться тихо лиш і тільки сам на сам.
Та й, виявляючи чуття своє сердечне,
Не треба ж ображать людину доконечне,
Одверто й різко їй проголосивши: ні.
Жорстоким шлях такий ввижається мені.

Оронт

Ні, правду всю кажіть одверто і до краю;
На це я зважився.

Альсест

Цього я вимагаю.
Не зволікаючись, без жодного жалю
Одному з-поміж нас ви киньте: не люблю.

Хотіли з усіма у злагоді ви жити,
Та годі. Скрайній час хитання ці скінчити.
Як затялися ви уперто на своїм,
То прочитаю я собі відмову в тім —
І все, що думав я про вас лихого, пані,
Знайде нехибний грунт у вашому мовчанні.

Оронт

Я не дивуюся нітрохи цим словам
І підписатися під ними міг би й сам.

Селімена

Ах, домагання це чудне й несправедливе
І тільки муку ним завдаєте мені ви.
Порозумітися нам, далебі, вже час...
Та ось кузина йде, вона розсудить нас.

ЯВА 3

Еліанта, Філінт, Селімена, Оронт, Альсест.

Селімена

Кузино, захистіть! Тут, наче після змови,
На мене з двох боків напали ці панове.
Обом їм хочеться, щоб виповіла я,
Кому із них любов присвячена моя,
І щоб призналася одверто й без вагання,
Хто має кинути даремні сподівання.
Ну, де ж це чувано? Хіба не дивина?

Еліанта

Нехай вимога ця здається вам чудна,
Але даремне ви звертаєтесь до мене:
Я щирість над усе ціную, Селімено.

Оронт

Підтримки, бачите, і тут вам не найти.

Альсест

Всі ваші хитрощі не досягнуть мети.

Оронт

Свій присуд виречіть і терези схитніте.

Альсест

Все розумію я, не треба й говорити.

Оронт

Одно лише слівце — і край розмові цій.

Альсест

В мовчанні вашому читаю жереб свій.

ЯВА 4

Арсіноя, Селімена, Еліанта, Альсест, Філінт, Акаст, Клітандр, Оронт.

Акаст

(до Селімени)

Не гнівайтесь на нас, добродійко ласкава;
Нас привела сюди одна маленька справа.

Клітандр

(до Оронта й Альсеста)

До речі, тут і ви. Ця справа водночас,
На жаль, стосується, панове, і до вас.

Арсіноя

(до Селімени)

Ви, певне, вражені, що я сюди з'явилась,
Та ці добродії до того спричинились;
Обидва скаржаться на вчинок, що йому
Нема пробачення. Я ж віри не пойму,
Шанобу маючи давно до вас незмінну,
Щоб зважилися ви на річ таку злочинну.
Ні їхні докази, ні змажка та мала,
Що в нас лучилася,— ніщо не подола
Поваги й приязні глибокої між нами.
Я вірю — змиєте ви всі ганебні плями.

Акаст

Так, пані. Попросить уклінно ми прийшли,
Щоб ви пояснення вичерпне нам дали.
Ось лист: Клітандрові його ви написали.

Клітандр

Записку ніжну цю ви до Акаста склали.

А к а с т

(до Оронта й Альсеста)

Панове, по знаку вам, певне, букви ці,
Належать-бо вони увічливій руці,
Що знати всім себе дає люб'язне право.
Одначе дещо тут послухати цікаво:

«Ви дивна людина: судите мене за веселість і дорікаєте, ніби я ніколи не буваю веселіша, як тоді, коли вас нема. Це вельми несправедливо; і коли ви не прибудете якнайскоріше перепросити мене за таку образу, я вам довіку цього не подарую. Наш довготелесий віконт...»

От його ще тут бракує!

«...Наш довготелесий віконт, що з нього ви починаєте свої скарги, не належить до тих людей, які могли б мені подобатись, і відколи я бачила, як він цілих три чверті години безперестанку плював у криницю, щоб там кружки розходилися,— я не можу добру про нього мати гадку. Щодо маленького маркіза...»

Це я сам, панове, без хвастощів.

«...Щодо маленького маркіза, котрий так довго вчора мені товаришив, то, на мою думку, нічого нема нікчемнішого за його особу, і тільки його й слави, що плащ та шпага. А про добродія з зеленими стьожками...»

(До Альсеста).

Маєте й собі, пане ласкавий...

«...А про добродія з зеленими стьожками скажу, що він часом розважає мене своїми гострими вихватками та злою похмурістю, але багато частіше буває для мене нестерпний. Щодо пана з сонетом...»

(До Оронта).

Це на вашу пайку, добродію.

«...Щодо пана з сонетом, який спить і бачить себе, наперекір цілому світові, письменником, то для мене мука тяжка слухати його балаканину, і нудна його проза стомлює мене не менше від нудних його віршів. Зважте ж усе це, і ви зрозумієте, що життя моє зовсім не таке веселе, як вам видається; що вас мені бракує більше, ніж я можу це висловити, у всіх отих розвагах, де я мушу

брати участь, і що найкраща приправа до наших утіх — це присутність любих серцю людей».

Клітандр

Так, а тепер я.

«Ваш Клітандр, про якого ви пишете і який так усе маніжиться,— останній з-поміж людей, що до них могла б я відчувати приязнь. Він збожеволів, думаючи, ніби його кохають, а ви — гадаючи, що вас не кохають. Верніться ж до розсудливості, поміняйтеся з ним почуттями і заходьте до мене якнайчастіше, щоб помагати мені терпіти набридливі його лицяння».

Душа одбилася прекрасна в цім писанні!
Самі ви знаєте, як це назвати, пані.
Так! Серця вашого збагнули ми секрет
І світу цілому покажем ваш портрет.

Акаст

Чимало дечого сказав би я до цього,
Та ні. Обурення не гідні ви мойого.
Але побачите: маленький ваш маркіз
Зугарен виграти собі й дорожчий приз.

ЯВА 5

Селімена, Еліанта, Арсіноя, Альсест, Оронт, Філінт.

Оронт

Так от яке мені судилося знущання!
А речі ж ніжні ті, а ніжне листування!
Любов удаючи, хотіли б ви усіх
Щохвилі бачити у себе біля ніг
І обіцянки всім солодкі розсипати...
О!.. Як же я себе дозволив ошукати!
Спасибі ж красне вам, що серце ви мені
Моє вертаєте.

(До Альсеста).

А вам не заздрю, ні,
І оступаюся з дороги залюбки вам,
З кінцем заздалегідь віншуючи щасливим.

ЯВА 6

Селімена. Еліанта, Арсіноя, Альсест, Філінт.

Арсіноя

Як змовчати мені? Палає в серці гнів!
На світі ще ніхто так, пані, не чинив
І не домислився до зрадництва такого.
Але признаюся: не жалую нікого.

(Показує на Альсеста).

Лиш він, хто присвятив найкращі вам чуття,
Хто з вашим поєднать хотів своє життя,
Шляхетний над усіх, розумний та правдивий...

Альсест

Даремне похвали складаєте мені ви.
Скажу по щирості: за них я вдячний вам,
Та справу дивну цю розплутаю я сам.
Хоч серце в вас жалем глибоким оповите,
Нічим не можу я за жаль цей відплатити,
І як солодкої настане помсти час,
То в виборі своїм спинюсь я не на вас.

Арсіноя

От як, добродію! Це, далебі, чудово!
Ви певні, що я жду лише на ваше слово,
Щоб з вами під вінець без роздуму піти,
Що кращої нема для мене і мети.
Але довідатись уже вам треба, мабуть,
Що крам збракований ніяк мене не вабить,
І гордощі свої покинути смішні.
У парі з вами жить, мосьпане, не мені.
Оддайте ліпше їй і серце ви, і руку...
Удвох прегарну ви утворите сполуку.

ЯВА 7

Селімена, Еліанта, Альсест, Філінт.

Альсест

(до Селімени)

Що ж, пані... Слова я ще й досі не казав
І на чергу свою терпливо дожидав,
Уста німотою скувавши кам'яною.
Чи ж можу нині я...

Селімена

Так, мовою гіркою
Ви право маєте тепер мене ганьбить.
Карайте ж! Як огнем, докорами печіть!
Мені пробачення найменшого немає,
Я винна — і душа від сорому палає.
До інших байдуже, і їхній крик — смішний,
Та злочин проти вас нестримний і тяжкий.
На мене дивитесь ви з невимовним гнівом,
І мушу я його признати справедливим,
Лукавства марного цураючись окрас.
Ненависть я прийму заслужену од вас —
І мовчки...

Альсест

Зраднице! Ненависть утікає
Із серця, де любов палала і палає,
І хоч забути вас навіки б я хотів,—
Перемогти своїх не зможу почуттів.

(До Еліанти та Філінта).

Ви, друзі, бачите: боротися несила.
Якимись чарами вона мене сп'янила,
Зустрівся з нею я на лихо й на біду,—
І все-таки кінця тут хоч-не-хоч дійду.
Щоб розум, щоб розважні міркування,
Як серцю людському приречене кохання!

(До Селімени).

Так, так... Забуду все, усе пробачу вам,
Скажу, що досі ви жили таким життям,
В такім оточенні, де нам під юні роки
Неважко прищепить найгірші всі пороки,—
Аби ви згодились зо мною утекти
Від цеї марної людської суєти
В пустелю, в закуток, геть од забав фальшивих,
Для щастя світлого і радощів правдивих.
Лише наважтеся — і змієте ви враз
В моїй душі сліди усіх тяжких образ,
Вгамуєте людську неумоленну мстивість
І вернете мені любити вас можливість.

Селімена

В пустелю, в закуток сховатися мені?
Зректися втіх життя на життєвій весні?

Альсест

Коли серця горять огнем у нас єдиним,—
Навіщо втіхи нам, навіщо люди всі нам?
Ми рай спізнаємо на лоні самоти.

Селімена

Але ж у двадцять літ од світу утекти,
В далекій глушині верстати вдвох дорогу...
Ні, в мене мужності не вистачить до того!
Коли любов іще в грудях у вас горить,—
Я шлюбом згоджуюсь усе це довершить,
І може...

Альсест

Годі! Край! Не варті ви любові:
Це добре зрозумів я з вашої відмови.
Для мене ви й життя, і світ, і все були;
Як же в мені того, на жаль, ви не знайшли,—
Прощайте. Хай умре на спільний шлях надія,
Ганебні з радістю скидаю кайдани я.

ЯВА 8

Еліанта, Альсест, Філінт.

Альсест

(до Еліанти)

Ви, пані, маєте краси ясної чар
І дорогих чеснот високий, чистий дар;
Шукати кращої — була б то марна праця...
Дозвольте ж зберегти й надалі почуття ці
І вище ставити вас од усіх людей,
Але з'єднати нас не може Гіменей.
Не вартий я того, і на шляху земному
Дійти кінця мені судилося самому.
Та й що б я скласти вам у жертву нині зміг?
Те серце, що його тут піднято на сміх,
Непотріб, кинуту зрадливою рукою...

Еліанта

У цій турботі вас я, пане, заспокою:
Я другу вашому скажу слівце одно,
Якого потай він чекає вже давно,—
І ми з'єднаємо із ним серця і руки.

Філінт

За щастя це ладен піти б я і на муки.

Альсест

Нехай же стелиться вам радісне життя
У любій злагоді, без сліз і каяття.
А я — окривджений, осміяний жорстоко —
Піду, втікаючи від злоби, від порока,
У тихий закуток, як він на світі єсть,
Де правда ще живе і не зів'яла честь.

Філінт

Ми ж, пані, маємо його переконати,
Щоб нас не засудив він до такої втрати.

ЛІКАР МИМОВОЛІ

Комедія на три дії

Переклала Ірина Стешенко

ДІЙОВІ ОСОБИ

Жеронт — батько Люсінди.
Люсінда — дочка Жеронта.
Леандр — Люсіндин коханий.
Сганарель — чоловік Мартіни.
Мартіна — жінка Сганареля.
Добродій Робер — Сганарелів сусід.
Валер — слуга Жеронта.
Лука — Жаклінин чоловік.
Жаклі́на — мамка у Жеронта і жінка Луки.
Тібо — батько Перрена, Перрен — селяни.

ДІЯ ПЕРША

Сцена зображає ліс.

ЯВА 1

Сганарель, Мартіна входять сварячись.

Сганарель. Ні, кажу ж тобі: цього ніколи не буде! Я сказав — і край! Я тут господар.

Мартіна. А я тобі кажу, чуєш ти: я хочу, щоб ти жив так, як мені до вподоби. Я зовсім не для того вийшла за тебе заміж, щоб терпіти твої примхи.

Сганарель. Ой, яка ж це кара — мати жінку! Арістотель таки має рацію, коли каже, що жінка гірша за чорта!

Мартіна. Ти бач, який вчений обізвався, із своїм йолопом Арістотелем на додаток!

Сганарель. А щоб ти знала — вчений! Знайди-но мені ще такого дроворуба, щоб він тямив, як я, говорити так мудро про різні речі, щоб він прослужив шість років у славнозвісного лікаря і мало не з пелюшок знав напам'ять усю латинську граматику.

Мартіна. А бодай тебе чорти вхопили, дурню несосвітенний!

Сганарель. А бодай тебе чорти вхопили, стерво!

Мартіна. Хай буде проклята ота мить, коли надало мені сказати: «Так!»

Сганарель. Хай буде він проклятий, отой дурень нотар, що примусив мене підписати мою загибель!

Мартіна. Що тобі скаржитися! Та тобі слід би щохвилини складати подяку богові, що я вийшла за тебе заміж. Та хіба ж ти заслужив мати таку жінку, як я?

Сганарель. Що й казати — велика честь! Було мені чим похвалитися після нашої шлюбної ночі! Ех, сто

чортів! Не нагадуй мені про це ніколи. Я можу сказати таке...

Мартіна. Що? Що ти можеш сказати?

Сганарель. Годі про це! Досить уже й того, що ми знаємо те, що ми знаємо, і що тобі пощастило наскочити на мене.

Мартіна. Що це означає — пощастило наскочити на тебе? На чоловіка, що довів мене до лікарні, на розпусника, негідника, що гайнує і проїдає усе, що я маю!

Сганарель. Брешеш, частину пропиваю.

Мартіна. Тягне на продаж усе, що є у мене в господі!

Сганарель. Це зветься жити з свого господарства.

Мартіна. Витяг з-під мене навіть моє ліжко!

Сганарель. Раніше вставатимеш.

Мартіна. Напослідок ще й повиносив геть-чисто всі меблі з нашого дому!

Сганарель. Легше буде переїздити.

Мартіна. Від рання й до смеркання тільки те й робить, що грає та вихиляє.

Сганарель. А це, щоб не нудитися.

Мартіна. А я що маю робити з моєю сім'єю?

Сганарель. Все, що тобі заманеться.

Мартіна. В мене четверо сердешних маляток на руках...

Сганарель. Пусти їх додолу.

Мартіна. Вони щохвилини просять у мене хліба.

Сганарель. А ти почастуй їх різками. Коли я сам добре випив та добре попоїв, я хочу, щоб усі були вдоволені в моїй господі.

Мартіна. Ти що ж ото, п'янице, гадаєш, що так і триватиме завжди?

Сганарель. Помалу, помалу, жіночко, будьте такі ласкаві.

Мартіна. Що я терпітиму довіку твої грубощі й твоє гультяювання?

Сганарель. Не будьмо розпалятися, жіночко моя.

Мартіна. І що я незугарна навернути тебе на добрий розум?

Сганарель. Жіночко, ви ж знаєте, що терпець мені може увірватися, а руку я маю добрячу.

Мартіна. Начхала я на твої погрози!

Сганарель. Жіночко, у вас, мабуть, знову почала шкіра свербіти...

Мартіна. Я тобі покажу, що не боюсь я тебе анікришечки.

Сганарель. Дорога моя половинонько, вам таки кортить заробити від мене на горіхи.

Мартіна. Дуже я тебе злякалася!

Сганарель. Любонько моя, я вам намну вуха.

Мартіна. Ах ти ж, п'яниця!

Сганарель. Я вам полатаю спину.

Мартіна. Бурдюк з вином!

Сганарель. Я вас відлупцюю.

Мартіна. Мерзотник!

Сганарель. Я вас віддубашу.

Мартіна. Негідник, брехун, нахаба, дурисвіт, поганець, шахрай, шибеник, ледащо, волоцюга, вітрогон, махляр, грабіжник...

Сганарель. Ага-а! Вам таки закортіло? *(Бере палицю й б'є жінку).*

Мартіна *(кричить).* Ай! Ай! Ай! Ай!

Сганарель. Оце найкращий засіб вас угамувати.

ЯВА 2

Добродій Робер, Сганарель, Мартіна.

Добродій Робер. Ей, ей, ей! Що це? Яке паскудство! Сто чортів, який негідник! Так бити свою жінку!

Мартіна *(добродію Роберові).* А от я хочу, щоб він мене бив!

Добродій Робер. Ах, коли так, то я згоджуюсь на це від щирого серця.

Мартіна. Та й чого б ото я втручалася?

Добродій Робер. Пробачте.

Мартіна. Чи ж вам є до цього діло?

Добродій Робер. Ви маєте рацію.

Мартіна. Чи ти ба, який нахаба,— надумався заважати чоловікам бити своїх жінок!

Добродій Робер. Я зрікаюся моїх слів.

Мартіна. А вам що до того?

Добродій Робер. Анічогісінько.

Мартіна. Чи ж вам треба тицяти сюди вашого носа?

Добродій Робер. Ні.

Мартіна. Це не ваша справа.

Добродій Робер. Я не скажу більше ні слова.

Мартіна. Мені подобається, щоб мене били.

Добродій Робер. На здоров'ячко.

Мартіна. Не ваша хата — не ваша й витрата.

Добродій Робер. Так-так.

Мартіна. Та ви просто дурень, що встрявáєте туди, де вам немає ніякого діла. *(Дає йому ляпаса).*

Добродій Робер *(до Сганареля).* Куме, прошу пробачення від усього мого серця. Лупцюйте, бийте як слід вашу жінку, я ще й допоможу вам, як маєте охоту.

Сганарель. Ні, я не бажаю.

Добродій Робер. А! Це інша річ.

Сганарель. Схочу її бити, то й битиму, а не схочу — не битиму.

Добродій Робер. Чудово.

Сганарель. Це моя жінка, а не ваша.

Добродій Робер. Та звісно.

Сганарель. Ви наді мною не командир.

Добродій Робер. Атож.

Сганарель. Я не потребую вашої допомоги.

Добродій Робер. Ну, то як хочте...

Сганарель. І ви — зухвалець, бо втручаєтеся в чужі справи. Знайте, ще Ціцерон сказав: де двоє б'ються — третій не встрявай! *(Б'є добродія Робера й проганяє його).*

ЯВА 3

Сганарель, Мартіна.

Сганарель. Отак!.. Ну, жінко, мир. Давай-но руку.

Мартіна. Еге, після того, як ти полатав мені спину!

Сганарель. То дарма. Руку!

Мартіна. Не хочу.

Сганарель. Ну?

Мартіна. Ні.

Сганарель. Жіночко!

Мартіна. Нізащо.

Сганарель. Давай же руку, кажу.

Мартіна. І не подумаю.

Сганарель. Годі-бо! Годі, годі!

Мартіна. Ні. Я не хочу миритись.

Сганарель. Та це ж дрібниця! Ну ж бо, ну!

Мартіна. Відчепися.

Сганарель. Давай-но руку, кажу тобі.

Мартіна. Ти мені так допік...

Сганарель. Та годі-бо! Прошу в тебе пробачення. Прости мені і дай-но руку.

Мартіна. Прощаю. *(Набік).* Але я тобі цього не подарую.

Сганарель. Чи ти не зсунулася часом з глузду, що звертаєш на таке увагу! Адже ж такі дрібнички потрібні інколи в дружбі, як то кажуть: «За все гаразд, за все добре, що жінка маленька, він поб'є її й полає — вона веселенька...» — і п'ять чи там шість ударів палицею тільки зміцнюють почуття, якщо люди кохаються. Ну-ну, я йду в ліс і обіцяю тобі сьогодні добрячу сотню в'язок дровець.

ЯВА 4

Мартіна сама.

Мартіна. Іди, йди! Хай там як, а я зроду не забуду образи. Аж душа горить від бажання тобі всипати: я тобі відплачу за ці стусани! Я добре знаю, що кожна жінка завжди може помститися над чоловіком, але це кара надто делікатна для мого гультяя. Я хочу придумати щось інше, таке, щоб допекло йому як слід, і того ще буде замало за таку тяжку образу.

ЯВА 5

Валер, Лука, Мартіна.

Лука *(до Валера, не бачачи Мартіни).* Сто чортів! Та й мороку ж узяли ми на себе, ну його до дідька! Кат його знає, чим це все скінчиться.

Валер *(до Луки, не бачачи Мартіни).* Що ж поробиш, кумасю! Ми ж повинні коритися нашому господареві, а крім того, одужання його дочки, нашої господині, і нам пожиток. Адже ж і нам перепаде щось з весільного столу, а весілля відкладається через її хворобу. Орас — людина щедра, а її, то вже звісно, віддадуть йому, хоч вона і втьопалася в одного панича на ім'я Леандр. Ти ж добре знаєш: її батько нізащо не погоджується, щоб той був його зятем.

Мартіна *(стоячи осторонь, міркує вголос, думаючи, що вона сама).* Та невже ж я не прирозумію чогось, щоб таки помститися?

Лука *(до Валера)*. Та й що ото за нісенітницю забрав він собі в голову, коли вже вчені лікарі з своєю латиною і ті нічого не втнуть.

Валер *(до Луки)*. А часом трапляється, що пошукаєш добренько та й найдеш те, чого не знаходив досі, та ще й у себе ж таки під самісіньким боком...

Мартіна *(все ще думаючи, що вона сама)*. Так, я мушу над ним помститися, хоч би там що. Його стусани та духопелики лежать у мене на серці, не можу я ту кривду перетравити і... *(Наштовхується на Валера й Луку)*. Ах! Панове, прошу пробачення, я вас не помітила: голова в мене обертом іде від різних турбот.

Валер. Кожен має свої турботи. Ось і ми теж шукаємо те, що нам дуже хотілося б знайти.

Мартіна. А чи не могла б я стати вам у пригоді?

Валер. Можливо. Ми шукаємо тямущої людини, особливо лікаря, який взявся б вилікувати дочку нашого господаря, що тяжко занедужала,— їй раптом відібрало мову. Кілька лікарів чого тільки не робили, та ба — не допомогло нічого! Але часом трапляються люди, що володіють надзвичайними секретами, якимись особливими ліками, і їм частенько щастить досягти того, чого не змогли досягти інші. Ось саме такого лікаря ми й шукаємо.

Мартіна *(набік)*. Ах! Яку чудову нагоду посилає мені небо, щоб помститися над моїм гультяєм! *(Уголос)*. Ви натрапили саме на те, чого шукаєте; є в нас отут такий чоловік, ох і знаменитий же чоловік! На всьому світі ніхто краще за нього не лікує безнадійних хворих.

Валер. Ото-то-то! Скажіть, бога ради, де нам його знайти?

Мартіна. Ви знайдете його зараз тут ось, недалечко; він собі розважається, рубаючи дрова.

Лука. Лікар — і рубає дрова?

Валер. Розважається, збираючи цілющі трави, хотіли ви сказати.

Мартіна. Ні. Це чоловік не такий, як інші, і полюбляє таку роботу. Він дивак, у нього якісь химерні звички, і ви ніколи не догадаєтесь, хто він такий насправді. Вбирається він по-чудернацькому, часом прикидається неуком, приховує свої знання і більш за все боїться показати свої надзвичайні лікарські таланти, якими його обдарувало небо.

Валер. Дивна річ, усі видатні люди конче мають якісь свої примхи, якесь зернятко божевілля, що домішується до їхньої мудрості.

Мартіна. Божевілля цього чоловіка багато серйозніше, ніж здається; часом воно доходить до того, що йому кортить, щоб його добренько попобили, а ні, то нізащо не признається у своєму таланті. І я вас попереджаю: може статися й так, що ви нічогісінько не досягнете, що він не признається нізащо в тому, що він лікар; отож якщо йому залізе в голову така фантазія, візьміть дрючки та й бийте його, доки він не скаже правди. Отак ми робимо завжди, коли він нам буває потрібний.

Валер. Ну й дивне ж божевілля!

Мартіна. Авжеж. Але потім ви побачите, які він творить чудеса.

Валер. А як його звати?

Мартіна. Його звати Сганарель. Та його дуже легко впізнати. Це чоловік з великою чорною бородою, носить жабо і жовтий з зеленим одяг.

Лука. Жовтий з зеленим одяг! То це ж лікар для папуг!

Валер. Та чи ж він і справді такий знаменитий лікар, як ви говорите?

Мартіна. Аякже! Та цей лікар просто чудеса творить! Півроку тому від однієї жінки відмовилися всі лікарі; цілих шість годин її вважали мертвою і збиралися вже поховати, як хтось силоміць притяг до неї цього чоловіка, про якого ми оце говоримо. Як тільки він її побачив — відразу ж улив їй краплиночку чогось у рот, і в ту ж мить вона підвелася з постелі й почала прогулюватися по кімнаті, наче й не було нічого.

Лука. Ого!

Валер. То, мабуть, була краплина золота, розчиненого для пиття.

Мартіна. А що ж, дуже можливо. Ще й трьох тижнів не минуло, як один дванадцятилітній хлопчик впав униз із дзвіниці й розбив собі об брук і голову, і руки, і ноги. І знов же таки, тільки-но привели туди нашого чудодія, він відразу ж намастив йому все тіло якимось мастилом власного виготовлення, і хлопчина схопився в ту ж мить на рівні ноги та й побіг гратися у свинки.

Лука. Ого!

Валер. Мабуть, отой добродій якийсь лікар на всі руки.

Мартіна. Який може бути сумнів?

Лука. Їй-право, саме такого нам і треба. Ходімо ж мерщій його шукати.

Валер. Дуже вам дякуємо за вашу ласку!

Мартіна. Та глядіть же, не забудьте того, про що я вас попереджала.

Лука. Еге! Сто чортів! Ви вже покладіться на нас. Якщо діло стоїть тільки за стусанами, то можна спати спокійно.

Валер *(до Луки)*. Яке щастя, що ми її зустріли! Ох, у мене аж від серця відлягло.

ЯВА 6

Сганарель, Валер, Лука.

Сганарель *(співає за сценою)*. Ла, ла, ла.

Валер. Я чую — хтось співає й рубає дрова.

Сганарель *(виходить на сцену з пляшкою в руках, не помічаючи Валера й Луки)*. Ла, ла, ла... Їй-право, попрацював я досить, можна й винця хильнути. Час уже перевести дух. *(Зробивши кілька ковтків)*. Ех, та й солоно ж мені оці чортячі дрова прийшлися, ну їх до ката! *(Співає)*.

Які ж вони милесенькі,
Ой пляшечко гарнесенька,
Які ж вони милесенькі,
Твої буль-буль-буль-буль!
Та як було б славнесенько,
Щоб ти була повнесенька,
Щоб, пляшечко гарнесенька,
Ти вічно: буль-буль-буль!

Та ну його к лихій годині! На якого біса сумувати...

Валер *(стиха до Луки)*. Ось і він сам.

Лука *(стиха до Валера)*: Я думаю собі, що ваша правда, ми так і вперлися в нього носом.

Валер. А подивімося-но зблизька.

Сганарель *(обіймаючи пляшку)*. Ах! Моя ж ти, малесенька шельмочко, як я тебе люблю, мій малесенький шиночку! *(Співає. Помітивши Валера й Луку, що його роздивляються, стишує голос)*.

Та як... було б... славнесенько,
Щоб ти була...

(Бачачи, що його роздивляються ще ближче). Сто чортів! Чого їм треба, отим людям?

Валер *(до Луки).* Це він, напевне.

Лука *(до Валера).* Точнісінько такий, як нам про нього наторочили.

Сганарель ставить пляшку на землю; коли Валер нахиляється, щоб його привітати, Сганарелеві здається, що той хоче взяти пляшку, і він переставляє її на інший бік; Лука нахиляється, вклоняючись так само, як і Валер; Сганарель бере пляшку і притискає її до живота з різними жестами: між ними трьома відбувається мімічна сцена.

Сганарель *(набік).* Вони змовляються про щось, дивлячись на мене. Що ж у них на думці?

Валер. Добродію, чи не вас звати Сганарелем?

Сганарель. Га? Чого?

Валер. Я вас питаю, чи не вас звати Сганарелем?

Сганарель *(звертаючись до Валера, потім до Луки).* І так і ні, залежно від того, чого ви від нього хочете.

Валер. Ми хочемо віддати йому якнайбільшу пошану.

Сганарель. В такому разі це мене звати Сганарелем.

Валер. Добродію, ми в захваті, що зустрілися з вами. Нас напровадили до вас по те, чого ми шукаємо, і ми благаємо у вас допомоги, в якій ми маємо велику потребу.

Сганарель. Коли це щось таке, панове, на що мені стане снаги, то я до ваших послуг.

Валер. Добродію, це дуже гречно та мило з вашого боку. Але ж, добродію, будьте такі ласкаві, надіньте капелюха, бо сонце може накоїти вам лиха.

Лука. Добродію, накрийтеся капелюхом.

Сганарель *(набік).* Які церемонні люди! *(Надіває капелюха).*

Валер. Добродію, нехай вас не дивує, що ми прийшли до вас; славнозвісні особи завжди на видноті, а ми багато дечого прочули про ваш хист.

Сганарель. То правда, панове, що ніхто в світі не робить краще за мене в'язанок.

Валер. Ах, добродію...

Сганарель. Я не шкодую сил і в'яжу їх так, що ніхто й слова лихого про них не скаже.

Валер. Не в тому річ, добродію.

Сганарель. Так я ж і продаю їх по сто десять су за сотню.

Валер. Не будемо говорити про це, будь ласка.

Сганарель. Запевняю вас, що я не віддам їх за меншу ціну.

Валер. Добродію, ми все знаємо.

Сганарель. А коли ви все знаєте, то й знаєте, що я продаю їх за таку ціну.

Валер. Добродію, ви смієтеся...

Сганарель. Зовсім я не сміюся, але ціни не можу спустити.

Валер. Поговорім інакше, будьте ласкаві.

Сганарель. Ви, може, знайдете десь і дешевші, а проте в'язанка до в'язанки не приходиться, а щодо тих, які я роблю...

Валер. Ех, добродію, облишмо цю розмову!

Сганарель. Їй-право, я не спустив би ціни, коли б ви взяли і вдвоє більше.

Валер. Тьху!

Сганарель. Ні, як по совісті, ви таки дасте цю ціну. Я говорю з вами відверто, я не з тих, що правлять як за рідного батька.

Валер. Чи то ж потрібно, добродію, такій особі, як ви, бавитися таким грубим прикиданням, принижувати себе такими розмовами? Чи ж личить такому вченому, такому славнозвісному лікареві, як ви, вдаватися до переодягання й приховувати свої чудові таланти?

Сганарель *(набік)*. Він божевільний.

Валер. Бога ради, добродію, не крийтеся від нас.

Сганарель. Як то?

Лука. Все це блазенство ні до чого; ми добре знаємо те, що знаємо.

Сганарель. Що ж саме? Що ви хочете сказати? За кого ви мене маєте?

Валер. За того, хто ви є,— за видатного лікаря.

Сганарель. Самі ви лікар, а я зовсім не лікар і ніколи ним не був.

Валер *(стиха)*. Починаються його божевільні вибрики. *(Вголос)*. Добродію, прошу вас, не заперечуйте більше нічого і, будь ласка, не змушуйте нас вдаватися до таких прикрих крайніх заходів.

Сганарель. До чого ж то?

Валер. До певних гострих вчинків, які нас дуже засмутили б.

Сганарель. Під три чорти! Та вдавайтеся ви до чого вам заманеться, а я не лікар і не знаю, чого вам від мене треба.

Валер *(стиха)*. Бачу я, що доведеться-таки вдатися до того засобу. *(Вголос)*. Добродію, прошу вас іще раз, признайтеся, хто ви є.

Лука. Ет, до дідька в зуби! Та годі-бо вам язиком горох товкти, признайтеся навпрямки, що ви лікар.

Сганарель *(набік)*. Вони мене доводять до нестями.

Валер. Навіщо заперечувати те, що всім відомо?

Лука. Та й чого б ото воловодити? На біса воно вам здалося?

Сганарель. Панове, одним словом, а чи двома тисячами слів, я вам кажу, що я зовсім не лікар.

Валер. Ви не лікар?

Сганарель. Ні.

Лука. То ви не лікар?

Сганарель. Ні, кажу ж я вам.

Валер. Ну, коли ви цього так хочете, доведеться-таки вас вдовольнити.

Вони беруть палиці й починають його бити.

Сганарель. Ай! Ай! Ай!.. Панове, я — все, чого ви хочете.

Валер. Навіщо ж, добродію, ви примушуєте нас вдаватися до насильства?

Лука. І якого біса ви примушуєте нас завдавати собі клопоту — всипати вам прочухана?

Валер. Запевняю вас, що мені дуже прикро.

Лука. Щоб я луснув, і мені ніяк не до смаку.

Сганарель. Це що за чортовиння? Схаменіться, панове! Чи ви жартуєте, чи вам обом і справді приверзлося, що я лікар?

Валер. Як! Ви все ще не хочете признатися, все ще відрікаєтеся від того, що ви лікар?

Сганарель. Та я зроду ним не був!

Лука. То це нам набрехали, що ви лікар?

Сганарель. Атож, бодай мене чума вдавила!

Вони знову починають його бити.

Ай! Ай! Добре вже! Гаразд, панове, раз ви цього хочете, я лікар, лікар, ще й аптекар на додаток, якщо це вам до

вподоби. Я краще на все погоджуся, ніж дам себе занапастити.

Валер. Ах! Оце чудово, добродію! Я дуже радий, що ви взялися за розум.

Лука. Аж серце радіє, коли ви отак говорите.

Валер. Прошу у вас пробачення від щирого серця.

Лука. Прошу вибачити, що ми повелися з вами так брутально.

Сганарель *(набік)*. Оце так! Чи, може, я помиляюся? Може, я й сам того не помітив, як зробився лікарем?

Валер. Добродію, ви не пошкодуєте, що звірилися нам, і побачите, що будете задоволені з цього.

Сганарель. Але скажіть мені, панове, чи не помиляєтеся ви самі? Чи справді я таки лікар?

Лука. Атож, бодай мені очі повилазили!

Сганарель. Справді?

Валер. Авжеж.

Сганарель. А нехай мене чорти візьмуть, коли я це знав!

Валер. Як то! Та ви ж найбільш тямущий лікар на світі!

Сганарель. Ого!

Лука. Лікар, що вилікував не знати скільки хворих.

Сганарель. Хай бог милує!

Валер. Жінку вважали мертвою цілих шість годин, її вже збиралися поховати, а ви дали їй краплинку чогось, і вона ожила й почала ходити по кімнаті.

Сганарель. Сто чортів!

Лука. Хлопчик, що мав дванадцять років, гепнувся з дзвіниці і розбив собі голову, ноги та руки, а ви кат його зна яким мастилом поставили його на ноги, і він побіг собі гратися у свинки.

Сганарель. Отуди к бісу!

Валер. Добродію, ви будете з нас задоволені і одержите скільки схочете, якщо підете з нами.

Сганарель. Я одержу стільки, скільки схочу?

Валер. Так.

Сганарель. О! Коли так, то я лікар, нема що й казати. Я зовсім це забув, але тепер я вже собі пригадую. То в чім же річ? Куди треба йти?

Валер. Ми вас проведемо. Річ у тім, що треба відвідати хвору дівчину, якій відібрало мову.

Сганарель. Їй-богу, я її не відбирав.

Валер *(стиха до Луки)*. Він любить пожартувати. *(До Сганареля)*. Ходімо ж, добродію.

Сганарель. Без лікарського вбрання?

Валер. Ми добудемо все, що треба.

Сганарель *(подаючи пляшку Валерові)*. Тримайте оце, тут я зберігаю мої мікстури. *(Потім, обертаючись до Луки, плює)*. А ви розітріть ногою, за приписом лікаря.

Лука. А бий мене сила божа! Ну, та й подобається ж мені цей лікар! Я так собі думаю, що йому пощастить, бо він, ніврокуйому, добрий штукар!

ДІЯ ДРУГА

Сцена зображає кімнату в господі Жеронта.

ЯВА 1

Жеронт, Валер, Лука, Жакліна.

Валер. Так, пане, я гадаю, що ви будете вдоволені; ми привели до вас найславетнішого лікаря в світі.

Лука. Ох! Побий мене грім! Такому письменному й книжки в руки, а всі інші не годні йому навіть черевика розв'язати.

Валер. Це людина, що має чудодійну силу зціляти найтяжчі недуги.

Лука. Що вигоїв навіть померлих.

Валер. Він дещо химерний, я вже вам про те казав, а часом він на мить втрачає свій розум, і тоді вже здається не тим, що він є.

Лука. Атож, він любить пожартувати, а іншим разом можна подумати, що в нього, пробачте на слові, в голові немає якоїсь клепки.

Валер. А проте він такий уже мудрий! І говорить частенько вельми по-вченому.

Лука. Коли такий вітер на нього війне, він, можна сказати, так і чеше, так і чеше, наче з книжки читає.

Валер. Слава про нього вже докотилася й сюди, і всі недужі кинулися до нього.

Жеронт. А мені ж так кортить його побачити! Приведіть його мерщій сюди.

Валер. Я йду по нього.

ЯВА 2

Жеронт, Жакліна, Лука.

Жакліна. Їй-право, пане, і цей буде не кращий за інших. Як на мене, то вийде оте ж самісіньке, а найкращі ліки, що їх можна приписати вашій дочці, це, по-моєму, вродливий та добрий чоловік, що припав би їй до душі.

Жеронт. Чи ти ба! Мамко, душко моя, ви втручаєтеся не в своє діло.

Лука. Мовчіть, господинечко Жакліно, не тицяйте носа до чужого проса.

Жакліна. А я вам кажу і повторюю, що всі оті лікарі тільки на те й здатні, щоб товкти воду в ступі. Вашій дочці не ревінь і не олександрійський лист потрібні, а чоловік — це такий пластир, що лікує всі дівочі хвороби.

Жеронт. Та хто ж її тепер таку візьме? А коли я хотів віддати її заміж, хіба ж вона не затялася?

Жакліна. Авжеж! Ви ж хотіли нав'язати їй осоружного чоловіка. А чого ж не віддали її за пана Леандра, що так запав їй у серце? Тоді б вона відразу вам скорилася. Та я ладна побитись об заклад, що він узяв би її й такою, яка вона є, аби ви тільки схотіли її йому віддати.

Жеронт. Цей Леандр — не те, що їй треба; він не такий багатий, як отой другий!

Жакліна. Він має заможного дядька і дістане спадщину по ньому.

Жеронт. Всі оті майбутні достатки — це байки. Краще синиця в жмені, ніж журавель у небі; розраховувати на достатки, що їх хтось для вас зберігає,— річ дуже ризикована, недовго й облизня вспіймати. Смерть не завжди прислухається до бажань та прохань панів спадкоємців; можна й зуби покласти на полицю, доки, на хороше життя сподіваючись, дочекаєшся нарешті чиєїсь смерті.

Жакліна. А я собі знаю те, що знаю: кажуть, в заміжжі, як і в усьому іншому, щастя набагато переважає багатство. А проте в батьків та в матерів є клятий звичай питати завжди: «Що він має?» та «Що вона має?» Отож кум П'єр і віддав свою дочку Сімонетту за гладкого Тома, бо той мав більший виноградник, ніж молодий Робен, в якого вона закохалася, і сердешне дівчатко пожовкло від

того, як айва, і відтоді зовсім змарніло. Це вам чудовий приклад, пане. Адже то єдина радість на цьому світі! Та я за доброго чоловіка для моєї дочки, що припав би їй до серця, залюбки віддала б прибутки з усієї Боси!

Жеронт. Сто чортів! Пані мамко, ви надто багато базікаєте! Замкніть рота, прошу вас; не слід вам так хвилюватися, щоб часом молоко у вас не зіпсувалося.

Лука *(з кожною фразою, яку промовляє, б'є Жеронта по плечі)*. Замовкни! Прикуси язика, нахабо! Дуже панові твої балачки потрібні, він і сам тямить, що йому робити. Твоє діло — дитину годувати, а не теревені правити. Наш пан — батько своїй дочці; він — людина добра і розуму має вдосталь, щоб знати, чого їй треба, а чого не треба.

Жеронт. Помалу! Гей ти! Помалу, чуєш!

Лука *(знову ляскаючи Жеронта по плечі)*. Пане, я хочу її приборкати та на добрий розум наставити, щоб вона знала, як повинна вас шанувати.

Жеронт. Добре, добре! Але рукам волі не давай!

ЯВА 3

Валер, Сганарель, Жеронт, Лука, Жакліна.

Валер. Пане, приготуйтеся. Ось і наш лікар.

Жеронт *(до Сганареля)*. Добродію, я в захваті, що бачу вас у себе; ми маємо до вас дуже пильну справу.

Сганарель *(у лікарському вбранні, в перебільшено гостроверхому капелюсі)*. Гіппократ каже... щоб ми наділи наші капелюхи.

Жеронт. Це каже Гіппократ?

Сганарель. Атож.

Жеронт. А в якому ж розділі, скажіть, будь ласка?

Сганарель. В розділі... про капелюхи.

Жеронт. Ну, коли Гіппократ так каже, то так і зробимо.

Сганарель. Пане лікарю, довідавшися про дуже дивні речі...

Жеронт. Кому ви це говорите, бога ради?

Сганарель. Вам.

Жеронт. Я не лікар.

Сганарель. Ви не лікар?

Жеронт. Ні, таки не лікар.

Сганарель. Справді?

Жеронт. Справді.

Сганарель бере палицю і б'є Жеронта.

Ай! Ай! Ай!

Сганарель. Тепер ви вже лікар; я теж зроду не мав іншого диплома.

Жеронт *(до Валера)*. Якого це диявола ви привели до мене?

Валер. Я ж вас попереджав, що цей лікар — жартівник.

Жеронт. Еге ж. Але хай іде до дідька в зуби із своїми дурними жартами.

Лука. Не звертайте уваги, пане, це він жартує, щоб посміятися.

Жеронт. Такі смішки мені не до смаку.

Сганарель. Добродію, прошу мені пробачити вільне поводження, що я собі дозволив...

Жеронт. Добродію, я до ваших послуг.

Сганарель. Мені дуже прикро...

Жеронт. Пусте.

Сганарель. Ці удари палицею...

Жеронт. То не вчинило шкоди.

Сганарель. ...якими я мав честь почастувати вашу особу...

Жеронт. Не будемо більше про це говорити. Добродію, моя дочка заслабла на дивну хворобу...

Сганарель. Я тішуся, добродію, що донечка ваша має в мені потребу, і я бажав би від щирого серця, щоб і ви також мали в мені потребу,— ви і вся ваша родина, щоб я міг довести вам, що я з дорогою душею ладен повсякчас вам служити.

Жеронт. Я вам дуже вдячний за такі почуття.

Сганарель. Запевняю вас, що я говорю це від щирого серця.

Жеронт. Це для мене завелика честь.

Сганарель. Як звати вашу дочку?

Жеронт. Люсінда.

Сганарель. Люсінда! Ах! Яке чудове ім'я для лікування. Люсінда!

Жеронт. Піду подивлюся, що вона там робить.

Сганарель. А хто оця пухкенька жіночка?

Жеронт. Це мамка моєї дитини.

ЯВА 4

Сганарель, Жакліна, Лука.

Сганарель *(набік)*. Сто чортів! Та це ж розкіш, а не молодичка! *(Вголос)*. Ах, мамко-годівнице, чарівна годівнице, вся моя медицина — найпокірливіша раба ваших привабливих годувальних якостей! О, як би я хотів бути отим щасливим немовлятком, що ссе молоко з ваших спокусливих грудей! *(Кладе руку їй на груди)*. Всі мої ліки, всі мої знання, всі мої здібності — до ваших послуг, і...

Лука. З вашого дозволу, пане лікарю, не чіпайте моєї жінки, будьте ласкаві.

Сганарель. Як! Це ваша жінка?

Лука. Атож.

Сганарель. А я цього й не знав, їй-право! Я радію з вашого взаємного кохання. *(Удає, немов хоче поцілувати Луку, а цілує мамку)*.

Лука *(відтягаючи Сганареля й стаючи між ним і своєю жінкою)*. Помалу, помалу, будь ласка!

Сганарель. Запевняю вас, я в захваті, що з вас така прекрасна пара. Вітаю її з тим, що вона має такого чоловіка, як ви, а вас вітаю з тим, що ви маєте жінку таку вродливу, таку розумну й таку розкішну, як вона. *(Удаючи знову, немов хоче поцілувати Луку, що простягає до нього руки, він пролазить у того попід руками і знов цілує мамку)*.

Лука *(відтягаючи його знову)*. Ет, чортяка! А чи не можна без цих ніжностей, якщо ваша ласка?

Сганарель. Та хіба ж ви не хочете, щоб і я разом з вами потішився таким щасливим союзом?

Лука. Зі мною — скільки вам заманеться, але з моєю жінкою покиньте це милуваннячко та цілуваннячко!

Сганарель. Мене однаково зворушує щастя вас обох. І якщо я цілую вас, щоб виявити вам мою радість, то я цілую і її, щоб виявити і їй те ж саме. *(Продовжує ту ж саму гру)*.

Лука *(відтягаючи його втретє)*. А! До дідька в зуби! Пане лікарю, та покиньте-бо жартувати!

ЯВА 5

Жеронт, Сганарель, Лука, Жакліна.

Жеронт. Добродію, зараз сюди приведуть мою дочку.

Сганарель. Я чекаю на неї, добродію, разом з усією медициною.

Жеронт. Де ж вона?

Сганарель *(показуючи на своє чоло)*. Отут.

Жеронт. Чудово!

Сганарель. Але мене цікавить уся ваша родина... я ще повинен скуштувати трошки молока вашої мамки та оглянути її груди. *(Підходить до Жакліни)*.

Лука *(відтягаючи його так, що він робить пірует)*. Помалу, помалу! Обійдеться без цього.

Сганарель. Це обов'язок лікаря — оглядати соски мамок.

Лука. Чи ти ба, знайшов собі обов'язок!.. Ні вже, будь ласка...

Сганарель. Та як ти смієш ставати лікареві на заваді? Геть звідси!

Лука. Овва! Так я й послухався!

Сганарель *(дивлячись на нього скоса)*. Я нажену на тебе пропасницю!

Жакліна *(відтягаючи Луку за руку так, що він теж робить пірует)*. Забирайся звідси! Що я — маленька, чи що? Не зумію дати відкоша, якщо він почне робити щось таке, чого не слід?

Лука. Я не хочу, щоб він тебе мацав.

Сганарель. Гляньте-но! Мужлай, а туди ж — ревнувати надумався!

Жеронт. Ось моя дочка.

ЯВА 6

Люсінда, Жеронт, Сганарель, Валер, Лука, Жакліна.

Сганарель. То це хвора?

Жеронт. Так. Це моя єдина дочка, і я буду найнещасніший у світі, якщо вона помре.

Снагарель. Хай бог милує! Вона цього не зробить. Без припису лікаря їй не можна вмерти.

Жеронт. Дайте стільця.

Сганарель *(сідаючи між Жеронтом і Люсіндою)*. А хвора, нівроку їй, ласий шматочок, і я певний, що вона припаде до смаку кожному здоровому чоловікові.

Жеронт. Ви її розсмішили, добродію.

Сганарель. Дуже добре; якщо лікар може розсмішити хвору — це найкраща ознака. *(До Люсінди)*. Ну! То в чому ж річ? Що з вами? Де вам болить?

Люсінда *(підносячи руку до рота, до голови й до підборіддя)*. Хан, хі, хон, хан.

Сганарель. Ге! Що ви там кажете?

Люсінда *(продовжує робити ті ж самі жести)*. Хан, хі, хон, хан, хан, хі, хон.

Сганарель. Що?

Люсінда. Хан, хі, хон.

Сганарель. Хан, хі, хон, хан, ха. Ні біса не розумію. Верзе казна-що!

Жеронт. Добродію, та це ж і є її хвороба. Вона оніміла, і досі ніхто не може з'ясувати причину, а тим часом через це лихо довелося відкласти її весілля.

Сганарель. А чому?

Жеронт. Бо той, за кого вона має віддатися, хоче почекати її одужання, а тоді вже брати з нею шлюб.

Сганарель. Та хто ж він, отой йолоп, що не хоче, щоб його жінка була німою? Ех, коли б то господь послав і моїй таку хворобу! Зроду-віку не став би я її лікувати.

Жеронт. А ми, добродію, просимо вас докласти всіх зусиль, щоб визволити дочку мою з цієї напасті.

Сганарель. О, не турбуйтесь! Скажіть-но мені, чи ця недуга дуже її мучить?

Жеронт. Так, добродію.

Сганарель. То й краще. А що, їй часом дуже болить?

Жеронт. Дуже.

Сганарель. Чудово! А чи ходить вона... знаєте... в одне місце?

Жеронт. Так.

Сганарель. Багато?

Жеронт. Цього я не знаю.

Сганарель. А гущина речовини доброї якості?

Жеронт. Я не розуміюся на таких речах.

Сганарель *(до Люсінди)*. Дайте мені вашу руку. *(До Жеронта)*. Так, так, пульс показує, що дочка ваша німа.

Жеронт. Аякже, добродію, та це ж і є її недуга, ви виявили її відразу.

Сганарель. Ще б пак!

Жакліна. Дивіться-но, як він скоро відгадав її недугу!

Сганарель. Ми, видатні лікарі, відразу розуміємо, в чому саме справа. Який-небудь невіглас, звісно, зава-

гався б та й почав би вам торочити: оце — те-то, а оце — те-то; а я з першого ж погляду осягаю розумом суть справи і заявляю вам, що ваша дочка німа.

Жеронт. Так-то воно так, проте я дуже хотів би, щоб ви мені пояснили, з чого ж постає ця недуга?

Сганарель. Нічого немає легшого! Це постає з того, що їй відібрало мову.

Жеронт. Чудово, але причина? Скажіть мені, будьте ласкаві, яка ж причина того, що їй відібрало мову?

Сганарель. Всі наші найславетніші вчені скажуть вам, що це — наслідок утруднення орудувати язиком.

Жеронт. А ваша особиста думка щодо цього утруднення орудувати язиком?

Сганарель. Арістотель каже щодо цього... багато гарних речей.

Жеронт. Та, мабуть.

Сганарель. О, то була велика людина!

Жеронт. Безперечно.

Сганарель. Справді велика людина; *(піднімаючи вгору руку)* людина, що була вища від мене ось на стільки. Отже, вертаючись до нашого обмірковування, я стверджую, що до цього утруднення орудувати язиком спричинилися певні соки, що їх ми, вчені, звемо шкідливими соками, тобто... шкідливими соками; а через те що гази, які формуються під впливом випарів, що утворюються у сфері хвороб, доходячи... так би мовити... до... Ви розумієте по-латинському?

Жеронт. Не розумію ані словечка.

Сганарель *(схоплюючись)*. То ви не розумієте по-латинському?

Жеронт. Ні.

Сганарель *(з запалом)*. Cabricias arci thuram, catalamus, singulariter, nominativo, haec musa, муза bonus, bona, bonum. Deus sanctus, estne oratio latinas? Etiam, так. Quare, чому? Quia substantivo et adjectivum concordat in generi, numerum et casus.

Жеронт. Ах, чому я не вчився!

Жакліна. Ох, та й розуму ж у нього — сила!

Лука. Атож, такий уже мудрий-премудрий, що нічого й не второпаєш!

Сганарель. Отже, коли ці гази, про які я вам розповідаю, проходять з лівого боку, де міститься печінка, у правий бік, де міститься серце, то трапляється, що легеня, яку ми звемо по-латинському armyan, сполучаючись

із мозком, який ми називаємо по-грецькому nasmus, за допомогою порожнистої вени, яку ми звемо по-давньоєврейському cubile, зустрічається на своєму шляху з вищезазначеними газами, що наповнюють черевні порожнини лопаток, і через те, що вищезазначені гази...— будь ласка, прислухайтеся добре до того, що я вам пояснюю,— і через те, що вищезазначені гази до певної міри шкідливі... Слухайте ж добре, заклинаю вас.

Жеронт. Аякже, якже.

Сганарель. До певної міри шкідливі з причини... Будьте уважні, прошу вас.

Жеронт. Я уважний.

Сганарель. З причини їдкості соків, які збираються в западині діафрагми, то трапляється, що ці гази... Ossabandus, nequeis, nequer, potarinum, quipsa milus. Оце, власне кажучи, й спричинилося до того, що донечка ваша оніміла.

Жакліна. Ах, так і шкварить, так і шкварить! Ну й чолов'яга!

Лука. Чом я не такий язикатий!

Жеронт. Ви пречудово все пояснили, це безперечно. Лише єдина річ мене вразила — це щодо місця печінки та серця. Мені здається, що ви їх розміщуєте не так, як є насправді; адже ж серце в нас із лівого боку, а печінка — з правого.

Сганарель. Атож, колись це було саме так, але ми все те змінили, і медицина вдається тепер до нових методів.

Жеронт. А я того й не знав; прошу вибачити мені моє неуцтво.

Сганарель. Це пусте! Ви зовсім і не повинні бути таким же вченим, як ми.

Жеронт. Звичайно. Але, добродію, як ви гадаєте, що ж треба робити проти цієї недуги?

Сганарель. Що, я гадаю, треба робити?

Жеронт. Еге ж.

Сганарель. Моя думка така: покласти хвору знов у ліжко й лікувати, даючи їй якнайбільше хліба, вмоченого в вині.

Жеронт. А навіщо це, добродію?

Сганарель. На те, що вино та хліб, змішані докупи, набувають такої симпатичної властивості, яка примушує говорити. Хіба ж ви не знаєте, що папуг тільки тим

і годують і що вони завдяки такій поживі навчаються говорити?

Жеронт. Атож. Ах, та й видатний же чоловік! Мерщій давайте хліба й вина!

Сганарель. Я зайду ще ввечері подивитися, в якому вона буде стані.

ЯВА 7

Жеронт, Сганарель, Жакліна.

Сганарель *(до Жакліни)*. Постривайте, ви! *(До Жеронта)*. Пане, ось вашій мамці не завадило б приписати сякі-такі легенькі ліки.

Жакліна. Кому? Мені? Та я ж здорова-здоровісінька.

Сганарель. Тим гірше, мамко, тим гірше. Саме отакий надмір здоров'я вельми небезпечний, і було б незле зробити вам невеличке приємне кровопусканнячко, поставити вам невеличкий клістирчик делікатненький.

Жеронт. Але ж, добродію, не збагну я ніяк цієї методи. Навіщо ж пускати кров, коли людина не має ніякої хвороби?

Сганарель. То дарма, це метода дуже корисна, і, як п'ють заздалегідь, щоб запобігти спразі, так і кров треба пускати для того, щоб запобігти хворобі.

Жакліна *(виходячи)*. Красненько дякую! Не хочу я, щоб з мого тіла робили аптечну крамницю.

Сганарель. Ви опираєтесь лікуванню, але ми доберемо способу переконати вас і навести вас на розум.

ЯВА 8

Жеронт, Сганарель.

Сганарель. На все вам добре.

Жеронт. Почекайте хвилинку, будь ласка.

Сганарель. Що ви хочете робити?

Жеронт. Дати вам грошей, добродію.

Сганарель *(простягаючи руку взаду, тимчасом як Жеронт розкриває свого гаманця)*. Я не візьму їх, добродію.

Жеронт. Добродію...

Сганарель. Нізащо!

Жеронт. Одну хвилиночку...

Сганарель. В жодному разі.

Жеронт. Будьте такі ласкаві.

Сганарель. Ви жартуєте.

Жеронт. Та тут нема про що говорити!

Сганарель. Ні, зроду-звіку!

Жеронт. Ну ж бо!

Сганарель. Я лікую не задля грошей.

Жеронт. Я вірю.

Сганарель *(після того, як узяв гроші)*. Тут добрий шмат грошей?

Жеронт. Так, добродію.

Сганарель. Я не користолюбний лікар.

Жеронт. Я це добре знаю.

Сганарель. Інтерес ніколи не керує моїми вчинками.

Жеронт. Я й гадки такої не мав.

Сганарель *(сам, роздивляючись гроші, які він одержав)*. Їй-право, непогано, аби тільки...

ЯВА 9

Леандр, Сганарель.

Леандр. Добродію, я вже давно на вас чекаю... Я прийшов сюди благати у вас допомоги.

Сганарель *(мацає йому пульс)*. Пульс у вас таки дуже поганий.

Леандр. Та я не хворий, добродію, і зовсім не за цим ділом до вас прийшов.

Сганарель. А якщо ви не хворі, то якого ж дідька ви не кажете цього відразу?

Леандр. Не в тім річ... Я вам розповім про все двома словами: моє ім'я Леандр, я кохаю Люсінду, яку ви щойно відвідали, але батько її ставиться до мене дуже неприхильно, і я ніяк не можу до неї доступитися, тож я насмілююсь прохати вас стати в пригоді моєму коханню і допомогти мені виконати одну хитру штуку, яку я замислив, щоб мати змогу сказати Люсінді два слова, від яких залежатимуть цілком і моє щастя, і моє життя.

Сганарель. Та за кого ви мене маєте? Як? Ви насмілюєтеся звертатись до мене з проханням допомагати вам у ваших любовних пригодах, насмілюєтеся принижувати гідність лікаря такими пропозиціями?

Леандр. Добродію, не здіймайте галасу!

Сганарель *(відпихаючи його)*. А я таки здійматиму. Ви зухвалець!

Леандр. Ах, добродію, тихше...

Сганарель. Недоумкуватий!

Леандр. Бога ради!

Сганарель. Я вас навчу, як треба поводитися з пристойними особами! Не на такого наскочили! Це нечуване нахабство...

Леандр *(дістаючи гаманця)*. Добродію...

Сганарель. Вимагати, щоб я взявся за... *(Беручи гаманця)*. Я, звісно, не про вас кажу, бо ви порядна людина, і я буду щасливий стати вам у пригоді. Проте є такі нахаби на світі, які вважають людей зовсім не за те, що вони є, і, мушу признатися вам, мене це обурює.

Леандр. Даруйте мені, добродію, що я дозволив собі таке вільне поводження...

Сганарель. Пусте! В чому ж річ?

Леандр. Ну, то знайте ж, добродію, що недуга, яку ви хочете зцілити,— це удавана недуга. Без кінця й краю думали про неї лікарі й гадали і, врешті, склали її хто — на розлад мозку, хто — шлунка, хто — селезінки, а хто — печінки, а справжня причина її — кохання, і Люсінда придумала цю недугу лише для того, щоб уникнути шлюбу, до якого її хотіли приневолити. Але ходімо звідси: не треба, щоб нас бачили разом; я розповім вам дорогою, якої послуги я від вас чекаю.

Сганарель. Ходімо, добродію. Ви збудили в моїй душі якесь незбагненне співчуття до вашого кохання, і хай гине хоч і вся моя медицина, але хвора або помре, або буде ваша!

ДІЯ ТРЕТЯ

Сцена зображає місцевість у сусідстві з будинком Жеронта.

ЯВА 1

Леандр, Сганарель.

Леандр. Здається, аптекар з мене хоч куди! А що батько її дуже рідко мене бачив, то цієї зміни вбрання та перуки, мабуть, буде досить, щоб йому й на думку не спало, хто я.

Сганарель. Авжеж.

Леандр. Тепер мені б тільки вивчити п'ять чи шість якнаймудріших медичних термінів, щоб прикрасити мою

мову, і ніхто не скаже, що я не вчений.

Сганарель. Годі-бо вам, годі! Все це непотрібне: досить і самого вбрання, а слів і я знаю не більше за вас.

Леандр. Як то?

Сганарель. А нехай мене чорти візьмуть, коли я хоч що-небудь тямлю в медицині! Ви людина порядна, і я можу звіритися на вас, як ви звірилися на мене.

Леандр. Як? То ви насправді не...

Сганарель. Ні, кажу ж вам! Вони зробили мене лікарем проти моєї волі. Я зроду й не сподівався стати таким ученим, та й уся моя наука вилами по воді писана. От тільки не доберу я ніяк, звідки в них ота бредня взялася; але коли я побачив, що вони будь-що домагаються, щоб я таки був лікарем, то я й вирішив ним зробитися, полишивши це на їхній совісті. І далася ж усім ота фантазія! Ви навіть уявити собі не можете, як усі, наче посатаніли, хочуть вбачати в мені вчену людину. До мене приходять з усіх усюд, і якщо й далі так буде, то я зовсім не від того, щоб цілісіньке життя моє держатися медицини. Я вважаю, що це ремесло з усіх найкраще, бо чи зробиш ти добре, чи зробиш ти зле — тобі однаково за те заплатять. А коли б часом і не пощастило,— байдуже! — і за погану роботу ніхто не дасть по потилиці, і нам дозволено орудувати матеріалом так, як нам заманеться. Швець, шиючи черевики, не сміє зіпсувати й клаптика шкіри, не відшкодувавши збитків, а тут можна зіпсувати людину, і це не коштуватиме нічого. Прогріхи чи помилки ніколи не ставляться нам за провину,— адже ж завжди винен той, хто вмирає. А найкраще в нашій професії — це найбільша в світі сумирність і скромність померлих; не було ще такого випадку, щоб вони поскаржилися на лікаря, який загнав їх на той світ.

Леандр. Це правда, померлі дуже делікатні люди з цього погляду.

Сганарель *(помітивши людей, що йдуть до нього)*. Он, здається, йдуть до мене на пораду. *(До Леандра)*. Ідіть же почекайте мене коло будинку вашої коханої.

ЯВА 2

Тібо, Перрен, Сганарель.

Тібо. Пане, ми прийшли до вас, мій син Перрен і я.

Сганарель. А в чім річ?

Тібо. Його бідолашна мати — її звати Пареттою — хвора лежить, ось уже півроку не підводиться з постелі.

Сганарель *(простягаючи руку, щоб одержати гроші)*. Чого ж ви від мене хочете?

Тібо. Ми хотіли б, паночку, щоб ви дали нам якого зілля її полікувати.

Сганарель. Треба спершу виявити, на що вона нездужає.

Тібо. Вона нездужає на водяну хворобу, пане.

Сганарель. На водяну хворобу?

Тібо. Атож; вона вся аж розпухла, і кажуть, що в неї сила-силенна вогкості в тілі, а її печінка, її живіт чи селезінка, чи як ви там їх звете, замість того щоб виробляти кров, виробляють тільки воду. А через день її тіпає пропасниця, ще й неміч у неї, і біль у суглобах. У горлянці в неї булькотить так страшенно, що от-от її задушить; а часом і пароки їй забиває, і корчі беруть, то ми так собі думаємо, що вона вже конає. В нас на селі є аптекар, з дозволу сказати, то він чого їй тільки не давав; понад дванадцять добрих екю витратив я вже на оті клістири, пробачте на слові, на оті мастила, що їй давали їх приймати, на оті інфекції з гіацинтів та на всякі там серцеві настоянки. Та все це, як то кажуть, ні богові свічка, ні чортові ладан! Він хотів був дати їй ще якогось зілля, що зветься блювотне вино, та я, правду кажучи, побоявся, щоб не вирядило воно її зовсім на той світ, бо, кажуть, оті славнозвісні лікарі занапастили тим способом не знати скільки люду.

Сганарель *(все ще простягаючи руку)*. Ближче до справи, друже мій, ближче до справи.

Тібо. Та справа ж у тім, паночку, що ми прийшли просити вас сказати нам, що ж його робити.

Сганарель. Нічого не второпаю, що ви говорите.

Перрен. Пане, моя мати нездужає, і ось оце ми принесли вам два екю, щоб ви дали нам яких-небудь ліків.

Сганарель. А-а! От вас я розумію. Оцей хлопець говорить ясно і висловлюється як слід. Ви кажете, що ваша мати слабує на гідрофізію, тобто водянку, що в неї розпухло все тіло; що в неї пропасниця, ще й ноги болять, що їй часом буває млосно, що в неї бувають конвульсії, тобто що вона зомліває.

Перрен. Еге ж! Так, пане, саме так.

Сганарель. Ваші слова зрозумів я відразу. А ваш батько, той сам не тямить, що він говорить. Виходить, ви просите в мене ліків?

Перрен. Атож, пане.

Сганарель. Ліків, щоб її вилікувати.

Перрен. А звісно, думалося так, пане.

Сганарель. Маєте — ось шматок сиру; дайте їй, нехай вона його з'їсть.

Перрен. Сиру, пане?

Сганарель. Еге ж. Оцей сир так приготовано, що до нього входять і золото, і коралі, і перли та ще сила інших коштовних речей.

Перрен. Уклінно вам дякуємо, пане: теперечки підемо та й примусимо її зараз же цього зажити.

Сганарель. Ідіть же! А якщо вона помре, поховайте її якомога пристойніше.

ЯВА 3

Сцена переміняється і зображає, як у другій дії, кімнату в господі Жеронта.

Жакліна, Сганарель, Лука в глибині сцени.

Сганарель. Ось і препишна мамка-годівниця! Ах, годівнице мого серця, я аж нетямлюся з радощів, що мені пощастило з вами зустрітися! Ви — це ревінь, касія, олександрійський лист, які вичищають усю меланхолію з моєї душі.

Жакліна. Їй-право, пане лікарю, як для мене, то це надто хороше сказано, та й не вмію я зовсім отієї вашої латини.

Сганарель. Занедужайте, мамко, прошу вас, занедужайте з кохання до мене. Мені буде так любо та мило вас лікувати.

Жакліна. Красненько дякую! Не охоча я до того, щоб мене лікували.

Сганарель. Як мені шкода вас, чарівна мамко, що чоловік у вас такий ревнивий та лютий!

Жакліна. Що ж поробиш, пане? Це мені кара за мої гріхи! Де вже козу прив'язано, там вона й пасеться.

Сганарель. Як? Отакий мужлан-бевзень! Отакий телепень, що раз у раз за вами підглядає, ще й не дає перемовитися з вами словечком!

Жакліна. Гай-гай! Та ви ще нічого й не бачили, це ще дрібничка.

Сганарель. Та ви що? Та невже у людини може бути така мізерна душа, щоб чинити кривду такій жіночці, як ви? Ах! Я знаю людей, препишна мамко, і то зовсім недалечко звідси, які мали б за щастя поцілувати хоч би тільки кінчики ваших сосочків! І як воно сталося, що така розкішна молодичка потрапила до таких негідних рук? Щоб отака тварюка, такий йолоп, дурень... Даруйте мені, мамко, що я кажу таке про вашого чоловіка.

Жакліна. Ех, пане, я знаю добре, що він вартий усіх оцих назв.

Сганарель. Авжеж, мамко, він таки їх вартий; він вартий ще й того, щоб ви йому прикрасили дечим головешку, на кару за його підозріливість.

Жакліна. Скажу вам по правді: інша на моєму місці давно б уже встругнула якусь штуку.

Сганарель. Їй-богу, було б незле, коли б ви помстилися на ньому з ким-небудь. Цей чоловік, кажу ж вам, цілком того вартий, і коли б мені випало щастя, препишна мамко, щоб ви вибрали мене для...

Сганарель простягає руки, щоб обняти Жакліну, та Лука просовує голову і стає між ним та жінкою. Побачивши Луку, Сганарель та Жакліна розходяться в різні боки.

ЯВА 4

Жеронт, Лука.

Жеронт. Ей-ей! Лука, чи ти не бачив тут нашого лікаря?

Лука. Аякже, стонадцять чортів йому в пельку! Бачив я його, та ще й з моєю жінкою в парі.

Жеронт. Де ж він може бути?

Лука. Не знаю. А хотів би, щоб він був у чорта на рогах!

Жеронт. А піди-но подивися, що робить моя дочка.

ЯВА 5

Сганарель, Леандр, Жеронт.

Жеронт. А, добродію! Я саме вас шукав.

Сганарель. Я розважався у вашому дворі випусканням зайвої рідини з мого організму. Як почуває себе хвора?

Жеронт. Трохи гірше відтоді, як почала заживати ваших ліків.

Сганарель. Тим краще. Це означає, що вони діють.

Жеронт. Так, але я боюсь, коли б вони її не задушили.

Сганарель. Не турбуйтесь, я маю такі ліки, що все зціляють, і я чекаю тільки на агонію.

Жеронт *(показуючи на Леандра)*. Кого це ви привели?

Снагарель *(пояснюючи жестами, що то аптекар)*. Це...

Жеронт. Хто?

Сганарель. Отой...

Жеронт. Е...

Сганарель. Кого...

Жеронт. Ну-ну?

Сганарель. Він потрібний вашій дочці.

ЯВА 6

Люсінда, Жеронт, Леандр, Жакліна, Сганарель.

Жакліна. Пане, вашій дочці захотілося трохи пройтися.

Сганарель. Це їй буде корисно. Підійдіть-но до неї, пане аптекарю, помацайте їй пульс, а потім ми поговоримо з вами про її недугу. *(Тягне Жеронта в протилежний куток сцени і обнімає його однією рукою за плечі так, щоб не дати йому повернути голову в бік Леандра та Люсінди)*. Отже, добродію, це дуже важливе й тонке питання для лікарів: з'ясувати, хто легше піддається лікуванню — жінки чи чоловіки. Прошу вас, вислухайте мене, будьте ласкаві. Одні кажуть — ні, а другі кажуть — так, а я кажу і так і ні, бо завдяки невідповідності злоякісних виділень, що їх породжує природний темперамент жінок, бувши причиною того, що брутальна частина організму завжди бере гору над духовною чутливістю, видно, що мінливість їхніх думок та поглядів залежить від скісного руху місяця, а через те що сонце, яке кидає своє проміння на ввігнуту поверхню землі, знаходить...

Люсінда *(до Леандра)*. Ні, я нездатна зрадити мої почуття.

Жеронт. Моя дочка заговорила! О величезна сила ліків! О надзвичайний лікарю! Який же я вдячний вам,

добродію, за це чудодійне зцілення! Що маю я зробити для вас за таку послугу?

Сганарель *(прогулюючись по сцені і обмахуючись капелюхом)*. Та й далася ж мені взнаки оця недуга! Ох і тяжка ж до ката!

Люсінда. Так, таточку, до мене повернувся дар слова, але він повернувся лиш для того, щоб я могла сказати вам, що я ніколи ні за кого не вийду заміж, крім Леандра, і що всі ваші зусилля віддати мене Орасові — то марна річ.

Жеронт. Але...

Люсінда. Ніщо не може похитнути того, що я вирішила.

Жеронт. Як?..

Люсінда. Надаремне ви будете мене умовляти.

Жеронт. Якщо...

Люсінда. Всі ваші слова ні до чого.

Жеронт. Я...

Люсінда. Щодо цього я непохитна.

Жеронт. Але...

Люсінда. Немає такої батьківської влади, яка змогла б присилувати мене піти заміж проти моєї волі.

Жеронт. Та я ж...

Люсінда. Даремні всі ваші зусилля!

Жеронт. Він...

Люсінда. Серце моє не скориться такій тиранії!

Жеронт. Таж...

Люсінда. І я ліпше піду в монастир, аніж стану до шлюбу з чоловіком, якого я не кохаю.

Жеронт. Але...

Люсінда *(швидко)*. Ні! В жодному разі. Нізащо! Ви тільки дурно витрачаєте час! Я стоятиму на своєму. Це вирішена справа.

Жеронт. Ах, яка невгамовність, скільки слів! Ніяк їх не спиниш. *(До Сганареля)*. Добродію, прошу вас, зробіть її знову німою.

Сганарель. Це річ неможлива. Все, чим я можу вам служити,— це зробити вас глухим, якщо бажаєте.

Жеронт. Щиро дякую. *(До Люсінди)*. Подумай лишень...

Люсінда. Ні, всі ваші переконування на мене не подіють.

Жеронт. Ти сьогодні ж увечері станеш до шлюбу з Орасом!

Люсінда. Краще я стану до шлюбу зі смертю!

Сганарель *(до Жеронта)*. Боже мій! Та постривайте ж, дозвольте мені медичними засобами зарадити цій справі. Таж її опанувала тяжка недуга, а я знаю, як її лікувати.

Жеронт. Невже ви змогли б, добродію, вилікувати її і від цієї душевної недуги?

Сганарель. Авжеж. Полишіть на мене цю справу; я маю засоби проти всього, та й наш аптекар допоможе нам. *(До Леандра)*. Одне слівце. Ви бачите, що її палкий потяг до того Леандра суперечить волі її батька, що не можна гаяти часу, що соки дуже закислилися і що конче потрібно негайно знайти засіб проти цієї недуги, яка може погіршитися, якщо зволікати. Як на мене, то я бачу тут лише єдиний засіб, а саме: доза проносної речі, яку ви змішаєте як слід з двома драхмами шлюбних пілюль. Може, вона буде дещо упиратися проти тих ліків, але ж ви — добрий фахівець, тож ви й повинні самі, і то якнайкрасномовніше, переконати її й умовити проковтнути цю штуку. Ідіть же походіть з нею по садочку, щоб підготувати соки, а я тим часом побалакаю тут з її батьком. Але найголовніше — не марнуйте часу. Беріться ж до лікування! Мерщій! Мерщій беріться до лікування!

ЯВА 7

Жеронт, Сганарель.

Жеронт. Про які ліки, добродію, ви щойно говорили? Я зроду не чув таких назв.

Сганарель. Це ліки, що їх дають слабим лише в разі гострої потреби.

Жеронт. Чи ви бачили коли таку зухвалість?

Сганарель. Дівчата бувають часом трохи норовливі.

Жеронт. Ви не повірите, як вона втіпалася в отого Леандра.

Сганарель. Гаряча кров запалює молоді серця.

Жеронт. Щодо мене, то тільки-но я дізнався про те шалене кохання, так відразу ж і почав тримати дочку мою під замком.

Сганарель. І дуже розумно зробили.

Жеронт. І я вжив усіх засобів, щоб перешкодити їм зустрічатися.

Сганарель. Чудово!

Жеронт. Ще встругнули б що-небудь, коли б я дозволив їм бачитись.

Сганарель. А звісно.

Жеронт. Я думаю навіть, це дівчисько не від того, щоб утекти з ним.

Сганарель. Який мудрий висновок!

Жеронт. Мене попередили, що він докладає всіх сил, щоб таки поговорити з нею.

Сганарель. Ото негідник!

Жеронт. Але він тільки марнує час.

Сганарель. Гм!.. Гм!..

Жеронт. І я зроблю все, щоб не дати йому побачитися з нею.

Сганарель. Ще б пак! Адже ж він має справу не з яким-небудь дурнем; таж ви знаєте стільки способів, які йому й не снилися. Вам же розуму не позичати!

ЯВА 8

Лука, Жеронт, Сганарель.

Лука. Ой пане! Та й зчинилася ж буча, сто чортів! Ваша дочка втекла з отим своїм Леандром. Це ж він був аптекарем, а ось і пан лікар, що встругнув цю штуку.

Жеронт. Як?! Ой, зарізали ж мене, вбили! Мерщій покличте поліцію і не випускайте його звідси! От вража душа, що надумав! Я віддам вас до суду, і він вас покарає!

Лука. Ага! Їй же богу, пане лікарю, вас таки повісять! Не рухайтеся з місця!

ЯВА 9

Мартіна, Сганарель, Лука.

Мартіна *(до Луки)*. Ах, боже ж мій милосердний! Насилу знайшла цей дім! Скажіть мені, що у вас тут чувати про того лікаря, якого я вам порадила?

Лука. А ось він; його зараз повісять.

Мартіна. Як! Мого чоловіка повісять! Та що ж він такого накоїв?

Лука. Він тут такого накоїв, що за його допомогою викрадено в нашого господаря дочку.

Мартіна. Ой лишенько! Чоловіченьку, та чи то ж правда, що тебе повісять?

Сганарель. Ти ж бачиш! Ах!

Мартіна. Та невже ж ти даси себе загнати на той світ в присутності стількох людей?

Сганарель. А що ж мені накажеш робити?

Мартіна. Коли б ти хоч порубав усі наші дрова, то я б ще сяк-так потішилася.

Сганарель. Забирайся звідси, ти мені краєш серце.

Мартіна. Ні, я залишуся, я хочу піддати тобі духу перед смертю. Ні, ні, я тебе нізащо не покину, поки не побачу на власні очі, що тебе таки й справді повісили.

Сганарель. Ах!..

ЯВА 10

Жеронт, Сганарель, Мартіна.

Жеронт *(до Сганареля)*. Комісар зараз прийде, вас запроторять у затишне місце і як слід провчать.

Сганарель *(навколішках)*. Ой лелечко мій! А чи не можна замінити все на кілька ударів палицею?

Жеронт. Ні, ні! Нехай вирішує правосуддя. Але що я бачу?

ЯВА 11

Жеронт, Леандр, Люсінда, Сганарель, Лука, Мартіна.

Леандр. Добродію, дозвольте мені як Леандрові з'явитися знову вам на очі і повернути вам Люсінду. Ми вирішили з нею тікати і взяти таємно шлюб, але цей намір поступився місцем багато чеснішому вчинкові. Я не хочу викрадати у вас вашої дочки, я волію одержати її з ваших власних рук. Скажу вам лиш одне, добродію,— щойно я дістав кілька листів, з яких довідався, що дядько мій помер і я став спадкоємцем усього його майна.

Жеронт. Я високо ціную вашу доброчесність і з величезною радістю віддаю вам мою дочку.

Сганарель *(набік)*. Та й спритно ж позбулася халепи медицина!

Мартіна. Раз тебе вже не повісять, то подякуй мені за те, що ти став лікарем; адже ж то завдяки мені доскочив ти такої честі.

Сганарель. Еге ж, рибонько! Це через тебе мене так нещадно відлупцювали!

Леандр *(до Сганареля)*. Але скінчилося все так чудово, що гніватись не варто.

Сганарель *(до Мартіни)*. Хай буде так! Я прощаю тобі це лупцювання за те високе звання, до якого ти мене піднесла. Але приготуйся! Віднині тобі доведеться ставитися з найбільшою пошаною до людини такої поважної й значної, як я, та не забувай, що гнів лікаря багато страшніший, ніж то можна собі уявити!

МІЩАНИН-ШЛЯХТИЧ

Комедія на п'ять дій

Переклала Ірина Стешенко

ДІЙОВІ ОСОБИ КОМЕДІЇ

Пан Журден — міщанин.
Пані Журден — його дружина.
Люсіль — дочка Журденів.
Клеонт — закоханий у Люсіль.
Дорімена — маркіза.
Дорант — граф, закоханий у Дорімену.
Ніколь — покоївка в Журденів.
Ков'єль — слуга Клеонта.
Учитель музики.
Учень учителя музики.
Учитель танців.
Учитель фехтування.
Учитель філософії.
Кравець.
Його учень.
Два лакеї.

ДІЙОВІ ОСОБИ БАЛЕТУ

В першій дії

Співачка.
Двоє співаків.
Танцюристи.

В другій дії

Учні кравцеві, що танцюють.

В третій дії

Кухарі, що танцюють.

В четвертій дії

Троє співаків.

Турецька церемонія.

Муфтій, що співає.
Дервіші, що співають.
Турки — помічники муфтія, що співають.
Турки — помічники муфтія, що танцюють.

В п'ятій дії

Балет націй.

Дія відбувається в Парижі, в господі пана Журдена,

ДІЯ ПЕРША

Увертюру виконує велика кількість інструментів; посередині сцени учень учителя музики, сидячи за столом, компонує мотив до серенади, яку замовив пан Журден.

ЯВА 1

Учитель музики, учитель танців, співачка, двоє співаків, двоє скрипалів, чотири танцюристи.

Учитель музики *(до співаків)*. Заходьте до цієї зали і відпочиньте тут, поки він прийде.

Учитель танців *(до танцюристів)*. І ви теж заходьте сюди, на цей бік.

Учитель музики *(своєму учневі)*. Готово?

Учень. Так.

Учитель музики. Подивимось... О, та й справді добре!

Учитель танців. Щось новеньке?

Учитель музики. Так. Це музика для серенади. Я загадав йому написати її для нашого панка, поки він прокинеться.

Учитель танців. Дозвольте глянути?

Учитель музики. Ви її почуєте разом із діалогом, коли з'явиться пан Журден. Зараз він вийде.

Учитель танців. Тепер у нас з вами діла з головою.

Учитель музики. Ого, ще б пак! Ми знайшли саме такого чоловіка, якого нам треба! Його фантазія — вдавати з себе галантного кавалера — просто скарб для нас! І вам з вашими танцями, і мені з моєю музикою не завадило б, щоб усі були на нього схожі.

Учитель танців. Ну, не цілком. Мені б хотілося, щоб він краще розумівся на тих речах, які ми для нього компонуємо.

Учитель музики. Він справді нічогісінько не тямить, зате добре платить, а це тепер найголовніше для нашого мистецтва.

Учитель танців. Щодо мене, то признаюся вам,— мене вабить трохи ще й слава. Оплески мене хвилюють; на мою думку, для артиста справжня мука — тішити дурнів, марнувати час і сили на те, щоб зворушити якогось йолопа. Що не кажіть, а все-таки дуже приємно працювати для людей, які здатні відчути всі тонкі нюанси мистецтва, вміють оцінити красу нашої праці й щирою похвалою дають нам кілька дійсно чудових хвилин. Найкраща нагорода за все, що ви створили,— це бачити, що вас зрозуміли, і чути оплески, якими вас вшановують! На мою думку, ніщо не може зрівнятися з такою нагородою за працю, а похвала досвідчених людей — найвища насолода.

Учитель музики. Що й казати! Я теж такої думки; немає нічого приємнішого за оплески, але й найщиріші оплески не нагодують шлунка! Самих оплесків для життя ще надто мало, людина потребує чогось солідніш ого! Найкраща похвала для мене та, яка переходить із рук просто до кишені. Звичайно, панок наш — людина зовсім темна, плеще про все, не тямлячи нічого, і аплодує кожній нісенітниці, та за його гроші можна пробачити йому всяку дурість. Розуміння мистецтва в нього у гаманці, а похвала його — червінці, і цей міщанин-неук, як бачите, платить нам далеко краще, ніж той високородний вельможа, який нас сюди привів.

Учитель танців. Я де в чому погоджуюся з вами... Та все ж мені здається, що для вас гроші надто вже багато важать. Грошолюбство — така паскудна річ, що кожній чесній людині слід не показувати нахилу до неї.

Учитель музики. А проте ви ж не відмовляєтеся від тих грошей, що їх наш панок вам дає?

Учитель танців. Звичайно, не відмовляюсь, але запевняю вас, я дбаю не тільки про гроші. Я хотів би, щоб він при своїх достатках хоч трохи виховав свій смак.

Учитель музики. Я теж цього бажаю; ми ж обидва саме на це з усіх сил і працюємо. Чи так, чи інак, а він прославить наш хист серед вельможного товариства; він нам платитиме за інших, а вони нас вихвалятимуть за нього.

Учитель танців. Ось він іде.

ЯВА 2

Пан Журден у халаті й нічному ковпаку, учитель музики, учитель танців, учень учителя музики, співачка, двоє співаків, танцюристи, двоє лакеїв.

Пан Журден. Ну, панове? То як же буде? Ви покажете мені ваш легенький жарт?

Учитель танців. «Жарт»!.. Який жарт?

Пан Журден. Ну, той... Чи як там, по-вашому? Ваш пролог чи діалог із співами й танцями?

Учитель танців. Ага-а!

Учитель музики. Ми до ваших послуг.

Пан Журден. Вам довелося-таки трохи почекати; це тому, що я сьогодні вбрався так, як убирається шляхетне панство, а мій кравець прислав мені такі вузькі шовкові панчохи, що я втратив був усяку надію їх натягти...

Учитель музики. Ми тут для того, щоб виконувати всі ваші бажання.

Пан Журден. Прошу вас обох залишитися тут, доки мені не принесуть мого нового вбрання: я хочу, щоб ви побачили, яке воно ловке і як мені личить.

Учитель танців. Все, що накажете.

Пан Журден. Ви побачите, який я елегантний з голови до п'ят.

Учитель музики. Ми цього певні.

Пан Журден. Що ви скажете про цей індійський халат?

Учитель танців. Він надзвичайно милий.

Пан Журден. Мій кравець запевняє мене, що все вельможне панство вбирається вранці в такі самісінькі халати.

Учитель музики. Він вам дуже до лиця.

Пан Журден. Лакеї, агов! Обидва мої лакеї!

Перший лакей. Чого бажаєте, пане?

Пан Журден. Нічого. Я хотів лише перевірити, чи ви мене добре чуєте. *(До вчителя музики й до вчителя танців).* Як вам подобаються мої лівреї?

Учитель танців. Чудові!

Пан Журден *(розгорнувши халат, показує, що на ньому вузькі червоні оксамитні штани й зелений оксамитний камзол).* Це моє ранішнє убрання, в ньому я ро-

битиму різні вправи.

Учитель музики. Пречудово!

Пан Журден. Лакей!

Перший лакей. Пане?

Пан Журден. Другий лакей!

Другий лакей. Пане?

Пан Журден *(скидаючи халата)*. Тримайте! *(До вчителя музики й учителя танців)*. Я вам подобаюсь у цьому костюмі?

Учитель танців. Розкіш! Краще й бути не може.

Пан Журден. То що ж ви мені покажете?

Учитель музики. Я хотів би, щоб ви спочатку прослухали нову арію *(показуючи на свого учня)*, він щойно скомпонував її для серенади, яку ви мені замовили. Це один з моїх учнів, у нього щодо таких речей — хист надзвичайний.

Пан Журден. Гаразд, але навіщо було доручати це учневі? Ви могли б самі скомпонувати таку штуку.

Учитель музики. Вас, пане, бентежить слово «учень»? Але є такі учні, що розуміються на музиці незгірше від видатних маестро. Це чудова мелодія! Послухайте-но тільки...

Пан Журден *(до лакеїв)*. Подайте мені мого халата, щоб я міг краще слухати. Стривайте... може, зручніше так, без халата... Ні, давайте його сюди, так буде краще.

Співачка.

Нудьгую день і ніч, нудьгую і страждаю,
Бо став немилий я чудовим цим очам;
Коли так мучите того, хто вас кохає,—
Що ж можете вчинить, Ірісо, ворогам?

Пан Журден. Ой, та й сумна ж яка пісня! Аж спати захотілося... Я волів би, щоб ви зробили з неї трохи веселішу.

Учитель музики. Але ж, пане, треба, щоб мелодія відповідала словам.

Пан Журден. Мене оце недавнечко вивчили співати однієї прехорошої пісеньки. Стривайте-но... Як же її співати?

Учитель танців. На жаль, не знаю.

Пан Журден. Там щось про овечку...

Учитель танців. Про овечку?

Пан Журден. Атож. Ага! *(Співає)*.

Я гадав, що Жанетон
Ніжна, та гарненька,
І ласкава, мов мала
Овечка біленька.
Дарма! Дарма!
Я ж не відав того,
Що ці білі зубки
І гостріші, й зліші,
Ніж в тигра лісного.

Правда, гарна?

Учитель музики. Найкраща в світі.

Учитель танців. І ви її чудово співаєте.

Пан Журден. Бачите, а ще й не вчився музики.

Учитель музики. А слід було б навчитися, пане, так само, як і танців. Ці два мистецтва тісно поєднані одне з одним...

Учитель танців. ...і виховують у людини почуття прекрасного.

Пан Журден. Хіба вельможне панство теж вчиться музики?

Учитель музики. Звичайно, пане.

Пан Журден. То й я вчитимусь. Тільки не знаю, як би його знайти час для того, бо, крім учителя фехтування, я запросив ще й учителя філософії, що має почати цього ранку.

Учитель музики. Філософія, звичайно, дає дещо, але музика, пане, музика...

Учитель танців. Музика й танці... Музика й танці — ось що найбільш потрібне людині.

Учитель музики. Найкорисніша річ для держави — це музика.

Учитель танців. Найкорисніша річ для держави — це танці.

Учитель музики. Без музики не може існувати жодна держава.

Учитель танців. Без танців людина не знала б, що їй робити.

Учитель музики. Все безладдя, всі війни, що коються в світі, виникають саме через те, що ніхто не вчиться музики.

Учитель танців. Всі злигодні людства, всі фатальні зміни, якими сповнена історія, всі помилки дипломатів, усі невдачі великих полководців,— усе це сталося саме через те, що людство не вміє танцювати.

Пан Журден. Як то?

Учитель музики. Хіба ж війна не є наслідок того, що між людьми немає єдності?

Пан Журден. Так.

Учитель музики. І якби всі люди вчилися музики, чи не було б це засобом об'єднати їх усіх і встановити загальний мир на землі?

Пан Журден. Ваша правда.

Учитель танців. Коли людина чинить невірно — чи то в родинних, чи то в державних справах, чи то командуючи військом,— хіба ж не кажуть завжди: такий-то зробив невірний крок у такій-то справі?

Пан Журден. Авжеж, так кажуть.

Учитель танців. А невірний крок роблять чому? Хіба ж не тому, що не вміють добре танцювати?

Пан Журден. Це правда, ви маєте рацію обидва.

Учитель музики. Ми, власне, й хотіли довести вам, які корисні танці та музика й наскільки вони вищі за всі інші мистецтва й науки.

Пан Журден. Тепер я розумію.

Учитель музики. Ви маєте бажання познайомитися з нашими творами?

Пан Журден. Аякже!

Учитель музики. Я вже вам колись розповідав про мої спроби висловити музикою різні почуття.

Пан Журден. Чудово!

Учитель музики *(до співаків)*. Ідіть сюди. *(До пана Журдена)*. Ви повинні собі уявити, що вони одягнені як пастухи.

Пан Журден. Чому це завжди як пастухи? Вічно у вас пастухи та й пастухи.

Учитель танців. Коли розмова ведеться в супроводі музики, то найкраща для того форма — пастораль. Пастухи тільки те й робили, що співали, і було б зовсім ненатурально і недотепно, коли б вельможне панство або ситі міщани почали висловлювати свої почуття співом.

Пан Журден. Ну, гаразд, гаразд! Побачимо.

Музичний діалог

Співачка та двоє співаків.

Співачка.

Душа в закоханості краю

Спокою ні на мить не зна...
Там, кажуть, з радістю нудьгують і зітхають...
Хай кажуть, але добре знаю,
Що в світі кращого над воленьку нема.

Перший співак.

У світі кращого нема над ніжні чари,
Що дві душі запалюють пожаром,
Одним незміряним бажанням!
Немає щастя без любові жару!
Позбав життя солодкого кохання —
І радість, втіха зникнуть в хмарах...

Другий співак.

Як солодко було б спізнать любові,
Аби міг вірити я любки слову.
Даремна річ! Жорстока доля злая!
Я чередничок вірної не знаю...
Через їх рід лукавий і неситий
Отруєне кохання всього світу.

Перший співак.

Ніжна жага!

Співачка.

Щирість щаслива!..

Другий співак.

Жінка брехлива!..

Перший співак.

О дорога!

Співачка.

Мого серця ти пара!

Другий співак.

Геть! Жахлива примара!

Перший співак.

Ненависть смертельну покинь і кохай.

Співачка.

А дівчину вірну знайдеш — пошукай!

Другий співак.

Даремне!.. Де її зустріну?..

Співачка.

Щоб нашу честь оборонить —
Любов моя до послуг пана.

Другий співак.

Та чи ж повірю я на мить,
Що ти не зрада, не омана?

Співачка.

Хто з двох відданіше коха.—
Ми легко перевірить можем.

Другий співак.

Того, чия любов лиха,—
Скарай мерщій, о милий боже!

Всі втрьох разом.

О, ніжні почуття
Хай в серці запалають...
Кохання розцвітає,
Як вірність в нас буя!

Пан Журден. Оце й усе?

Учитель музики. Все.

Пан Журден. До ладу підібрано... ще й вирази такі ловкенькі.

Учитель танців. А ось і моя робота. Покажу вам невеличкий зразок граціозних рухів та різноманітних поз, що роблять танці такими чарівними.

Пан Журден. І знову пастухи?

Учитель танців. Це вже як вам схочеться. *(До танцюристів)*. Починайте!

ВИХІД БАЛЕТУ

Чотири танцюристи виконують різні па під керівництвом учителя танців.

ДІЯ ДРУГА

ЯВА 1

Пан Журден, учитель музики, учитель танців.

Пан Журден. От так штука! Та й зграбненько ж ці хлопці підстрибують!

Учитель музики. Коли вони танцюватимуть під музику, буде ще краще. Побачите, який чудовий балет ми для вас приготували.

Пан Журден. Він мені сьогодні саме до речі. Особа, на честь якої я все це влаштовую, має скоро завітати до мене на обід.

Учитель танців. Все готове.

Учитель музики. Проте ще дечого бракує: така чарівна особа, як ви, що так високо шанує мистецтво і має гроші, повинна щотижня влаштовувати в себе концерти — щосереди або щочетверга.

Пан Журден. А у вельможних панів такі штуки бувають?

Учитель музики. Ну звичайно, пане.

Пан Журден. О, тоді й у мене будуть. А чи ж добре вийде?

Учитель музики. Ще б пак! Потрібні три голоси: дискант, контральто і бас, яким акомпануватимуть альт, лютня та для партії баса — клавесин; ритурнелі гратимуть дві скрипки.

Пан Журден. Можна буде взяти ще й морську сурму. Морська сурма дуже мені подобається, вона така милозвучна.

Учитель музики. Дозвольте вже нам усе влаштувати.

Пан Журден. Не забудьте ж прислати співаків, щоб співали нам під час обіду.

Учитель музики. Все буде як слід.

Пан Журден. А головне, щоб балет був добрий.

Учитель музики. Не турбуйтесь, ви будете вдоволені. Між іншим, ми вам покажемо кілька різних менуетів...

Пан Журден. Ого-го! Щодо менуетів я дока. Гляньте-но, як хвацько я танцюю. Ану лиш, пане вчителю.

Учитель танців. Візьміть же вашого капелюха, пане мій, прошу вас.

Пан Журден бере в лакея свого капелюха й надіває його поверх нічного ковпака. Вчитель танців бере пана Журдена за руку і, наспівуючи менует, танцює разом з ним.

Ла, ла. В такт, в такт, будьте ласкаві! Ла, ла, ла, ла, ла. Ноги рівно. Ла, ла, ла. Вище голову, вище голову! Ла, ла, ла, ла, ла, ла, ла, ла, ла, ла. Не тримайте так незграбно руки! Ла, ла, ла, ла. Носки, носки вивертайте! Ла, ла, ла. Тримайтеся стрункo!

Пан Журден. Ну як?

Учитель музики. Кращого собі й уявити не можна.

Пан Журден. До речі, навчіть мене, як годиться вклонятися маркізі; це мені буде скоро потрібно.

Учитель танців. Вклонятися маркізі?

Пан Журден. Атож. Маркізі, що зветься Доріменою.

Учитель танців. Дозвольте вашу руку.

Пан Журден. Навіщо? Ви зробіть самі, а я запам'ятаю.

Учитель танців. Якщо ви бажаєте зробити глибокий шанобливий уклін, то спочатку треба зробити крок назад і вклонитися низько-низько, потім треба наблизитись до неї, ще тричі вклоняючись, і на останньому поклоні схилитися їй до ніг.

Пан Журден. Ану покажіть!

Учитель танців показує.

Зрозуміло.

ЯВА 2

Пан Журден, учитель музики, учитель танців, лакей.

Лакей. Пане, ваш учитель фехтування прийшов.

Пан Журден. Скажи йому, щоб ішов сюди та починав вправи. *(До вчителя музики й до вчителя танців).* Я хочу, щоб ви подивилися, як я фехтую.

ЯВА 3

Пан Журден, учитель фехтування, учитель музики, учитель танців, лакей з двома рапірами.

Учитель фехтування *(бере в лакея обидві рапіри, одну з них подає Журденові).* Почнемо, пане! Вклоняйтеся! Корпус рівно! Спирайтесь трохи на ліве стегно. Ближче ноги. Тримайте їх на одній лінії. Рука проти стегна. Кінець рапіри проти плеча. Не простягайте так руки... Ліва рука врівні з оком... Ліве плече назад. Голову вище. Дивіться сміливіше. Вперед! Корпус непорушний. Відбивайте квартою і відступайте так само. Раз-два. Спокійно. Починайте спочатку. Крок назад. Коли робите удар, пане, то виносьте рапіру вперед, обороняючи корпус. Раз-два. Починайте — терс. Вперед! Корпус спокійно. Вперед. Бийте, раз-два. Спокійно. Ще. Раз-два. Крок назад. Захищайтесь, пане, захищайтесь! *(Коле кілька разів, вигукуючи: «Захищайтесь!»)*

Пан Журден. Ну як?

Учитель музики. Ви зробили величезні успіхи.

Учитель фехтування. Я вже розповідав вам, що весь секрет фехтування полягає в двох речах: завдавати ударів, а самому їх не діставати; коли ви робитимете так, як я показував вам минулого разу, то ніколи не дозволите себе вдарити, якщо тільки зумієте відкинути ра-

піру вашого супротивника від лінії вашого тіла, а для цього треба зробити лиш невеличкий рух рукою — або до себе, або від себе.

Пан Журден. То виходить, що й боягуз може вбити свого супротивника, а сам завжди зостанеться цілий?

Учитель фехтування. Безперечно. Хіба ж ви цього не бачили на власні очі?

Пан Журден. Атож.

Учитель фехтування. Тепер ви розумієте, на яку пошану заслужили в державі ми, учителі фехтування, й наскільки наше мистецтво вище за всякі інші некорисні науки, як, приміром, танці, музика або...

Учитель танців. Помалу, помалу, пане фехтмейстере! Прошу висловлюватися з повагою щодо танців.

Учитель музики. Будьте ласкаві, ставтеся з повагою до неперевершеної краси музики.

Учитель фехтування. Кумедні люди! Як можна рівняти ваші науки до моєї!

Учитель музики. Скажіть, будь ласка, яка поважна особа!

Учитель танців. Оце так кумедна тварина із своїм нагрудником!

Учитель фехтування. Ах ви ж, нікчемний танцюристе! Стривайте-но, ви в мене затанцюєте! І вас теж, нікчемний ви музико, я вас примушу співати по-моєму.

Учитель танців. Стережіться, пане задирако, ось я вам пропишу науку!

Пан Журден *(до вчителя танців)*. Чи ви не здуріли? Лаєтеся з людиною, що знає всі терси та кварти і може легко вбити вас для науки!

Учитель танців. Начхав я на його науку та на його терси та кварти!

Пан Журден *(до вчителя танців)*. Постривайте, я вам кажу.

Учитель фехтування *(до вчителя танців)*. Що таке?! Ах ти ж, миршавий ти зухвальцю!

Пан Журден. Та годі-бо, пане фехтмейстере!

Учитель танців *(до вчителя фехтування)*. Що таке?! Ах ти ж, здоровезна ти шкапо!

Пан Журден. Та годі-бо, пане танцмейстере!

Учитель фехтування. Ось я вам зараз...

Пан Журден *(до вчителя фехтування)*. Помалу, помалу!

Учитель танців. А підійдіть-но, підійдіть! Я вас навчу...

Пан Журден *(до вчителя танців)*. Заспокойтесь!

Учитель фехтування. Ось я вам зараз почухаю спинку...

Пан Журден *(до вчителя фехтування)*. Змилуйтесь!

Учитель танців. Ось я вам зараз полатаю боки...

Пан Журден *(до вчителя танців)*. Я вас благаю...

Учитель музики. Дозвольте, ми його трохи помуштруємо, повчимо його, як слід розмовляти!

Пан Журден *(до вчителя музики)*. Боже мій! Та покиньте-бо!

ЯВА 4

Учитель філософії, пан Журден, учитель музики, учитель танців, учитель фехтування, лакей.

Пан Журден. Ах, пане філософе, ви прийшли саме вчасно із вашою філософією. Зробіть ласку, помиріть оцих добродіїв.

Учитель філософії. В чім справа? Що сталося, панове?

Пан Журден. Та, бачте, посварилися за те, яке мистецтво вище: музика, танці чи фехтування... Ображали тут один одного... Мало до бійки не дійшло.

Учитель філософії. Ах, панове, чи ж можна так аж із шкури лізти? Та хіба ж ви не читали вченого трактату Сенеки «Про гнів»! Чи ж є що гіршого, ганебнішого за ту пристрасть, що робить людину подібною до лютого звіра? Хіба ж розум наш не повинен керувати всіма нашими почуттями?

Учитель танців. Даруйте, пане! Але ж він ображає нас обох, ставлячись із таким презирством до танців, яких я навчаю, та до музики — його професії!

Учитель філософії. Серйозна людина не повинна зважати ні на які образи. Найкраща відповідь на них — стриманість і терпіння.

Учитель фехтування. Вони такі нахабні, що прирівнюють свої професії до моєї!

Учитель філософії. Та чи ж варто хвилюватися через таку дрібницю? Люди не повинні сперечатися за

сутну славу... Мудрість та чесноти найкраще нас кваліфікують.

Учитель танців. Я йому доводжу, що танці — така наука, яку всі повинні шанувати.

Учитель музики. А я кажу, що до музики людство споконвіку ставилося з повагою.

Учитель фехтування. А я доводжу їм обом, що фехтування — найкраща і найнеобхідніша з усіх наук на світі.

Учитель філософії. А що ж таке, на вашу думку, філософія? Мені здається, що ви всі троє невігласи й нахаби! Та як ви смієте так самовпевнено базікати в моїй присутності, так безсоромно називати наукою речі, які не варті навіть того, щоб називатися мистецтвом! Це просто злиденне, жалюгідне ремесло вуличних борців, співаків та комедіантів!

Учитель фехтування. Геть, собачий філософе!

Учитель музики. Геть, огидний педанте!

Учитель танців. Геть, учена шкапо!

Учитель філософії. Що-о?! Ах ви ж, мерзенні шахраї!.. *(Кидається на них, і всі троє починають його бити).*

Пан Журден. Пане філософе!

Учитель філософії. Поганці! Шахраї! Нахаби!

Пан Журден. Пане філософе!

Учитель фехтування. Мерзенна тварюко!

Пан Журден. Панове!

Учитель філософії. Безсоромники!

Пан Журден. Пане філософе!

Учитель танців. Сто чортів! Заплішений дурню!

Пан Журден. Панове!

Учитель філософії. Вражі душі!

Пан Журден. Пане філософе!

Учитель музики. Геть к бісу, зухвальцю!

Пан Журден. Панове!

Учитель філософії. Шахраї! Голодранці! Брехуни! Дурисвіти!

Пан Журден. Пане філософе! Панове! Пане філософе! Панове! Пане філософе!

Всі вчителі, лупцюючи один одного, виходять.

ЯВА 5

Пан Журден, лакей.

Пан Журден. О! Бийте один одного скільки влізе; я не втручатимусь; чого доброго, ще порвеш собі вбрання, вас рознімаючи. Дурнем був би я, коли б устряв у вашу бійку, щоб і мені ще перепало!

ЯВА 6

Учитель філософії, пан Журден, лакей.

Учитель філософії *(поправляючи комір)*. Вернімося до нашої лекції.

Пан Журден. Ах, пане, мені дуже прикро, що вони вас побили!

Учитель філософії. Пусте! Філософ до всього повинен ставитися спокійно, сприймати речі просто. Я складу на них сатиру в стилі Ювенала. Ого, вона їм добре дошкулить! Та годі про це. Чого, власне, ви хочете вчитися?

Пан Журден. Всього, чого зможу: я ж страх як хочу зробитися вченим! Така лють мене бере, тільки-но згадаю, що батько з матір'ю не вчили мене різних наук у дитинстві.

Учитель філософії. Ваші міркування дуже розумні; nam, sine doctrina, vita est quasi mortis imago. Вам це зрозуміло, бо ви, звичайно, знаєте латину?

Пан Журден. Атож, а ви, проте, поясніть мені так, ніби я її зовсім не знаю. А що ж воно означає?

Учитель філософії. Це означає: «Без науки життя майже подібне до смерті».

Пан Журден. Та й мудра ж ота латина!

Учитель філософії. Ви маєте якісь основи, якісь початкові наукові знання?

Пан Журден. Ну, звичайно! Я вмію читати й писати.

Учитель філософії. З чого ж ми з вами почнемо? Чи не хочете, я вас почну вчити логіки?

Пан Журден. А що це за штука — логіка?

Учитель філософії. Вона вчить нас трьох процесів мислення.

Пан Журден. Хто ж вони такі, оці три процеси мислення?

Учитель філософії. Перший, другий і третій.

Перший полягає в тому, щоб добре розуміти все на підставі універсалій; другий — у тому, щоб добре розбиратися в усьому на підставі категорій; і, нарешті, третій — у тому, щоб складати правильні висновки за допомогою фігур: Barbara, Celarent, Darii, Ferio, Baralipton тощо.

Пан Журден. Ех, та й слова ж які хитромудрі! Ні, ця логіка мені не до смаку. Давайте вивчати щось цікавіше.

Учитель філософії. Хочете вчитися моралі?

Пан Журден. Моралі?

Учитель філософії. Так.

Пан Журден. Що ж вона розповідає, ота мораль?

Учитель філософії. Вона розповідає про щастя, вчить людей стримувати свої пристрасті і...

Пан Журден. Ні, це не для мене: я запальний, як тисяча чортів, і ніяка мораль мене не стримає. Я волію гніватись та лаятись скільки влізе, коли маю на те охоту!

Учитель філософії. Ну, то, може, бажаєте попрацювати над фізикою?

Пан Журден. А що воно таке ота фізика?

Учитель філософії. Фізика вивчає закони всіх природних явищ і властивості тіл, природу стихій, ознаки металів, мінералів, каміння, рослин і тварин, вона пояснює причини виникнення райдуги, мандрівних вогнів, комет, зірниць, грому, блискавки, дощу, снігу, граду, вітрів та бурі.

Пан Журден. Тут щось забагато галасу та плутанини.

Учитель філософії. Ну, то чого ж я вас учитиму?

Пан Журден. Навчіть мене орфографії.

Учитель філософії. Охоче.

Пан Журден. А потім навчіть мене, як його довідуватися, глянувши в календар, коли саме буває місяць, а коли не буває.

Учитель філософії. Гаразд. Щоб виконати ваше бажання, розглядаючи справу з філософського боку, треба почати все по порядку: по-перше, треба вивчити всі властивості літер і спосіб їх вимовляння. Отже, я мушу вам зазначити, що літери поділяються на голосні, які звуться так через те, що визначають звуки голосу, та на приголосні, які звучать при голосних. Вони потрібні для того, щоб показати різні зміни звуків. Існує п'ять голос-

них літер, або голосових звуків: *а, е, і, о, у.*

Пан Журден. Це все я розумію.

Учитель філософії. Щоб вимовити звук *а,* треба широко розкрити рота: *а.*

Пан Журден. *А, а.* Так.

Учитель філософії. Звук *е* треба вимовляти, наближаючи нижню щелепу до верхньої: *а, е.*

Пан Журден. *А, е, а, е.* Так, так. Та й цікаво ж!

Учитель філософії. А щоб вимовити звук *і,* треба ще більше наблизити щелепи, витягаючи куточки рота аж до вух: *а, е, і.*

Пан Журден. *А, е, і, і, і, і.* Так! Хай живе наука!

Учитель філософії. Щоб вимовити звук *о,* треба трохи розкрити щелепи і зблизити куточки губ: *о.*

Пан Журден. *О, о.* Авжеж, так, правда! *А, е, і, о, і, о.* Просто — чудо! *І, о, і, о.*

Учитель філософії. Рот набирає форми кружальця, що нагадує собою літеру *О.*

Пан Журден. *О, о, о.* Ваша правда. *О.* Як добре, коли дечого навчишся!

Учитель філософії. Щоб вимовити звук *у,* ми майже стискаємо зуби, витягаємо губи вперед і стуляємо їх трохи, але не дуже міцно: *у.*

Пан Журден. *У, у.* А й справді так. *У.*

Учитель філософії. Обидві ваші губи витягаються вперед так, ніби ви робите гримасу. Ось чому, коли вам схочеться посміятися з кого, скривити йому міну,— вам досить тільки вимовити: *у.*

Пан Журден. *У, у.* Правда, правда! Ах! І чого ж то не вчився я раніше, щоб усе це знати!

Учитель філософії. Завтра ми розглянемо інші літери — приголосні.

Пан Журден. І вони такі ж цікаві, як і оці?

Учитель філософії. Безперечно. Ось, наприклад, щоб вимовити приголосну *д,* треба тільки кінчиком язика доторкнутися верхніх зубів: *да.*

Пан Журден. *Да, да.* Так. Ах! Дивна річ! Дивна річ!

Учитель філософії. А коли схочете вимовити *ф,* притисніть верхніми зубами нижню губу: *фа.*

Пан Журден. *Фа, фа.* Таки правда! Ах, матінко ж моя й батечку! Не добрим словом вас згадую!

Учитель філософії. А щоб вимовити *р,* треба підперти кінчиком язика піднебіння, проте силою дихан-

пя язик щоразу повертається на попереднє місце, що спричиняється до невеличкого тремтіння: *р, ра.*

Пан Журден. *Р, р, ра, р, р, р, р, р, ра.* А таки правда. Ах, який же ви молодець! А я? Скільки часу я прогайнував! *Р, р, р, ра.*

Учитель філософії. Я поясню вам усі тонкощі цієї вельми цікавої науки.

Пан Журден. Будьте такі ласкаві! А тепер я маю сказати вам дещо під секретом... Я закохався в одну вельможну даму і прошу вас дуже — допоможіть мені написати до неї ніжну записочку; я хочу її кинути цій дамі до ніг.

Учитель філософії. Гаразд.

Пан Журден. Адже ж це буде гречно? Чи не так?

Учитель філософії. Звичайно. Ви хочете написати до неї віршами?

Пан Журден. Ні, ні, навіщо віршами!

Учитель філософії. Ага! Ви волієте прозою?

Пан Журден. Ні, не хочу я ні прози, ні віршів.

Учитель філософії. Але ж конче треба щось: чи одне, чи друге.

Пан Журден. Чому?

Учитель філософії. А тому, пане, що ми можемо висловлювати наші думки тільки прозою або віршами.

Пан Журден. Тільки прозою або віршами?

Учитель філософії. Так, пане. Все, що не проза,— вірші, а що не вірші — проза.

Пан Журден. А коли ми розмовляємо,— це що ж таке?

Учитель філософії. Проза.

Пан Журден. Що? Коли я кажу: «Ніколь, принеси мені пантофлі та подай мені мого нічного ковпака»,— то це проза?

Учитель філософії. Так, пане.

Пан Журден. Сто чортів! Сорок років з гаком розмовляю я прозою, а мені таке ніколи й на думку не спадало. Велике, велике вам спасибі, що пояснили. Отож я хотів би їй написати: «Прекрасна маркізо, ваші чудові оченята віщують мені смерть від кохання». То чи не можна ці самі слова сказати галантніше? Знаєте, ну, якось делікатніше висловитися?

Учитель філософії. Напишіть, що полум'я її очей обернуло в попіл ваше серце, що ви і вдень і вночі терпите через неї жорстокі...

Пан Журден. Ні, ні, ні, нічого такого я не хочу. Я хочу написати їй тільки те, що я вам сказав: «Прекрасна маркізо, ваші чудові оченята віщують мені смерть від кохання».

Учитель філософії. Треба було б написати докладніше.

Пан Журден. Ні, кажу ж вам! Я хочу, щоб у листі були саме ці слова. Тільки треба розставити їх як слід, по-модному, так, щоб вийшло делікатно, як нині заведено. Будьте такі ласкаві, навчіть мене, як найкраще це зробити.

Учитель філософії. Їх можна насамперед написати й так, як ви самі сказали: «Прекрасна маркізо, ваші чудові оченята віщують мені смерть від кохання». Або: «Від кохання смерть мені віщують, прекрасна маркізо, ваші чудові оченята». Або: «Ваші оченята чудові від кохання мені віщують, прекрасна маркізо, смерть». Або: «Смерть ваші чудові оченята, прекрасна маркізо, від кохання мені віщують». Або ж: «Віщують мені ваші оченята чудові смерть, прекрасна маркізо, від кохання».

Пан Журден. А як же воно найкраще?

Учитель філософії. Найкраще так, як ви самі сказали: «Прекрасна маркізо, ваші чудові оченята віщують мені смерть від кохання».

Пан Журден. От так штука! Ніколи нічого не вчився, а вийшло відразу добре. Щиро вам дякую і прошу вас прийти завтра трохи раніше.

Учитель філософії. Не турбуйтесь, я не запізнюсь.

ЯВА 7

Пан Журден, лакей.

Пан Журден *(до лакея)*. Та невже ще й досі не принесли мого нового вбрання?

Лакей. Ні, пане.

Пан Журден. Той клятий кравець примушує мене чекати, коли в мене стільки діла. Ох, який же я лютий! Щоб йому добра не було! Щоб його лихоманка замучила, того розбійника кравця! Щоб його чорти вхопили, того кравця! Щоб його чума задавила, того кравця! Хай тільки попадеться він мені зараз, цей негідник кравець, собака кравець, пройдисвіт кравець, я йому...

ЯВА 8

Пан Журден, кравець, учень кравця з убранням для пана Журдена, лакей.

Пан Журден. Ага! Ось і ви! А я вже почав був на вас гніватися.

Кравець. Я ніяк не міг прийти раніше, пане. Вже й так довелося засадити аж двадцятеро хлопців за ваше вбрання.

Пан Журден. Ви мені прислали такі вузькі шовкові панчохи, що я ледве в них вліз. Ось маєте: аж дві петельки луснуло.

Кравець. Вони ще розтягнуться.

Пан Журден. Так, так, коли всі петельки луснуть. Та ще й черевики, що ви їх замовили для мене, страх як муляють мені ноги.

Кравець. Зовсім не муляють, пане.

Пан Журден. Як то не муляють?!

Кравець. Ні, вони зовсім вам не муляють.

Пан Журден. А я вам кажу, що муляють.

Кравець. Це вам тільки так здається.

Пан Журден. Того й здається, бо я таки добре те відчуваю. Не боліло б, то не здавалося б!

Кравець. Гляньте-но: не кожний придворний має таке розкішне вбрання. Дивом дивуюся, як мені пощастило зробити вам такий строгий костюм, хоч і не чорного кольору,— для цього треба бути справді високим майстром. Б'юсь об заклад, що й найкращий кравець не зуміє такого пошити.

Пан Журден. Що ж це таке? Ви пустили квіточки голівками донизу.

Кравець. Але ж ви й слова не сказали, що хочете догори.

Пан Журден. А хіба про це треба говорити?

Кравець. Аякже. Всі аристократи носять тільки так!

Пан Журден. Аристократи носять голівками донизу?

Кравець. Авжеж, пане.

Пан Журден. О! А й справді гарно.

Кравець. Коли хочете, то я можу пустити їх і догори.

Пан Журден. Ні, ні.

Кравець. Ви тільки скажіть.

Пан Журден. Ні, кажу ж вам, не треба: ви добре

зробили. А як ви гадаєте, чи буде мені це вбрання до лиця?

Кравець. Ви ще й питаєте! Та жодний художник не зробив би своїм пензлем краще. Я маю одного учня: щодо штанів — це справжній геній, а другий у справі камзолів — просто герой.

Пан Журден. А перука й пера пристойні?

Кравець. Все як слід.

Пан Журден *(придивляючись до кравцевого вбрання)*. Еге-ге, добродію кравець! А крам оцей дуже мені знайомий,— він же від мого останнього костюма, що ви мені пошили! Я пізнав його відразу.

Кравець. То був такий добрий крам, пане... Я не міг утерпіти, щоб не відкраяти й собі клаптик на вбрання.

Пан Журден. Так-то воно так, але навіщо ж було краяти від мого?

Кравець. Чи не хочете поміряти ваше нове вбрання?

Пан Журден. Аякже, давайте.

Кравець. Стривайте! Це так не робиться. Я привів із собою людей, щоб одягнути вас під музику: таке вбрання одягається звичайно з церемонією. Ей! Ввійдіть-но сюди!

ЯВА 9

Пан Журден, кравець, учень кравця, учні кравця, що танцюють, лакей.

Кравець *(до учнів)*. Одягніть це вбрання на пана Журдена так, як ви одягаєте вельможних осіб.

ПЕРШИЙ ВИХІД БАЛЕТУ

Чотири хлопці, танцюючи, наближаються до пана Журдена. Двоє знімають з нього штани для вправ, а двоє інших — камзол; після цього, рухаючись весь час у такт, вони одягають на нього нове вбрання. Пан Журден походжає між них, а вони роздивляються, чи добре той костюм на нього припасований.

Учень кравця. Шляхетний пане, зробіть ласку, дайте хлопцям дещицю, щоб вони випили за ваше здоров'я.

Пан Журден. Як ти на мене сказав?

Учень кравця. Шляхетний пан.

Пан Журден. «Шляхетний пан!» Ось воно що значить убратися так, як убираються вельможні особи!

А вберися-но по-міщанському, то на тебе зроду не скажуть «шляхетний пан». *(Даючи гроші)*. Маєш, оце тобі за «шляхетного пана».

Учень кравця. Дуже вам вдячні, ваша ясновельможність.

Пан Журден. «Ясновельможність!» Ого! «Ясновельможність!» Постривай, друже мій... «Ясновельможність» теж дечого варта; це ж неабияка дрібничка — «ясновельможність»! Маєш! Ось що дає тобі його ясновельможність.

Учень кравця. Ваша ясновельможність, ми всі вип'ємо за здоров'я вашої світлості.

Пан Журден. «Вашої світлості»! Ого-го! Стривай, не йди ще. До мене — «ваша світлість»! *(Стиха, набік)*. От, їй-право, якщо дійде до «високості»,— увесь гаманець йому віддам. *(Уголос)*. Тримай, ось тобі за мою «світлість»!

Учень кравця. Глибока вам дяка, ваша ясновельможність, за вашу ласку.

Пан Журден *(набік)*. Добре зробив, що спинився, а то я б йому всього гаманця віддав.

ЯВА 10

ДРУГИЙ ВИХІД БАЛЕТУ

Чотири кравцеві учні танцюють, радіючи, що пан Журден так їх обдарував.

ДІЯ ТРЕТЯ

ЯВА 1

Пан Журден, два лакеї.

Пан Журден. Йдіть за мною. Я хочу пройтися трохи в новому вбранні, показати себе в місті, та глядіть мені: йдіть слідом за мною, не відставайте ні на крок,— нехай усі бачать, що ви мої лакеї.

Лакей. До ваших послуг, пане.

Пан Журден. Покличте до мене Ніколь: мені треба їй дещо наказати. Стійте, ось вона сама йде.

ЯВА 2

Пан Журден, Ніколь, два лакеї.

Пан Журден. Ніколь!

Ніколь. Прошу?

Пан Журден. Слухай-но...

Ніколь *(сміючись)*. Хі-хі-хі-хі-хі!

Пан Журден. Ти чого смієшся?

Ніколь. Хі-хі-хі-хі-хі-хі!

Пан Журден. Що з цим паскудним дівчиськом?

Ніколь. Хі-хі-хі! На кого ви схожі! Хі-хі-хі!

Пан Журден. Що таке?

Ніколь. Ах, ах! Боже ж ти мій! Хі-хі-хі-хі!

Пан Журден. Ти що ж це, нахабнице... з мене смієшся?

Ніколь. Ні, ні, пане, як то можна?.. Хі-хі-хі-хі-хі-хі!

Пан Журден. Ось ну лишень, засмійся ще раз! Постривай, заробиш від мене.

Ніколь. Ніяк не можу спинитися, пане. Хі-хі-хі-хі-хі-хі!

Пан Журден. Ти не перестанеш?

Ніколь. Даруйте, паночку, але ж ви такі кумедні, що я ніяк не втримаюся від сміху. Хі-хі-хі!

Пан Журден. Ні, ви гляньте-но, яка зухвалість!

Ніколь. Ой, ви ж такі кумедні-прекумедні в цьому вбранні! Хі-хі!

Пан Журден. Я ж тобі...

Ніколь. Вибачте, будь ласка. Хі-хі-хі-хі!

Пан Журден. Слухай-но, якщо ти зараз же не перестанеш,— присягаюся, я дам тобі такого ляпаса, якого ти ще зроду не діставала.

Ніколь. Гаразд, пане! Вже перестала; я не сміятимуся більше.

Пан Журден. То ж то! Ти мені гляди! Поприбираєш зараз же...

Ніколь. Хі-хі!

Пан Журден. Поприбираєш як слід...

Ніколь. Хі-хі!

Пан Журден. Поприбираєш, кажу тобі, в залі, та...

Ніколь. Хі-хі!

Пан Журден. Ти знову?

Ніколь *(падаючи від сміху)*. Стривайте, пане, краще побийте мене, а тільки дайте насміятися досхочу — так мені буде легше. Хі-хі-хі-хі!

Пан Журден. Ой, як візьмуся я за тебе...

Ніколь. Пане, я просто лусну, якщо не посміюся... Хі-хі-хі!

Пан Журден. Ну, чи бачив хто коли таку негідницю? Зухвало сміється простісінько мені в вічі, замість того щоб слухати моїх наказів!

Ніколь. Що ви бажаєте, щоб я зробила, пане?

Пан Журден. Бажаю, щоб ти, дурисвітко, поприбирала добре в кімнатах; до мене незабаром мають завітати гості.

Ніколь *(підводячись)*. Ах! Далебі, я вже не маю більше охоти сміятися! Всі ваші гості завжди такого понароблюють, так понасмічують у кімнатах, що від самого цього слова в мене починає псуватися настрій.

Пан Журден. Може, ти бажаєш, щоб я заради тебе позамикав двері для всіх знайомих?

Ніколь. Принаймні для декого з них не вадило б їх замкнути.

ЯВА 3

Пані Журден, пан Журден, Ніколь, два лакеї.

Пані Журден. Горенько! Цього ще бракувало! Що це ти нап'яв на себе, чоловіче? Чи не здумав часом людей посмішити, що вбрався, наче городнє опудало? Чи хочеш, щоб на тебе всі пальцями тицяли?

Пан Журден. Тільки дурні та дурелі, жінко, тицятимуть на мене пальцями.

Пані Журден. Вже й так тицяють. З твого поводження давно вже всі сміються.

Пан Журден. Хто ж оті всі, дозвольте запитати?

Пані Журден. Всі ті, що мають здоровий глузд і розумніші за тебе. А мені просто сором дивитися на все, що ти виробляєш. Власної господи не впізнати! Можна подумати, що в нас щодня якесь свято — тільки те й робиться, що з ранку й до смерку на скрипках терликають та пісень горлають. Бідні сусіди, ніколи не мають спокою.

Ніколь. Пані правду кажуть. Я не зможу додержувати в господарстві порядку, якщо тут швендятиме така сила всякого люду. Понаносять сюди на підошвах болота мало не з цілого міста, а бідній Франсуазі — робота! Вона геть змучилася, натираючи щодня підлоги після ваших славнозвісних учителів, які до нас учащають.

Пан Журден. Ой Ніколь, гляди! Ну й служниця ж у нас! Проста селючка, а така гостра на язик!

Пані Журден. Ніколь має рацію. А розуму в неї більше, ніж у тебе. Ну, скажи, будь ласка, нащо тобі здався вчитель танців у твої роки?

Ніколь. А отой довготелесий фехтувальник? Цілий будинок здригається, коли він гупає ногами... І незчуєшся, як він усю підлогу нам у залі повивертає.

Пан Журден. Цитьте ви, і покоївко, і жінко!

Пані Журден. Може, ти хочеш вивчитися танцювати на старість, коли тобі вже ноги відбере?

Ніколь. Може, вам заманулося когось убити?

Пан Журден. Цитьте, я вам кажу! Нічого ви не тямите — ні одна, ні друга. Вам і не збагнути, які це дає переваги.

Пані Журден. Ти подумав би краще, як дочку заміж віддати: вона в нас якраз на порі.

Пан Журден. Я подумаю про це, коли нагодиться добра партія для неї, а тим часом хочу думати про те, щоб самому дечого хорошого навчитися.

Ніколь. Я чула, пані, що вони, щоб ситіша юшка варилася, ще й учителя філософії собі найняли.

Пан Журден. Авжеж. Я хочу розуму набратися, щоб не пасти задніх у пристойному товаристві.

Пані Журден. А чи не пішов би ти краще до школи, щоб тебе там добре відшмагали на старості літ?

Пан Журден. А чому б то й ні? Я б з радістю дозволив відшмагати себе отут при всіх хоч і зараз, аби тільки знати все те, чого вчать у школі!

Ніколь. Так, так. Оце б вам добре кісточки розім'яло.

Пан Журден. Атож.

Пані Журден. Все це, ох, яке потрібне, щоб вести наше господарство!

Пан Журден. А щоб ти знала! Ви обидві міркуєте собі, як дві курки, і мені сором, що ви такі темні. Ось, приміром *(до пані Журден)*, чи знаєш ти, що ти зараз кажеш?

Пані Журден. Ще б пак! Дуже добре знаю, що кажу до діла і що тобі треба почати жити іншим ладом.

Пан Журден. Не про це мова. Я тебе питаю, що то за слова, що ти їх допіру сказала.

Пані Журден. Розумні слова, а твоя поведінка дуже нерозумна.

Пан Журден. Кажу ж тобі, не про це мова. Я тебе ось про що питаю: те, про що я з тобою розмовляю, те, що я тобі зараз кажу,— що це таке?

Пані Журден. Дурниці.

Пан Журден. Ба ні. Не так... Те, що ми обоє говоримо? Вся наша з тобою розмова?..

Пані Журден. Ну?

Пан Журден. Як це зветься?

Пані Журден. Про мене, називай як хочеш.

Пан Журден. Це — проза, неосвічена ти жінко!

Пані Журден. Проза?

Пан Журден. Еге ж, проза. Все, що проза — то не вірші, а все, що не вірші — то проза. Чула? Одне слово — наука! О!.. *(До Ніколь)*. А ти, чи ти тямиш, як треба стулити губи, щоб вимовити *у*?

Ніколь. Що таке?

Пан Журден. Атож. Що ти робиш, коли кажеш *у*?

Ніколь. Що?

Пан Журден. А спробуй лишень сказати — *у*.

Ніколь. Ну, *у*.

Пан Журден. Що ти робиш?

Ніколь. Кажу *у*.

Пан Журден. Гаразд, але коли ти кажеш *у*, то що ж ти робиш?

Ніколь. Я роблю те, що ви мені наказуєте.

Пан Журден. Ох! Ну й рахуба, коли маєш справу з дурноверхими! Ти витягаєш губи вперед і наближаєш верхню щелепу до нижньої. *У* — ось, бачиш? Я роблю гримасу — *у*.

Ніколь. Та й ловко ж!

Пані Журден. Чудасія, та й годі!

Пан Журден. Ви б ще й не таке сказали, коли б побачили *о* або *да, да* і *фа, фа!*

Пані Журден. Що це за нісенітниця?

Ніколь. Кому це потрібне?

Пан Журден. Як же вони мене дратують, оці дурелі!

Пані Журден. Вижени ти всіх отих панків з їхніми дурощами.

Ніколь. А особливо того, довготелесого фехтувальника: де не пройде по хаті, там і насмітить.

Пан Журден. Ти ба! Їм учитель фехтування не припав до серця! А ось я тобі зараз доведу, що ти нічогісінько не тямиш. *(Наказує подати собі рапіри, і одну*

з них дає Ніколь). На, тримай. Стій рівно! Коли хочеш колоти квартою, то треба зробити так, а коли хочеш колоти терсом, то треба зробити так. Це найвірніший засіб, щоб тебе ніколи не вбили, а коли б'єшся з ким-небудь, то найважливіше знати, що тобі не загрожує небезпека. Ану лишень спробуй, кольни мене разочок!

Ніколь. Ну ось, маєте! *(Кілька разів коле пана Журдена).*

Пан Журден. Помалу! Ей, ти! Ой! Обережно!.. Хай тобі чорт, негідниче!

Ніколь. Ви ж самі звеліли колоти.

Пан Журден. Звелів, але ти почала колоти мене терсом, замість того щоб колоти мене квартою, і ти не маєш навіть терпіння почекати, поки я відіб'ю удар.

Пані Журден. Та ти зовсім з глузду з'їхав, чоловіче! Чи чувано таке! І всі вигадки почалися в тебе відтоді, як ти з отими аристократами злигався.

Пан Журден. Якщо я вітаю в моїй господі аристократів, то це свідчить тільки про те, що я маю витончений смак. Далеко розумніше знатися з ними, ніж приятелювати з твоїми міщанами.

Пані Журден. Нічого й казати! Велику ти маєш користь від знайомства з шляхетними панами! А особливо від того красунчика графа, яким ти так захопився, що й розум втратив!

Пан Журден. Цить мені! Подумай перш, ніж маєш щось сказати. А чи знаєш ти, жінко, що ти зовсім не знаєш, про кого ти говориш, коли ти говориш про нього? Це дуже висока особа, далеко значніша, ніж ти собі уявляєш,— справжній вельможа; він розмовляє з самим королем так само, як оце я з тобою. Хіба ж це не велика честь для мене, що така вельможна особа так до мене вчащає, називає мене своїм дорогим другом і вважає мене собі за рівню? Нікому й на думку не спадає, які послуги він мені робить, а при всіх він буває такий ласкавий до мене, що мені аж самому стає незручно.

Пані Журден. Еге ж, він робить тобі послуги, він до тебе ласкавий, але за те ж і грошенята в тебе позичає.

Пан Журден. Ну то й що! Хіба ж те не робить мені честі, що я позичаю гроші такій вельможній людині? Та чи ж можу я не зробити такої дрібнички для людини, що зве мене своїм дорогим другом?

Пані Журден. А той вельможний пан, що він робить для тебе?

Пан Журден. Ого-го! Всі здивувалися б, якби довідались.

Пані Журден. А саме?

Пан Журден. Годі! Цього вже я не скажу. Досить з тебе й того, що коли я й позичив йому грошей,— він поверне мені свій борг увесь до останнього су, і то дуже скоро.

Пані Журден. Овва! Дожидайся!

Пан Журден. Побачиш. Він же мені сам сказав.

Пані Журден. Атож, атож, наставляй кишені.

Пан Журден. Він дав мені шляхетне слово честі.

Пані Журден. Брехня!

Пан Журден. Та невже? Ну, та й уперта ж ти, жінко! А я тобі кажу, що він додержить свого слова, я цього певний!

Пані Журден. А я певна, що ні! І всі його милі розмови тільки для того, щоб якнайкраще пошити тебе в дурні.

Пан Журден. Замовкни! Та ось і він сам.

Пані Журден. Цього ще бракувало! Напевне, знову прийшов позичити в тебе грошей. Дивитися на нього гидко!

Пан Журден. Замовкни, кажу тобі!

ЯВА 4

Дорант, пан Журден, пані Журден, Ніколь.

Дорант. Мій дорогий друже, пане Журдене, як ся маєте?

Пан Журден. Дуже добре, ваша вельможність. Милості прошу до господи.

Дорант. А пані Журден як поживає?

Пані Журден. Пані Журден живе собі як може.

Дорант. О! Пане Журдене, яке ж на вас розкішне вбрання!

Пан Журден. Атож. Ось гляньте.

Дорант. В цьому костюмі ви виглядаєте чудово. В нас при дворі не знайдеться жодного юнака, що мав би таку стрункість постать, як ви.

Пан Журден. Хе-хе!

Пані Журден *(набік)*. Знає, як підійти!

Дорант. Ану ж бо, поверніться! Дуже елегантно!

Пані Журден *(набік)*. Еге ж, однаковий дурень — що ззаду, що й спереду.

Дорант. Слово честі, пане Журдене, я страх як скучив за вами! Знаєте, з усіх моїх знайомих ні до кого не почуваю я такої пошани, як до вас: саме сьогодні ранком я говорив про вас у королівській спочивальні.

Пан Журден. Я не вартий такої честі, вельможний пане. *(До пані Журден).* В королівській спочивальні!

Дорант. Надіньте ж капелюха.

Пан Журден. Вельможний пане, з глибокої пошани до вас...

Дорант. Боже мій, та надіньте ж! Прошу вас, без церемоній.

Пан Журден. Вельможний пане...

Дорант. Надіньте капелюха, кажу ж вам, пане Журдене,— адже ж ви мій друг.

Пан Журден. Вельможний пане, я ваш покірний слуга.

Дорант. Тоді і я не надіну капелюха, якщо ви не надінете свого.

Пан Журден *(надіваючи капелюха).* Краще здатися нечемним, ніж упертим.

Дорант. Ви ще не забули, звичайно, що я винен вам гроші?

Пані Журден *(набік).* Ще б пак! Ми пам'ятаємо це дуже добре.

Дорант. Ви були такі ласкаві, що кілька разів позичали мені гроші і, треба визнати, робили це вельми делікатно.

Пан Журден. Вельможний пане, ви жартуєте...

Дорант. Проте я вважаю за мій найсвятіший обов'язок платити борги і вмію цінувати послуги тих, хто стає мені в пригоді.

Пан Журден. Я цього певний, вельможний пане.

Дорант. Я хочу поквитатися з вами і прийшов зараз саме для того, щоб разом з вами звести рахунки.

Пан Журден *(стиха до пані Журден).* Ну, жінко, що скажеш? Тепер бачиш, як ти набрехала на нього?

Дорант. Я така людина, що любить сплачувати всі свої борги відразу.

Пан Журден *(стиха до пані Журден).* Хіба ж я тобі цього не казав?

Дорант. Отже, подивимося, скільки саме я вам винен.

Пан Журден *(стиха до пані Журден).* Все твої безглузді підозри!

Дорант. Ви добре пам'ятаєте, скільки ви мені позичили грошей?

Пан Журден. Здається, пам'ятаю. Я записав собі для пам'яті. Ось рахунок. Першого разу видано вам дві сотні луїдорів.

Дорант. Так.

Пан Журден. Другого разу — сто двадцять.

Дорант. Так, так.

Пан Журден. Потім — ще сто сорок.

Дорант. Ви маєте рацію.

Пан Журден. Все те разом становить чотири сотні шістдесят луїдорів, або п'ять тисяч шістдесят ліврів.

Дорант. Рахунок точний. П'ять тисяч шістдесят ліврів.

Пан Журден. Тисячу вісімсот тридцять два ліври заплатив я за ваші плюмажі.

Дорант. Саме так.

Пан Журден. Дві тисячі сімсот вісімдесят ліврів — вашому кравцеві.

Дорант. Дійсно.

Пан Журден. Чотири тисячі триста сімдесят дев'ять ліврів дванадцять су і вісім деньє — вашому крамареві.

Дорант. Чудово. Дванадцять су і вісім деньє. Рахунок точний.

Пан Журден. І тисячу сімсот сорок вісім ліврів сім су чотири деньє — вашому сідляреві.

Дорант. Все правда. Скільки ж виходить разом?

Пан Журден. Разом — п'ятнадцять тисяч вісімсот ліврів.

Дорант. Підсумок точний. П'ятнадцять тисяч вісімсот ліврів. Додайте до цього рахунка ще дві сотні луїдорів, що ви їх дасте мені сьогодні, — і тоді буде рівно вісімнадцять тисяч франків, які я поверну вам незабаром.

Пані Журден *(стиха до пана Журдена)*. Ну що, хіба ж я не вгадала?

Пан Журден *(стиха до пані Журден)*. Мовчи!

Дорант. Може, це завдасть вам великого клопоту — виконати моє прохання?

Пан Журден. Ба! Зовсім ні...

Пані Журден *(стиха до пана Журдена)*. Цей панок робить з тебе дійну корову.

Пан Журден *(стиха до пані Журден)*. Цить!

Дорант. Якщо вам це незручно, то я звернуся до когось іншого.

Пан Журден. Ні, ні, вельможний пане.

Пані Журден *(стиха до пана Журдена)*. Він не заспокоїться, поки не пустить тебе з торбами.

Пан Журден *(стиха до пані Журден)*. Цить, кажу тобі!

Дорант. Скажіть відверто, може, моє прохання для вас обтяжливе?

Пан Журден. Анітрохи, вельможний пане.

Пані Журден *(стиха до пана Журдена)*. Це справжній пройдисвіт!

Пан Журден *(стиха до пані Журден)*. Чи ти замовкнеш нарешті?

Дорант. Звичайно, я маю багато знайомих, які охоче позичили б мені потрібну суму, але ж ви мій найкращий друг, і я просто боявся, що ви образитесь, якщо я позичу в когось іншого.

Пан Журден. Ви мені робите завелику честь, вельможний пане. Зараз я принесу гроші.

Пані Журден *(стиха до пана Журдена)*. Що? Ти йому ще хочеш дати грошей?

Пан Журден *(стиха до пані Журден)*. Що ж поробиш? Хіба ж я можу відмовити такій високій особі, яка ще нині вранці говорила про мене в королівській спочивальні?

Пані Журден *(стиха до пана Журдена)*. Ех! Ти таки справжній йолоп!

ЯВА 5

Дорант, пані Журден, Ніколь.

Дорант. Ви наче в кепському настрої... Що з вами, пані Журден?

Пані Журден. Голова болить, мало не лусне...

Дорант. А де ж ваша шановна донечка? Чому це її не видно?

Пані Журден. Моя шановна донечка там, де їй зараз слід бути.

Дорант. А як вона себе почуває?

Пані Журден. Вона себе почуває досить добре на своїх двох ногах.

Дорант. Чи не завітаєте ви разом з вашою донечкою

цими днями до королівського палацу подивитися придворний балет і комедію?

Пані Журден. Атож, атож! Нам зараз дуже кортить сміятися, дуже кортить нам сміятися зараз!

Дорант. Мені здається, пані Журден, що ви мали неабиякий успіх у кавалерів, як були молодою; ви, мабуть, славилися красою й приємною вдачею.

Пані Журден. Мати божа! Та хіба ж пані Журден така вже руїна, добродію? Голова в неї від старості трясеться, чи що?

Дорант. Ах, боже мій, пані Журден, даруйте, будьте ласкаві!.. Я зовсім забув, що ви ще молоді; я завжди такий неуважний... Прошу вас пробачити мені мою зухвалість.

ЯВА 6

Пан Журден, пані Журден, Дорант, Ніколь.

Пан Журден *(до Доранта)*. Маєте. Тут рівно дві сотні луїдорів.

Дорант. Запевняю вас, пане Журдене, що я весь до ваших послуг; стати вам у пригоді чимсь при дворі — моє найпалкіше бажання.

Пан Журден. Дякую вам красненько.

Дорант. Якщо пані Журден матиме охоту подивитися придворну виставу, я накажу приготувати їй найкращі місця в залі.

Пані Журден. Пані Журден цілує ваші ручки...

Дорант *(стиха до пана Журдена)*. Наша чарівна маркіза, як я вже сповістив вас записком, завітає зараз до вас пообідати й подивитися балет. Мені пощастило умовити її прийняти нарешті той подарунок, що ви його хочете їй презентувати.

Пан Журден. Відійдімо, про всякий випадок, трохи далі.

Дорант. Цілий тиждень проминув з того часу, як ми з вами бачилися востаннє, і я ще не мав нагоди розповісти вам про той діамантовий перстень, що ви його доручили мені передати їй від вашого імені; страшенно важко було перемогти її делікатність — лише сьогодні згодилася вона нарешті його прийняти.

Пан Журден. А він же їй сподобався?

Дорант. Надзвичайно! Я майже переконаний, що

краса того діаманта збудить у її серці ніжну прихильність до вас.

Пан Журден. Дай боже!

Пані Журден *(до Ніколь)*. Як удвох зійдуться, так і водою їх не розіллєш!

Дорант. Я доклав усіх сил, щоб вона зрозуміла, який коштовний ваш подарунок і яке безмежне ваше кохання.

Пан Журден. Не знаю вже, як вам і дякувати, вельможний пане. Мені страх як незручно, що така висока особа, як ви, і так клопочеться задля мене!

Дорант. Ви жартуєте? Хіба друзі можуть бути такими церемонними? Хіба ви самі не зробили б такого ж при нагоді й для мене?

Пан Журден. О, ще й як! Від щирого серця.

Пані Журден *(до Ніколь)*. Немов якийсь тягар лягає мені на серце, коли він до нас приходить!

Дорант. Щодо мене, то я ладен зробити все для мого друга. Я теж упадав коло чарівної маркізи, але коли ви мені сказали, що закохалися в неї,— пам'ятаєте? — я відразу ж узявся допомагати вам у ваших сердечних справах.

Пан Журден. Це правда. Ви такі великодушні, що мені аж соромно!..

Пані Журден *(до Ніколь)*. Він, здається, й не збирається йти звідси?

Ніколь. Їм удвох дуже весело, ви ж бачите.

Дорант. А вам таки пощастило зворушити її серце! Жінки більш за все люблять, щоб задля них не жалкували грошей; ваші щоденні серенади, ваші численні букети, той чудовий фейєрверк на воді, діамант, який ви їй подарували, і, нарешті, новий сюрприз, що ви його для неї готуєте,— все це набагато красномовніше розповідає про ваше кохання, ніж усі слова, які ви могли б сказати їй особисто.

Пан Журден. Нічого не пошкодую, щоб протоптати собі стежечку до її серця. Вельможна дама має для мене особливу, чарівну принадність; таку честь я ладен купити за всяку ціну...

Пані Журден *(стиха до Ніколь)*. Про віщо вони так довго шепочуться? Підійди-но до них тихесенько та послухай.

Дорант. Скоро ви матимете насолоду милуватися нею і досхочу натішите ваші очі.

Пан Журден. Щоб нам почувати себе вільніше, я влаштував так, що моя жінка обідатиме нині в своєї сестри і сидітиме там до самого вечора.

Доран т. Чудова ідея! Ваша дружина могла б завдати нам клопоту. Я вже замовив кухареві обід від вашого імені і наказав також приготувати все, що буде потрібне для балету. Цей балет — мій власний твір, і, якщо тільки виконання відповідатиме ідеї, я певен, що...

Пан Журден *(помітивши, що Ніколь підслухує, дає їй ляпаса)*. Це що таке? Ах ти ж, зухвале дівчисько! *(До Доранта)*. Ходімо звідси, прошу вас.

ЯВА 7

Пані Журден, Ніколь.

Ніколь. Справді, пані, я таки добре заробила за мою цікавість. Але здається мені, що там не все чисто. Вони розмовляють про якісь справи, яких вам зовсім не можна знати.

Пані Журден. Вже давно, Ніколь, маю я підозру на мого чоловіка. Я певна, що він мене дурить, що він упадає коло когось,— от і намагаюся вивідати, коло кого саме. Крім того, час уже й про мою дочку подбати. Ти ж знаєш, як Клеонт її кохає; він і мені припав до серця, отож я й хочу допомогти йому в цій справі та віддати за нього Люсіль, якщо мені пощастить.

Ніколь. По правді вам скажу, моя пані, я просто в захваті, що ви погоджуєтеся на цей шлюб: вам подобається пан, а мені ще більше — його слуга. Ох, та й добре ж було б, коли б нас повінчали одночасно!

Пані Журден. Біжи ж мерщій до Клеонта та перекажи йому від мене, щоб він зараз же сюди з'явився: ми підемо разом до мого чоловіка просити в нього згоди на цей шлюб.

Ніколь. Біжу, пані, з радістю! Ще ніколи ви мені не давали приємнішого доручення.

Пані Журден виходить.

Ото зрадіють обидва!

ЯВА 8

Клеонт, Ков'єль, Ніколь.

Ніколь *(до Клеонта)*. Ага! Ось і ви до речі. А я несу вам радісну звістку, я хочу...

Клеонт. Геть, лукава зраднице, і ніколи не смій морочити мене твоїми брехливими словами!

Ніколь. Отак ви приймаєте...

Клеонт. Геть, кажу тобі, і скажи твоїй зрадливій панночці, що їй більше не пощастить одурити простака Клеонта!

Ніколь. Що воно й до чого?.. Не розберу... Мій любенький Ков'єлю, скажи ж хоч ти, що все це означає?

Ков'єль. Твій любенький Ков'єль, гидке дівчисько?! Геть з моїх очей, мерзотнице! Дай мені спокій!

Ніколь. Як? І ти теж...

Ков'єль. Геть з моїх очей, кажу тобі! І не балакай до мене більш ніколи!

Ніколь. Оце-то так! Яка муха їх обох укусила? Побіжу мерщій та розкажу про все панночці.

ЯВА 9

Клеонт, Ков'єль.

Клеонт. Як! Поводитися так із своїм коханим, з коханим найвірнішим та найпалкішим з усіх коханих на світі!

Ков'єль. То щось нечуване, що вони нам обом учинили!

Клеонт. Я кохаю її понад усе на світі, я такий ніжний з нею. Нікого в світі не маю я дорожчого за неї. Тільки про неї турбуюся, думаю, мрію, тільки її бажаю... Вся моя радість тільки в ній. Я розмовляю тільки про неї, думаю тільки про неї, уві сні бачу тільки її, я живу тільки нею, серце моє б'ється тільки для неї, я дихаю тільки нею, все життя моє в ній... І за таку відданість — отака мені нагорода!.. Два дні не бачив я її — й вони видалися мені за два страшних сторіччя... І ось нарешті ми зустрічаємося випадково: серце моє затрепетало, обличчя запалало, і я, забувши з радощів усе на світі, кидаюсь у захваті до неї... А зрадниця відвертається й зневажливо проходить повз мене, наче й знати мене не знає.

Ков'єль. Я кажу те ж саме.

Клеонт. Чи ж може що зрівнятися, Ков'єлю, з таким лукавством невдячної Люсіль?

Ков'єль. А що може зрівнятися, пане, з лукавством цієї мерзенної Ніколь?

Клеонт. І це після таких самопожертв, після стількох зітхань, присягань, що їх викликали її принади!

Ков'єль. І це після такого невтомного піклування, після того, як я стільки допомагав їй на кухні!

Клеонт. Після тих сліз, що я пролив біля її ніг!

Ков'єль. Після тієї сили-силенної відер з водою, що я попотягав для неї з криниці!

Клеонт. Після такої пристрасті, після такого кохання, коли я сам себе забував!

Ков'єль. Після такого жару, який я терпів біля печі, повертаючи за неї печеню на рожні!

Клеонт. Вона уникає мене з презирством!

Ков'єль. Вона нахабно повертається до мене спиною!

Клеонт. Така зрадливість заслуговує найвищої кари!

Ков'єль. Така підлість варта тисячі ляпасів!

Клеонт. Не смій мені ніколи заступатися за неї!

Ков'єль. Я, пане? Боже мене борони!

Клеонт. Не смій ніколи обороняти зрадницю!

Ков'єль. Не турбуйтесь.

Клеонт. Що б ти не казав, захищаючи її,— це не матиме ніякої ваги для мене.

Ков'єль. Та в мене й у думках такого немає!

Клеонт. Я їй того ніколи не подарую, я порву з нею всі стосунки!

Ков'єль. Я пристаю.

Клеонт. Той вельможний граф, що до них учащає, запав їй, мабуть, в око... Ручуся, що її принадила його високородність. Але честь моя вимагає, щоб я зробив точнісінько так, як і вона, і їй не пощастить вихвалятися тим, що вона покинула мене перша.

Ков'єль. Дуже добре! Що ж до мене, то я цілком поділяю ваші почуття.

Клеонт. То розпалюй же мою досаду і підтримуй в мені силу задушити рештки того кохання до неї, яке може ще в мені озватися. Благаю тебе — кажи мені про неї тільки погане! Змальовуй мені її в такому вигляді, щоб вона викликала в мене до себе тільки огиду; називай, будь ласка, всі її хиби, щоб вона мені спротивіла!

К о в' є л ь. Її хиби, пане? Та вона ж гримасниця, вертлява мавпочка, та й годі! І надало ж вам закохатися в неї! Не бачу я там нічого особливого; ви знайдете сотні інших, що багато більше будуть варті вашого кохання. Перш за все очі в неї маленькі...

К л е о н т. Правда, очі в неї невеликі, а проте скільки в них вогню! Таких блискучих, таких палких, таких ніжних оченяток у цілому світі не знайдеш!

К о в' є л ь. Та й рот у неї надто великий...

К л е о н т. Так, але ж яка чарівна усмішка,— я зроду такої не бачив. Не можна спокійно дивитися на її чудові устоньки, вони викликають палкі бажання! Вони так і ваблять до себе!

К о в' є л ь. Ще й на зріст мала...

К л е о н т. Так. Зате ж яка стрункa та граційна!

К о в' є л ь. І говорить, і поводиться вона якось недбало.

К л е о н т. Це правда, але все в неї так мило виходить... В її поводженні стільки чарівності, вона така приваблива, що не скоритися їй неможливо!

К о в' є л ь. А вже щодо розуму...

К л е о н т. Ах, Ков'єлю! Який у неї тонкий, який гнучкий розум!

К о в' є л ь. Розмовляє вона...

К л е о н т. Розмовляє вона чудово!

К о в' є л ь. Вона завжди серйозна.

К л е о н т. А ти хотів би, щоб вона цілісінький день тільки те й робила, що реготала? Що може бути нестерпнішого за жінку, яка щохвилини ладна сміятися?

К о в' є л ь. Та вона ж найвередливіша жінка в світі.

К л е о н т. Так, вона вередлива, не заперечую, проте красуні все до лиця, від красуні все стерпиш.

К о в' є л ь. Ну, коли так, вас не переконаєш! Бачу я, ви маєте охоту кохати її завжди.

К л е о н т. Я? Ні, краще вмерти! Я її ненавидітиму так, як колись кохав...

К о в' є л ь. Як же ви цього досягнете? Адже ж вона, по-вашому, сама довершеність?

К л е о н т. Тим страшнішою буде моя помста... Ненависть покаже, який я непохитний. Вона прекрасна, чарівна, приваблива для мене, я визнаю за нею всі ті цінності — і покидаю її. Та ось і вона.

ЯВА 10

Люсіль Клеонт, Ков'єль, Ніколь.

Ніколь *(до Люсіль)*. Щодо мене, то я мало не луснула від злості!

Люсіль. Вір мені, Ніколь, тут не може бути іншої причини... Та ось і він!

Клеонт *(до Ков'єля)*. Я не хочу з нею розмовляти!

Ков'єль. Я все робитиму, як і ви.

Люсіль. В чому річ, Клеонте? Що з вами?

Ніколь. Та що з тобою, Ков'єлю?

Люсіль. Чому ви такі сумні?

Ніколь. Чого це ти намурмосився?

Люсіль. Чи ви оніміли, Клеонте?

Ніколь. Чи тобі мову відібрало, Ков'єлю?

Клеонт. Ось хто справжня лиходійка!

Ков'єль. Ось хто Іуда!

Люсіль. Я бачу, вас збентежила наша сьогоднішня зустріч?!

Клеонт *(до Ков'єля)*. Ага-а! Зрозуміли, що накоїли!

Ніколь. Мабуть, тебе взяло за печінку те, як ми сьогодні ранком повелися з вами?

Ков'єль *(до Клеонта)*. На злодієві шапка горить!

Люсіль. Адже ж це єдина причина вашого гніву, чи не так, Клеонте?

Клеонт. Так, підступна, саме так, якщо ви бажаєте знати. Але ж не турбуйтесь! Вам не пощастить тріумфувати. Я перший пориваю з вами всякі стосунки, щоб позбавити вас насолоди відштовхнути мене! Звичайно, мені нелегко буде подолати моє кохання до вас; невимовна туга огорне мою душу; певний час я навіть терпітиму страшні муки, але я витерплю все і краще вирву собі серце, ніж піддамся слабості і знову повернуся до вас!

Ков'єль *(до Ніколь)*. А куди він, туди й я.

Люсіль. От уже й справді — багато галасу з нічого! Я вам зараз поясню, Клеонте, чому саме я ухилилася від зустрічі з вами сьогодні ранком.

Клеонт *(намагаючись піти від Люсіль)*. Ні, я не бажаю нічого слухати!

Ніколь *(до Ков'єля)*. Я розкажу тобі зараз, чому ми так хутенько пройшли повз вас сьогодні.

Ков'єль *(намагаючись також піти від Ніколь)*. Я не хочу нічого слухати!

Люсіль *(ідучи за Клеонтом)*. Отже, сьогодні ранком...

Клеонт *(ідучи й не дивлячись на Люсіль)*. Ні, я вам кажу!

Ніколь *(ідучи за Ков'єлем)*. Зрозумій, що...

Ков'єль *(також ідучи й не дивлячись на Ніколь)*. Ні, зраднице!

Люсіль. Слухайте!

Клеонт. Знати нічого не хочу!..

Ніколь. Дай же мені сказати!

Ков'єль. Я глухий...

Люсіль. Клеонте!

Клеонт. Ні!

Ніколь. Ков'єлю!

Ков'єль. Нізащо!

Люсіль. Стривайте!

Клеонт. Пусті балачки!

Ніколь. Вислухай мене!

Ков'єль. Дурниці!

Люсіль. Одну хвилинку!

Клеонт. Ніколи!

Ніколь. Трошки терпіння!

Ков'єль. До дідька!

Люсіль. Два слова!

Клеонт. Ні, тепер — кінець!

Ніколь. Одне слово!

Ков'єль. Відчепись від мене!

Люсіль *(спиняючись)*. Гаразд! Якщо ви не хочете мене вислухати, залишайтеся з своїми думками... Можете робити що хочете...

Ніколь *(теж зупиняючись)*. Коли так, роби як знаєш!

Клеонт *(повертаючись до Люсіль)*. Ну, скажіть же нарешті, яка причина вашого милого поводження.

Люсіль *(намагаючись піти від Клеонта)*. Я вже не маю більше охоти з вами про це розмовляти.

Ков'єль *(повертаючись до Ніколь)*. Ну, ну, поясни ж нам нарешті, в чому тут справа?

Ніколь *(намагаючись також піти від Ков'єля)*. Я більше нічого не хочу тобі пояснювати.

Клеонт *(ідучи за Люсіль)*. Скажіть же мені...

Люсіль *(ідучи й не дивлячися на Клеонта)*. Ні, я нічого не скажу.

Ков'єль *(ідучи за Ніколь)*. Поясни ж мені...

Ніколь *(ідучи і теж не дивлячись на Ков'єля).* Ні, мені нічого пояснювати.

Клеонт. Змилуйтесь!

Люсіль. Я ж вам сказала: ні!

Ков'єль. Зроби ласку!

Ніколь. І не подумаю.

Клеонт. Я вас прошу!

Люсіль. Ідіть собі!

Ков'єль. Благаю тебе!

Ніколь. Забирайся!

Клеонт. Люсіль!

Люсіль. Ні!

Ков'єль. Ніколь!

Ніколь. Нізащо!

Клеонт. Заради всього святого!

Люсіль. Я не хочу.

Ков'єль. Ну, скажи ж мені...

Ніколь. Ніколи.

Клеонт. Розвійте мої сумніви!

Люсіль. Ні, не маю ніякого бажання.

Ков'єль. Та розтлумач же мені все як слід!

Ніколь. Ні, пропала охота!

Клеонт. Гаразд! Якщо ви так мало цінуєте мій спокій, якщо не хочете виправдати переді мною вашого поводження, що так жорстоко образило моє палке кохання,— ви бачите мене, невдячна, востаннє: я тікаю звідси і далеко від вас помру з горя та любові...

Ков'єль *(до Ніколь).* І я подамся звідси з ним разом.

Люсіль *(до Клеонта, що хоче вийти).* Клеонте!

Ніколь *(до Ков'єля, що йде за своїм паном).* Ков'єлю!

Клеонт *(спиняючись).* Що?

Ков'єль *(теж спиняючись).* Чого тобі?

Люсіль. Куди ж ви йдете?

Клеонт. Я вам уже сказав куди.

Ков'єль. Ми йдемо вмирати.

Люсіль. Ви йдете вмирати, Клеонте?

Клеонт. Так, жорстока! Бо ви самі цього бажаєте...

Люсіль. Я? Я хочу вашої смерті?

Клеонт. Так, ви цього хочете.

Люсіль. Хто вам це сказав?

Клеонт *(підходить до Люсіль).* Як же не хочете, коли ви не хочете розвіяти моїх сумнівів?

Люсіль. Хіба ж я в тому винна? Коли б ви тільки захотіли мене вислухати, справа пояснилася б дуже просто: я сказала б вам, що винна в тій ранішній пригоді, яка завдала вам такої кривди, тільки моя стара тітка. Ми йшли разом з нею, а вона поклала собі в голову, що досить чоловікові лише наблизитися до дівчини, як він уже збезчещує її. Ця стара пані завжди гризе нас за легковажність і уявляє всіх чоловіків чортами, від яких чесні дівчата повинні тікати світ за очі.

Ніколь *(до Ков'єля)*. В цьому-то й весь секрет.

Клеонт. Ви мені правду кажете, Люсіль?

Ков'єль *(до Ніколь)*. А ти не брешеш, Ніколь?

Люсіль *(до Клеонта)*. Це найщиріша правда.

Ніколь *(до Ков'єля)*. Все точнісінько так і було.

Ков'єль *(до Клеонта)*. Чи повірити їм?

Клеонт. Ах, Люсіль, єдиним словом, що злітає з ваших уст, ви можете заспокоїти всю бурю мого серця! Як легко віриш тим, кого кохаєш!

Ков'єль. Ах, ви ж бісенята! Та й ловко ж ви вмієте улестити нашого брата!

ЯВА 11

Пані Журден, Клеонт, Люсіль, Ков'єль, Ніколь.

Пані Журден. Дуже рада вас бачити, Клеонте; ви нагодилися саме до речі. Зараз прийде мій чоловік, скористайтеся нагодою і попросіть його віддати за вас Люсіль.

Клеонт. Ах, пані, які це солодкі слова! Як вони збігаються з моїми власними бажаннями! Чи міг я чекати на такий приємний наказ, чи міг я сподіватися на таку велику ласку?

ЯВА 12

Клеонт, пан Журден, пані Журден, Люсіль, Ков'єль, Ніколь.

Клеонт. Добродію, я вирішив обійтися без посередників і дозволяю собі звернутися до вас із проханням... Є одна річ, про яку я давно вже мрію. Це прохання надто важливе для мене, і тому я звертаюся до вас сам особисто. Отже, скажу вам без манівців: честь бути вашим зятем така для мене велика, що я вважав би себе за най-

щасливішу людину в світі, коли б міг заслужити такої ласки.

Пан Журден. Перше, ніж дати вам відповідь, добродію, я попрошу вас сказати мені: ви шляхетного роду?

Клеонт. Добродію, більша частина людей відповідає на таке запитання позитивно: слово сказати легко. Видавати себе за шляхетного тепер ніхто не соромиться, і такий звичай дозволяє носити крадену назву. Але я, щиро кажучи, дивлюся на такі речі трохи інакше. Я вважаю, що всякий обман принижує порядну людину. Негідно ховати своє справжнє походження, з'являтися товариству на очі під чужим титулом, видавати себе не за те, що ми є насправді. Звичайно, мої предки займали почесні посади, сам я чесно прослужив шість років у війську, і достатки мої такі, що я сподіваюся зайняти не останнє місце в товаристві, проте, незважаючи на все це, я не маю бажання привласнювати собі те звання, яке не належить мені з народження, хоч, може, інші на моєму місці і вважали б, що вони мають право це зробити; отже, скажу вам відверто, я — не шляхетного роду.

Пан Журден. Дозвольте, добродію, потиснути вашу руку, проте дочка моя — не для вас.

Клеонт. Чому?

Пан Журден. Ви не шляхетний — ви не матимете моєї дочки.

Пані Журден. Шляхетний! Що тобі до того шляхетства? Хіба ми самі від ребра Людовіка Святого походимо, чи що?

Пан Журден. Цить, жінко! Я вже бачу, до чого воно йдеться!

Пані Журден. Хіба ж ми з тобою самі не чесні міщани з діда-прадіда?

Пан Журден. Ото хтось тебе за язика тягне!

Пані Журден. Та хіба ж твій батько любісінько не був таким самим крамарем, як і мій?

Пан Журден. Ото кляті баби! Не дадуть і слова сказати! Якщо твій батько і був крамарем,— тим гірше для нього; що ж до мого, то так його може лише лихий язик називати. Кажу вам востаннє: я хочу, щоб мій зять був високого роду.

Пані Журден. Твоїй дочці потрібен чоловік до пари: для неї чесний, заможний, гарний на вроду хлопець багато кращий від будь-якого шляхтянчика — жебрака та потвори.

Ніколь. Що правда, то правда! Бачили ми в нашому селі одного паничика... Такий тюхтій, такий йолоп, що й у цілому світі другого такого не стрінеш!

Пан Журден *(до Ніколь)*. Цить, грубіянко! Вічно втручаєшся в розмову. Добра для дочки маю чимало, тільки почестей мені бракує, тож і хочу я зробити з неї маркізу.

Пані Журден. Маркізу?

Пан Журден. Еге ж, маркізу.

Пані Журден. Ой лишечко! Крий нас, боже!

Пан Журден. Це вже вирішена справа.

Пані Журден. Ну, то я тобі скажу, що цього ніколи не буде. Нерівний шлюб завжди нещасливий. Не хочу я, щоб мій зять дорікав моїй дочці ріднею, щоб мої онуки соромилися називати мене бабунею. Та коли б вона приїхала до мене в гостину в екіпажі, вельможною дамою, та не вклонилася б, бува, комусь із наших сусідів, то її вся вулиця засміяла б! «Гляньте-бо,— загомоніли б усі,— як оця пані маркіза носа задерла! А це ж Журденова дочка, яка ще недавнечко, малою дитиною, вважала за велике щастя погратися з нами у «вельможну даму». Колись не була вона така пихата, адже ж обидва діди її торгували сукном коло брами Святого Інокентія. Надбали своїм діткам добра, грошеняток та й розплачуються тепер, мабуть, недешево на тім світі за те, що придбали! Чесній-бо людині зроду так не розбагатіти». Не хочу я поговору! Одне слово, я хочу такого зятя, щоб він мені дякував за мою дочку, щоб я могла йому по-простому сказати: «Ну ж бо, зятьок, а сідай-но лишень до столу та пообідай з нами».

Пан Журден. Отак собі міркують обмежені люди: не мають навіть бажання видряпатися знизу нагору! Досить балачок! А таки наперекір вам усім моя дочка буде маркізою! А як розлютуєш мене ще дужче, то я з неї герцогиню зроблю!

ЯВА 13

Пані Журден, Люсіль, Клеонт, Ніколь, Ков'єль.

Пані Журден. Не втрачайте мужності, Клеонте. *(До Люсіль)*. Ходім зі мною. дочко моя. Ти просто так батькові й відріж, що, крім Клеонта, ти ні за кого іншого не підеш.

ЯВА 14

Клеонт, Ков'єль.

Ков'єль. Ну, та й накоїли ж ви лиха з вашим благородством!

Клеонт. Що ж поробиш! Я маю власні переконання і ніколи їх не зречуся.

Ков'єль. Ви жартуєте! Та чи ж можна ставитися серйозно до такого чоловіка, як пан Журден! Хіба ж ви не бачите, що він з глузду з'їхав? Чи то вже так важко потурати його химерам?

Клеонт. Твоя правда. Але ж я й гадки не мав, що треба довести своє шляхетне походження для того, щоб зробитися зятем пана Журдена.

Ков'єль *(сміється)*. Ха-ха-ха!

Клеонт. Чого ти смієшся?

Ков'єль. Одна кумедна витівка спала мені на думку: одурити нашого шляхетного пана й добути вам те, чого ви так бажаєте.

Клеонт. Як саме?

Ков'єль. Є прехороша ідея!

Клеонт. Та в чому ж річ?

Ков'єль. Тут у нас недавно був маскарад, а для мого жарту то саме до речі: я скористаюся з нього, щоб обкрутити нашого йолопа круг пальця. Це, звичайно, комедією пахне, та з ним можна собі дозволити все що заманеться. Чого там панькатись! Він і сам зіграє свою роль чудово й легко повірить кожній нісенітниці, якої б йому не набалакали. В мене й актори, й костюми напоготові; дозвольте мені взяти на себе всю справу.

Клеонт. Але ж поясни мені...

Ков'єль. Я зараз вам усе поясню. Ходімо лишень звідси: він повертається.

ЯВА 15

Пан Журден сам.

Пан Журден. Сто чортів! Усі мені дорікають, що я, мовляв, злигався з вельможними панами, а на мою думку, немає нічого приємнішого, як знатися з вельможним панством. Від них маєш тільки повагу та шану. Далебі, я дав би собі на руці два пальці відрубати, аби народитися вдруге — графом чи маркізом.

ЯВА 16

Пан Журден, лакей.

Лакей. Пане, там прийшов пан граф під руку з якоюсь дамою.

Пан Журден. Ах, боже ж ти мій! Я ще маю дещо загадати. Скажи їм, що я зараз вийду.

ЯВА 17

Дорімена, Дорант, лакей.

Лакей. Мій пан звеліли переказати, що вони зараз вийдуть.

ЯВА 18

Дорімена, Дорант.

Дорімена. Я не знаю, Доранте, чи не зробила я часом помилки, дозволивши вам привезти мене в дім, де я ні з ким не знайома.

Дорант. А в якому ж іншому місці, пані, могло б вітати вас моє кохання? Адже ж, боячися поголосу, ви не бажаєте зустрічатися зі мною сам на сам ні у вас, ані в мене.

Дорімена. Ви все ж не хочете визнати, що я непомітно для себе самої звикаю до щоденних і надто великих доказів вашого до мене кохання. Як би я не протестувала, а зрештою все ж здаюся на ваші умовляння: своєю делікатною настійливістю ви доводите мене зрештою до того, що я виконую кожне ваше бажання. Почалося з ваших частих візитів; за ними полилися освідчення в коханні, освідчення потягли за собою серенади й сюрпризи, а далі пішли вже подарунки. Я всьому тому противилась, але ви такий настійливий і крок за кроком примушуєте мене вам скорятися. Тепер я вже ні за що не відповідаю: чого доброго, вам пощастить вирвати в мене згоду на шлюб з вами, незважаючи на те, що я всіма способами цього уникаю.

Дорант. Давно вже час, маркізо, запевняю вас. Ви — вдова і ні від кого не залежите. Я сам собі господар і кохаю вас над життя. Чому б вам уже нині не зробити мене найщасливішою людиною в світі?

Дорімена. Мій боже, Доранте, щасливе подружжя — це річ така непевна! Треба дуже багато, щоб спіль-

не життя було щасливе. Часто-густо навіть і найрозсудливішим людям не щастить утворити союз, що міг би їх задовольнити!

Дорант. О пані! Ви надто перебільшуєте труднощі, а ваш власний життєвий досвід іще нічого не доводить.

Доріmена. Але ж вернімося до нашої розмови. Витрати, що ви на мене робите, турбують мене з двох причин: по-перше, вони зобов'язують мене більше, ніж я того хотіла б, а по-друге,— даруйте мені мою відвертість,— я певна, що вони не можуть вас не обтяжувати, а я зовсім того не бажаю.

Дорант. Ах, пані! То такі дрібниці, і те не повинно вас...

Доріmена. Я знаю, що кажу... Між іншим, діамантовий перстень, якого ви примусили мене прийняти, коштує великих грошей...

Дорант. О пані, благаю вас! Не переоцінюйте речі, що її кохання моє вважає недостойною вас прикрашати, і дозвольте... А ось і сам господар!

ЯВА 19

Пан Журден, Доріmена, Дорант.

Пан Журден *(зробивши два поклони, спиняється занадто близько біля Доріmени)*. Відступіться трохи далі, пані.

Доріmена. Що?

Пан Журден. На один крок, будьте ласкаві.

Доріmена. Що таке?

Пан Журден. Відступіться трохи, щоб я міг ще втретє вам уклонитися.

Дорант. Маркізе, пан Журден розуміється на витонченому поводженні.

Пан Журден. Це мені така честь, пані, що ви зробили мене щасливим... Я такий радий, що маю щастя... Ви були такі добрі... що обдарували мене такою ласкою... що вшанували мене своєю високою присутністю. Коли б я був гідний бути гідним такої гідності, як ваша... коли б само небо... з заздрості до мого щастя... послало мені... дало мені перевагу... щоб я міг заслужити... так би мовити...

Дорант. Досить, досить, пане Журдене! Пані не любить довгих компліментів. Вона й без них багато вже

чула про ваш гострий розум... *(Стиха до Дорімени).* В цього доброго міщанина, як бачите, вельми кумедні манери.

Дорімена *(стиха до Доранта).* Так, це відразу впадає в очі.

Дорант. Пані, дозвольте відрекомендувати вам мого найкращого друга...

Пан Журден. Це надто багато честі для мене...

Дорант. ...Людину дуже шляхетну.

Дорімена. Я відчуваю до нього глибоку повагу.

Пан Журден. Я ще нічого не зробив, пані, щоб заслужити такої ласки.

Дорант *(стиха до пана Журдена).* Глядіть же: ані найменшого натяку на діамант, який ви їй подарували...

Пан Журден *(стиха до Доранта).* А чи можна хоч поцікавитись, чи припав він їй до вподоби?

Дорант *(стиха до пана Журдена).* Та що ви! Боронь боже! То було б з вашого боку страх як нечемно. Якщо ви бажаєте поводитися так, як годиться у вишуканому товаристві, то вдавайте, ніби то не ви його подарували. *(Вголос).* Пан Журден, маркізо, каже, що він щасливий вітати вас у своїй господі.

Дорімена. Це для мене велика честь.

Пан Журден *(стиха до Доранта).* Який я вдячний вам, пане, що ви закинули їй добре слівце за мене!

Дорант *(до пана Журдена).* Я ледве умовив її поїхати до вас.

Пан Журден *(стиха до Доранта).* Не знаю, чим вам віддячити.

Дорант. Він каже, пані, що ви — красуня над красунями.

Дорімена. Він дуже ласкавий до мене.

Пан Журден. Пані, то ви дуже ласкаві до мене, що ви...

Дорант. А чи не час уже й про обід подумати?

ЯВА 20

Пан Журден, Дорімена, Дорант, лакей.

Лакей *(стиха до пана Журдена).* Все готове, пане.

Дорант. Ходімо ж до столу, та нехай покличуть музикантів.

ЯВА 21

ВИХІД БАЛЕТУ

Третя інтермедія: шість кухарів, що готували пишний бенкет, танцюють разом; потім вони вносять накритого стола, заставленого різноманітними стравами.

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

ЯВА 1

Дорімена, пан Журден, Дорант, троє співаків, лакей.

Дорімена. О Доранте! Та це ж розкішний бенкет!

Пан Журден. Ви глузуєте з мене... Я волів би запропонувати вам щось достойніше вас, пані!

Дорімена, пан Журден, Дорант і троє співаків сідають до столу.

Дорант. Пан Журден має рацію, маркізо, і я йому дуже вдячний за те, що він так гостинно вітає вас у себе. Я цілком погоджуюся з ним, що обід цей не гідний вас, маркізо. Я сам його замовляв, проте, мушу признатися, я далеко не такий досвідчений у цих справах, як наші друзі, а через те й обід цей не досить вишуканий. Людина, що має витончений смак, знайде в ньому багато недоліків... О, коли б за цю справу взявся Даміс, то все було б як слід: на всьому відбилася б його елегантність і глибоке знання справи, він сам вихваляв би кожну страву, і зрештою ви були б змушені визнати за ним високий талант до науки смачно попоїсти. Він розповів би вам багато й вельми красномовно про цей підрум'янений хліб із золотистою скоринкою, що так м'яко хрумтить під зубами; про тонке, ніжне, немов оксамит, вино з чудовим ароматом; про баранячу лопатку, нашпиговану петрушкою; про нормандську телятину — білу, соковиту, що так і тане в роті; про куріпок, що так чудово пахнуть; і як про вінець усього—про бульйон з блискітками жиру та про молоду ситеньку індичку, обкладену голубами й прикрашену білими цибулинками та цикорієм. Що ж до мене, то, на жаль, мушу вам признатися,— я великий профан у цій справі, і, як дуже влучно висловився пан Журден, я волів би запропонувати вам щось багато достойніше вас, маркізо.

Доріме на. Я їм з великою насолодою,— оце вам відповідь на ваші компліменти.

Пан Журден. Ах, які чудові ручки!

Доріме на. Руки найзвичайнісінькі, пане Журдене; ви, мабуть, хочете сказати — цей діамант? О, він і справді чудовий!

Пан Журден. Я, маркізо? Боронь боже, щоб я що говорив про нього! Це було б негідно шляхетної людини; до того ж цей діамант — така дрібничка...

Доріме на. Ви дуже вибагливі.

Пан Журден. Ви надто ласкаві...

Дорант *(зробивши знак пану Журденові)*. Ей! Налийте-но вина панові Журдену та цим добродіям, що ласкаво потішать нас застольними співами.

Доріме на. До гарного обіду музика — найкраща приправа. О, мене вітають тут чудово!

Пан Журден. Пані, це не...

Дорант. Пане Журдене, послухаймо цих співаків: те, що вони нам скажуть, варте далеко більше, ніж усе те, що зможемо сказати ми.

Перший та другий співаки *(співають з келихами в руках)*.

Випий, Філісо, хоч краплю мерщій!
Келих в руках твоїх радість несе...
Келиху жінка — то ворог страшний,
Але мені ви миліш над усе!
І ти, і я, й міцне вино —
Навіки ми тепер одно!
Губками келиха ти поцілуй,—
Враз вони в тебе, як кров, зашаріють.
Ти і вино — то найбільше бажання!
Пий, моя любко, за вічне кохання,
Хай воно радість над нами навіє!..
І ти, і я, й міцне вино —
Навіки ми тепер одно!

Другий та третій співаки *(разом)*.

Пийте, друзі, не сумуйте!
Час не жде на нас, летить.

Користайте кожну мить
І життя собі не псуйте!

Переплинеш чорні хвилі —
І прощай, вино, любов!..
Пийте, пийте ж, мої милі,
Доки в жилах грає кров!

Дурень хай собі міркує,
В чому щастя слід шукати,
Та нехай іде до ката —
Ми його не потребуєм!

Слава, мудрість і чеснота
Вже наскучили мені,
Не зника від них турбота —
Щастя в доброму вині!

Всі троє *(разом)*.

Скрізь вино, скрізь воно,— пийте, добрі люди!
Хлопче, лий, наливай! Наливай і чекай,
Доки скажуть: буде!

Доріме на. Я певна, що краще співати неможливо. Прекрасний спів!

Пан Журден. А я бачу перед собою, маркізо, щось багато прекрасніше...

Доріме на. Що я чую! А я й не сподівалася, що пан Журден може бути такий галантний!

Доран т. Даруйте, маркізо! За кого ж ви маєте пана Журдена?

Пан Журден. Я дуже хотів би, щоб вона мала мене за те, що я скажу.

Доріме на. Ну ж бо!

Доран т *(до Дорімени)*. Ви його не знаєте.

Пан Журден. Вона мене знатиме добре, аби схотіла.

Доріме на. О! Що ви на це скажете?

Доран т. Він така людина, що за словом до батька не бігає. Але ж ви навіть не помічаєте, маркізо, що пан Журден доїдає всі ті шматочки, до яких ви доторкнулися.

Доріме на. Я в захопленні від пана Журдена.

Пан Журден. Коли б я міг захопити ваше серце, я був би...

ЯВА 2

Пані Журден, пан Журден, Дорімена, Дорант, співаки, лакеї.

Пані Журден. Ага-а! Та тут зібралася веселенька компанійка! Бачу добре, що на мене тут не чекали! То ось чому ви, коханий мій чоловіче, так поспішали вирядити мене на обід до моєї сестри? Там — до якоїсь виставки лаштуються, тут — бенкет на всю губу справляють! Ось на що ти своє добро гайнуєш?! Невідомих дам без мене приймаєш, наймаєш для них співаків та комедіантів, а мене — геть із власної господи?!

Дорант. Що ви хочете сказати, пані Журден? Що це у вас за фантазія? Звідки ви взяли, що ваш чоловік витрачає на нас свої гроші, що це він дає обід на честь цієї дами? То знайте ж: обід улаштовую я, а він лише запропонував мені свою господу для розваги, і вам слід спершу зважити те, що ви хочете сказати, а потім уже говорити!

Пан Журден. Авжеж, авжеж, негіднице! Обід улаштовує пан граф для цієї вельможної дами. Він зробив мені велику честь, що вибрав для цього мою господу, та ще й запросив і мене самого до столу.

Пані Журден. Все це вигадки! Я знаю те, що знаю.

Дорант. Я вам раджу, пані Журден, надіти кращі окуляри.

Пані Журден. Нічого мені окуляри надівати, добродію, я й без них добре бачу! Давно вже зрозуміла я, що у вас тут коїться. Надаремне ви думаєте, що я така дурна! Фу, яка гидота! Шляхетний пан, а потурає дурощам мого чоловіка. Та й ви теж хороші, шановна пані! Шляхетній дамі не випадає сіяти в сім'ї сварку та дозволяти моєму чоловікові коло вас упадати.

Дорімена. Що все це означає? Ви глузуєте з мене, Доранте, примушуючи мене вислухувати дурне базікання цієї божевільної!

Дорант *(доганяючи Дорімену)*. Маркізо, постривайте! Маркізо, та куди ж ви тікаєте?!

Пан Журден. Маркізо... Пане графе, попросіть у неї пробачення за мене і вблагайте її вернутися.

ЯВА 3

Пані Журден, пан Журден, лакеї.

Пан Журден. Ах!.. Ну що ти наробила, негідниче?! Ти осоромила мене перед цілим світом!.. Отаких вельможних панів вигнати з моєї господи!

Пані Журден. Начхати мені на їхню вельможність!

Пан Журден. Не знаю, що мене стримує, клята бабо, що я ще й досі не тріснув тебе тарілкою по довбешці! Не дала й пообідати як слід!..

Лакеї виносять стіл.

Пані Журден *(виходячи)*. Начхала я на твій обід! Я бороню свої права, і всі жінки стоятимуть за мене.

Пан Журден. Щастя твоє, що ти тікаєш від мого гніву!

ЯВА 4

Пан Журден сам.

Пан Журден. Чорти її принесли! А мені ж було так весело, так мило... Ще ніколи не сипав я такими дотепами... А це що таке?

ЯВА 5

Пан Журден, Ков'єль переодягнений.

Ков'єль. Шановний добродію, не знаю, чи маю я честь бути вам знайомим?

Пан Журден. Ні, добродію.

Ков'єль *(показуючи рукою на фут від підлоги)*. А я вас пам'ятаю, як ви були ще отакенький.

Пан Журден. Мене?

Ков'єль. Атож. Ви були наймиліша дитина в світі, і всі дами брали вас на руки, щоб поцілувати.

Пан Журден. Щоб поцілувати?

Ков'єль. Атож. Я був великим другом вашого покійного батька.

Пан Журден. Мого покійного батька?

Ков'єль. Атож. То був справжній чесний шляхтич.

Пан Журден. Як ви сказали?

Ков'єль. Я кажу, що він був справжній чесний шляхтич.

Пан Журден. Мій батько?

Ков'єль. Атож.

Пан Журден. Ви його добре знали?

Ков'єль. Ще б пак!

Пан Журден. І ви його такого й знали? То був шляхтич?

Ков'єль. Звичайно.

Пан Журден. Он як можна вірити людям!

Ков'єль. А що?

Пан Журден. Знайшлися такі йолопи, які запевняють мене, що він був крамарем!

Ков'єль. Ваш батько — був крамарем! То все лихі язики плетуть! Та він зроду не крамарював. Просто як людина надзвичайно привітна й послужлива,— до речі, він добре розумівся на різному крамі,— батько ваш охоче вибирав той крам по різних місцях, наказував приносити до себе додому, а потім уже роздавав його своїм приятелям за гроші.

Пан Журден. Я в захопленні, що познайомився з вами: ви їм посвідчите, що мій батько був шляхтичем.

Ков'єль. Я ладен це підтвердити перед цілим світом.

Пан Журден. Щиро вам дякую! А в яких справах довелося вам завітати до наших країв?

Ков'єль. З того часу, як я товаришував з вашим покійним батьком,— а він, як я вже сказав вам, був справжнім шляхтичем,— я встиг об'їздити цілий світ.

Пан Журден. Цілий світ?

Ков'єль. Атож.

Пан Журден. А це, мабуть, дуже далеко звідси?

Ков'єль. Та вже звісно... Всього чотири дні, як я повернувся з довгої мандрівки; мене завжди цікавило все, що стосується вас, а тому я й зараз заїхав сюди, щоб повідомити вам дуже приємну для вас новину.

Пан Журден. Яку ж то?

Ков'єль. Чи знаєте ви, що син турецького султана завітав до нашого міста?

Пан Журден. Я? Ні.

Ков'єль. Та невже? З ним разом і пишний почет; всі збігаються на нього подивитися; його вітають і вшановують у нас як дуже високу особу.

Пан Журден. А я цього й не знав.

Ков'єль. Найважливіше для вас — те, що він закохався у вашу дочку.

Пан Журден. Син турецького султана?

Ков'єль. Атож. І хоче її сватати.

Пан Журден. Її сватати? Син турецького султана?

Ков'єль. Син турецького султана хоче стати вашим зятем. Сьогодні заходжу я до нього, розмовляю з ним про те, про се, звичайно, турецькою мовою — я знаю її досконало,— коли це він мені й каже: «Акчіам крок солер онш алла мустаф гіделум аманахем варахіні уссере карбулат?» — тобто: «Чи не бачив ти молодої вродливої дівчини, дочки пана Журдена, паризького шляхтича?»

Пан Журден. Син турецького султана так і сказав про мене?

Ков'єль. Еге. І коли я відповів йому, що знаю вас дуже добре і бачив вашу дочку, то він мені на це: «Ах, марабаба сахем!» — тобто: «Ах, як я закохався в неї!»

Пан Журден. «Марабаба сахем» означає: «Ах, як я закохався в неї»?

Ков'єль. Атож.

Пан Журден. Дуже вам дякую за те, що сказали. Я сам ізроду не додумався б, що «Марабаба сахем» означає: «Ах, як я закохався в неї!» Яка хороша ця турецька мова!

Ков'єль. Така прехороша, що важко уявити. А чи ви знаєте, що означає «Какаракамушен»?

Пан Журден. «Какаракамушен»? Ні.

Ков'єль. Це означає: «Моя душко»!

Пан Журден. «Какаракамушен» означає «моя душко»?

Ков'єль. Атож.

Пан Журден. Чудасія! «Какаракамушен» — «моя душко»! Хто б же міг таке подумати?! От так штука!

Ков'єль. Дозвольте ж мені довести справу до кінця. Отож він прибув сюди просити у вас руки вашої донечки, а щоб його майбутній тесть був гідний такого вельможного зятя, він — з ласки своєї — надає вам звання «мамамуші»,— це в них такий високий сан у їхній країні.

Пан Журден. «Мамамуші»?

Ков'єль. Атож, «мамамуші», тобто по-нашому — паладин. Паладини — це стародавні... ну... одне слово, паладин. Це найпочесніший сан у цілому світі,— таким чином, ви зрівняєтеся з найвидатнішими вельможами на землі.

Пан Журден. Син турецького султана робить мені велику честь. Прошу вас, проведіть мене, будьте ласкаві,

до нього, щоб я міг подякувати йому особисто.

К о в' є л ь. Навіщо? Він сам завітає до вас.

П а н Ж у р д е н. Він сам завітає до мене?

К о в' є л ь. Авжеж, і привезе з собою все, що потрібне для церемонії вашого висвячення.

П а н Ж у р д е н. Ач, який він прудкий!

К о в' є л ь. Його кохання не має сил чекати.

П а н Ж у р д е н. Одне мене бентежить... Дочка моя страх яка вперта: закохалася по самісінькі вуха в такого собі Клеонта та ще й присягається, що вийде заміж тільки за нього.

К о в' є л ь. Вона передумає, тільки-но гляне на сина турецького султана. До того ж уявіть собі, який дивний випадок! Син турецького султана напрочуд схожий на того Клеонта. Я його бачив, мені його показали... Кохання, яке вона відчуває до одного, дуже легко може перескочити на іншого, і... Та я чую, він наближається. Ось і він сам.

ЯВА 6

К л е о н т у турецькому вбранні; т р и п а ж і, що несуть поли його каптана; п а н Ж у р д е н, К о в' є л ь.

К л е о н т. Амбусахім окі бораф, Жордіна, саламалекі!

К о в' є л ь *(до пана Журдена)*. Це означає: «Пане Журдене, нехай серце ваше цвіте цілий рік, як трояндовий кущ!» То звичайне привітання в їхній країні.

П а н Ж у р д е н. Я покірний слуга їхньої турецької високості.

К о в' є л ь. Карігар камбото устін мораф.

К л е о н т. Устін йок катамалекі басум басе алла моран!

К о в' є л ь. Він каже: «Нехай пошле вам небо силу лева і мудрість гадюки!»

П а н Ж у р д е н. Їхня турецька високість роблять мені надто велику честь, і я бажаю їм найбільшого щастя та доброї долі!

К о в' є л ь. Осса бінамен садок бабаллі оракаф урам.

К л е о н т. Бель-мен.

К о в' є л ь. Він каже, щоб ви мерщій ішли з ним готуватися до церемонії; він бажає швидше побачитися з вашою дочкою й справити весілля.

П а н Ж у р д е н. І все це він сказав двома словами?

К о в' є л ь. Еге: то вже така турецька мова, що кілько-

ма словами можна сказати дуже багато. Йдіть же мерщій за ним!

ЯВА 7

Ков'єль сам.

Ков'єль. Ха-ха-ха!.. Ну й комедія, слово честі! Ох і дурень!.. Та коли б він вивчив свою роль напам'ять, то й тоді не зіграв би її краще. Ха-ха-ха!

ЯВА 8

Дорант, Ков'єль.

Ков'єль. Прошу вас, пане, допоможіть нам, будьте такі ласкаві, в одній справі, що має тут відбутися.

Дорант. Ха-ха-ха! Та це ж Ков'єль! Тебе й не впізнати! Навіщо ти так одягнувся?

Ков'єль. Ось побачите! Ха-ха-ха!

Дорант. Чого ж ти сміешся?

Ков'єль. Ех, тут має відбутися одна штука, пане!..

Дорант. Що ж саме?

Ков'єль. Б'юсь об заклад, пане, що ви зроду не відгадаєте, яку ми приготували пастку для пана Журдена, щоб примусити його віддати свою дочку за мого панича.

Дорант. Що це за пастка — не відгадаю; проте знаю добре, що успіх забезпечений, коли вже ти за неї берешся.

Ков'єль. Вам, пане, звичайно, відомий той звір, на якого ми полюємо.

Дорант. Розкажи ж мені, в чому річ.

Ков'єль. Будьте ласкаві, пане, відійдіть трохи далі, щоб звільнити місце для того, що тут має відбутися. О, вже йдуть! Зараз ви побачите частину комедії, решту розповім пізніше.

ЯВА 9

ТУРЕЦЬКА ЦЕРЕМОНІЯ

Муфтій, дервіші, турки — помічники муфтія, що співають і танцюють.

ПЕРШИЙ ВИХІД БАЛЕТУ

Шестеро турків урочисто входять під музику по двоє на сцену. Вони несуть три килими і, протанцювавши кілька фігур, піднімають їх високо вгору. Інші турки, співаючи, проходять під тими килимами і стають по обидва боки сцени. Муфтій з дервішами закінчує цей похід.

Потім турки простилають на підлозі килими і стають на них навколішки. Муфтій з дервішами стає посередині, і в той час, коли муфтій різними жестами та гримасами, але без слів, викликає Магомета, турки-помічники падають долілиць, співаючи «Аллі», потім здіймають руки до неба, співаючи «Алла» [1]; вся ця церемонія повторюється кілька разів до кінця молитви, після чого всі вони підводяться, співаючи «Алла екбер» [2], а двоє дервішів ідуть по пана Журдена.

ЯВА 10

Муфтій, дервіші, турки, що співають і танцюють; пан Журден у турецькому вбранні, з поголеною головою, без тюрбана й без шаблі.

Муфтій *(до пана Журдена)*.

Коли ти знай —
Відповідай,
Коли не знай —
Мовчай, мовчай.
Я тут муфтій,
А ти, хто ти?
Не розібрай?
Мовчай, мовчай!

ЯВА 11

Муфтій, дервіші, турки, що співають і танцюють.

Муфтій. Скажіть, турки, хто він іста? Анабаптиста? Анабаптиста?

Турки. Йок [3].

Муфтій. Цвінгліста?

Турки. Йок.

Муфтій. Кофіста?

Турки. Йок.

Муфтій. Гусита? Мориста? Фроніста?

Турки. Йок, йок, йок.

Муфтій. Йок, йок, йок. Він поганець?

Турки. Йок.

Муфтій. Лютеранець?

Турки. Йок.

Муфтій. Пуританець?

Турки. Йок.

---

[1] Бог (*турецьк.*).

[2] Бог великий (*турецьк.*).

[3] Ні (*турецьк.*).

Муфтій. Браміна? Мофіна? Зурина?

Турки. Йок, йок. йок.

Муфтій. Йок, йок, йок. Магометана? Магометана?

Турки. Гі, валла! [1] Гі, валла!

Муфтій. Як його звати? Як його звати?

Турки. Джіурдіна, Джіурдіна.

Муфтій *(підплигуючи)*. Джіурдіна? Джіурдіна?

Турки. Джіурдіна, Джіурдіна.

Муфтій.

Магомета за Джурдіна
Я проситиму щоднини.
Щоб зробити паладина
З Джіурдіна, з Джіурдіна.
Дам тюрбана й шаблю нині
Й відішлю на бригантині
Захищати Палестину.
Магомета за Джурдіна
Я проситиму щоднини.

(До турків). Добрий турок Джіурдіна?

Турки. Гі, валла, гі, валла!

Муфтій *(танцюючи й співаючи)*. Га-ла-ба, ба-ла-шу, ба-ла-ба, ба-ла-да!

Турки. Га-ла-ба, ба-ла-шу, ба-ла-ба, ба-ла-да!

ЯВА 12

Турки, що співають і танцюють.

ЯВА 13

Муфтій, дервіші, пан Журден, турки, що співають і танцюють.

ДРУГИЙ ВИХІД БАЛЕТУ

Муфтій повертається у величезному святковому тюрбані, прикрашеному чотирма або п'ятьма рядками засвічених свічок; за ним двоє дервішів у гостроверхих шапках, теж прикрашених засвіченими свічками, несуть коран. Двоє інших дервішів вводять пана Журдена і ставлять його навколішки так, щоб він руками доторкався землі, а спина його служила пюпітром для корана; муфтій кладе йому на спину коран і знову починає, кривляючись, прикликати Магомета: то насуплює брови, то б'є раз по раз рукою по корану, то швиденько перегортає сторінки, після чого, зводячи очі й підносячи руки до неба, він голосно вигукує: «Гу!» Під час цієї другої церемонії турки-помічники то нахиляються, то випростуються, теж співаючи: «Гу, гу, гу!»

[1] Їй-богу, так *(турецьк.)*.

Пан Журден *(після того, як у нього зняли коран зі спини)*. Уф!..

Муфтій *(до пана Журдена)*.

Ти не шахрай?

Турки.

Ні, ні, ні!

Муфтій.

Ти не брехай?

Турки.

Ні, ні, ні!

Муфтій *(до турків)*.

Тюрбан йому дай!

Турки.

Ти не шахрай?
Ні, ні, ні!
Ти не брехай?
Ні, ні, ні!
Тюрбан йому дай!

ТРЕТІЙ ВИХІД БАЛЕТУ

Турки, що танцюють, надівають під звуки музики на пана Журдена тюрбан.

Муфтій (*подаючи панові Журденові шаблю*).

Ти вже шляхтич, я не брехай.
Шаблю приймай!

Турки (*видобуваючи шаблі*).

Ти вже не шляхтич, ми не брехай.
Шаблю приймай!

ЧЕТВЕРТИЙ ВИХІД БАЛЕТУ

Турки, що танцюють, б'ють пана Журдена в такт шаблями.

Муфтій.

Бийте, бийте,
Не жалійте!

Турки.

Бийте, бийте,
Не жалійте!

П'ЯТИЙ ВИХІД БАЛЕТУ

Турки, що танцюють, б'ють пана Журдена під музику ціпками.

Муфтій.

Не стидатись, не кричати,
Коли хочеш паном стати!

Турки.

Не стидатись, не кричати,
Коли хочеш паном стати!

Муфтій втретє починає прикликати Магомета. Дервіші шанобливо беруть його попід руки, потім турки — і ті, що співають, і ті, що танцюють,— починають стрибати навколо муфтія і нарешті виходять разом з ним і виводять пана Журдена.

ДІЯ П'ЯТА

ЯВА 1

Пані Журден, пан Журден.

Пані Журден. Ах, боже мій милосердний! Ой лишенько! На кого ти схожий! Що ти на себе нап'яв? Чи не зібрався ти часом до маскараду? Та кажи ж нарешті, що це все означає? Хто тебе так вичепурив?

Пан Журден. Чи чувано коли таке зухвальство! Розмовляти так з «мамамуші»?

Пані Журден. Що ти сказав?

Пан Журден. Так, так, тепер усі повинні мене поважати. Мене щойно зроблено «мамамуші». Чула?

Пані Журден. Ще що вигадай! «Мамамуші»?

Пан Журден. «Мамамуші», кажу ж тобі. Я — «мамамуші»!

Пані Журден. А що це за звір такий?

Пан Журден. «Мамамуші» — це по-нашому «паладин».

Пані Журден. Балазин? Ти таки й справді блазень! Чи не записався ти часом на старість до балету?!

Пан Журден. От дуреля! Я кажу — паладин, розумієш? Це такий високий сан. Мене щойно висвятили на нього з цілою церемонією.

Пані Журден. З якою ж то церемонією?

Пан Журден.

Магомета за Жордіна
Я проситиму щоднини...

Пані Журден. Що ж воно означає?

Пан Журден. Жордіна — означає Журден.

Пані Журден. Ну, нехай Журден. Ну, та й що з того?

Пан Журден.

Щоб зробити паладина із Жордіна...

Пані Журден. Як?

Пан Журден.

Дам тюрбана й шаблю нині...

Пані Журден. Що таке?

Пан Журден.

Й відішлю на бригантині
Захищати Палестину.

Пані Журден. Що ти верзеш?

Пан Журден.

Бийте, бийте — не жалійте!

Пані Журден. Що це за мова така чудернацька?

Пан Журден.

Не стидатись, не кричати,
Коли хочеш паном стати!

Пані Журден. Та що ти мелеш?

Пан Журден *(співаючи й пританцьовуючи)*. Гала-ба, ба-ла-шу, ба-ла-ба, ба-ла-да! *(Падає додолу)*.

Пані Журден. Ой боже ж мій милосердний! Чоловік мій з глузду з'їхав!

Пан Журден *(підводиться й виходить)*. Цить, нахабо! Мусиш з повагою ставитися до пана «мамамуші»!

Пані Журден *(сама)*. Де він розум свій втратив? Побіжу ж я за ним... Крий боже, ще на вулицю вискочить! *(Побачивши Дорімену й Доранта)*. Ой лишенько! Вас іще тут бракувало! З усіх боків біда!

ЯВА 2

Дорант, Дорімена.

Дорант. Так, пані, на вас чекає тут дуже цікава розвага. Ручуся вам, що другого такого навіженого, як оцей наш дивак, у цілому світі не знайдеш! Крім того, маркізо, треба допомогти Клеонтові здобути кохану дівчину й підтримати його вигадку щодо цього маскараду. Він дуже милий хлопець і заслуговує на те, щоб йому допомогти.

Дорімена. Я маю про нього добру думку і вважаю, що він цілком вартий свого щастя.

Дорант. Крім того, пані, на нас чекає тут балет, що

його, власне, для нас же і влаштовують,— нам не слід його пропускати. Побачимо, чи виправдає себе моя ідея.

Доріме на. Я помітила, що тут готується щось дуже пишне. Але ж, Доранте, я більше не можу цього терпіти. Так, так. Я хочу покласти край вашому марнотратству і, щоб ви більше не витрачалися на мене, вирішила якнайшвидше одружитися з вами. Це єдине, що нам залишається. Після шлюбу — кінець усяким безумствам.

Дорант. Ах, маркізо! Невже ви й справді подаруєте мені нарешті таке щастя?

Доріме на. Це тільки для того, щоб урятувати вас від краху, а то бачу я — не за горами вже той час, коли у вас не лишиться ані шеляга в кишені.

Дорант. Я без міри вам вдячний, маркізо, за ваше піклування про моє добро! Воно належить тільки вам, так само, як і моє серце; і те, і друге — до ваших послуг.

Доріме на. Я скористаюся з обох. Та ось і наш панок. Чудова постать!

ЯВА 3

Пан Журден, Доріме на, Дорант.

Дорант. Шановний пане, ми з маркізою прийшли висловити вам нашу повагу і привітати вас із новим саном. Ми хочемо потішитися разом з вами з нагоди шлюбу вашої дочки з сином турецького султана.

Пан Журден *(вклоняючись по-турецькому)*. Вельможний пане, зичу вам силу гадюки й мудрість лева.

Доріме на. Я маю приємність, добродію, одна з перших привітати вас із тим високим саном, що його ви досягли собі на славу.

Пан Журден. Шановна пані, зичу вам, щоб ваш трояндовий кущ цвів протягом цілого року. Я вам безмежно вдячний за те, що ви завітали мене вшанувати, і невимовно радий, що бачу вас знову в своїй господі та що можу покірно просити вас пробачити зухвалий вибрик моєї жінки.

Доріме на. То пусте! Я охоче прощаю їй її гнів. Ваше серце, мабуть, дуже дороге для неї, і немає нічого дивного в тому, що, володіючи таким скарбом, вона завжди в тривозі.

Пан Журден. Серце моє належить тільки вам, маркізо.

Дорант. Ви бачите, маркізо, що пан Журден не з

таких людей, яких засліплює щастя: високий сан не заважає йому пам'ятати своїх друзів.

Дорімена. Це ознака вельми шляхетної душі.

Доранѣт. А де ж його турецька високість? Ми хотіли б як ваші друзі засвідчити нашу пошану і йому.

Пан Журден. Ось він іде. Я вже послав по дочку, щоб вона віддала йому свою руку.

ЯВА 4

Пан Журден, Дорімена, Доранѣт, Клеонт, переодягнений турком.

Доранѣт *(до Клеонта)*. Ваша високість, ми як друзі вашого шановного тестя завітали сюди, щоб засвідчити вам нашу глибоку пошану та найпокірнішу відданість.

Пан Журден. Де ж отой перекладач, щоб відрекомендувати вас принцові й перекласти йому все, що ви маєте сказати? Ось ви почуєте, як він вам відповідатиме: він чудово розмовляє по-турецькому. Агов! Та де ж це він до дідька подівся? *(До Клеонта)*. Струф, стріф, строф, страф. Цей вельможний пан — гранде сеньйоре, гранде сеньйоре, гранде сеньйоре, а ця шляхетна пані — гранда дама, гранда дама... *(Бачачи, що принц його не розуміє)*. Ага! *(До Клеонта, показуючи на Доранта)*. Вельможний пане, він — французький «мамамуші», а ця дама — французька «мамамушка». Ясніше висловитись я не можу... Нарешті! Ось і перекладач.

ЯВА 5

Пан Журден, Дорімена, Доранѣт, Клеонт, переодягнений Ков'єль.

Пан Журден. Куди це ви зникли? А ми без вас — ні в тин ні в ворота. *(Показуючи на Клеонта)*. Скажіть йому, будьте ласкаві, що цей пан і ця пані — дуже вельможні особи, що вони мої друзі й завітали сюди, щоб засвідчити йому свою відданість та пошану. *(До Доріменн й Доранта)*. Ви зараз почуєте, як він вам відповідатиме.

Ков'єль. Алабала крочіам акчі борам алабамен.

Клеонт. Каталекі тубаль урін сотер амалушан.

Пан Журден *(до Дорімени й Доранта)*. Чуєте?

Ков'єль. Він каже: «Нехай дощ успіху зрошує повсякчас садок вашої родини».

Пан Журден. Я ж вам недурно сказав, що він говорить по-турецькому!

Дорант. Надзвичайно!

ЯВА 6

Люсіль, Клеонт, пан Журден, Дорімена, Дорант, Ков'єль.

Пан Журден. Іди сюди, донечко моя, підійди-но ближче і подай руку цьому панові, який робить тобі честь, обираючи тебе собі за дружину.

Люсіль. Що з вами, тату? Що ви зробили з собою? Чи не комедію ви граєте?

Пан Журден. Ні, ні, яка там комедія! Це дуже серйозна справа і дуже почесна для тебе — кращого й не придумаєш! *(Показуючи на Клеонта)*. Ось твій майбутній чоловік — я даю його тобі.

Люсіль. Мені, тату?

Пан Журден. Атож, тобі. Мерщій подай йому руку і дякуй небові за своє щастя.

Люсіль. Я зовсім не хочу виходити заміж.

Пан Журден. А я, твій батько, цього хочу.

Люсіль. А я не хочу!

Пан Журден. Що це за вигадки? Ну! Кажу тобі ще раз, зараз же подай йому руку!

Люсіль. Ні, тату, я вже вам казала, що нізащо в світі не вийду ні за кого, крім Клеонта, і я радніше зважуся на щось лихе, ніж... *(Пізнаючи Клеонта)*. Звичайно, ви — мій батько, і я повинна вам у всьому коритися...

Пан Журден. Ах, який же я радий, що ти так скоро зрозуміла свій обов'язок! Як приємно мати таку слухняну дочку.

ЯВА 7

Пані Журден, Клеонт, пан Журден, Люсіль, Дорант, Дорімена, Ков'єль.

Пані Журден. Як? Це що таке? Кажуть, що ти хочеш видати свою дочку за якогось маскарадного блазня?

Пан Журден. Чи ти замовкнеш, нахабнице? Вічно осою в вічі лізеш, ніяк тебе на добрий розум не наставиш!

Пані Журден. Це тебе ніяк на добрий розум не наставиш! Що далі, то більше безглуздя! Що ти надумав, і до чого тут це зборище?

Пан Журден. Я хочу видати нашу дочку за сина турецького султана.

Пані Журден. За сина турецького султана?!

Пан Журден. Атож. *(Показуючи на Ков'єля).* Негайно ж вислови йому свою пошану через цього перекладача.

Пані Журден. Навіщо мені той перекладач! Я й сама скажу йому просто в вічі, що дочки моєї він не бачитиме ніколи.

Пан Журден. Чи ти замовкнеш нарешті, кажу тобі ще раз!

Дорант. Як, пані Журден! Та невже ви відмовляєтеся від такої честі? Невже ж ви не хочете, щоб його турецька високість був вашим зятем?

Пані Журден. Боже мій, пане, не суньте ви свого носа до чужих справ!

Доріменa. Чи ж можна відмовлятися від такої великої честі?

Пані Журден. Я б і вас попросила, шановна пані, не турбуватися тим, що вас зовсім не обходить!

Дорант. Ми дбаємо насамперед про вас. Нам дуже близькі ваші інтереси — ми ж бо ваші друзі.

Пані Журден. Чудово обійдуся я й без вашої дружби.

Дорант. Таж ваша дочка сама дала згоду виконати бажання свого батька.

Пані Журден. Моя дочка згодна одружитися з турком?

Дорант. Звичайно.

Пані Журден. Вона може забути Клеонта?

Дорант. Чого часом не зробиш, щоб перетворитися на вельможну даму!

Пані Журден. Я задушу її власними руками, якщо вона встругне таку штуку!

Пан Журден. Безглузде базікання! Сказано тобі раз — весілля буде, та й по всьому!

Пані Журден. А я тобі кажу, що не буде нічого!

Пан Журден. Ах, скільки зайвого галасу!

Люсіль. Мамо...

Пані Журден. Геть від мене, гидке дівчисько!

Пан Журден *(до пані Журден).* Що?! Ти її лаєш за те, що вона послухалася батька?

Пані Журден. Атож. Вона так само і моя дочка, як і твоя.

Ков'єль *(до пані Журден)*. Пані...

Пані Журден. А ви що маєте мені сказати, ви?

Ков'єль. Одне слово.

Пані Журден. Дуже мені потрібне ваше слово!

Ков'єль *(до пана Журдена)*. Пане, якщо дружина ваша захоче вислухати мене сам на сам, то я обіцяю вам, що вона дасть свою згоду на все, що схочете.

Пані Журден. Нічого знати не хочу!

Ков'єль. Та ви тільки вислухайте мене!

Пані Журден. Ні.

Пан Журден *(до пані Журден)*. Вислухай його!

Пані Журден. Ні, я не хочу його слухати!

Пан Журден. Він тобі скаже...

Пані Журден. Не хочу я, щоб він до мене балакав!

Пан Журден. Сто чортів! Ну, та й уперта ж! Чи тобі що станеться, як ти його вислухаєш?

Ков'єль. Ви тільки вислухайте мене, а тоді робіть, як самі знаєте.

Пані Журден. Ну, що там таке?

Ков'єль *(стиха до пані Журден)*. Ми вже цілісіньку годину подаємо вам різні знаки, пані. Невже ж ви ще й досі не бачите, що все це робиться тільки для того, щоб підробитися під пана Журдена з його кумедними химерами? Ми намагаємося обдурити його цим маскарадом. Адже це сам Клеонт — оцей син турецького султана.

Пані Журден *(стиха до Ков'єля)*. Ага-а-а!

Ков'єль *(стиха до пані Журден)*. А я, Ков'єль, перекладач при ньому.

Пані Журден *(стиха до Ков'єля)*. Ага! Ну, коли так — я здаюсь.

Ков'єль *(стиха до пані Журден)*. Тільки і взнаки не давайте.

Пані Журден *(уголос)*. Так! То інша річ. Гаразд, даю згоду на цей шлюб.

Пан Журден. Ох! Нарешті всі до розуму прийшли! *(До пані Журден)*. От бачиш, а ти ще не хотіла його вислухати! Я знав, що він пояснить тобі, що то значить — син турецького султана.

Пані Журден. Він мені все пояснив як слід, і тепер я задоволена. Треба послати по нотаря.

Дорант. Чудова ідея! А щоб ви, пані Журден, зовсім заспокоїлися й від сьогодні перестали ревнувати вашого шановного чоловіка, то той самий нотар, що підпи-

ше контракт вашої дочки, підпише й мій шлюбний контракт з маркізою.

Пані Журден. І на це залюбки даю мою згоду.

Пан Журден *(стиха до Доранта)*. Це ви для того, щоб відвести їй очі?

Доран т *(стиха до пана Журдена)*. Нехай собі втішається цією вигадкою.

Пан Журден *(стиха)*. Гаразд, гаразд! *(Уголос)*. Пошліть по нотаря!

Доран т. А поки він прийде і складе шлюбні контракти, давайте подивимося наш балет і потішимо ним його турецьку високість.

Пан Журден. Блискуча думка! Ходімо ж сядьмо на свої місця.

Пані Журден. А Ніколь?

Пан Журден. Я віддаю її перекладачеві, а мою жінку хай бере, хто хоче!

Ков'єль. Дуже вам дякую, пане! *(Набік)*. От йолоп так йолоп! Другого такого й у цілому світі не знайдеш!

Комедія закінчується балетом.

СКАПЕН-ШТУКАР

Комедія на три дії

Переклала Ірина Стешенко

ДІЙОВІ ОСОБИ

Аргант — батько Октава й Зербінетти.
Жеронт — батько Леандра й Гіацінти.
Октав — син Арганта, закоханий у Гіацінту.
Леандр — син Жеронта, закоханий у Зербінетту.
Зербінетта — ніби циганка, а насправді дочка Арганта й кохана Леандра.
Гіацінта — дочка Жеронта й кохана Октава.
Скапен — слуга Леандра, штукар.
Сільвестр — слуга Октава.
Неріна — мамка Гіацінти.
Карл — пройдисвіт.
Два носильники.

Дія відбувається в Неаполі.

ДІЯ ПЕРША

ЯВА 1

Октав, Сільвестр.

Октав. Ах!.. Які прикрі новини для закоханого серця! Жахливе становище!.. То ти оце чув у порті, Сільвестре, що мій батько повертається?

Сільвестр. Так.

Октав. Що він приїздить сьогодні ж уранці?

Сільвестр. Сьогодні ж уранці.

Октав. І що він повертається сюди, щоб мене одружити?

Сільвестр. Так.

Октав. З дочкою синьйора Жеронта?

Сільвестр. Синьйора Жеронта.

Октав. І що її для цього викликають сюди з Таранто?

Сільвестр. Так.

Октав. І ти маєш ці відомості від мого дядька?

Сільвестр. Вашого дядька.

Октав. Якого мій батько сповістив про все листом?

Сільвестр. Листом.

Октав. А мій дядько, ти кажеш, знає всі наші справи?

Сільвестр. Всі наші справи.

Октав. Ах! Та говори ж нарешті! Що мені, витягати з тебе кожне слово, чи що?

Сільвестр. Що ж мені ще казати? Ви самі жодної подробиці не забуваєте: розказуєте все точнісінько так, як воно й було...

Октав. Порадь принаймні, що мені тепер робити в такому скрутному становищі...

Сільвестр. Далебі, я ще більше, ніж ви, розгубився. Якби мені ще хтось порадив!

Октав. Мене зарізав цей проклятий приїзд!

Сільвестр. А мене хіба ні?

Октав. Як тільки мій батько про все довідається, він налетить на мене цілою бурею докорів!..

Сільвестр. Що там докори?! Добре, коли б на цьому для мене й скінчилося! А то я відчуваю, що мені доведеться заплатити за всі ваші штуки набагато дорожче. Я вже зараз бачу, яка злива стусанів упаде на мою спину.

Октав. О небо! Як його викрутитись?

Сільвестр. Не вадило б вам раніш про це подумати, ніж кидатись наосліп.

Октав. Ах! Ти мене зі світу зведеш твоїми запізнілими порадами!..

Сільвестр. Швидше ви мене зведете зі світу вашою нерозважною поведінкою...

Октав. Що ж мені робити?.. На що зважитись?.. До чого вдатися?..

ЯВА 2

Октав, Скапен, Сільвестр.

Скапен. Що це таке, синьйоре Октаве? Що з вами? Що сталося? Яка біда з вами скоїлась? Ви, я бачу, страшенно схвильовані.

Октав. Ах! Мій любий Скапене, я загинув... Я в розпачі... Я найнещасніша людина в світі...

Скапен. Чого б це?

Октав. Хіба ти нічого не чув про мене?

Скапен. Ні.

Октав. Мій батько повертається разом з синьйором Жеронтом, і вони хочуть мене одружити.

Скапен. Ну то й що? Хіба це так страшно?

Октав. Горенько! Ти ж не знаєш причини моєї тривоги!..

Скапен. Ні, але ж те цілком від вас залежить, щоб я довідався про неї. В мене душа добра — я завжди цікавлюся справами юнаків.

Октав. Ах! Скапене, коли б ти міг придумати щось, вигадати якусь таку штуку, щоб вивести мене з того скрутного становища, в яке я вскочив,— повік-віку я був би тобі вдячний.

Скапен. Сказати вам по правді, мало знайдеться такого, чого б я не зміг зробити, коли візьмуся за діло. Це в мене, певно, з ласки неба якийсь талант до різних вигадок та спритних штук, що їх вульгарні невігласи

звуть шахрайством, і я можу, не вихваляючись, сказати, що небагато знайдеться людей, здатних на хитрі витівки та інтриги, які більшої б слави заробили в цьому тонкому ремеслі, ніж я... Та, на жаль, тепер мало цінують такі заслуги, і я ні за що вже не беруся після однієї сумної події, що скоїлась оце зі мною.

Октав. Що таке? Яка подія, Скапене?

Скапен. Трапилося так, що я посварився з правосуддям...

Октав. З правосуддям?

Скапен. Атож. Між нами виникло маленьке непорозуміння...

Октав. В тебе з правосуддям?

Скапен. Так. Воно дуже погано поставилося до мене, і я такий тепер розгніваний на невдячність нашого віку, що вирішив не братися ні за які штуки. Годі! Еге ж... Ну, то розкажіть же про вашу пригоду.

Октав. Ти ж знаєш, Скапене, що ось уже два місяці, як синьйор Жеронт разом з моїм батьком вирядились у торговельну подорож заради спільних інтересів.

Скапен. Я це знаю.

Октав. І що вони залишили Леандра й мене на ваш догляд: мене — під опіку Сільвестра, Леандра — під твою.

Скапен. Так. І я чудово виконав свій обов'язок.

Октав. Через деякий час Леандр зустрів одну молоду циганку і закохався в неї.

Скапен. Я й це знаю.

Октав. Ми з ним великі приятелі; він мені відразу розказав про своє кохання й повів мене подивитися на неї. Я згодився з тим, що вона й справді гарненька, але ж не така вже, як йому здавалось. Цілий день у нього тільки й мови, що про неї; нема тої хвилини, коли б він не вихваляв її красу та грацію, її розум... З захопленням розповідав він мені про те, як вона чудово розмовляє,— було, мені розказує, про що вона з ним говорила, згадує кожне слово і, головне, вимагає, щоб я визнав її за найрозумніше створіння в світі. Часом він лаявся, що я мало цікавлюсь його розповідями, сварився зі мною за те, що я байдужий до його палкого кохання.

Скапен. Я зовсім не розумію, до чого ви хилите...

Октав. Якось пішли ми з ним до людей, в яких жила його кохана, коли це чуємо в маленькому будинку на глухій вулиці жалібний стогін і голосні ридання. Питаємося, що таке. На це одна жінка відповіла нам, зітхаю-

чи, що ми можемо побачити там тяжке лихо, хоч то й побиваються сторонні нам люди, але коли ми маємо чуле серце, то будемо, певно, зворушені.

Скапен. Та до чого ж все це йдеться?

Октав. З цікавості я попросив Леандра зайти поглянути, що там робиться. Ми увійшли до кімнати й побачили, що там помирає стара жінка, а коло неї припадає заплакана служниця і гірко ридає молоденька дівчина надзвичайної вроди...

Скапен. Ага-а!..

Октав. Інша здалася б гидкою на її місці... Вона мала на собі куценьку препогану спідничку та нічну кофтинку з простої бумазеї, на голові — жовтий чепчик, що з'їхав їй на потилицю, а з-під чепчика спадало їй на плечі скуйовджене волосся. Та, незважаючи на це, вона вражала своєю красою!..

Скапен. Я починаю потроху розуміти.

Октав. Коли б ти побачив її в ту хвилину, Скапене, ти й сам би захопився!

Скапен. О, я певний цього!.. Ще й не бачивши її, я вже добре роздивився, яка вона прекрасна...

Октав. Її сльози були зовсім не подібні до тих неприємних сліз, що так псують обличчя; вона плакала так зворушливо і граційно, що була чарівна в своєму горі...

Скапен. Так, так, я все це бачу!

Октав. Ніхто б не втримався від сліз, коли б побачив, як вона пригорталася до тієї старої жінки, називаючи її любою матусею; немає людини, чия душа не була б зворушена, побачивши таке добре створіння!..

Скапен. Справді, це надзвичайно зворушливо!.. І я вже бачу, що те добре створіння вас причарувало.

Октав. Ах! Скапене, і варвар покохав би її!..

Скапен. Ну, звичайно! Хіба ж можна не піддатись коханню?

Октав. Сказавши кілька слів, щоб притишити горе прекрасної дівчини, ми вийшли звідти. Питаю в Леандра, як вона йому сподобалась,— він байдуже відповідає мені: «Нічого собі, гарненька...» Мені досадно стало, що він так холодно про неї говорить, то я вже й не захотів сказати йому, яке враження справила її краса на мою душу...

Сільвестр *(до Октава)*. Ну, так ми не скінчимо й до завтра... Дозвольте мені все це закінчити двома словами. *(До Скапена)*. З того часу серце мого панича запа-

лало: все ходить до неї та й ходить, без коханої і світ йому немилий. Дуже став він учащати, та служниця не приймала, бо вона після смерті матері стала там за господиню. Ось тут-то й кепсько прийшлося моєму паничеві: він і просить, і благає — нічого не виходить! Йому кажуть, що це хоч і бідна дівчина, але з порядної родини і що його прийматимуть тільки як нареченого. Виходить — перешкода! А його пристрасть ще дужче розпалюється! Починає він міркувати, довго міркує, прикидає так і сяк, нарешті зважується—і ось уже три дні, як він з нею одружений.

Скапен. Зрозуміло.

Сільвестр. А тепер несподівано повертається його батько, а чекали його не раніше як за два місяці, а тут іще й дядько довідався про наше одруження; крім того, на нас ще й інше весілля чекає — з дочкою синьйора Жеронта від його другої жінки, яку він, кажуть, узяв у Таранто.

Октав. Та ще додай, що моя кохана зовсім бідна, і я нічим не можу їй допомогти...

Скапен. Оце й усе? І ви обидва голову згубили через отаку дрібничку? Є про що думати! *(До Сільвестра).* І тобі не сором через якусь там дурницю отак хвилюватися? Здається,— дідько б його не взяв! — високий до неба, а от і не може стулити в своєму мозку отакої собі штучки, якогось маленького плана скласти, щоб полагодити власні справи!.. Фі! Сто чортів! Дали б мені раніше оплести наших старих, я б уже їм показав! Іще я під стіл пішки ходив, а вже такі штуки втинав, що хоч кому!

Сільвестр. Сказати по правді, не дало мені небо твого таланту. Де вже мені сваритися з правосуддям так, як ти...

Октав. А ось і моя люба Гіацінта!

ЯВА 3

Гіацінта, Октав, Скапен, Сільвестр.

Гіацінта. Ах, Октаве! Невже Сільвестр сказав Неріні правду, що ваш батько повернувся і хоче вас одружити?..

Октав. Так, прекрасна Гіацінто, правду, і ця новина страшенно мене пригнічує.... Що це? Ви плачете?.. Нащо ці сльози?.. Може, ви думаєте, що я вас зрадив?.. Хіба ж ви мені не вірите, не вірите моєму коханню?..

Гіацінта. Ні, Октаве, я вірю, що ви мене кохаєте, але я не знаю, чи ви мене кохатимете завжди...

Октав. Ах! Хіба ж можна, покохавши вас, не кохати вічно?..

Гіацінта. Я чула, що чоловіки кохають не так довго, як жінки, що найпалкіше кохання чоловіків не більше, ніж вогонь, який отут спалахне, отут і погасне.

Октав. Ах, моя дорога Гіацінто, моє серце, певно, не таке, як у інших чоловіків, і я добре почуваю, що кохатиму вас до могили!..

Гіацінта. Я хочу вірити, що ви кажете те, що почуваєте, і я певна, що ви говорите щиро, але я боюся, щоб батьківська влада не знищила у вашому серці ніжних почуттів до мене... Ви цілком залежите від батька, який хоче одружити вас із іншою, і я знаю, що вмру, коли станеться таке нещастя...

Октав. Ні, прекрасна Гіацінто, ніякий батько не зможе примусити мене зламати присягу, і коли вже на те піде, я скоріше виїду звідси, скоріше накладу на себе руки, ніж розлучуся з вами!.. Я ще не бачив тієї, яку мені призначили, а вже почуваю страшенну огиду до неї, і хоч я зовсім не жорстокий, проте бажав би, щоб море назавжди відгородило її від мене... Не плачте ж, моя люба Гіацінто, благаю,— ваші сльози вбивають мене... Я не можу дивитися, як ви плачете, серце мені рветься з туги!..

Гіацінта. Я перестану плакати, якщо ви цього хочете, і твердо зустріну все, що пошле мені небо...

Октав. Небо нас не покине!

Гіацінта. Воно захистить мене, якщо ви мені зостанетеся вірні...

Октав. Я буду вірний повік!

Гіацінта. О, тоді я буду щаслива!

Скапен *(набік)*. Вона зовсім не така дурна, слово честі! І з лиця непогана!

Октав *(показуючи на Скапена)*. Оцей чоловік міг би нам допомогти, якби схотів.

Скапен. Я склав урочисту присягу не втручатися більше в чужі справи, проте... якщо ви обоє гарненько мене попросите, може, тоді...

Октав. Ах! Коли тільки про це мова, я благаю тебе всім серцем: візьмись керувати нашим човном!

Скапен *(до Гіацінти)*. А ви? Ви мені нічого не скажете?

Гіацінта. Я благаю вас так само, як і він, заради

всього найдорожчого для вас на світі: допоможіть нашому коханню...

Скапен. Нічого не вдієш — доведеться поступитися й бути гуманним... Гаразд! Поклопочуся вже для вас!

Октав. Повір, що...

Скапен *(до Октава)*. Тихо! *(До Гіацінти)*. Ви йдіть собі додому і заспокойтесь!

ЯВА 4

Октав, Скапен, Сільвестр.

Скапен *(до Октава)*. А ви приготуйтеся сміливо зустріти вашого батька.

Октав. Мушу тобі признатися: аж серце мліє, як згадаю про цю зустріч; почуваю, що не зможу подолати моєї природної несміливості.

Скапен. Одначе треба витримати перший натиск і показати свою твердість, а то, помітивши, що ви боїтеся, він почне поводитися з вами, як з малою дитиною. Ну ж бо! Спробуймо, як воно вийде! Трошки сміливіше... і спробуйте відповідати на все, що б він вам не сказав.

Октав. Я зроблю все, що зможу...

Скапен. Так! Спробуймо, щоб ви трохи звикли... Зробімо репетицію і подивімось, як ви виконаєте вашу роль! Нумо почнемо! Обличчя — повне рішучості, голову вище, погляд упевнений!

Октав. Так?

Скапен. Ще, ще сміливіше!

Октав. Отак?

Скапен. Гаразд. Тепер уявіть собі, що я — ваш батько, який має приїхати, і відповідайте мені якомога твердіше, наче ви йому самому відповідаєте... «Як?! Гультяю, нікчемо, негіднику, недостойний сину такого батька, як я! Ти ще насмілився з'явитися мені на очі після всіх твоїх підлих учинків, після всього того, що ти накоїв за час моєї відсутності?! То це такі наслідки моїх турбот про тебе, шахраю?.. Оце такі наслідки? Хіба так повинен ти шанувати свого батька?.. То це так ти мене поважаєш?..» Ну ж бо! Ну, чого ж ви? «В тебе, волоцюго, стало зухвальства повінчатися таємно, без моєї згоди?! Відповідай же мені, мерзотнику, відповідай зараз же! Послухаємо, що ти мені скажеш!..» Ох! Та ну його к бісу, як отак!.. Чого ж ви стоїте, немов неживі?!

Октав. Це того, що я собі уявив, ніби це й справді мій батько гримає на мене...

Скапен. Ага! Ну от, саме тому й не треба стояти отаким тюхтієм.

Октав. Я спробую підбадьоритись і відповідатиму твердо...

Скапен. Напевно?

Октав. Напевно...

Сільвестр. Ось, до речі, й ваш батько!

Октав. О небо!.. Я загинув!..

ЯВА 5

Скапен, Сільвестр.

Скапен. Стривайте! Октаве!.. Октаве, стійте!.. Ну, ось маєш — утік! Яка нікчемна, полохлива вдача! Ну, візьмімося тепер за старого!

Сільвестр. Що ж я йому скажу?

Скапен. Дозволь уже мені говорити, а сам тільки підтримуй мене.

ЯВА 6

Аргант, Скапен і Сільвестр у глибині сцени.

Аргант *(думаючи, що він сам)*. Чи хто чув коли про такі вчинки!

Скапен *(до Сільвестра)*. Він уже все знає, і воно так засіло у нього в голові, що він сам до себе голосно балакає.

Аргант *(думаючи, що він сам)*. Нечуване нахабство!

Скапен *(до Сільвестра)*. Послухаймо його ще трохи.

Аргант *(думаючи, що він сам)*. Хотів би я знати, що вони мені скажуть про цей чудовий шлюб!

Скапен *(набік)*. Ми вже про це думали...

Аргант *(думаючи, що він сам)*. Може, вони заперечуватимуть?

Скапен *(набік)*. Ні, й не подумаємо!

Аргант *(думаючи, що він сам)*. Чи вони гадають, що їм так минеться?..

Скапен *(набік)*. Це може бути.

Аргант *(думаючи, що він сам)*. Спробують, чого доброго, таке виплести, що й на голову не налізе...

Скапен *(набік)*. Дуже можливо.

Аргант *(думаючи, що він сам)*. Тільки ні до чого всі їхні балачки.

Скапен *(набік)*. Це ми ще побачимо!

Аргант *(думаючи, що він сам)*. Я не слухатиму їхніх побрехеньок!

Скапен *(набік)*. Не нахваляйся!

Аргант *(думаючи, що він сам)*. Я вже зумію знайти надійне містечко для мого негідника сина.

Скапен *(набік)*. Ну, і ми про це подбаємо.

Аргант *(думаючи, що він сам)*. А щодо цього пройдисвіта Сільвестра, то я його добре відлупцюю.

Сільвестр *(до Скапена)*. Я був би дуже здивований, коли б він про мене забув...

Аргант *(побачивши Сільвестра)*. Ага!.. Ви тут, мудрий гувернере нашої родини, взірцевий керівниче молоді!

Скапен. Я дуже радий, добродію, що ви вернулися.

Аргант. Доброго здоров'ячка, Скапене! *(До Сільвестра)*. Ви чудово виконали мої накази!.. Що й казати, мій син поводився дуже розважно, поки я їздив!..

Скапен. Ви, добродію, почуваєте себе дуже добре, як я бачу?

Аргант. Так собі, потрошку... *(До Сільвестра)*. Ти чого мовчиш, негіднику? Чого мовчиш?!

Скапен. Як їздилося, добродію?

Аргант. Ах, господи! Дуже добре! Дай мені спокій, не заважай вилаяти...

Скапен. Ви хочете лаяти?

Аргант. Так, я хочу лаяти!

Скапен. О! А кого ж саме лаяти, добродію?

Аргант *(показуючи на Сільвестра)*. Оцього ледацюгу!

Скапен. А за віщо?

Аргант. Хіба ж ти не чув про те, що тут сталося без мене?!

Скапен. Дещо чув, добродію,— дрібниці, нічого особливого...

Аргант. Як! Дрібниці?! Нічого особливого?! Такий страшний вчинок!..

Скапен. Почасти ви маєте рацію...

Аргант. Таке зухвальство!

Скапен. Це правда...

Аргант. Син одружується без згоди свого батька!

Скапен. Авжеж, то недобре... Тільки, на мою думку, пане, не слід здіймати бучі.

Аргант. Це на твою думку, а ось на мою, то я галасуватиму досхочу! Що?! Може, ти скажеш, що я не маю за що лютувати?

Скапен. Ні, не те... Я теж дуже розгнівався відразу, коли довідався про цю справу; я навіть заради ваших інтересів нагримав на вашого сина. Спитайте в нього, що я йому тут набалакав, як я вилаяв його за те, що він так мало шанує свого батька, а він же повинен йому, цебто вам, ніжки цілувати!.. Ви самі, пане, не змогли б йому сказати більше. Та що з того? Зваживши потім усе, я побачив, що він справді зовсім не такий винний, як це здається спершу.

Аргант. Що ти мені торочиш? Ні сіло ні впало не знати з якою одружився, та ще й не винен?

Скапен. Що ж поробиш, пане... Така вже його доля...

Аргант. А-а! Оце так резон! Тобто можеш робити, що тільки в голову влізе,— шахраювати, грабувати, вбивати, а потім виправдуйся тим, що, мовляв, така вже моя доля.

Скапен. Мій боже! Ви занадто по-філософському розумієте мої слова. Я хочу тільки сказати, що він зовсім фатально, проти свого бажання вплутався в цю справу.

Аргант. А навіщо ж він уплутувався?

Скапен. Та невже ж ви хочете, пане, щоб він був такий самий розсудливий, як і ви? Молоді люди — молоді і не завжди в своїх учинках ідуть за розумом... Живий приклад — наш Леандр: чого вже я йому не говорив, як не навчав, а що ж, і він уже накоїв штук, та ще й не таких, як ваш син. Адже ж ви й самі, пане, були молоді, і за вами десь грішки водилися... Я чув, наприклад, що ви були дуже приємним кавалером у дамській компанії, користувалися, кажуть, прихильністю найперших тогочасних красунь і ніколи не давали маху.

Аргант. Так, це правда,— я не заперечую; але ж я тільки залицявся до них і ніколи не доходив до таких дурниць, як він.

Скапен. Що ж він мав робити? Він бачить молоду дівчину; та виявляє до нього прихильність. Це вже в нього від вас — його страх як жінки люблять! Він зачарований, ходить до неї, наспівує їй про кохання, палко зітхає, страждає... Вона піддається, він іде далі... Аж тут їх обох застають родичі і примушують його з нею одружитися.

Сільвестр *(набік)*. Ох і спритний штукар!

Скапен. Невже б вам приємніше було, коли б його вбили? Все ж таки краще бути жонатим, ніж мертвим.

Аргант. Мені ніхто не казав, що воно так вийшло...

Скапен *(показуючи на Сільвестра)*. Спитайте лишень у нього, він те ж саме скаже.

Аргант *(до Сільвестра)*. То його примусили одружитися?

Сільвестр. Так, пане.

Скапен. Чи став би я вам брехати?

Аргант. В такому разі він мусив відразу ж піти до нотаря і заявити, що його одружено силою.

Скапен. Цього він не схотів зробити.

Аргант. Тоді мені легше було б розірвати цей шлюб.

Скапен. Розірвати цей шлюб?

Аргант. Так.

Скапен. Ви його не розірвете.

Аргант. Я його не розірву?

Скапен. Ні!

Аргант. Як?! Адже ж на моєму боці батьківські права, та ще й той резон, що сина одружили силою.

Скапен. Він ніколи на це не згодиться.

Аргант. Він на це не згодиться?

Скапен. Ні.

Аргант. Мій син?

Скапен. Ваш син. Невже ж ви справді схочете, щоб він признався в тому, що він злякався і що його присилували одружитись? Він нізащо в тому не признається! Це б його збезчестило і зробило б негідним такого батька, як ви.

Аргант. Мені з цього тільки смішно!

Скапен. Для його власної честі, та й для вашої, він повинен усім говорити, що одружився з своєї волі.

Аргант. А на мою думку, для моєї честі, та й для його, він мусить говорити якраз навпаки.

Скапен. Ні, я певний, що він цього не зробить...

Аргант. Я його примушу!

Скапен. Він цього не зробить, я вам кажу.

Аргант. Зробить, а то я позбавлю його спадщини!

Скапен. Ви?

Аргант. Я!

Скапен. Чудово!

Аргант. Як то «чудово»?

Скапен. Ви ніколи не позбавите його спадщини,

Аргант. Я ніколи не позбавлю його спадщини?!
Скапен. Ні!
Аргант. Ні?
Скапен. Ні!..
Аргант. Та невже? Оце так штука! Я не позбавлю мого сина спадщини?
Скапен. Та кажу ж вам, що ні!
Аргант. Хто ж мені перешкодить?
Скапен. Ви самі.
Аргант. Я?
Скапен. Так. У вас духу не вистачить.
Аргант. Вистачить.
Скапен. Ви жартуєте.
Аргант. Зовсім не жартую.
Скапен. Батьківська ніжність зробить своє діло...
Аргант. Нічого вона не зробить.
Скапен. Зробить, зробить.
Аргант. Я ж вам кажу, що буде по-моєму!
Скапен. Дурниці!
Аргант. Не смій говорити «дурниці!».
Скапен. Мій боже! Хіба ж я вас не знаю?.. Ви ж маєте таке добре серце.
Аргант. І зовсім я не добрий, я навіть лихий, коли захочу! Пора, одначе, скінчити цю суперечку — вона псує мені кров... *(До Сільвестра)*. Геть звідси, негіднику. Геть звідси! Біжи знайди мого поганця, а я піду розкажу синьйорові Жеронтові про моє нещастя.
Скапен. Пане, якщо я можу вам чим-небудь допомогти,— я весь до ваших послуг.
Аргант. Спасибі! *(Набік)*. Ах! Чому в мене тільки один син?.. Коли була б жива моя дочка, я відписав би їй зараз увесь мій статок.

ЯВА 7

Скапен, Сільвестр.

Сільвестр. Мушу признатися — ти велика людина і, здається, діло піде на добре. Тільки ось біда — в нас немає грошей, а боргів до біса.
Скапен. Дозволь мені все зробити; я вже дещо вимудрував. Тепер тільки ламаю собі голову, де б його знайти певну людину, що зіграла б комедію, яку мені потрібно. Чекай-но!.. Стань рівно... Надінь шапку набакир, немов який розбишака. Відстав ногу... Руки в боки... Зві-

ром дивись! Тепер пройдись так, як у театрі королі ходять... Ось воно! Якраз це й треба! Ходімо, я навчу тебе секрета, як змінити обличчя й голос...

Сільвестр. Я благаю тебе, не свари ти мене принаймні з правосуддям!

Скапен. Гаразд, гаразд! Ми по-братерському поділимо небезпеки, а три зайві роки галер не повинні спиняти добрих поривань щирого серця!

ДІЯ ДРУГА

ЯВА 1

Жеронт, Аргант.

Жеронт. Так, звичайно, за такої доброї години наші люди прибудуть сюди ще сьогодні. Один матрос із Таранто запевняв мене, що бачив мого слугу саме тоді, як той мав відплисти. І це ж якраз моя дочка їде тоді, коли в нас справи повернули на лихе... Те, що ви розповіли мені про вашого сина,— ох, як неприємно руйнує всі наші спільні плани!

Аргант. Не турбуйтесь! Даю вам слово, що я усуну всі ці перешкоди, і зараз же візьмуся до справи...

Жеронт. А знаєте, синьйоре Арганте, що я вам скажу? Виховання дітей — це така річ, що вимагає великої уваги.

Аргант. Безперечно! А до чого ви це говорите?

Жеронт. А якраз до того, що лихі вчинки юнаків найчастіше бувають наслідком того, що батьки їхні недобре їх виховали.

Аргант. Це іноді трапляється. Проте що ви цим хочете сказати?

Жеронт. Що я хочу цим сказати?

Аргант. Так.

Жеронт. А те, що коли б ви, як воно й годиться хорошому батькові, добре виховали вашого сина, то він ніколи б не вступив із вами такої штуки.

Аргант. Це правда... І ви, звичайно, далеко краще виховали свого?

Жеронт. Безперечно... І мене без краю засмутив би мій син, коли б він дозволив собі отаке вступити, як ваш.

Аргант. А що, коли б цей син, якого ви, як хороший батько, так добре виховали, утяв би ще гірш від мого? Га?

Жеронт. Що таке?

Аргант. Що таке?

Жеронт. Що все це означає?

Аргант. А те, синьйоре Жеронте, що ніколи не треба поспішати інших судити! Бо той, хто це хоче робити, нехай спочатку на себе добре гляне — чи все в нього гаразд...

Жеронт. Я зовсім не розумію цієї загадки.

Аргант. Ну, то вам її пояснять.

Жеронт. Хіба ви що-небудь чули про мого сина?

Аргант. Може бути...

Жеронт. А що саме?

Аргант. Побачивши, який я розгніваний, ваш Скапен тільки натякнув мені про щось, але ж докладно нічого не розповів. Ви можете від нього або від когось іншого довідатися про подробиці. А я побіжу порадитися з адвокатом — може, природуміємо, як викрутитись... До побачення!

ЯВА 2

Жеронт сам.

Жеронт. Що б це могло бути? Утяв ще гірше від його сина!.. Не знаю, що можна зробити ще гірше від цього: одружитися без дозволу батька. Гіршого вже й не придумаєш!

ЯВА 3

Жеронт, Леандр.

Жеронт. А!.. Ось і ви!

Леандр *(підбігає, щоб обняти Жеронта)*. А! Татку! Який же я радий, що ви повернулися!

Жеронт *(ухиляючись від його обіймів)*. Стривайте! Поговоримо спочатку про справи...

Леандр. Дозвольте ж мені обняти вас і...

Жеронт *(знову його відштовхуючи)*. Кажу ж вам — зажділь!

Леандр. Що таке? Ви не дозволяєте мені, тату, обняти вас на радощах?

Ж е р о н т. Не дозволяю. Ми маємо де про що поговорити з вами...

Л е а н д р. Про що ж саме?

Ж е р о н т. Станьте так, щоб я бачив ваше обличчя.

Л е а н д р. Що таке?

Ж е р о н т. Дивіться мені просто в вічі.

Л е а н д р. Ну, і що ж далі?

Ж е р о н т. Що тут сталося?

Л е а н д р. Що сталося?

Ж е р о н т. Так. Що ви тут натворили під час моєї подорожі?

Л е а н д р. А що б ви хотіли, тату, щоб я зробив?

Ж е р о н т. Я зовсім не хочу, щоб ви щось зробили, я тільки питаю вас, що ви тут натворили?

Л е а н д р. Я? Я нічого такого не зробив, на що б ви могли нарікати.

Ж е р о н т. Нічого такого?

Л е а н д р. Нічого...

Ж е р о н т. Ну, ви дуже сміливі.

Л е а н д р. Бо я знаю, що я не винен.

Ж е р о н т. А одначе Скапен розповів мені про вас цікаві речі.

Л е а н д р. Скапен?

Ж е р о н т. Ага-а?!.. Це ім'я примусило вас почервоніти!

Л е а н д р. Він розповідав вам щось про мене?..

Ж е р о н т. Не час нам говорити тут про це, деінде все розсудимо... Іди додому, я зараз повернуся. О лукавий зраднику! Якщо тільки ти мене збезчестив, знай, що ти не син мені більше, можеш і зовсім не навертатися мені на очі!..

ЯВА 4

Л е а н д р сам.

Л е а н д р. Так мене зрадити!.. Мерзотник, який повинен був із сотні причин сам мовчати про те, що я йому довірив, а він перший розказав усе моєму батькові!.. Ах!.. Присягаюся небом, що таку зраду буде покарано по заслузі!

ЯВА 5

Октав, Леандр, Скапен.

Октав. Мій любий Скапене, я такий вдячний тобі за твої турботи! Яка ти чудова людина! Який я щасливий, що небо послало мені тебе на допомогу!..

Леандр. А-а!.. Ось і ви! Я дуже радий, що зустрів вас, пане мерзотнику!

Скапен. До ваших послуг, паничу... Ви мені робите надто велику честь.

Леандр *(вихоплюючи шпагу)*. Ви ще й глузуєте?! О, я ж вас провчу!..

Скапен *(падаючи навколішки)*. Паничу!

Октав *(кидаючись між ними, щоб не дати Леандрові вдарити Скапена)*. Ах! Леандре!

Леандр. Ні, Октаве, не стримуйте мене! Я вас прошу!

Скапен *(до Леандра)*. Але ж, паничу!..

Октав *(стримуючи Леандра)*. Бога ради!

Леандр *(хоче вдарити Скапена)*. Дайте мені зігнати на ньому мою лють!

Октав. Заради нашої дружби, Леандре, не чиніть йому лихого...

Скапен. Паничу, що ж я вам заподіяв?

Леандр *(хоче вдарити Скапена)*. Що ти мені заподіяв, зраднику?

Октав *(стримуючи Леандра)*. Та годі-бо!

Леандр. Ні, Октаве, я хочу, щоб він зараз же покаявся перед нами в своїх ганебних вчинках. Так, так, мерзотнику, я все знаю — мені оце тільки-но розказали, яку ти встругнув зі мною штуку!.. Ти, може, гадав, що мені не викажуть?.. Але я хочу, щоб ти сам у всьому признався, а ні, то я зараз проколю тебе цією шпагою!

Скапен. Ах, паничу! Невже ж у вас стане на це духу?

Леандр. Ну, кажи!

Скапен. Я щось вам заподіяв, паничу?

Леандр. Так, так, негіднику! І твоя совість має голосно волати об тім, що ти зробив.

Скапен. Запевняю вас, що я нічого не знаю...

Леандр *(кидаючись, щоб ударити Скапена)*. Ти нічого не знаєш?..

Октав *(стримуючи Леандра)*. Леандре!

Скапен. Ну, добре! Якщо ви цього вимагаєте, пани-

чу,— признаюся вам: то я випив з приятелем маленьке барильце іспанського вина, що вам подарували цими днями... То я продовбав дірку в тому барильці, а потім полив навколо водою, начебто вино само витекло...

Леандр. То це ти, падлюко, випив моє іспанське вино?! То це через тебе я так вилаяв служницю, думаючи, що то її робота?!

Скапен. Так, паничу... Дуже прошу вибачити...

Леандр. Я дуже радий, що довідався про це... Але справа зараз не в тім.

Скапен. Не в тім, паничу?..

Леандр. Ні! Тут справа зовсім інша, важливіша для мене, і я хочу, щоб ти сам мені про все розказав!

Скапен. Паничу, я не пригадую собі, що б я ще міг зробити...

Леандр *(хоче вдарити Скапена)*. Ти не хочеш говорити?

Скапен. Ай!..

Октав *(стримуючи Леандра)*. Та покиньте!

Скапен. Ну що ж, гаразд, паничу... Тижнів зо три тому, ввечері, ви звеліли мені віднести маленького годинника молоденькій циганці, яку ви кохаєте. Я повернувся додому — вся одежа в болоті, все обличчя в крові... Я запевнив вас, що мене побили злодії і відібрали годинника... А насправді, паничу, я прибрав його до своєї кишені...

Леандр. То це ти поцупив мого годинника?!

Скапен. Так, паничу, треба ж мені знати, котра година...

Леандр. А-а!.. Я довідуюся зараз про гарні речі! Ну й вірного ж я маю слугу!.. Але я тебе питаю зовсім не про те!

Скапен. Не про те?

Леандр. Ні, мерзотнику, мені треба почути від тебе щось інше!

Скапен *(набік)*. Сто чортів!

Леандр. Говори швидше, мені ніколи!

Скапен. Паничу, це все, чим я завинив.

Леандр *(хоче вдарити Скапена)*. Це все?

Октав *(стаючи перед Леандром)*. Ну, ну!

Скапен. Гаразд!.. Зараз, паничу... Може, пригадуєте: півроку тому, вночі, вовкулака побив вас ломакою; ще ви впали в льох, тікаючи від нього, і мало в'язів собі не скрутили.

Леандр. То що з того?

Скапен. Це я, паничу, був отим вовкулакою.

Леандр. То це ти, негіднику, ще й вовкулакою переодягся?!

Скапен. Так, паничу. Тільки для того, щоб трохи вас налякати і відбити охоту ганяти нас цілими ночами, як ви звикли робити.

Леандр. В свій час я тобі все пригадаю. А зараз ти мусиш сказати мені, що ти там намолов моєму батькові!

Скапен. Вашому батькові?

Леандр. Так, так, мерзотнику, моєму батькові!

Скапен. Та я ще його і в очі не бачив, відколи він повернувся.

Леандр. Ти його ще не бачив?

Скапен. Ні, паничу.

Леандр. Ти не брешеш?

Скапен. Звичайно, кажу правду. Я попрошу його самого підтвердити вам мої слова.

Леандр. Проте він сам мені сказав...

Скапен. З вашого дозволу, він вам сказав неправду.

ЯВА 6

Леандр, Октав, Карл, Скапен.

Карл. Пане, я приніс вам новину, дуже прикру для вашого кохання.

Леандр. Що таке?

Карл. Оті ваші цигани забирають із собою Зербінетту, а вона сама, вмиваючися сльозами, доручила мені якнайскоріше повідомити вас, що коли ви за дві години не пришлете циганам тих грошей, які вони за неї вимагають, то втратите її назавжди.

Леандр. За дві години?

Карл. За дві години.

ЯВА 7

Леандр, Октав, Скапен.

Леандр. Ах! Мій любий Скапене!.. Поможи мені, благаю!

Скапен *(підводиться і гордо проходить повз Леандра)*. Ага!.. «Мій любий Скапене!» Тепер я «мій любий Скапен» — тоді, коли мене потребують...

Леандр. Слухай-но, я прощаю тобі все, в чому ти мені признався. Навіть і гірші речі, якщо ти їх вчинив.

Скапен. Ні, ні, не прощайте мені нічого! Заколіть мене своєю шпагою... Вбийте мене! Дуже буду радий...

Леандр. Ні, ні! Благаю тебе, краще ти поверни мені життя, визволивши мою кохану!..

Скапен. Нізащо, нізащо!.. Вбийте мене — це буде краще!..

Леандр. Ти мені занадто дорогий! Прошу тебе, допоможи мені,— з твоїм надзвичайним хистом ти можеш подолати всі перешкоди.

Скапен. Ні! Кажу ж вам: убийте мене!

Леандр. Ах! Зроби ласку, забудь усе і подай мені допомогу, якої я в тебе так благаю.

Октав. Скапене, треба для нього щось зробити.

Скапен. Після такої образи?!

Леандр. Благаю тебе: забудь усе, що я наговорив тобі під гарячу руку, і придумай, чим мені допомогти...

Октав. І я теж тебе прошу.

Скапен. Ця образа лягла мені на серце!

Октав. Не будь злопам'ятним...

Леандр. Невже ж, Скапене, ти покинеш мене, коли жорстоке лихо загрожує моєму коханню?!

Скапен. Ні за що ні про що так мене образити!

Леандр. Каюсь, я винен!

Скапен. Вилаяти мене падлюкою, негідником, шахраєм, мерзотником!

Леандр. Ти не можеш собі уявити, як я жалкую...

Скапен. А ще до того пориватися заколоти мене шпагою!..

Леандр. Від щирого серця прошу тебе — вибач мені! Хочеш — я кинуся тобі до ніг... Ну ось, Скапене, я на колінах... Благаю тебе ще раз, не покидай мене!

Октав. Ну, після цього, Скапене, треба вже згляну-тися на нього.

Скапен. Встаньте! Іншим разом не будьте такий необачний.

Леандр. Ти обіцяєш допомогти мені?

Скапен. Треба подумати...

Леандр. Але ж ти знаєш, час не жде...

Скапен. Не турбуйтесь! Скільки вам треба?

Леандр. П'ятсот екю.

Скапен. А вам?

Октав. Двісті пістолів.

Скапен. Я хочу вимантачити ці гроші у ваших батьків... *(До Октава)*. Щодо вашого батенька, то механіку вже знайдено. *(До Леандра)*. А з вашим, хоч він і скупий страшенно, ще легше підстроїти цю штуку. Самі знаєте, хвала богові, він не дуже багатий на розум. Мені здається, його можна запевнити в чому завгодно... Ви цим не ображайтеся, паничу: між ним і вами — нічого спільного! Адже ж ви добре знаєте, якої всі про це думки: що він вам батько тільки про людське око.

Леандр. Не забріхуйся, Скапене!

Скапен. Добре, добре! Тут немає чого соромитись! Ви смієтеся?.. Стривайте, ось іде Октавів батько! Почнемо з нього; добре, що сам на очі навернувся... Ідіть собі обидва звідси. *(До Октава)*. А ви скажіть вашому Сільвестрові, щоб він мерщій приходив виконувати свою роль.

ЯВА 8

Аргант, Скапен.

Скапен *(набік)*. Він усе ще роздумує!

Аргант *(думаючи, що він сам)*. Так безглуздо себе поводити! Бозна з ким зв'язатися! Ой... молоде та зелене!

Скапен. До ваших послуг, пане!

Аргант. Здоров, Скапене.

Скапен. А ви все ще своїм сином голову собі сушите?

Аргант. Мушу тобі признатися, це дуже мене засмучує.

Скапен. Пане, в нашому житті щохвилини трапляються різні несподіванки; нема краще, як бути завжди до них готовим. Колись давно чув я і добре запам'ятав один вислів якогось стародавнього мудреця.

Аргант. Який?

Скапен. А такий, що коли батько від'їздить від сім'ї, він мусить бути готовий до всякого лиха, що може статися вдома: і дім у нього згорів, і гроші в нього вкрали, і дружина його померла, і син його покалічився, і дочку його зведено. І він повинен вважати за особливе щастя для себе, коли побачить, що не все те над ним збулося... Я сам, з моєю маленькою філософією, завжди додержую цього мудрого правила і, повертаючись із подорожі додому, завжди наперед припускаю, що мені дове-

деться прийняти від мого пана гнів, докори, стусани, навіть і батоги, а коли чого не перепадає, я щиро дякую моїй щасливій долі.

Аргант. Все це дуже добре.Але я все-таки не можу примиритися з отим свавільним одруженням!.. Адже ж воно зруйнувало всі наші плани... Я оце зараз радився з адвокатом про те, як би розірвати той шлюб...

Скапен. Ой пане, якщо ви тільки мені вірите, тут треба якось інакше полагодити справу. Ви ж знаєте, що таке наші судові процеси! В таке болото влізете, що й з головою заховаєтесь!

Аргант. Ти маєш рацію, я це й сам добре бачу... Але який же інший шлях?

Скапен. Мені здається, що я його знайшов. Я співчуваю вашому горю і добре-таки розкинув розумом, як би полагодити цю справу. Серце мені болить, коли я бачу, як діти засмучують своїх шановних батьків, а до вас, пане, я завжди почував особливу симпатію.

Аргант. Я тобі дуже вдячний.

Скапен. Так оце знайшов я брата тієї дівчини, з якою ваш син одружився. Той брат такий хоробрий, ну головоріз, та й годі! Він тільки про бійки й говорить... Вбити людину — для нього все одно що кухлик винця вихилити! Повів я з ним розмову про шлюб його сестрички і пояснив йому, як легко вам розірвати цей шлюб, посилаючись і на насильство, що його заподіяло вашому синові, і на батьківське право, ну й на підтримку, що ви її знайдете в самого правосуддя, яке візьме до уваги і ваше право, і ваші гроші, і ваші зв'язки... Кінець кінцем я його так обкрутив, що коли запропонував йому покінчити справу мировою за деяку суму, то він зовсім згодився розірвати цей шлюб, якщо тільки ви дасте йому грошей.

Аргант. А скільки ж йому треба?

Скапен. О! Він спочатку заправив страшенно багато.

Аргант. А скільки?

Скапен. Та наче з глузду з'їхав!

Аргант. А все ж таки?

Скапен. Менш як за п'ять або шість сотень пістолів він і говорити не схотів.

Аргант. Щоб йому п'ять або шість сотень лихоманок, по чотири дні кожна!.. Що, він глузує з людей, чи що?!

Скапен. Я йому казав те ж саме. Звичайно, я й на думці не мав погоджуватись і сказав йому, що він даремно вважає вас за такого простака, щоб ото злупити з вас п'ять або шість сотень пістолів. Нарешті після довгих балачок ми ось на чому порішили. «Зараз я маю їхати до армії,— сказав він мені,— маю справити собі одежу, а для цього потрібні гроші, і хоч-не-хоч я згоджуюсь на те, що мені пропонують. Мені треба доброго коня до війська, а менш як за шістдесят пістолів не купиш пристойного коня».

Аргант. Ну що ж! Я йому дам тих шістдесят пістолів.

Скапен. Треба збрую й пістолети, а на це теж не менш як пістолів із двадцять піде.

Аргант. Двадцять пістолів та шістдесят — це вісімдесят пістолів...

Скапен. Атож...

Аргант. То багато. Ну, та вже нічого. Я й на це згоден.

Скапен. Йому ще й для слуги кінь потрібний, за нього доведеться пістолів із тридцять дати.

Аргант. Як, сто чортів! Хай ходить пішки! Нічого йому не дам.

Скапен. Пане...

Аргант. Ні. Ото нахаба!

Скапен. Ви хочете, щоб його слуга ходив пішки?

Аргант. Нехай ходить, як йому до вподоби, разом із своїм хазяїном.

Скапен. Боже мій, пане, чи варт балакати за таку дрібницю?.. Я вас прошу, не доводьте справу до процесу. Віддайте краще все, тільки не зв'язуйтеся з правосуддям.

Аргант. Гаразд! Нехай так! Я дам йому ще тридцять пістолів.

Скапен. Ще, каже, йому в'ючний мул потрібний, щоб...

Аргант. О! Нехай він іде під три чорти разом із своїм мулом! То вже занадто! Я краще подамся до суду.

Скапен. Бога ради! Пане...

Аргант. Ні, не дам більше нічого.

Скапен. Але ж маленьке муленятко, пане...

Аргант. Я йому навіть осла не дам.

Скапен. Але ж поміркуйте...

Аргант. Ні, я вже краще позиватимусь.

Скапен. Ех, пане, ну навіщо ви це кажете? Погляньте-но, що робиться по судах! Скільки там апеляцій, юридичних інстанцій та різних неприємних процедур! Скільки там лютих звірів, що триматимуть вас у пазурах: пристави, повірені, адвокати, секретарі, їхні помічники, доповідачі та судді зі своїми писарчуками! Адже ж ні один з них не спиниться перед тим, щоб за якого-небудь злиденного хабара провалити найвірнішу в світі справу. Пристав підсуне фальшивого протокола, і вас засудять так, що ви й незчуєтесь. Повірений порозуміється з ворожою стороною і продасть вас за чисті грошенята. Вашого адвоката підкуплять, і він не прийде на суд, коли розглядатимуть вашу справу, а хоч і прийде, то тільки набалакає дурниць, що не мають нійкого відношення до справи. Якийсь там урядовець надряпає заочне обвинувачення проти вас та й прочитає вам обвинувальний присуд. Писар доповідача приховає важливі для вас документи, а іноді й сам доповідач промовчить про них — наче їх і не бачив. Коли ж вам якимсь чудом і пощастило б усунути всі ті перешкоди, то й тоді, на диво вам, раптом виявиться, що суддів устигли намовити проти вас або їхні власні коханки, або ж такі собі особи, святі та божі. Ех!.. Пане, якщо тільки маєте змогу,— тікайте від того пекла. Почати процес — це однаково що засудити себе живцем на вічні муки! Я, тільки-но подумаю про судовий процес, так би й тікав світ за очі!

Аргант. Скільки ж йому треба, щоб осідлати мула?

Скапен. Пане, за мула, за коня, за коня для слуги, за збрую й за пістолети та на виплату невеличкого боргу своїй хазяйці він просить лише двісті пістолів.

Аргант. Двісті пістолів?..

Скапен. Так.

Аргант *(ходить розлютований)*. Гаразд, гаразд! Поговоримо на суді...

Скапен. Подумайте!

Аргант. Буду судитися!

Скапен. Ой пане, не кидайтеся в оцю...

Аргант. Хочу позиватися!

Скапен. Та вам же для того будуть потрібні гроші. Вам доведеться за протокол платити, за те, щоб засвідчити підписи,— платити, за довіреність — платити, за те, щоб подати прохання, треба платити; адвокатові за поради, за одержання назад документів, добові повіреному — теж. Вам доведеться платити за консультації, пла-

тити адвокатам за промови, платити за копії з різних паперів. Вам доведеться платити за доповіді, за ухвалу, за реєстрування, за те, щоб прискорити справу, за накладання заборон, за посвідчення, за підписи, за виписки, за відправку — за все треба платити! Я вже не кажу про те, скільки хабарів вам доведеться давати! Віддайте ці самі гроші тому чоловікові, та й по всій справі!

Аргант. Як! Двісті пістолів?!

Скапен. А так! Ви ще й заробите... Я підрахував, у що вам стане правосуддя, і побачив, що коли ви заплатите, як той просить, двісті пістолів, то в кишені у вас лишиться принаймні півтораста пістолів, та ще й позбудетесь усяких турбот та неприємностей! Що ж до мене, пане, я волів би заплатити триста пістолів, ніж мати справу з судом, хоч би тільки для того, щоб не слухати всіх отих дурниць, що їх привселюдно говорять при цій нагоді оті блазні-адвокати!

Аргант. Начхав я на це! Мені байдужісінько, що говоритимуть про мене адвокати!

Скапен. Ви зробите так, як вам схочеться, але я на вашому місці не заводив би судового процесу.

Аргант. Нізащо не дам двісті пістолів.

Скапен. А ось і той, про кого ми говоримо.

ЯВА 9

Аргант, Скапен, Сільвестр, переодягнений розбишакою.

Сільвестр. Скапене, ану лишень покажи мені цього Арганта, батька Октава!

Скапен. Навіщо, добродію?

Сільвестр. Я оце довідався, що він хоче зі мною позиватися, хоче розірвати судом шлюб моєї сестри!

Скапен. Я не знаю, що він собі думає, а тільки він не згоджується заплатити вам двісті пістолів,— каже, що це занадто багато.

Сільвестр. Смерть йому! Голову розтрощу! Черево проколю! Ну, нехай тільки він мені попадеться, життям присягаюся, головою присягаюся, так відлупцюю — навіки скалічу! А там нехай мене хоч живцем колесують!

Аргант, щоб його не помітили, тремтячи з жаху, ховається за Скапена.

Скапен. Добродію, той Октавів батько не з боягузів і, певно, вас анітрішки не злякається.

Сільвестр. Він, він?! Кров за кров!.. Хай мене чорти візьмуть!.. Коли б він зараз був тут, я, не вагаючись, проткнув би йому шпагою живіт!.. *(Побачивши Аргана).* А це що за чоловік?

Скапен. Це не він, добродію, це не він.

Сільвестр. Може, один з його друзів?..

Скапен. Ні, добродію, навпаки — його запеклий ворог.

Сільвестр. Його запеклий ворог?

Скапен. Так.

Сільвестр. Тьфу! Сто чортів! Дуже радий... *(До Аргана).* То ви, добродію, ворог цьому негідникові Аргантові? Чи не так?

Скапен. Так, так, ручуся вам!

Сільвестр *(міцно тисне Аргантові руку).* Дайте-но руку, дайте! Даю вам слово, присягаюся! Честю моєю присягаюся! Цією шпагою, що ношу! Присягаюся всім, чим хочете, що сьогодні ж визволю вас від цього негідника, від цього ледацюги Аргана! Покладіться на мене!

Скапен. Добродію, в нашій країні заборонено всяке насильство.

Сільвестр. Хо!.. Начхати я на все хотів! Мені нема чого втрачати!..

Скапен. Але ж синьйор Аргант вживе рішучих заходів. Він має родичів, друзів і слуг. Йому всі допоможуть дати вам відсіч.

Сільвестр. Оцього мені якраз і треба, чорт забирай. Оцього мені й треба! *(Видобуваючи шпагу).* Ех, де наше не пропадало!.. Ну, давайте його мерщій сюди з усією підмогою!.. Нехай їх хоч тридцять буде! Нехай хоч яку зброю в руках триматимуть! *(Стає в позицію).* Як?! Чортові діти?! Ви ще насмілюєтесь на мене нападати?! Ну що ж! Хай вам дідько, націляйтеся! *(Починає фехтувати на всі боки, ніби відбиваючи невидимих ворогів).* Я всіх вас переберу! Вперед! Сміливіше! Раз! Два! Тверда нога, вірне око! Ах, негідники! Ах, каналії! Ви хочете сюди?.. Ну, що? Чия зверху? Держіться, мерзотники! Держіться! Ану, ще раз! Ану, ще! *(Повертаючись до Аргана й Скапена).* А-а, тут іще вони є!.. Як?.. Ви відступаєте? Стійте, хай вам чорт! Стійте!

Скапен. Хе-хе-хе! Добродію, ми — не вони.

Сільвестр. Тепер ви знатимете, як жартувати зі мною!..

ЯВА 10

Аргант, Скапен.

Скапен. Ну, що скажете? Ви бачите, скільки людей убито за дві сотні пістолів! А тепер бажаю вам успіху.

Аргант *(весь тремтить)*. Скапене...

Скапен. Що скажете?

Аргант. Я вирішив дати йому двісті пістолів...

Скапен. Ах, як я з цього радію, люблячи вас.

Аргант. Ходім пошукаємо його; гроші зі мною.

Скапен. Ви можете віддати їх мені. Вам тепер незручно йти до нього після того, як ми його запевнили, що ви — не ви. Ще й, крім того, боюсь я, щоб він, довідавшись, хто ви такий, не заправив більше.

Аргант. Так, це правда, проте я дуже хотів би побачити, як я віддаватиму свої власні гроші.

Скапен. Ви не довіряєте мені?

Аргант. Довіряю, але ж...

Скапен. Сто чортів! Пане, або я шахрай, або чесна людина — щось одне з двох... Та чи й стану я вас дурити? Який мені інтерес? Адже ж я задля вас клопочуся та задля мого хазяїна, з яким ви хочете породичатись. А якщо ви не вірите мені, то краще я все це відразу покину, не втручатимуся більше ні в що... Шукайте собі когось іншого, хто б уладнав вашу справу!

Аргант. На! Ось, візьми!

Скапен. Ні, пане, не довіряйте мені ваших грошей... Мені ще краще буде, коли ви знайдете собі когось іншого...

Аргант. Боже мій!.. Та бери ж!

Скапен. Ні, кажу ж вам: не довіряйте мені зовсім! Хто його знає, а може, я хочу поцупити ваші гроші?

Аргант. Бери, я тобі кажу! Не сперечайся більше зі мною. Тільки гляди — май осторогу!

Скапен. Не турбуйтесь, не такий вже я дурень.

Аргант. Я чекатиму на тебе дома.

Скапен. Прийду, прийду, аякже! *(Сам)*. З одним готово! Тепер треба взятися за другого... Ах! Ось і він сам... Наче небо одного за одним заганяє їх у мої тенета...

ЯВА 11

Жеронт, Скапен.

Скапен *(удає, ніби не бачить Жеронта)*. О небо!.. Ой, яке несподіване лихо!.. Ой нещасний батько... Бідний Жеронте, що ти тепер робитимеш?!

Жеронт *(набік)*. Що він там про мене говорить? Ще й обличчя таке засмучене...

Скапен. Чи немає тут кого, хто б мені сказав, де зараз синьйор Жеронт?

Жеронт. Що сталося, Скапене?

Скапен *(бігаючи по сцені, ніби не чує й не бачить Жеронта)*. Де б мені його зустріти і розказати йому про таке нещастя?!

Жеронт *(бігаючи за Скапеном)*. Та в чім справа?

Скапен. Бігаю, бігаю і ніде не можу його знайти!

Жеронт. Але ж ось я тут!

Скапен. Заховався, мабуть, у таке місце, що й не відгадаєш!

Жеронт *(спиняючи Скапена)*. Ей! Чи ти сліпий, що мене не бачиш?

Скапен. Ах!.. Пане, я ніяк не міг вас знайти!..

Жеронт. Та я ж уже цілу годину кручуся перед самісіньким твоїм носом! Ну, то в чім річ?

Скапен. Пане...

Жеронт. Ну?

Скапен. Ваш син, пане...

Жеронт. Ну! Мій син?..

Скапен. З ним скоїлося незвичайне, нечуване нещастя!..

Жеронт. Та яке саме?..

Скапен. Я його оце зустрів страшенно засмученого через ваші докори. Не знаю, що ви там йому набалакали, а тільки мене ви вже зовсім даремно сюди приплутали. Отож, щоб розважитися трохи, пішли ми з ним удвох прогулятися в порті. Там, між іншим, нашу увагу привернула добре впоряджена турецька галера. Коли це молодий турок, приємний на вроду, запрошує нас зайти на ту галеру і навіть сам подає нам руку. Тож ми на ту галеру і вступили. Турок був дуже чемний з нами: почастував нас чудовими фруктами, які тільки можна собі уявити, ще й вином, та таким добрим, що, мабуть, у цілому світі кращого не знайдеш.

Жеронт. Я не бачу в цьому ніякого нещастя...

Скапен. Ось почекайте, пане, дайте договорити... Поки ми отак собі частувалися, турок звелів вивести галеру в море, і коли ми вже від'їхали далеко від порту, він наказав посадити мене в човен і звелів переказати вам, що коли ви зараз же не надішлете йому через мене п'ятсот екю, він завезе вашого сина в Алжір.

Жеронт. Як, сто чортів! П'ятсот екю?!

Скапен. Так, пане, а головне, він дав мені для цього тільки дві години строку.

Жеронт. Ах, він розбійник, отой турок! Та він же мене без ножа зарізав!

Скапен. Вам, пане, слід мерщій подумати, як визволити з тих кайданів вашого сина, якого ви любите так ніжно...

Жеронт. Якого біса понесло його на ту галеру?

Скапен. Він не думав, що таке станеться.

Жеронт. Іди, Скапене, іди мерщій, скажи тому бусурменові, що я пошлю проти нього правосуддя.

Скапен. Правосуддя в чистому морі?.. Ви що, сміх собі робите з добрих людей?

Жеронт. Якого біса понесло його на ту галеру?

Скапен. Жорстока доля керує іноді людськими вчинками.

Жеронт. Ну, Скапене, тепер ти мусиш довести мені твою відданість.

Скапен. Що ж я маю зробити, пане?

Жеронт. Біжи до того турка і скажи йому, щоб він вернув мені мого сина і що ти зостанешся замість нього заручником, доки я не зберу потрібної суми.

Скапен. Ех! Пане, чи подумали ви про те, що говорите? Та невже ж ви гадаєте, що той турок такий дурний, що прийме такого нікчему, як я, замість вашого сина?

Жеронт. Якого біса понесло його на ту галеру?!

Скапен. Він не передбачав такого нещастя. Зважте, пане: я маю тільки дві години строку.

Жеронт. Ти кажеш, він просить...

Скапен. П'ятсот екю.

Жеронт. П'ятсот екю! Де ж його совість?

Скапен. Ви ж самі, пане, знаєте — ну, яка ж то може бути совість у турка!

Жеронт. А чи розуміє він гаразд, що таке п'ятсот екю?

Скапен. Аякже, пане, він знає, що це півтори тисячі ліврів.

Жеронт. Може, той розбійник гадає, що півтори тисячі ліврів під ногами валяються?!

Скапен. То такі люди, що й слухати нічого не хочуть.

Жеронт. І якого біса понесло його на ту галеру?!

Скапен. То правда, та що ж поробиш! Ми й гадки не мали, що таке скоїться. Бога ради, пане, поспішайте!

Жеронт. На! Ось тобі ключ від моєї шафи.

Скапен. Гаразд.

Жеронт. Ти її відімкнеш.

Скапен. Чудово!

Жеронт. У ній ти знайдеш ліворуч великого ключа від горища.

Скапен. Так.

Жеронт. На горищі з великого кошика ти повибираєш усю стару одежину і продаси її ганчірникові, а на ці гроші викупиш мого сина.

Скапен *(повертаючи Жеронтові ключа)*. Ой пане! Ви ніби в гарячці! Та я й сотні франків не матиму за те дрантя. А потім не забувайте, який короткий строк мені призначено.

Жеронт. То якого ж біса понесло його на ту галеру?!

Скапен. Ох! Це вже зайві слова! Забудьте ви про ту галеру, збагніть, що час не жде. Адже ж ви ризикуєте втратити вашого сина. Горенько!.. Мій бідний паничу!.. Може, я вже ніколи тебе більше не побачу! Може, саме в цю хвилину тебе вже везуть до Алжіру на вічну неволю! Хай небо буде мені свідком — я зробив для твого порятунку все, що міг, і якщо тебе не викупили, то звинувачуй у цьому тільки твого жорстокого батька.

Жеронт. Стривай, Скапене! Я піду десь роздобуду потрібну суму.

Скапен. Поспішайте, пане! Я тремчу від думки, що ми можемо запізнитися.

Жеронт. То ти кажеш — чотириста екю?

Скапен. Ні. П'ятсот екю.

Жеронт. П'ятсот екю?!

Скапен. Атож.

Жеронт. Ну якого ж біса понесло його на ту галеру?!

Скапен. Ви маєте рацію... Але ж не гайте часу.

Жеронт. Хіба він не міг знайти собі іншого місця для прогулянки?

Скапен. Це правда; але ж швидше, пане!

Жеронт. Ах! Проклята галера!

Скапен *(набік)*. Ото запала йому в голову та галера!

Жеронт. Слухай, Скапене, я зовсім забув, що саме одержав таку суму золотом, і аж ніяк не гадав, що її так скоро в мене відберуть... *(Виймаючи гаманця з кишені і ніби даючи Скапенові)*. Бери... Іди ж і викупи мого сина.

Скапен *(простягаючи руку)*. Слухаю, пане.

Жеронт *(тримаючи гаманця, вдає, ніби хоче віддати його Скапенові)*. Але ж скажи тому туркові, що він — падлюка...

Скапен *(простягаючи руку)*. Так.

Жеронт *(не віддаючи гаманця)*. Безчесна людина...

Скапен *(усе ще простягаючи руку)*. Так.

Жеронт *(так само)*. Людина без совісті, грабіжник!..

Скапен. Та вже покладіться на мене!

Жеронт *(так само)*. Що він витягає в мене з кишені п'ятсот екю, не маючи на те ніякого права...

Скапен. Так.

Жеронт *(так само)*. Що я йому цього ніколи не подарую, ні живий ані мертвий!..

Скапен. Дуже добре...

Жеронт *(так само)*. І що коли я вже його вп'ймаю, то добре помщуся!..

Скапен. Гаразд!

Жеронт *(ховаючи гаманця в кишеню і йдучи)*. Іди, йди швидше, викупи з неволі мого сина.

Скапен (*біжить за Жеронтом)*. Агов, пане!

Жеронт. Чого тобі треба?

Скапен. А де ж гроші?

Жеронт. Хіба ж я тобі їх не віддав?

Скапен. Та де там! Ви ж їх поклали собі в кишеню.

Жеронт. Ах, горе мені зовсім памороки забило...

Скапен. Це я добре бачу.

Жеронт. Ну якого ж біса понесло його на ту галеру?! Ах!.. Проклята галера! Мерзенний турок! Щоб йому сто чортів на його голову!

Скапен *(сам)*. Гляньте-но, як йому шкода з цими грішми розлучатися! Стривай, я ще не зовсім поквитався з тобою! Ти ще й іншою монетою заплатиш мені за те, що набрехав на мене своєму синові!

ЯВА 12

Октав, Леандр, Скапен.

Октав. Ну що, Скапене? Чи пощастило тобі владнати мою справу?

Леандр. Чи ти зробив що-небудь, щоб допомогти мені в горі?

Скапен *(до Октава)*. Ось маєте — двісті пістолів! Я їх видурив у вашого батька.

Октав. Ах! Яка це для мене радість!

Скапен *(до Леандра)*. А для вас я нічого не міг зробити.

Леандр *(хоче йти)*. От і край!.. Навіщо мені життя, коли в мене відібрали Зербінетту!..

Скапен. Стійте! Стійте! Заспокойтесь!.. Та й куди це ви поспішаєте?!

Леандр *(повертаючись)*. А що ж мені залишається, по-твоєму?!

Скапен. Годі, годі! Ваша справа у мене в кишені.

Леандр. Ах!.. Ти повертаєш мене до життя!

Скапен. Тільки з умовою, що ви дозволите мені трохи помститися на вашому батькові за ту штуку, яку він мені встругнув.

Леандр. Все, що ти схочеш!

Скапен. Ви мені обіцяєте при свідкові?

Леандр. Так.

Скапен. Ось маєте: тут п'ятсот екю.

Леандр. Ходім же швидше викупати мою кохану!..

ДІЯ ТРЕТЯ

ЯВА 1

Зербінетта, Гіацінта, Скапен, Сільвестр.

Сільвестр. Отже, ваші кохані юнаки вирішили, щоб ви обидві були вкупі; ми переказуємо вам те, що нам наказано.

Гіацінта *(до Зербінетти)*. Це розпорядження дуже приємне для мене. Я з радістю вітаю таку милу подругу, і то лише від вас залежить, щоб дружба наша була такою ж щирою, як і та, що з'єднує наших коханих.

Зербінетта. Дякую вам за ласкаве слово. Я завжди готова відгукнутися на заклик щирої дружби.

Скапен. А на заклик кохання?

Зербінетта. Кохання — це інша річ; там далеко більше небезпеки, а мені бракує відваги.

Скапен. Мені здається, ви надто немилосердні до мого панича: те, що він зробив для вас, мало б надати вам сміливості відповісти на його почуття.

Зербінетта. Я ще не зовсім довіряю його почуттям, а того, що він для мене зробив, ще не досить, щоб я могла покластися на нього цілком. Я маю веселу вдачу і сміюся без упину, та хоч я й смішлива, а проте дуже обачна, і твій пан помиляється, коли гадає, що досить було мене викупити, щоб домогтися мого кохання. Тут не самі тільки гроші потрібні, а іще дещо... Для того, щоб я могла відповідати на його кохання так, як він того бажає, потрібна ще присяга на вірність та деякі обряди.

Скапен. Адже ж цього він тільки й хоче! В нього щодо вас найчесніші наміри. Та я б і не втручався в цю справу, коли б мій панич думав інакше.

Зербінетта. Хочу цьому вірити, бо це кажете мені ви, але я передчуваю, що батько Леандрів чинитиме перешкоди.

Скапен. Ми знайдемо спосіб усе владнати.

Гіацінта *(до Зербінетти)*. Подібність нашої долі повинна ще більше зміцнити нашу дружбу; нас обох пригнічує однакова тривога, нам обом загрожує однакове нещастя...

Зербінетта. Ваше становище все ж таки краще: ви хоч принаймні знаєте, хто ваші батьки, ви можете сказати, хто ваші рідні, а вони вас підтримають, вони зроблять все для вашого щастя і примусять, кого треба, визнати ваш шлюб. Мені ж немає від кого сподіватися допомоги, і моє становище не пом'якшить волі батька, якому потрібні тільки гроші...

Гіацінта. Але ж ви маєте ту перевагу, що вашого коханого не примушують одружитися з іншою.

Зербінетта. Зрада коханого — це ще не те, чого слід боятися найбільше. Ми певні наших гарних якостей, певні того, що нас є за що кохати, і нам нема чого боятися зради... В таких справах найстрашніше для нас — батьківська влада, перед нею всі гарні якості — ніщо.

Гіацінта. Лишенько!.. І чого таким чистим почут-

тям судилося стільки перешкод!.. Ах, як солодко кохати, коли ніщо не перешкоджає ніжному єднанню двох сердець!

Скапен. Ви жартуєте! Спокій в коханні — то нестерпний спокій. Таке одноманітне щастя швидко надокучає. В житті потрібні зміни, коливання — то вниз, то вгору; перешкоди, навпаки, розпалюють кохання і надають великої цінності насолодам.

Зербінетта. Ах, Скапене, розкажи нам, як ти спритно вимантачив гроші в твого скупого старого пана; мені казали, що це дуже кумедна історія! Адже ти знаєш, що, розповідаючи мені різні веселі пригоди, ти нічого не втрачаєш: я щедро плачу тобі за них щирим сміхом.

Скапен. Ось нехай Сільвестр, він не гірше від мене все вам розкаже. А у мене в голові вже зародився новий план маленької помсти, від якої я наперед відчуваю велику насолоду!

Сільвестр. І тобі ото охота вплутуватись у різні неприємні справи?

Скапен. Люблю ризиковані витівки.

Сільвестр. Я вже тобі казав і ще раз кажу: послухайся мене, облиш свої штуки, їй-бо!

Скапен. Аякже! Так я тебе й послухався!

Сільвестр. Ну, на дідька тобі ця забавка?

Скапен. А ти якого дідька так турбуєшся?

Сільвестр. А такого, що тебе, бачу я, любісінько можуть почастувати добрим прочуханом!

Скапен. Ну, то що з того? Адже ж не по твоїй спині дрючок походить, а по моїй.

Сільвестр. Це правда — ти сам своїй спині хазяїн і можеш порядкувати нею, як тобі заманеться!

Скапен. Такі небезпеки ніколи ще мене не спиняли. Терпіти не можу паскудних боягузів! Куди їм усякі витівки, коли їм ввижається страшна кара!

Зербінетта *(до Скапена)*. Ти скоро нам будеш потрібний.

Скапен. Ідіть, ідіть! Я зараз повернуся. Нехай усі знають, що я добре помстився! Мене ж бо примусили розказати про такі речі, про які багато краще було б мовчати.

ЯВА 2

Жеронт, Скапен.

Жеронт. Ну, Скапене, як справи мого сина?

Скапен. Ваш син у безпеці, пане. Але ж вам самим загрожує таке лихо, що я б усе віддав, аби ви сиділи зараз у себе вдома.

Жеронт. Як! Що сталося?

Скапен. Саме в цю хвилину, коли я розмовляю з вами, вас скрізь шукають, щоб убити.

Жеронт. Мене?!

Скапен. Так.

Жеронт. Хто ж це?

Скапен. Брат тієї дівчини, з якою Октав одружився. Він гадає, що ви хочете розірвати їхній шлюб задля того, щоб замінити його сестру вашою дочкою. От чому він і вирішив зігнати на вас свою досаду і заподіяти вам смерть: він хоче помститися за свою честь! Всі його приятелі — хлопці військові, як і він сам,— скрізь вас шукають і питаються про вас. Я сам то тут, то там зустрічав солдатів з його роти: вони всіх розпитують, чи хто вас не бачив, і тепер перекрили невеличкими загонами всі шляхи до вашого будинку, так що вам нема як вернутися безпечно додому. Ви не можете й кроку ступити ні праворуч, ні ліворуч, щоб не потрапити простісінько в їхні руки.

Жеронт. Що ж я маю робити, мій любий Скапене?..

Скапен. Не знаю, пане... Ну, тільки дивна якась історія... Я тремчу за вас від голови до п'ят, і... Стривайте... *(Кидається в глиб сцени, ніби виглядає, чи немає кого).*

Жеронт *(тремтячи)*. Ну?..

Скапен *(вертаючись)*. Ні, ні, ні, все гаразд...

Жеронт. Чи не знайшов би ти якогось засобу, щоб визволити мене з біди?

Скапен. Я дещо придумав, та боюся, що й мене самого, чого доброго, вб'ють.

Жеронт. Ах, Скапене! Доведи, що ти вірний слуга. Не покидай мене, я тебе прошу!

Скапен. Та вже добре... Я ставлюся до вас із такою щирою приязню, хіба ж я можу покинути вас при лихій годині!

Жеронт. Запевняю тебе, ти матимеш за це нагороду. Подарую тобі це вбрання, коли воно трохи зноситься.

Скапен. Стривайте... Ось, до речі, я знайшов на дорозі одну річ, яка допоможе мені вас урятувати. Лізьте лишень у цей мішок і...

Жеронт *(якому здалося, що хтось іде)*. Ай!..

Скапен. Ні, ні, ні, ні, там нікого немає. Треба, кажу ж вам, щоб ви сховалися в цей мішок. Тільки глядіть, сидіть тихо! Я візьму вас на плечі, немов який клунок, та й пронесу вас повз ворогів до вашого будинку, а там ми замкнемося і зараз же пошлемо по допомогу.

Жеронт. Чудова ідея!

Скапен. Ого, ще й яка!.. Самі побачите! *(Набік)*. Ну, ти заплатиш мені за свій наклеп!

Жеронт. Що?

Скапен. Кажу: та й пошиємо ж ми в дурні ваших ворогів! Ну, залазьте ж на саме дно, а головне, дбайте про те, щоб не показуватися; хоч би там що — не ворушіться!

Жеронт. Добре, добре, я знаю, що мені робити.

Скапен. Ховайтеся!.. Ось уже з'явився один з тих розбишак, що вас шукають. *(Міняючи свій голос)*. «Що таке! Невже ж мені не пощастить уколошкати цього Жеронта! Невже ж ніхто не змилується й не скаже мені, де він!» *(До Жеронта своїм звичайним голосом)*. Не ворушіться. «Ех, сто чортів! Я таки знайду його, хоч би він і крізь землю провалився!..» *(До Жеронта своїм звичайним голосом)*. Не показуйтесь! *(Весь діалог веде на два голоси)*. «Ей, ти там з мішком!» Добродію? «Я дам тобі золотого, коли ти скажеш мені, де той Жеронт!» Ви шукаєте синьйора Жеронта? «Атож,— чорти б його забрали! — я його шукаю». А навіщо він вам, добродію? «Навіщо?» Так. «Мене кортить — сто чортів! — відлупцювати його так, щоб він сконав!..» О добродію! З такими особами, як синьйор Жеронт, так не поводяться, їх не можна бити. «Кого? Цього йолопа Жеронта, цього негідника? Цього нікчему?» Синьйор Жеронт, добродію, не йолоп, не негідник, не нікчема; і я б вас дуже просив не говорити про нього в такому тоні. «Як?! Ти насмілюєшся розмовляти зі мною так зухвало?!» Я повинен захистити чесну людину від образ. «Ей, слухай, чи ти часом не друг цьому Жеронтові?» Так, добродію, я йому друг. «Ага! Стонадцять чортів! То ти йому друг... Ну й на здоров'я!.. *(Б'є дрючком по мішку)*. Ось маєш! На! Це тобі для нього!..» *(Кричить, наче це його б'ють)*. Ай-ай-ай-ай, добродію! Ай-ай, добродію, годі, годі! Ай, вга-

муйтеся! Ай-ай-ай! «Маєш! Передай йому це від мене! На все добре!» Ах, чорти б його забрали!.. Ото проклятий! Ой...

Жеронт *(висовуючи голову з мішка)*. Ах, Скапене! Я більше не можу...

Скапен. Ой пане! Я весь розбитий! Плечі немов вогнем пече!..

Жеронт. Що таке?! Та він же весь час мене лупцював!

Скапен. Ой, що ви, пане! Все мені в спину попадав!..

Жеронт. Що ти верзеш! Я добре відчував удари, ще й зараз їх добре відчуваю!

Скапен. Та кажу ж вам, що ні; він тільки кінчиком дрючка зачіпав ваші плечі.

Жеронт. То тобі слід було далі відсунутися, щоб мені нічого не попадало.

Скапен *(запихаючи йому голову назад у мішок)*. Стережіться! Ось другий — з лиця якийсь чужинець. *(Міняючи знов голос і вимову)*. «Аж злість бере, цілий день бігав, бігав, як скажений, і ніде не міг знайти цього диявола Жеронта!..» Сховайтеся, та добре! «А скажіть, будь ласка, добродію, чи не знаєте ви часом, де цей Жеронт, якого я шукаю?» Ні, добродію, я зовсім не знаю, де Жеронт. «Та ви кажіть правду. Я нічого йому не зроблю. Я маю до нього невеличку справу: хочу тільки почастувати його спину дюжиною добрих стусанів та разів зо три — з чотири встромлю йому в груди цю шпагу». Запевняю вас, добродію, я не знаю, де він. «Мені здалося, наче в цьому мішку щось поворухнулося». Пробачте, добродію... «Ні, там, напевно, щось є». Та нічогісінько немає, добродію. «Мені дуже хочеться проколоти цей мішок шпагою». Ах, добродію, не раджу вам цього робити... «Ну, то покажіть мені, що там всередині». Не можу, добродію. «Чому не можеш?» А навіщо вам знати, що я несу? «А я хочу поглянути!» Нічого не побачите. «А що там за штука? Покажи!» Та там тільки моя стара одежа... «Ну, показуй швидше, я тобі кажу!» Ні, цього не буде! «Не буде?» Ні! «А ось мій дрючечок попогуляє зараз по твоїй спині! Я тебе добре відлупцюю за це!» Плювати я хотів! «А-а! Ти ще й нахваляєшся?!» *(Б'є дрючком по мішку і сам кричить, нібито його б'ють)*. Ай-ай-ай! Ай, добродію, ай-ай-ай-ай! «До побачення! Це тобі, щоб ти навчився чемно роз-

мовляти!» Ах! Щоб його чума задавила, того базіку! Ой!..

Жеронт *(висовуючи голову з мішка)*. Ху!.. Так відшмагав, що далі й нікуди!

Скапен. Ху!.. Я вже, здається, мертвий!

Жеронт. Якого чорта він увесь час по моїй спині лупив!

Скапен *(запихаючи йому голову назад у мішок)*. Ой стережіться! Ось наближається аж шість солдатів зразу! *(Говорить на різні голоси)*: «Ходімо! Треба ж нарешті знайти цього Жеронта! Скрізь обшукаємо, ціле місто оббігаємо! Чорт його побери, хай ноги потім повідпадають! Жодного куточка не пропустимо! Скрізь побуваємо! Скрізь обдивимось, всіх розпитаємо! Куди ж його зараз іти? Ходімо в той бік! Ні, в цей! Ліворуч, ліворуч! Праворуч! Ні, ні! Авжеж, краще праворуч!» *(До Жеронта своїм звичайним голосом)*. Сховайтеся добре! «Ага, хлопці, ось його слуга! Ану, шельмо, кажи, де твій хазяїн!» Ей, панове, не чіпайте мене! «Ну, ну, кажи ж, де він. Та кажи швидше, язика немає, чи що? Ну, чого мовчиш? Мерщій! Ну!» Е!.. Панове, заспокойтеся!

Жеронт непомітно висовує голову з мішка і бачить Скапенову витівку.

«Гляди, не допоможеш нам знайти твого пана, відчухраємо тебе так, що й не отямишся!» Я краще піду на муки, ніж викажу вам мого пана... «Ага, стусанів захотілося!» Робіть зі мною що хочете! «Ти хочеш, щоб тебе відшмагали?» Я ніколи не зраджу мого пана. «А-а! Тобі таки заманулося скуштувати? Ось маєш!.. На!..» Ой!..

В ту мить, коли Скапен замірився вдарити, Жеронт вилазить з мішка; Скапен тікає.

Жеронт *(сам)*. Іч, паскуда! Іч, зрадник! Розбійник! То це так ти хотів мене замордувати?!

ЯВА 3

Зербінетта, Жеронт.

Зербінетта *(сміється, не бачачи Жеронта)*. Ха-ха-ха! Ох, не можу!..

Жеронт *(набік, не бачачи Зербінетти)*. Ну, присягаюся, ти мені добре за це заплатиш!

Зербінетта *(не бачачи Жеронта).* Ха-ха-ха-ха! Ну й оказія! От старий дурень!

Жеронт. Тут немає нічого смішного, і нічого вам реготати.

Зербінетта. Що? Що ви хочете сказати, добродію?

Жеронт. Я хочу сказати, що вам не слід сміятися з мене.

Зербінетта. З вас?

Жеронт. Так.

Зербінетта. Як!.. Та хто ж збирається з вас сміятися?

Жеронт. А чого ж ви прийшли сюди, та ще й регочете перед самісіньким моїм носом?

Зербінетта. Я зовсім не з вас сміюся... Мене розсмішила одна кумедна історія, яку мені щойно розказали. Не знаю, може, це через те, що я сама причетна до тієї справи, тільки ніколи не доводилося мені чути чогось смішнішого за ту штуку, яку встругнув син, щоб видурити в свого батька гроші.

Жеронт. Син устругнув штуку, щоб видурити в свого батька гроші?

Зербінетта. Так. Якщо ви мене й не попросите, я вам все одно розповім. Я страх як люблю розповідати різні історії.

Жеронт. Прошу вас, розкажіть мені, в чім справа.

Зербінетта. Залюбки. Я спокійнісінько можу розповісти вам цю пригоду, бо її й без мене скоро всі знатимуть. Доля закинула мене до циган, що мандрують по всіх усюдах. Цигани ті живуть із ворожіння, а іноді — то й з іншого чого. Коли ми стали шатрами у цім місті, один юнак закохався в мене. Відтоді він не давав мені спокою; як і всі юнаки, він гадав спочатку, що досить лише сказати кілька слів — та й справі кінець. А вийшло зовсім не так: я йому гордо відмовила, і ця несподівана перешкода зробила його зовсім іншим. Він признався в своєму коханні до мене тим людям, у яких я жила, і вони згодилися віддати йому мене за певну суму. На жаль, мій коханий був у такому становищі, в якому частенько перебуває більшість синів із порядних родин, тобто він зовсім не мав власних грошей... В нього є батько — хоч і багатий, а проте скупий, як той чорт! Найогидніша людина в світі!.. Стривайте, як його на

ім'я? Ну, ну! Поможіть мені згадати... Чи не можете ви мені сказати, кого тут у місті вважають за найпершого скнару?

Жеронт. Ні.

Зербінетта. Його ім'я ще кінчається на «рон»... «ронт»... Ор... Оронт? Ні! Же... Жеронт? Так, Жеронт! Так, так! Саме так звуть того скнару... Я згадала! Це його ім'я, того скупердяги! Ну, то я розповідатиму далі... Отож наші люди хотіли сьогодні знятися з місця, і моєму коханому, без грошей у кишені, довелося б навіки попрощатися зі мною, коли б йому не допоміг його спритний слуга, який зумів видурити гроші в його ж таки батька. О, ім'я того слуги мені добре відоме! Його звуть Скапен. Це людина, яких на світі мало, все б його хвалила, здається!

Жеронт *(набік)*. Ах ти ж, мерзотник!

Зербінетта. Слухайте ж, яку він штуку підстроїв, щоб пошити того скнару в дурні. Ха-ха-ха-ха! Згадати не можу, щоб не сміятися від щирого серця! Ха-ха-ха! Він пішов до того скупого собаки... Ха-ха-ха!.. І набалакав йому, ніби він гуляв з його сином у порті... Хі-хі!.. І побачили вони там турецьку галеру, куди їх запросили, ніби якийсь молодий турок почастував їх там добре... Ха-ха-ха!.. Потім, поки вони отак частувалися, галера ця вийшла в чисте море, і ніби той турок відіслав Скапена в човні на берег і звелів переказати батькові його панича, що він завезе його сина до Алжіру, якщо старий зараз же не пришле йому п'ятсот екю... Ха-ха-ха!.. Отутто мій скнара, мій жадюга і зовсім розгубився, не знає вже, що й робити: любов до сина змагається в ньому зі скупістю! П'ятсот екю, що їх у нього вимагають,— наче п'ятсот кривавих ударів кинджалом у серце... Ха-ха-ха!.. Як же йому відірвати від себе такі гроші! От з горя він і починає мудрувати, як би його повернути сина... Ха-ха-ха!.. Він хоче послати в море поліцію за турецькою галерою, ха-ха-ха!.. Він умовляє свого слугу зостатися заручником там замість сина, поки він назбирає грошви, хоч і не думає платити, ха-ха-ха!.. Він жертвує для цього стару одежину, сподівається взяти за неї п'ятсот екю, а вона й тридцяти не варта, ха-ха-ха!.. Слуга доводить йому, що все це ні до чого, а той тільки й знає, що тужно вигукує: «І якого біса понесло його на ту галеру?! Ах, проклята галера! Мерзенний турок!..» Нарешті після різних викрутів, після довгих зітхань та зойків... Та, бачу я, ви

зовсім не сміється з моєї розповіді... Що ви на це скажете?

Жеронт. Я скажу, що той юнак — негідник, зухвалець, що батько його добре покарає за всі його мерзенні штуки; що циганка та — зухвале дівчисько, мерзотниця, яка дозволяє собі так нахабно плескати язиком про чесну людину. Ось він навчить її, як з'являтися сюди та баламутити хлопців з порядних родин; а слуга отой — справжній розбійник, якого Жеронт негайно запроторить на шибеницю!

ЯВА 4

Зербінетта, Сільвестр.

Сільвестр. Куди ж це ви втекли? Чи ви знаєте, що ви зараз розмовляли з батьком вашого коханого?

Зербінетта. Мені тільки тепер оце почало прояснятися... Отже, виходить, нічого не знаючи, я розповіла йому його ж власну історію!

Сільвестр. Що таке? Його власну історію?

Зербінетта. Так. Мені так сподобалася ця витівка, що я не могла втерпіти, щоб не розказати про неї кому-небудь... Ну, то що ж із того? Нехай йому болить! Не думаю, щоб від цього наші справи змінилися на гірше чи на краще!

Сільвестр. Що за звичка ото у вас — базікати! Ну й язик! Хоч би вже про свої справи не ляпали!

Зербінетта. Адже ж однаково він почув би те саме від інших.

ЯВА 5

Аргант, Сільвестр, Зербінетта.

Аргант *(за сценою)*. Агов! Сільвестре!

Сільвестр *(до Зербінетти)*. Ідіть додому. Це мій хазяїн мене кличе.

ЯВА 6

Аргант, Сільвестр.

Аргант. То ви змовилися, негідники! То ви змовилися! Скапен, ти і мій синочок задумали обдурити мене! І ви гадаєте, що я це стерплю?

Сільвестр. Їй-бо, пане, то Скапен вас морочить, а я вмиваю руки. Запевняю вас, я тут не винний.

Аргант. Ми ще розберемося в усьому, шибенику, ми ще розберемося! Я нікому не дозволю водити себе за носа!

ЯВА 7

Жеронт, Аргант, Сільвестр.

Жеронт. Ах, синьйоре Арганте! Яке горе, яке горе в мене, коли б ви знали!..

Аргант. Ой, і в мене теж не менше!

Жеронт. Отой мерзотник, штукар Скапен, видурив у мене п'ятсот екю!

Аргант. Отой же самий мерзотник, Скапен-штукар, так само видурив і в мене двісті пістолів!

Жеронт. Бачте, йому замало було того, що він видурив у мене п'ятсот екю, то він ще так мене ославив, що й розказати сором. Ну, я йому цього не подарую!

Аргант. Він мусить дати мені відповідь за свої штуки!

Жеронт. Він мусить зазнати кари! Я так помщуся, що буде пам'ятати!

Сільвестр *(набік)*. О господи, хоч би мені не перепало!

Жеронт. І це ще не все, синьйоре Арганте, одне лихо ніколи само не приходить, завжди й друге за собою тягне. Сьогодні я тішився думкою, що побачу мою дочку, коли це довідуюся від одного чоловіка, що вона вже давно виїхала з Таранто... Гадають, що загинула разом з кораблем...

Аргант. А скажіть, будь ласка, навіщо ж ви її тримали в Таранто і позбавили себе втіхи мати дочку коло себе?

Жеронт. На це були в мене причини: родинні обставини змусили мене приховувати мій другий шлюб... Але кого я бачу?

ЯВА 8

Аргант, Жеронт, Неріна, Сільвестр.

Жеронт. Ах, ти тут, Неріно?!

Неріна *(падаючи навколішки перед Жеронтом)*. Ах, синьйоре Пандольфе...

Жеронт. Облиш це, зви мене Жеронтом. Вже немає тих причин, які змушували мене називатися в Таранто чужим ім'ям.

Неріна. Гаразд! Проте скільки воно завдало нам турбот і тривог, коли ми вас тут шукали!

Жеронт. Де ж моя дочка та її мати?

Неріна. Ваша дочка, пане, звідси недалечко, та раніше, ніж я приведу її, я хочу просити у вас пробачення: ми залишилися зовсім самотніми, і, не знаючи, де вас знайти, я видала її заміж...

Жеронт. Ти видала мою дочку заміж?

Неріна. Так, пане.

Жеронт. Але ж за кого?

Неріна. За одного юнака — його звуть Октавом, він син якогось синьйора Арганта.

Жеронт. О небо!

Аргант. Який збіг обставин!

Жеронт. Веди нас, веди нас мерщій до неї!

Неріна. Для цього вам треба тільки ввійти в цей будинок.

Жеронт. Іди вперед! Ходімо за мною, за мною, синьйоре Арганте!

Сільвестр *(сам)*. От так несподіванка... зовсім неймовірна!..

ЯВА 9

Скапен, Сільвестр.

Скапен. Ну, Сільвестре, що поробляють наші панки?

Сільвестр. Я маю дві новини для тебе... Перша: справа Октава цілком уладналася. Виявилося, що наша Гіацінта — дочка синьйора Жеронта, і випадок допоміг задумові мудрих батьків. Друга новина — це те, що обидва старі, особливо синьйор Жеронт, погрожують тобі страшною карою.

Скапен. Це ще нічого! Від таких погроз ніколи не було мені боляче... Це просто собі хмарки, що дуже високо пролітають над нашими головами...

Сільвестр. Гляди лиш! Сини легко можуть помиритися з батьками і коли б тобі часом у сильце не попасти...

Скапен. Не турбуйся, я доведу цю справу до кінця! Я зумію вгамувати їхній гнів і...

Сільвестр. Забирайся! Вони вже йдуть.

ЯВА 10

Жеронт, Аргант, Гіацінта, Зербінетта, Неріна, Сільвестр.

Жеронт. Підійди, донечко моя, підійди до мене! Моя радість була б ще більшою, коли б і твоя мати була разом з тобою.

Аргант. Ось, до речі, й Октав...

ЯВА 11

Аргант, Жеронт, Октав, Гіацінта, Зербінетта. Неріна, Сільвестр.

Аргант. Ідіть сюди, сину мій, ідіть порадійте разом з нами з вашого несподівано щасливого шлюбу. Небо...

Октав. Ні, тату! Всі ваші пропозиції щодо цього шлюбу будуть марні! Я повинен скинути перед вами маску. Адже вам сказали, що я вже одружений?

Аргант. Так. Але ж ти не знаєш...

Октав. Я знаю все, що мені треба знати.

Аргант. Я хочу сказати тобі, що дочка синьйора Жеронта...

Октав. Дочка синьйора Жеронта ніколи нічим не буде для мене!

Жеронт. Та вона ж...

Октав *(до Жеронта)*. Ні, добродію, прошу мені пробачити — моє рішення незламне!

Сільвестр *(до Октава)*. Ось послухайте...

Октав. Ні! Мовчи! Я нічого не хочу слухати!

Аргант *(до Октава)*. Твоя дружина...

Октав. Ні, тату, кажу ж вам — я скоріше вмру, ніж покину мою любу Гіацінту! *(Переходить через сцену і стає поруч Гіацінти)*. Робіть що хочете, але ось та, якій я на ціле життя присягнув на вірність! Я кохатиму її довіку, й іншої дружини мені не треба!

Аргант. Та її ж тобі й віддають! Що за чортяка! Якийсь скажений, завів своєї і нічого слухати не хоче!

Гіацінта *(показуючи на Жеронта)*. Так, Октаве, це мій батько... Я його знайшла, і тепер усім нашим нещастям кінець!

Жеронт. Ходімо ж до мене! Там нам буде зручніше розмовляти.

Гіацінта *(показуючи на Зербінетту)*. Ах, тату! Я вас дуже прошу, будьте ласкаві, не розлучайте мене з моєю милою подругою. Вона така хороша дівчина, що ви, напевно, полюбите її, коли познайомитеся з нею ближче.

Жеронт. Ти хочеш, щоб я прийняв до себе в дім цю особу, коханку твого брата, яка щойно наговорила мені просто в обличчя тисячі гидот про мене самого?!

Зербінетта. Я дуже вас прошу, добродію, вибачте мені... Я б ніколи так не говорила, коли б знала, що це ви... Я знала про вас тільки те, що чула від людей.

Жеронт. Як?.. Чула від людей?

Гіацінта. Тату, в почуттях мого брата до неї немає нічого злочинного, я ручуся за її доброчесність!

Жеронт. Чудово! Ви ще, може, схочете, щоб я одружив із нею мого сина? Вона ж бозна-хто! Тиняється скрізь без діла!

ЯВА 12

Аргант, Жеронт, Леандр, Октав, Гіацінта, Зербінетта, Неріна, Сільвестр.

Леандр. Батьку мій, не журіться тим, що я покохав невідому вам дівчину без роду й достатків! Люди, в яких я її викупив, відкрили мені, що вона народилася тут, у цьому місті, і що батьки її — чесні люди; цигани вкрали її, коли їй було чотири роки... Ось вони дали мені цього браслета, який допоможе нам відшукати її рідних.

Аргант. Мій боже! Це ж моя дочка. Дивлюся на цей браслет і впевняюся, що це моя дочка, яку я втратив саме в такому віці.

Жеронт. Ваша дочка?

Аргант. Так, це вона! Дивлюся на її риси, і вони переконують мене в цьому.

Гіацінта. О небо! Які надзвичайні події!..

ЯВА 13

Аргант, Жеронт, Леандр, Октав, Гіацінта, Зербінетта, Неріна, Сільвестр, Карл.

Карл. Ах! Панове, який нещасливий випадок!

Жеронт. Що таке?

Карл. Бідолашний Скапен...

Жеронт. Це — мерзотник! Ось я звелю його негайно повісити!

Карл. Ах, пане, вам уже не доведеться турбуватися... Він проходив повз одну будівлю, коли це летить згори

величезний каменотесний молоток, пробиває бідоласі череп, та так, що видно мозок... Він помирає і просив принести його сюди, щоб сказати вам кілька слів перед смертю...

А р г а н т. Де ж він?

К а р л. Ось його несуть...

ЯВА 14

Аргант, Жеронт, Леандр, Октав, Гіацінта, Зербінетта, Неріна, Скапен, Сільвестр, Карл.

С к а п е н *(його несуть двоє носильників, голову йому перев'язано, наче в пораненого)*. Ай-ай!.. Панове, ви бачите мене... Ой! Ви бачите, в якому я жахливому стані... Ой!.. Але я не хочу вмерти без прощення від усіх, кого тільки я міг образити... Ох!.. Так, панове, раніш, ніж я зітхну востаннє, від усього серця благаю вас: пробачте мені все, що я вам заподіяв, а особливо прошу об цім синьйора Арганта і синьйора Жеронта... Ой!..

А р г а н т. Щодо мене, то я тобі прощаю. Бог з тобою, помирай спокійно!

С к а п е н *(до Жеронта)*. Вас, синьйоре, я найбільше образив. Ті удари дрючком, якими...

Ж е р о н т. Не треба так багато говорити; я тобі теж прощаю!

С к а п е н. З мого боку то було нечуване зухвальство!.. Ті удари дрючком, якими я...

Ж е р о н т. Облишмо це...

С к а п е н. І ось тепер, помираючи, я так страждаю... Мене страшенно мордують оті удари дрючком, якими...

Ж е р о н т. Боже мій! Замовкни!..

С к а п е н. Ті нещасні удари дрючком, якими я вас...

Ж е р о н т. Та кажу ж тобі — замовкни! Я все забув!

С к а п е н. О, яка добрість! Але ж, синьйоре, чи ви ж від щирого серця прощаєте мені ті удари дрючком, якими...

Ж е р о н т. Так, так! Та про що там говорити! Я все тобі прощаю — от і край!

С к а п е н. Ах!.. Синьйоре, я почуваю, що слова ваші повертають мене до життя!..

Ж е р о н т. Ну-ну... Але я прощаю тобі з умовою, щоб ти помер!

С к а п е н. Як, пане?..

Жеронт. Я зречуся моїх слів, якщо ти одужаєш.

Скапен. Ой! Ой!.. Я знову зомліваю...

Аргант. Синьйоре Жеронте, простіть уже йому зовсім заради такого радісного для нас дня.

Жеронт. Ну, добре вже, добре!

Аргант. Ходімо ж повечеряємо разом, щоб краще натішитися з нашого щастя!

Скапен. І мене... хоч до краєчка столу віднесіть, поки я ще не вмер!

ХВОРИЙ, ТА Й ГОДІ

Комедія на три дії

Переклала Ірина Стешенко

ДІЙОВІ ОСОБИ

Арган — нібито хворий.
Бєліна — друга жінка Аргана.
Анжеліка — дочка Аргана, закохана в Клеанта.
Луїзон — маленька дочка Аргана, сестра Анжеліки.
Бералъд — Арганів брат.
Клеант — закоханий в Анжеліку.
Добродій Діафуарус — лікар.
Тома Діафуарус — його син, закоханий в Анжеліку.
Добродій Пургон — лікар, що лікує Аргана.
Добродій Флеран — аптекар.
Добродій де Бонфуа — нотар.
Туанетта — служниця.

ДІЙОВІ ОСОБИ ІНТЕРМЕДІЙ

У першій дії

Полішинель.
Стара жінка.
Скрипалі.
Поліцаї, що співають і танцюють.
Цигани й циганки, що співають і танцюють.

У другій дії

Цигани й циганки, що співають і танцюють.

У третій дії

Оббивальники, що танцюють.
Президент медичного факультету.
Лікарі.
Арган — бакалавр.
Аптекарі із ступками й товкачиками.
Клістироносці.
Хірурги.

Дія відбувається в Парижі.

ДІЯ ПЕРША

ЯВА 1

Арган сам.

Аргáн *(сидить за столом і перевіряє за допомогою жетонів рахунки свого аптекаря)*. Три і два — п'ять, і п'ять — десять, і десять — двадцять; три і два — п'ять. «Іще, двадцять четвертого,— легенький підготовчий клістир, щоб розм'якшити, зволожити та відсвіжити нутрощі шановного пана...» Чим мені подобається добродій Флеран, мій аптекар, то це тим, що його рахунки складено завжди вельми шанобливо. «Нутрощі шановного пана — тридцять су». Так, а проте, добродію Флеране, бути шанобливим — цього ще замало; не треба бути таким зажерливим і не треба здирати шкури з хворих. Тридцять су за промивальне! То вже вибачте; я ж вам уже казав: ви ставили мені в інших рахунках промивальне по двадцять су; а двадцять су мовою аптекарів насправді означає десять су; маєте — десять су. «Ще, того ж таки дня, добрячий очищувальний клістир з подвійної дози найкращих ліків — ревеню, трояндового меду та інших, відповідно до рецепта, щоб вичистити, промити й прибрати нижню частину живота шановного пана — тридцять су». З вашого дозволу, десять су. «Ще того ж таки дня, увечері,— заспокійливе, снотворне, прохолодне питво, щоб приспати шановного пана,— тридцять п'ять су». Ну, на це я не можу поскаржитися: спав я й справді добре. Десять, п'ятнадцять, шістнадцять, сімнадцять су і шість денье. «Ще, двадцять п'ятого, добрі проносні й підживні ліки, зроблені з касії, олександрійського листа та іншого зілля, відповідно до наказу добродія Пургона, щоб прочистити і вигнати жовч із шановного пана,— чотири ліври». А, добродію Флеране, ви

що — глузуєте з мене? Не слід дратувати хворих! Добродій Пургон не наказував вам правити за ліки чотири франки! Поставте, поставте три ліври, будьте такі ласкаві! Двадцять і тридцять су. «Ще, того ж таки дня, заспокійливе, в'яжуче питво, щоб заспокоїти шановного пана,— тридцять су». Гаразд, десять і п'ятнадцять су. «Ще, двадцять шостого, вітрогонний клістир, щоб вигнати вітри з шановного пана,— тридцять су». Десять су, добродію Флеране. «Ще, такий самий клістир того ж таки вечора — тридцять су». Добродію Флеране, десять су. «Ще, двадцять сьомого, добрі сечогінні ліки, щоб вигнати кепські соки з шановного пана,— три ліври». Гаразд, двадцять і тридцять су; дуже радий, що ви порозумнішали. «Ще, двадцять восьмого, порція очищеної й підсолодженої сироватки, щоб пом'якшити, очистити, вгамувати й відсвіжити кров шановного пана,— двадцять су». Гаразд, десять су! «Ще питво, яке від усього охороняє й підтримує серце, що його виготовлено з двадцяти зерняток безоара, цитринового й гранатового сиропу та іншого, відповідно до припису,— п'ять ліврів». Ах! Помалу, помалу, добродію Флеране, будьте такі ласкаві! Якщо так триватиме далі, то з вами втратиш усяку охоту хворіти! Досить з вас і чотирьох франків; двадцять і сорок су. Три і два — п'ять, і п'ять — десять, і десять— двадцять. Шістдесят три ліври чотири су шість деньє. Виходить, у цьому місяці я випив — раз, два, три, чотири, п'ять, шість, сім і вісім ліків та одне, два, три, чотири, п'ять, шість, сім, вісім, девять, десять, одинадцять і дванадцять промивальних; а минулого місяця було дванадцять ліків та двадцять промивальних. Тож нічого дивного й немає, що я цього місяця почуваю себе гірше, ніж минулого. Треба сказати про це добродію Пургонові, нехай він зарадить справі. Ей, хто там є,— прибрати все це! *(Озирається й бачить, що ніхто не йде і що в кімнаті нікого немає).* Нікого нема! Скільки не наказую, а мене завжди залишають без догляду; ніякими силами їх тут не вдержиш! *(Дзвонить у дзвіночок, що стоїть перед ним на столі).* Ніхто не чує, дзвіночок нікуди не годиться! Дзелень, дзелень, дзелень! Ніхто й не ворухнеться! Дзелень, дзелень, дзелень! Поглухли... Туанетто! Дзелень, дзелень, дзелень! Наче й не дзвонив. Суча дочка! Негідниця! Дзелень, дзелень, дзелень! Збожеволіти можна! *(Перестає дзвонити й кричить).* Дзелень, дзелень, дзелень! Стерво, а бодай тебе чорти за-

давили! Та хіба ж можна кидати бідного хворого зовсім самого? Дзелень, дзелень, дзелень! Що то за напасть! Дзелень, дзелень, дзелень! Ах ти ж господи, боже ти мій! Вони мене доконають! Дзелень, дзелень, дзелень!

ЯВА 2

Арган, Туанетта.

Туанетта *(входячи)*. Іду, іду.

Арган. Ах ти ж, суча дочко! Іч, стерво!

Туанетта *(вдаючи, ніби вдарилася головою)*. А, бодай вас, які-бо ви нетерплячі! Ви так підганяєте людей, що я мало голови собі не розбила об одвірок.

Арган. Ах ти ж, розбійнице!..

Туанетта *(перебиваючи Аргана)*. Ах!

Арган. Ось уже...

Туанетта. А-а!..

Арган. Ось уже година...

Туанетта. А-а!..

Арган. Як ти мене покинула...

Туанетта. А-а!..

Арган. Цить, негіднице, не заважай мені лаяти тебе!

Туанетта. Воно й слід, бо я собі таки заробила!..

Арган. Я через тебе горло собі надсадив, чуєш, стерво!

Туанетта. А я через вас голову собі розбила: одне виходить на друге — от ми й квит, коли ваша ласка.

Арган. Як! Негіднице...

Туанетта. Якщо ви не перестанете лаятись, я заплачу...

Арган. Кидати мене самого, розбійнице...

Туанетта *(знову перебиваючи Аргана)*. А-а!..

Арган. Суча дочко, ти хочеш...

Туанетта. А-а!..

Арган. Як? То я ще мушу позбавити себе втіхи вилаяти тебе як слід?

Туанетта. Лайтесь скільки хочете. Хто ж вам не дає?

Арган. Ти не даєш, суча дочко, перебиваєш щохвилини!

Туанетта. Вам добре лаятися, а мені плакати: кожному своє! А-а!..

Арган. А, ну її к бісу, нічого не вдієш... Поприби-

рай усе це, мерзотнице, поприбирай усе це! *(Підводиться)*. Моє сьогоднішнє промивальне добре подіяло?

Туанетта. Ваше промивальне?

Арган. Атож. Чи багато вийшло жовчі?

Туанетта. Ну, ці справи мене вже не стосуються! Нехай добродій Флеран тицяє туди свого носа — адже ж він має з цього зиск.

Арган. Гляди-но, щоб був готовий відвар, бо ж мені незабаром знову слід робити промивальне.

Туанетта. Ото добродій Флеран та добродій Пургон, нівроку їм, добре потішаються з вашого тіла. Знайшли собі дійну корову! Хотіла б я в них запитати, яка ж то у вас хвороба, що стільки ліків вам треба?

Арган. Цить, невігласко! Це не твого розуму діло — перевіряти приписи медицини. Хай покличуть до мене дочку мою Анжеліку: я маю їй дещо сказати.

Туанетта. Ось вона й сама йде; душею, певне, почула, чого ви хотіли.

ЯВА 3

Арган, Анжеліка, Туанетта.

Арган. Підійдіть до мене, Анжеліко: ви прийшли саме впору; мені треба з вами побалакати.

Анжеліка. Я готова слухати вас.

Арган. Постривайте. *(До Туанетти)*. Дайте мені мій ціпок. Я зараз повернуся.

Туанетта. Швидше, пане, швидше! Добродій Флеран завдає-таки нам клопоту!

ЯВА 4

Анжеліка, Туанетта.

Анжеліка. Туанетто!

Туанетта. Чого?

Анжеліка. Подивись на мене.

Туанетта. Дивлюся.

Анжеліка. Туанетто!

Туанетта. Ну, що «Туанетто»?

Анжеліка. Ти не догадуєшся, про що я хочу говорити?

Туанетта. Та, мабуть, про нашого молодого закоханого, адже ми тільки про нього й розмовляємо — ось

уже шостий день; вам наче щось болить, коли ви хоч на годину перестаєте про нього говорити.

Анжеліка. А коли ти це знаєш, то чому перша не заводиш про це мову? Чому примушуєш мене саму наводити на це нашу розмову?

Туанетта. Та ви ж самі мені не даєте. У вас до цього така охота, що за вами ніяк не уженешся.

Анжеліка. Признаюсь, що я ладна без кінця й краю говорити тобі про нього і що серце моє користується з кожної хвилини, щоб відкриватися тобі. Але скажи мені, Туанетто, невже ти засуджуєш моє кохання до нього?

Туанетта. Анітрошечки.

Анжеліка. Хіба ж я чиню щось лихе, коли віддаюся цим солодким почуттям?

Туанетта. Я не кажу цього.

Анжеліка. І невже ти хотіла б, щоб я залишалася байдужою до ніжних проявів його палкого кохання?

Туанетта. Боже мене борони!

Анжеліка. Скажи, чи тобі не здається так само, як і мені, що та наша випадкова й несподівана зустріч — то була воля неба, в ній було щось фатальне?

Туанетта. Так.

Анжеліка. Чи не здається тобі, що, взявшись мене обороняти, зовсім іще мене не знаючи, він вчинив, як справді благородний чоловік?

Туанетта. Атож.

Анжеліка. Що тоді він показав себе дуже великодушним?

Туанетта. Безперечно.

Анжеліка. І що все це вийшло в нього так мило, так чудово?

Туанетта. О так!

Анжеліка. А правда, Туанетто, він дуже вродливий?

Туанетта. Ще б пак!

Анжеліка. І вся його постать повна грації?

Туанетта. Само собою.

Анжеліка. І що в усіх його словах, як і у вчинках, є щось шляхетне?

Туанетта. Авжеж, так, їй-право!

Анжеліка. Що слів, палкіших за ті, які він мені говорить, ніде почути не можна?

Туанетта. Що правда, то правда.

Анжеліка. І що немає нічого нестерпнішого за цей догляд, під яким мене тримають і який так заважає всім солодким проявам взаємного кохання! Саме небо запалило його в наших душах!..

Туанетта. Ви маєте рацію.

Анжеліка. А проте, люба моя Туанетто, як ти гадаєш, чи любить же він мене й справді так, як каже?

Туанетта. Гм! Гм! Це ще треба перевірити. В любові прикидання дуже подібні до правди; о, мені доводилося бачити чудових акторів.

Анжеліка. Ой Туанетто, що ти кажеш? Хіба ж можливо, що і в його словах криється неправда?

Туанетта. Не турбуйтесь, ви скоро про все дізнаєтесь; адже ж учора він писав до вас, що хоче вас сватати, а це найвірніший шлях, щоб довідатися — бреше він чи говорить правду. Це буде найкращий доказ його кохання.

Анжеліка. Ах, Туанетто, якщо він мене одурить, я не повірю більше жодному чоловікові!

Туанетта. Ось і ваш батько.

ЯВА 5

Арган, Анжеліка, Туанетта.

Арган. Ну, донечко моя, скажу вам таку новину, якої ви, мабуть, і не сподіваєтеся. Вас сватають. Що це? Ви смієтеся? Воно й правда, весілля — слово веселе! Для дівчат то вельми втішна штука... О природо, природо! Я бачу, донечко моя, що мені, власне, нема чого й питати, чи хочете ви заміж.

Анжеліка. Я повинна, тату, робити все, що ви будете ласкаві мені наказати.

Арган. Дуже приємно мати таку слухняну дочку. Отже, справу покінчено, бо я вже дав свою згоду.

Анжеліка. Я, тату, повинна коритися вашій волі.

Арган. Моя дружина, ваша мачуха, радила мені, щоб я віддав вас у монастир і вашу маленьку сестричку Луїзон також, і завжди так говорила.

Туанетта *(набік)*. Ще б пак! Наша пані має на це свої причини.

Арган. Вона нізащо не хотіла погоджуватися на цей шлюб; проте я наполіг на своєму і вже дав слово.

Анжеліка. Ах, таточку, як мені дякувати вам за вашу добрість!

Туанетта *(до Аргана)*. Їй-право, я вас дуже хвалю; це найрозумніша справа, яку ви зробили за ціле ваше життя.

Арган. Я ще не бачив твого нареченого, але мені казали, що я буду вдоволений і ти також.

Анжеліка. Звичайно, таточку.

Арган. Як? Ти вже його бачила?

Анжеліка. Ваша згода на цей шлюб дозволяє мені відкрити вам моє серце. Я скажу вам чисту правду: ми познайомилися зовсім випадково шість днів тому, і це сватання є наслідком тієї прихильності, яку ми з першої ж зустрічі відчули одне до одного.

Арган. Мені цього не казали, та я дуже радий,— воно ще й краще, що все так сталося. Кажуть, що це стрункий, гарно збудований юнак.

Анжеліка. Так, таточку.

Арган. Високий на зріст.

Анжеліка. Безперечно.

Арган. Вродливий.

Анжеліка Звичайно.

Арган. Має приємне обличчя.

Анжеліка. Дуже приємне.

Арган. Добре вихований і шляхетного роду.

Анжеліка. Цілком.

Арган. Дуже порядний.

Анжеліка. Як ніхто в світі.

Арган. Добре розмовляє латиною та по-грецькому.

Анжеліка. Цього я не знаю.

Арган. І за три дні одержить лікарський диплом.

Анжеліка. Він, тату?

Арган. Так. Хіба він тобі цього не казав?

Анжеліка. Ні, таточку... А вам хто сказав?

Арган. Добродій Пургон.

Анжеліка. Хіба добродій Пургон його знає?

Арган. От тобі й раз! Не може ж він не знати свого небожа!

Анжеліка. Клеант — небіж добродія Пургона?

Арган. Який там Клеант? Адже ми з тобою розмовляємо про того, за кого тебе сватають.

Анжеліка. Авжеж!

Арган. Ну, то це ж небіж добродія Пургона, син його шуряка лікаря Діафуаруса, і звати його Тома Діафуарус, а зовсім не Клеант, і ми сьогодні вранці вже вирішили все щодо цього шлюбу — добродій Пургон, до-

бродій Флеран і я; і завтра батько мого майбутнього зятя приведе його до мене. Що таке? Ви, здається, дуже здивовані?

Анжеліка. Я бачу, тату, що я думала про одну людину, а ви мені говорите зовсім про іншу.

Туанетта. Як, пане! Та невже й справді ви зважитеся на таке казна-що? Невже при ваших достатках ви віддасте вашу дочку за лікаря?

Арган. Атож. А ти чого втручаєшся не в своє діло, негіднице, нахабо?

Туанетта. Боже мій! Помалу, помалу, пане. Ви завжди починаєте з лайки. Хіба ж не можна без цього розмовляти? Поговорім спокійно. Скажіть, будьте ласкаві, що вас примушує домагатися цього шлюбу?

Арган. Примушує те, що я слабий і хворий, а через те й хочу мати за зятя лікаря; я хочу мати родичів-лікарів; хочу, щоб коло мене завжди була поміч від хвороби, щоб у себе вдома мав я джерело потрібних мені ліків, а також і всіх консультацій та порад.

Туанетта. Ну от і пояснили! До чого ж приємно розмовляти так спокійно! Але ж, паночку, скажіть по щирості: чи ви й справді такі вже хворі?

Арган. Як, мерзотнице? Чи я хворий! Чи я хворий, безсоромнице!

Туанетта. Ну, гаразд! Так, пане, ви хворі, не будемо сперечатися. Так, ви дуже хворі, я згодна, і більше навіть хворі, ніж самі гадаєте,— це правда. Але ж дочка ваша має вийти заміж для себе, а раз вона зовсім здорова, то навіщо ж їй чоловік лікар?

Арган. Я сватаю їй цього лікаря для себе, а добра дочка мусить радіти, що виходить заміж за таку людину, яка завжди стане в пригоді її батькові.

Туанетта. Може, послухаєтесь, пане, моєї дружньої поради?

Арган. Якої ж то поради?

Туанетта. Викиньте з голови думку про цей шлюб.

Арган. А чому саме?

Туанетта. А тому, що ваша дочка ніколи на нього не згодиться.

Арган. Ніколи не згодиться?

Туанетта. Ні.

Арган. Моя дочка?

Туанетта. Ваша дочка. Вона вам скаже, що їй немає ніякісінького діла ні до добродія Діафуаруса, ні до

його сина Тома Діафуаруса, ні до всіх Діафуарусів на світі.

Арган. То мені є до них діло, не кажучи вже про те, що цей шлюб багато вигідніший, ніж гадають. Добродій Діафуарус має лише одного сина — він єдиний його спадкоємець; крім того, добродій Пургон, що не має ні жінки, ані дітей, віддає йому весь свій статок з нагоди цього шлюбу, а добродій Пургон має добрячих вісім тисяч ліврів ренти.

Туанетта. Багато ж людей відіслав він на той світ, якщо надбав собі стільки грошей!

Арган. Вісім тисяч ліврів ренти — непогано, не рахуючи батьківських грошей!

Туанетта. Пане, все це чудово, а проте я все ж стою на своєму і, між нами кажучи, раджу вам пошукати їй іншого чоловіка; не така вона дівчина, щоб дозволила зробити з себе пані Діафуарус.

Арган. А я хочу, щоб це сталося!

Туанетта. Ой! Не кажіть цього.

Арган. Як то не кажіть?

Туанетта. Авжеж.

Арган. А чого ж мені не можна про це говорити?

Туанетта. Бо скажуть, що ви не думаєте над тим, що говорите.

Арган. Нехай собі кажуть що хочуть, а я вам ще раз кажу: вона мусить додержати слова, яке я дав.

Туанетта. Ні, я певна, що вона цього не зробить.

Арган. Я її примушу.

Туанетта. Вона цього не зробить, кажу ж вам.

Арган. Зробить; а ні, то я віддам її у монастир.

Туанетта. Ви?

Арган. Я.

Туанетта. Гаразд!

Арган. Як то гаразд?

Туанетта. Ви ніколи не віддасте її у монастир.

Арган. Я ніколи не віддам її у монастир?

Туанетта. Ні.

Арган. Ні?

Туанетта. Ні.

Арган. Ого! Чудово! Я не віддам своєї дочки у монастир, якщо захочу?

Туанетта. Ні, кажу ж вам.

Арган. Хто ж мені перешкодить?

Туанетта. Ви самі.

Арган. Я?

Туанетта. Еге. Вам не стане мужності.

Арган. Стане, стане.

Туанетта. Ви жартуєте.

Арган. Зовсім я не жартую.

Туанетта. У вас прокинеться батьківська ніжність.

Арган. Не прокинеться, не прокинеться.

Туанетта. Кілька сльозинок, ніжні обійми, «о мій любий татуню», що його промовлено так лагідно та мило,— цього вже й досить, от ви й розтанули!

Арган. Все це аніскілечки не подіє.

Туанетта. Подіє, подіє!

Арган. Кажу ж вам, що я не поступлюся.

Туанетта. Дурниці!

Арган. Не смій говорити «дурниці!».

Туанетта. Боже мій, наче я не знаю, яке у вас добре серце!

Арган *(спалахнувши)*. І зовсім не добре, ба навіть лихе, коли я схочу!

Туанетта. Заспокойтеся, пане! Не забувайте, що ви хворі.

Арган. Я їй категорично наказую готуватися до цього шлюбу.

Туанетта. А я їй категорично забороняю.

Арган. Та що ж це таке?! Яке зухвальство! Нікчемна служниця насмілюється так розмовляти із своїм паном!

Туанетта. Коли той пан сам не думає над тим, що він робить, розсудлива служниця мусить його навести на розум.

Арган *(біжить за Туанеттою)*. Ах ти ж, негіднице! Я тебе вб'ю!

Туанетта *(тікаючи від Аргана, хапає стільця і ставить його перед собою)*. Мій обов'язок — не допускати вас до таких вчинків, які вас можуть ославити.

Арган *(бігаючи за Туанеттою кругом стільця з ціпком у руці)*. Постривай! Ось я тебе навчу, як зі мною розмовляти!

Туанетта *(тікаючи від нього)*. Я не можу дозволяти вам чинити різні безумства!

Арган *(бігаючи за нею)*. Суча дочко!

Туанетта *(тікаючи від нього)*. Ні, я ніколи не дам моєї згоди на цей шлюб!

Арган *(бігаючи за нею)*. Розбійнице!

Туанетта *(тікаючи від нього)*. Я не хочу, щоб вона вийшла за вашого Тома Діафуаруса!

Арган*(бігаючи за нею)*. От стерво!

Туанетта *(тікаючи від нього)*. І вона послухається мене швидше, ніж вас.

Арган *(зупиняючись)*. Анжеліко, та впіймай же ти мені цю паскуду!

Анжеліка. Заспокойтесь, таточку! Коли б ви часом не заслабли!

Арган *(до Анжеліки)*. Якщо ти її не впіймаєш, я тебе прокляну!

Туанетта *(вибігаючи)*. А я позбавлю її спадщини, якщо вона вас послухається!

Арган *(знеможено падаючи у крісло)*. Ах! Ах!.. Я більше не можу! Ох, помираю... Ой!

ЯВА 6

Беліна, Арган.

Арган. Ах, дружино моя, підійдіть-но до мене...

Беліна. Що вам, мій бідний чоловіченьку?

Арган. Ідіть сюди, допоможіть мені.

Беліна. Та що ж сталося, моя дитинко?

Арган. Жіночко моя!

Беліна. Мій друже!

Арган. Мене так розгнівили...

Беліна. Ах, бідолашечко! Яким же чином, мій друже?

Арган. Ваша негідниця Туанетта зробилася страшенно зухвалою!

Беліна. Не хвилюйтеся!

Арган. Вона розлютувала мене, рибко моя.

Беліна. Заспокойтесь, моя дитинко.

Арган. Цілу годину базікала вона тут, та все мені наперекір.

Беліна. Годі, годі! Заспокойтесь...

Арган. І кричала мені зухвало, що я зовсім не хворий.

Беліна. От нахаба!

Арган. Ви ж знаєте, серденько моє, що це чистісінька брехня.

Беліна. Авжеж, серденько моє, вона бреше.

Арган. Ангеле мій, ця негідниця зажене мене на той світ...

Беліна. Ну, годі, годі!..

Арган. Через неї в мене жовч розливається...

Беліна. Не треба так гніватись.

Арган. Відколи вже прошу я вас прогнати її.

Беліна. Боже мій! Що ж маємо робити, дитинонько, коли не буває ані слуг, ані служниць без вад. Часто доводиться терпіти їхні погані якості заради добрих. Туанетта спритна, дбайлива, працьовита і, найголовніше, віддана, а ви ж знаєте, що тепер треба бути дуже обережними з людьми, яких наймаєш. Ей, Туанетто!

ЯВА 7

Арган, Беліна, Туанетта.

Туанетта. Що накажете, пані?

Беліна. Нащо ви сердите мого чоловіка?

Туанетта *(підлесливим голосом)*. Я, пані? Їй-право, я й не доберу, про що ви говорите! Я ж з усіх сил намагаюся догоджати нашому панові.

Арган. Ах! От розбійниця!

Туанетта. Вони сказали, що збираються видати свою дочку за сина добродія Діафуаруса; я відповіла, що це чудова партія для неї, а проте, на мою думку, краще було б віддати її у монастир.

Беліна. В цьому немає нічого поганого, і я вважаю, що вона має рацію.

Арган. Ах, люба моя, і ви їй вірите? Це така негідниця: вона мені наговорила стільки грубощів, що я...

Беліна. Ну, добре, добре! Я вірю вам, мій друже. Заспокойтеся!.. Слухайте, Туанетто, коли ви ще хоч раз розгніваєте мого чоловіка, я вас прожену. Подайте мені його хутряний халат і подушки, я влаштую його зручніше в кріслі. Ви зовсім себе не пильнуєте, коханий. Насуньте ковпак добре на вуха: найлегше застудитися, коли вуха відкриті.

Арган. Ах! Серденько моє, який же я вам вдячний за всі ваші турботи!

Беліна *(обкладаючи Аргана подушками)*. Підведіться-но, я підкладу під вас оцю подушечку. Цю ми покладемо так, щоб ви могли спиратися на неї, а цю — з другого боку. Оцю покладемо вам за спину, а під голови — оцю.

Туанетта *(насовуючи йому подушку на голову)*. А ця вбереже вас від простуди!

Арган *(схоплюється розлютований і жбурляє подушками в Туанетту, яка тікає)*. Ах ти ж, негіднице, ти хочеш мене задушити?!

ЯВА 8

Арган, Беліна.

Беліна. Що таке? Що тобі, мій любий?

Арган *(падаючи в крісло)*. Ой-ой-ой! Не витримаю!

Беліна. Ну, чи ж можна так гніватися? Вона ж хотіла вам прислужитися.

Арган. О ангеле мій! Та ви ж і гадки не маєте, яка лукава ця негідниця! Ах! Вона довела мене до нестями... Тепер мені, напевне, треба буде прийняти вісім ліків та поставити дванадцять клістирів, щоб заспокоїтись.

Беліна. Ну-ну, любенький, годі-бо!

Арган. Серденько моє, ви ж моя єдина втіха!

Беліна. Бідолашна моя дитинонько!

Арган. Щоб віддячити вам за вашу любов до мене, я хочу, мій ангеле, як я вже вам казав, написати духівницю.

Беліна. Ах, друже мій! Облишмо цю розмову, прошу вас... Сама думка про це так тяжко мене вражає... Одне слово «духівниця» примушує мене здригатися від болю.

Арган. Я прохав вас поговорити з вашим нотарем.

Беліна. Я привела його, він у тій кімнаті.

Арган. То попросіть же його зайти, кохана моя..

Беліна. Ах, друже мій, коли так віддано любиш свого чоловіка, тоді дуже тяжко думати про такі речі!

ЯВА 9

Добродій де Бонфуа, Беліна, Арган.

Арган. Заходьте, добродію де Бонфуа, заходьте. Прошу вас, сідайте, будьте такі ласкаві. Дружина моя сказала мені, добродію, що ви людина дуже достойна і щирий її друг; тож я доручив їй переговорити з вами з приводу духівниці, яку я хочу написати.

Беліна. О боже! Я не маю сили говорити про такі речі!..

Добродій де Бонфуа. Вона пояснила мені, до-

бродію, ваші бажання, та що ви хочете зробити для неї; але я мушу вам сказати, що в духівниці ви нічого не зможете відписати вашій дружині.

Арган. А то ж чому?

Добродій де Бонфуа. Звичай того не дозволяє. Коли б ви жили в країні писаних законів, це можна було б зробити; але ж у Парижі та в місцях, де панують звичаї, принаймні в більшості з них, зробити цього не можна, і таку духівницю було б оголошено недійсною. Все, що чоловік та жінка, з'єднані шлюбом, можуть одне для одного зробити,— це дарунок за життя, та й то коли немає дітей у подружжя чи в одного з них у момент смерті того, хто помре перший.

Арган. Якийсь безглуздий звичай не дозволяє чоловікові віддячити своїй дружині, що так ніжно його кохає і стільки про нього піклується! Треба мені порадитися з моїм адвокатом, чи не прирозуміє він якого способу.

Добродій де Бонфуа. У таких справах треба звертатися не до адвокатів: вони здебільшого дуже суворі щодо цього і вважають, що обійти закон — великий злочин. Ці люди люблять створювати численні труднощі і не розуміють, що таке компроміси з сумлінням. Треба радитися з іншими людьми, які далеко більше розуміються на таких справах і знають різні способи непомітно обійти закон і зробити законним те, що не дозволено, які вміють знищити всі перешкоди та винайти хитромудрі засоби переступити звичаї. А без цього що б ми робили? Треба завжди полегшувати хід справи, а то наш брат нотар сидів би завжди згорнувши руки і професія наша нічого не була б варта.

Арган. Дружина моя казала мені, добродію, що ви дуже тямуща й достойна людина. Скажіть же, будьте ласкаві, що я можу зробити, щоб віддати їй увесь мій статок і позбавити спадку моїх дітей?

Добродій де Бонфуа. Що ви можете зробити? Ви можете вибрати нишком одного з найближчих друзів вашої дружини і відписати йому формально все, що ви маєте, а той друг згодом передасть усе вашій дружині. Ви ще можете видати різним підставним особам певні розписки, що їх ті особи перепишуть згодом на вашу дружину. Ви можете також, іще за життя, передати їй готові гроші або банківські векселі на пред'явника.

Беліна. О боже! Покиньте турбуватися про це...

Якщо вам щось станеться, хлопчику мій, я не схочу більше жити на світі!

А р г а н. Серденько моє!

Б е л і н а. Так, мій друже, якщо, на біду мою, станеться так, що я вас втрачу...

А р г а н. О дорога моя жіночко!

Б е л і н а. В житті для мене не зостанеться нічого...

А р г а н. О кохана!

Б е л і н а. І я піду за вами, щоб довести вам, як ніжно я вас кохаю.

А р г а н. Сонечко моє, ви мені краєте серце! Заспокойтесь, благаю вас.

Д о б р о д і й д е Б о н ф у а *(до Беліни)*. Ваші сльози зовсім не до речі; до цього ще не дійшло.

Б е л і н а. Ах, добродію, ви не знаєте, як страшно втратити чоловіка, якого так ніжно кохаєш!

А р г а н. Помираючи, я жалкуватиму лише за тим, мій друже, що не мав від вас дитини. Добродій Пургон запевняв мене, що він може зробити так, щоб у нас знайшлася дитинка.

Д о б р о д і й д е Б о н ф у а. О, це ще може статися.

А р г а н. Треба, рибонько моя, скласти духівницю так, як нам радить добродій нотар; але, про всяк випадок, я хочу віддати вам у руки двадцять тисяч франків золотом, що їх сховано у потайному місці в моєму алькові, та два векселі на пред'явника, які я одержав від моїх боржників — добродія Дамона та добродія Жеранта.

Б е л і н а. Ні, ні... Нічого мені не треба! Ах!.. Скільки, ви кажете, є у вашому алькові?

А р г а н. Двадцять тисяч франків, моя кохана.

Б е л і н а. Не говоріть мені про гроші, благаю вас... Ах!.. А ті два векселі на яку суму?

А р г а н. Один, рибко моя, на чотири тисячі франків, а другий — на шість.

Б е л і н а. Всі скарби земні, друже мій,— ніщо в порівнянні з вами.

Д о б р о д і й д е Б о н ф у а *(до Аргана)*. Чи не бажаєте ви приступити до складання духівниці?

А р г а н. Так, добродію, але нам буде зручніше в моєму маленькому кабінеті. Кохана моя, проведіть мене туди, будьте ласкаві.

Б е л і н а. Ходім, бідний мій хлопчику.

ЯВА 10

Анжеліка, Туанетта, Беліна за сценою.

Туанетта. Маєте — нотар уже тут, і я чула, як говорилося про духівницю. Ваша мачуха не дрімає: ручуся, що то якась змова проти ваших інтересів, куди вона хоче втягти й вашого батька.

Анжеліка. Нехай він порядкує своїм добром, як йому заманеться, аби тільки не силував мого серця. Ти бачиш, Туанетто, як страшенно зловживають його добрістю. Не покидай же хоч ти мене при лихій годині!

Туанетта. Щоб я вас покинула! Та я швидше вмру! Хоч ваша мачуха й намагається зробити мене своєю повірницею і хоче прихилити до себе, а проте не можу я до неї добре ставитись. Полишіть усе на мене, а я діятиму так, щоб вам допомогти; але щоб допомогти вам по-справжньому, мені треба перемінити зброю, треба приховати мою до вас прихильність і вдавати, що я цілком поділяю почуття вашого батька й вашої мачухи.

Анжеліка. Благаю тебе, постарайся сповістити Клеанта, що мене вирішили віддати за іншого.

Туанетта. Я можу доручити це лише одній людині — старому лихвареві Полішинелеві, який в мене закоханий; це коштуватиме мені кількох ніжних слів, та що поробиш! Задля вас я витрачу їх з дорогою душею. Сьогодні вже надто пізно, але завтра чим світ я пошлю по нього, і він буде в захваті, що...

Беліна *(за сценою)*. Туанетто!

Туанетта *(до Анжеліки)*. Мене кличуть. Прощавайте. Покладіться на мене!

Перша інтермедія

Декорація переміняється, на сцені — місто.

ЯВА 1

Полішинель приходить уночі, щоб заспівати серенаду своїй коханій. Йому заважають спершу скрипалі, на яких він сердиться, а далі — патруль, що складається з музикантів і танцюристів.

Полішинель. О кохання, кохання, кохання! Бідолашний ти, Полішинелю! Яку дурну фантазію забрав ти в свою голову? Як ти час марнуєш, нещасний ти безумцю! Ти занехаяв своє ремесло, занедбав усі свої справи! Ти перестав їсти, ти майже не п'єш, ти втратив нічний спочинок... І все це через кого? Через

оту змію, справжню гадюку — чортицю, а не жінку, що водить тебе за носа і глузує з усього, що б ти їй не сказав. А проте розумувати тут уже годі... Ти цього хочеш, о кохання... і я мушу божеволіти, як і багато інших! Не дуже-то воно й личить такій поважній особі, як я, та що ж поробиш? З наказу не порозумнішаєш. І старому часом памороки забиває, як і молодому. Подивлюся, чи не розчулю я моєї тигриці серенадою. Часом ніщо так не зворушує, як палкий закоханий, що співає про свою тугу перед замкненими дверима своєї коханої. *(Бере лютню)*. Ось на чому я собі акомпануватиму. О ніч! О мила ніч! Віднеси мої любовні скарги до ліжка моєї невблаганної!

І вдень і вночі тебе я кохаю...
Скажи мені «так»,— молю я, благаю!..
Якщо, жорстока, ти вимовиш «ні»,
Смерть заподієш миттю мені...

Надія і туга
Серце шматують,
Без любого друга
Години плазують...
Але якщо мрії
Одурять мене
І згинуть надії
Здобути тебе,
Сконаю я з горя, з нудьги, з безнадії...

І вдень і вночі тебе я кохаю...
Скажи мені «так»,— молю я, благаю!..
Якщо, жорстока, ти вимовиш «ні»,—
Смерть заподієш миттю мені.

Якщо ти не спиш,
То думай щосили,
Як моє серце
Ти тяжко вразила!..
Якщо мене знищить
Тобі заманулось,
То хоч пожалій,
Щоб та кривда забулась...
Твій жаль пом'якшить моє горе та муки...

І вдень і вночі тебе я кохаю...
Скажи мені «так»,— молю я, благаю!..
Якщо, жорстока, ти вимовиш «ні»,
Смерть заподієш миттю мені...

ЯВА 2

Полішинель; стара жінка виглядає з вікна і, щоб посміятися з Полішинеля, відповідає йому.

Стара жінка *(співає)*.

Ви — хитруни, що очами брехливими,
Благанням облудним,
Словами фальшивими
Сплітають оману...
Ах! Я слухать вас більше не стану...
Я з досвіду знаю —
Мужчини зрадливі,
І всі ви нечесні,
І всі ви брехливі...
Яка ж бо безумна ота, що вам вірить!

Ці погляди ласі
Мене не турбують,
Зітхання пекучі
Мене не хвилюють
І більш не запалять —
Я в тім присягаюсь!
Коханцю нікчемний,
Тужіння таємне
Мене не бере!..
Маю серце вільне,
Що з тебе сміється,—
Повір цим словам!
Я з досвіду знаю —
Мужчини зрадливі,
І всі ви нечесні,
І всі ви брехливі...
Яка ж бо безумна ота, що вам вірить!

ЯВА 3

Полішинель, скрипалі за сценою.

Скрипки починають грати.

Полішинель. Якась зухвала музика перебиває мені спів!

Скрипки грають.

Цитьте! Гей ви, скрипки, замовкніть! Не заважайте мені побиватися за моєю жорстокою коханою!

Скрипки грають.

Замовкніть, кажу ж вам! Я хочу співати.

Скрипки грають.

Цитьте!

Скрипки грають.

Ой, пропаду!

Скрипки грають.

Ох!

Скрипки грають.

Ви що, глузуєте з мене?

Скрипки грають.

Ах! Ну й гармидер!

Скрипки грають.

А нехай вас чорти візьмуть!

Скрипки грають.

Ух, який же я розлютований!

Скрипки грають.

Ви не замовкнете?.. Ах! Хвала богові!

Скрипки грають.

Ви знову?

Скрипки грають.

А бодай ви запались!

Скрипки грають.

Яка безглузда музика!

Скрипки грають.

(Співає, перекривляючи скрипки). Ла, ла, ла, ла, ла, ла!..

Скрипки грають.

Ла, ла, ла, ла, ла, ла...

Скрипки грають.

Ла, ла, ла, ла, ла, ла...

Скрипки грають.

Ла, ла, ла, ла, ла, ла...

Скрипки грають.

Ла, ла, ла, ла, ла, ла...

Скрипки грають.

Їй-право, не так уже й погано, чудовий дивертисмент! Грайте, грайте, добродії скрипалі,— ви мене приємно розважаєте.

Скрипки замовкають.

Ну, грайте ж далі, будьте ласкаві!

ЯВА 4

Полішинель сам.

Полішинель. Це найкращий спосіб примусити їх замовкнути. Музики звикли робити не те, чого від них бажають. Ну, тепер моя черга. Перед співом конче потрібна невеличка прелюдія; заграю щось, щоб знайти відповідний тон. *(Бере лютню і вдає, ніби грає на ній, імітуючи губами та язиком звуки цього інструмента).* План, план, план, плін, плін, плін. Ай, ну та й погода ж! Ніяк не настроїш лютні! Плін, плін, плін. Плін, тан, план. Плін, план. Дуже відходять струни в таку негоду. Плін, плін. Я чую гамір. Приставлю-но я краще лютню до дверей.

ЯВА 5

Полішинель; поліцаї збігаються на гамір.

Поліцай *(співає)*. Хто йде? Хто йде?

Полішинель *(нишком)*. Що за чортовиння? Чи тепер така мода — розмовляти під музику?

Поліцай. Хто йде? Хто йде? Хто йде?

Полішинель *(злякано)*. Я, я, я.

Поліцай. Хто йде? Хто йде — я питаю.

Полішинель. Та я ж бо, я — відповідаю.

Поліцай. Хто ж ти такий? Хто ж ти такий?

Полішинель. Я, я, я, я, я, я!

Поліцай.

А як же звуть. А як же звуть?
Кажи відразу ти!

Полішинель *(удаючи дуже сміливого)*.

А звуть мене «Іди під три чорти!»

Поліцай.

До мене всі! Мерщій, хлоп'ята!
Беріть негідника — зухвалий він до ката!

ПЕРШИЙ ВИХІД БАЛЕТУ

З'являються вартові і починають у темряві ловити Полішинеля. Скрипалі грають, танцюристи танцюють.

Полішинель.

Хто йде?
Музика й танці.
Що тут за гамір чую?
Музика й танці.
До мене, мої слуги!
Музика й танці.
Ми їх почастуєм!..
Музика й танці.
Їм смерть!
Музика й танці.
Нікому не спущу!
Музика й танці.
Усіх на гамуз потрощу!
Музика й танці.
Гей, Баск, Шампань, Пуатвен, Пікар, Бретон!
Музика й танці.
Подайте-но мій мушкетон...
Музика й танці.

(Удаючи, ніби стріляє з пістолета).

Пу!

Всі падають, а потім розбігаються.

ЯВА 6

Полішинель сам.

Полішинель. Ха-ха-ха-ха! Та й налякав же я їх з біса! Ото дурні: бояться мене, коли я сам їх боюся! Їй-право, тільки спритністю й проб'ешся в цьому світі! Не вдав би я з себе вельможного й хороброго пана — вони б мене обов'язково схопили. Ха-ха-ха!

Поліцаї наближаються і, почувши його слова, хапають його за комір.

Музика й танці.

ЯВА 7

Полішинель, поліцаї, що співають.

Поліцаї *(хапаючи Полішинеля).*

Ось він! Сюди! Сюди, хлоп'ята!
Мерщій!.. Отак!.. Вогню давай!

Вся варта збігається з ліхтарями.

ЯВА 8

Полішинель, поліцаї, що співають і танцюють.

Поліцаї.

Ага, вніймавсь!.. Тяжкий до ката!
Іч ти негідник! Іч шахрай!
Мерзотник, злодій, шибеник, паскуда,
Брехун, невіглас, ледар ти, Іуда!
Дурить насмілився ти нас?

Полішинель.

Я був під чаркою якраз.

Поліцаї.

Ні-ні, не вірте ви йому!..
Пропишемо тобі науку!
В тюрму його! Мерщій в тюрму!

Полішинель.

Ой паночку! Пустіть-но руку!
Пани-брати, та я ж не злодій...

Поліцаї. В тюрму!

Полішинель. Та я ж тутешній громадянин...

Поліцаї. В тюрму!

Полішинель. Що ж я зробив?

Поліцаї. В тюрму його! Мерщій в тюрму!

Полішинель. Пани-брати, пустіть мене!

Поліцаї. Ні.

Полішинель. Благаю вас!

Поліцаї. Ні.

Полішинель. Ну ж бо!

Поліцаї. Ні.

Полішинель. Змилуйтесь!

Поліцаї. Ні-ні!

Полішинель. Панове!

Поліцаї. Ні-ні-ні!

Полішинель. Будьте такі ласкаві!

Поліцаї. Ні-ні!

Полішинель. Згляньтесь на мене!
Поліцаї. Ні-ні!
Полішинель. Бога ради!
Поліцаї. Ні-ні!
Полішинель. Майте ласку!
Поліцаї.

Ні-ні, не вірте ви йому!..
Пропишемо тобі науку!
В тюрму його! Мерщій в тюрму!

Полішинель. Ах, панове, та невже ж ніщо не може зворушити ваші серця?
Поліцаї.

О, нас неважко зворушити,—
Ми добрі! Якщо хочете на волю,
Нам на горілку дайте шість пістолів,
Та й ми не будем тут баритись.

Полішинель. На жаль, панове, запевняю вас, я не маю жодного су в кишені.
Поліцаї.

Де ж гроші дів?.. Без зайвих слів
Тож вибирай, хоч нам і жалко,
Чи три десятки стусанів,
А чи дванадцять порцій палки!

Полішинель. Коли це конче потрібно й без цього не можна обійтися, то я вибираю стусани.
Поліцаї.

Ну, готуйся ж, не кричи,
Та уважненько лічи!

ДРУГИЙ ВИХІД БАЛЕТУ

Поліцаї танцюють і дають йому, додержуючи такту, стусанів.

Полішинель. Раз і два, три й чотири, п'ять і шість, сім і вісім, дев'ять і десять, одинадцять і дванадцять, і тринадцять, і чотирнадцять, і п'ятнадцять...
Поліцаї.

А, ти хочеш пропускати!
Нумо знову починати.

Полішинель. Ах, панове, моя бідолашна голова не може більш витримати, ви зробили з неї печене яблуко... Давайте краще ціпок, ніж починати все спочатку.
Поліцаї.

Якщо тобі ціпок миліш,—
Дамо й ціпка, аж запищиш!

ТРЕТІЙ ВИХІД БАЛЕТУ

Поліцаї танцюють і б'ють його цішками, додержуючи такту.

Полішинель *(рахуючи удари)*. Раз, два, три, чотири, п'ять, шість... Ай-ай-ай!.. Не можу більше витримати... Ось вам, панове, маєте шість пістолів!

Поліцаї.

Щедрішого за вас нема на цілім просторі земель!
Прощайте, добрий наш синьйор Полішинель!

Полішинель. На добраніч вам, панове.

Поліцаї.

Прощайте, добрий наш синьйор Полішинель!

Полішинель. Ваш слуга...

Поліцаї.

Прощайте, добрий наш синьйор Полішинель!

Полішинель. Ваш слуга покірний.

Поліцаї.

Прощайте, добрий наш синьйор Полішинель!

Полішинель. На все вам добре!

ЧЕТВЕРТИЙ ВИХІД БАЛЕТУ

Всі танцюють, радіючи з того, що одержали гроші.

ДІЯ ДРУГА

На сцені — кімната Аргана.

ЯВА 1

Клеант, Туанетта.

Туанетта *(не впізнаючи Клеанта)*. Чого ви бажаєте, добродію?

Клеант. Чого я бажаю?

Туанетта. Ах, це ви! Який сюрприз! Навіщо ви прийшли сюди?

Клеант. Довідатися про свою долю, поговорити з коханою Анжелікою, упевнитись в її почуттях і запи-

тати в неї, що вирішила вона з приводу того фатального шлюбу, про який мене сповістили.

Туанетта. Чудово... Але ж не можна отак зопалу говорити з Анжелікою: треба діяти обережно. Вам же сказали, що за нею стежать; не дозволяють їй ані з дому виходити, ані розмовляти з ким-небудь. Либонь, вам відомо, що тільки завдяки старій тітці, охочій до вистав, нам пощастило потрапити до театру, де й зародилося ваше кохання; ми, звичайно, нікому й слова не сказали про цю пригоду.

Клеант. Та я прийшов сюди не як Клеант і коханий Анжеліки, а як друг її вчителя музики. Він дозволив мені сказати, що він посилає мене замість себе.

Туанетта. Ось її батько. Вийдіть на хвильку: я скажу йому, що ви тут.

ЯВА 2

Арган, Туанетта.

Арган *(гадаючи, що він сам, і не помічаючи Туанетти)*. Добродій Пургон загадав мені щоранку прогулюватися по кімнаті: пройти дванадцять разів туди і дванадцять разів сюди. Та тільки я забув його запитати, як треба ходити: вздовж кімнати чи впоперек...

Туанетта. Пане, тут один...

Арган. Говори тихо, негіднице! Ти розтрясла мені увесь мозок; наче й не знаєш, що з хворими треба тихо розмовляти.

Туанетта. Я хотіла вам сказати, пане...

Арган. Тихше, кажу тобі!

Туанетта. Пане... *(Ворушить губами, вдаючи, що говорить)*.

Арган. Ну?

Туанетта. Я кажу вам, що... *(Знову вдає, що говорить)*.

Арган. Що ти кажеш?

Туанетта *(голосно)*. Я кажу: тут якийсь чоловік хоче вас бачити.

Арган. Нехай увійде.

Туанетта подає знак Клеантові, щоб той увійшов.

ЯВА 3

Арган, Клеант, Туанетта.

Клеант. Добродію...

Туанетта *(до Клеанта)*. Не говоріть так голосно, бо розтрясете мозок у пана.

Клеант. Добродію, я в захваті, що ви підвелися з постелі і почуваєте себе краще.

Туанетта *(прикидаючись обуреною)*. Як! Йому краще? Неправда! Наш пан завжди почуває себе погано.

Клеант. А я чув, що добродієві Арганові краще, і, як на мене, він добре виглядає.

Туанетта. «Добре виглядає», по-вашому? Навпаки! Наш пан виглядає дуже погано; то якісь нахаби набалакали вам, що йому краще. Йому ще ніколи не було так погано, як зараз.

Арган. Вона має рацію.

Туанетта. Він ходить, спить, їсть і п'є, як і кожен інший, а проте це не заважає йому бути дуже хворим.

Арган. Це правда.

Клеант. Добродію, мені дуже прикро це чути. Мене прислав до вас учитель співу панни вашої дочки; йому довелося виїхати на кілька днів на село, і він доручив мені як найближчому своєму другові продовжувати уроки з вашою дочкою. Він боїться, щоб під час перерви вона не забула всього, що вже вивчила.

Арган. Дуже добре. *(До Туанетти)*. Поклич Анжеліку.

Туанетта. Я гадаю, пане, що краще провести добродія до її кімнати.

Арган. Ні. Поклич її сюди.

Туанетта. Та він же не зможе працювати з нею як слід, якщо їм заважатиме хтось сторонній.

Арган. Нічого, нічого.

Туанетта. Пане, це вас тільки схвилює; а треба ж уникати всього, що може вас збентежити і розтрясти вам мозок.

Арган. Аж ніяк, аж ніяк: я люблю музику і буду дуже радий, коли... А, та ось і вона! *(До Туанетти)*. Піди подивися, чи вбралася моя дружина.

ЯВА 4

Арган, Анжеліка, Клеант.

Арган. Підійдіть сюди, моя доню. Ваш учитель музики виїхав на село, а цього добродія він прислав замість себе, щоб продовжити з вами уроки.

Анжеліка *(впізнаючи Клеанта)*. О небо!

Арган. Що сталося? Чого ви так дивуєтесь?

Анжеліка. Це...

Арган. Що? Що вас так збентежило?

Анжеліка. Це, тату, надзвичайна пригода, такий збіг обставин...

Арган. Що таке?

Анжеліка. Я бачила сьогодні уві сні, що мені загрожувала страшна небезпека і що один юнак, надзвичайно подібний до цього добродія, врятував мене. Уявіть собі, як же я здивувалася, коли, прийшовши сюди, несподівано побачила того, хто мені снився цілу ніч.

Клеант. Щасливий той, хто володіє вашими думками чи то уві сні, чи то наяву, і я був би безмежно щасливий, коли б ви, потребуючи допомоги, вважали мене за достойного визволити вас із біди, бо немає нічого в світі, чого б я не зробив задля...

ЯВА 5

Арган, Анжеліка, Клеант, Туанетта.

Туанетта *(до Аргана)*. Їй-право, пане, тепер я пішуче на вашому боці і зрікаюся всього, що я говорила вчора. До вас завітали добродій Діафуарус-батько й добродій Діафуарус-син, вони прийшли вас провідати. Ну, та й зятя ж ви матимете! Зараз ви побачите такого красунчика, такого розумника — найрозумнішого в світі! Він промовив тільки два слова, а мене вже всю підхопило! Він і вашу дочку причарує, ось побачите!

Арган *(до Клеанта, який вдає, що хоче вийти)*. Не тікайте, добродію. Бачте, я віддаю дочку мою заміж, і до неї саме завітав її наречений, якого вона ще ніколи не бачила.

Клеант. То забагато честі для мене, добродію,— бути свідком такого приємного побачення.

Арган. Він син знаменитого лікаря. Весілля справимо за чотири дні.

Клеант. Чудово...

Арган. Сповістіть про це її вчителя музики, щоб він теж прибув на весілля.

Клеант. Обов'язково подам йому звістку.

Арган. І вас я теж запрошую.

Клеант. Ви робите мені надто велику честь.

Туанетта. З дороги, з дороги! Вже йдуть!

ЯВА 6

Добродій Діафуарус, Тома Діафуарус, Арган, Анжеліка, Клеант, Туанетта, лакеї.

Арган *(прикладаючи руку до свого ковпака, не знімаючи його)*. Добродій Пургон, добродію, заборонив мені ходити з непокритою головою. Ви самі лікарі: ви знаєте, як це може тяжко відбитися на здоров'ї.

Добродій Діафуарус. Ми відвідуємо хворих, щоб допомагати їм, а не турбувати.

Арган і добродій Діафуарус говорять одночасно.

Арган. Я приймаю, добродію...

Добродій Діафуарус. Ми прийшли сюди, добродію...

Арган. ...з великою радістю...

Добродій Діафуарус. ...мій син Тома і я...

Арган. ...честь, що ви її мені робите...

Добродій Діафуарус. ...засвідчити вам, добродію...

Арган. ...і я хотів би...

Добродій Діафуарус. ...наш захват...

Арган. ...особисто до вас завітати...

Добродій Діафуарус. ...від тієї величезної ласки, що ви її нам робите...

Арган. ...щоб запевнити вас у цьому...

Добродій Діафуарус. ...виявляючи бажання прийняти нас...

Арган....проте ви знаєте, добродію...

Добродій Діафуарус. ...в лоно вашої високошановної...

Арган. ...що таке бідолашний хворий...

Добродій Діафуарус. ...високошановної родини...

Арган. ...який може тільки...

Добродій Діафуарус. ...і запевнити вас...

Арган. ...сказати вам...

Добродій Діафуарус. ...що в кожній справі, яка

залежатиме від нашої професії...

Арган. ...що він завжди шукатиме нагоди...

Добродій Діафуарус. ...як і в усьому іншому...

Арган. ...дати вам можливість упевнитися, добродію...

Добродій Діафуарус. ...ми завжди будемо готові, добродію...

Арган. ...що він увесь цілком до ваших послуг!

Добродій Діафуарус. ...довести вам нашу ретельність. *(До свого сина).* Отже, Тома, підійдіть, виголосіть ваше привітання.

Тома Діафуарус *(до добродія Діафуаруса).* З батька починати?

Добродій Діафуарус. Так.

Тома Діафуарус *(до Аргана).* Добродію, я прийшов сюди, щоб привітати, визнати, возлюбити і вшанувати вас, як другого батька, але такого другого, якому — насмілюся запевнити! — я повинен завдячувати більше, ніж першому. Перший мене породив, але ви мене обрали. Він мене прийняв з необхідності; ви ж прийняли мене ласкаво з власного бажання. Все, що я маю від нього, є витвір його тіла; а те, що я дістаю від вас, є витвір вашої волі; і що духовні якості вищі за якості тілесні, то більше завдячую я вам, і то ціннішим є для мене майбутнє моє породичання з вами; заради нього я й прийшов нині до вас, щоб заздалегідь висловити вам за нього мою найпокірнішу подяку та найглибше моє шанування.

Туанетта. Хай живуть школи, з яких виходять такі мастаки!

Тома Діафуарус *(до добродія Діафуаруса).* Чи добре я сказав, мій батьку?

Добродій Діафуарус. Optime [1].

Арган *(до Анжеліки).* Ну ж бо привітайтеся з добродієм.

Тома Діафуарус. Поцілувати її?

Добродій Діафуарус. Так, так.

Тома Діафуарус *(до Анжеліки).* Пані, небо справедливо настановило вас за другу матір, бо...

Арган. Це не моя дружина; ви звертаєтеся до моєї дочки.

Тома Діафуарус. А де ж вона?

Арган. Вона зараз прийде.

---

[1] Чудово *(лат.).*

Т о м а Д і а ф у а р у с. Почекати на неї, мій батьку?

Д о б р о д і й Д і а ф у а р у с. Кажіть тим часом привітання нареченій.

Т о м а Д і а ф у а р у с. Панно, подібно до того, як статуя Мемнона гармонійно бриніла, коли на неї падало сонячне проміння, так само оживаю і я від солодкого захоплення, коли з'являється сонце вашої краси; і як квіточка, що зветься геліотропом, як нам розповідають натуралісти, завжди повертає обличчя своє до сонця, так само і серце моє віднині завжди повертатиметься до променистих світил ваших очей, мов до свого єдиного полюса. Дозвольте ж мені, ясна панно, покласти в цей день на вівтар ваших принад, як жертву, моє серце, сповнене єдиного бажання мати високу честь — бути на все життя вашим, ясна панно, найшанобливішим, найпокірнішим та найвірнішим слугою й чоловіком.

Т у а н е т т а. Он воно що — наука! Яких ото мудрих речей можна навчитися говорити!

А р г а н *(до Клеанта)*. Ну, що ви на це скажете?

К л е а н т. Скажу, що цей добродій творить чудеса і що коли він такий же добрий лікар, як і промовець, то вельми приємно бути його пацієнтом.

Т у а н е т т а. Атож. Це щось нечуване, якщо він так само чудово лікує хворих, як і виголошує свої промови!

А р г а н. Ей, мерщій крісло мені й стільці для всіх гостей!

Л а к е ї приносять крісло та стільці.

Сідайте тут, моя донечко. *(До добродія Діафуаруса)*. Ви бачите, добродію, що всі в захваті від добродія вашого сина. Яке щастя бути батьком такого талановитого юнака!

Д о б р о д і й Д і а ф у а р у с. Не тому, що я його батько, добродію, а просто я маю всі підстави казати, що він мене дуже тішить. Всі ті, хто його знає, вельми його вихваляють, бо ж він таки й справді добрий хлопчина. Щоправда, ніколи не було в нього ані жвавої уяви, ані блискучого розуму, що ми їх спостерігаємо в деяких інших юнаків; але саме через це я й чекав, що в нього обов'язково розв'ється розсудливість — якість, конче потрібна для нашої професії. Маленькою дитиною ніколи не був він, як то кажуть, ані жвавий, ані меткий. Він був завжди тихенький, спокійний, мовчазний, ніколи й рота не розтуляв, ніколи не бавився дитячими іграшка-

ми й не грався з іншими дітьми. Великої праці треба було докласти, щоб навчити його читати; в дев'ять років він ще й літер не знав. «Нічого,— думав я,— дерева, що пізно цвітуть, дають кращі плоди. Різьбити на мармурі багато важче, ніж на піску, але те, що на ньому вирізьблено, зберігається набагато довше, і ця нездатність до науки, ця млявість уяви є доказом майбутньої розсудливості». Коли я віддав його до школи, йому нелегко було вчитися, а проте він перемагав усі труднощі і його завжди хвалили за старанність та за терпіння. Нарешті в поті чола він досяг-таки свого: з честю одержав учений ступінь; і я можу сказати не вихваляючись, що протягом останніх двох років його практичних вправ жодний кандидат не мав більшого успіху на диспутах, ніж він. Тут він усім нагнав доброго страху, і не минає жодного засідання, на якому б він вельми завзято не обстоював протилежної думки. Він незламний у суперечці, непохитний, мов турок, у своїх принципах, ніколи не відступається від своїх міркувань і обстоює кожне своє твердження з допомогою найхитріших вивертів логіки. Але особливо подобається мені в ньому те, що він, за моїм прикладом, сліпо вірить нашим стародавнім учителям і не надає ніякої ваги, навіть слухати не хоче про так звані відкриття нашого віку щодо кровообігу та про все інше, подібне до того.

Т о м а Д і а ф у а р у с *(витягаючи з кишені товстий рукопис і подаючи його Анжеліці)*. Проти послідовників теорії кровообігу я написав і захистив дисертацію, що її оце, з дозволу *(вклоняючись Арганові)* високоповажного добродія, я насмілюсь презентувати ясній панні як шанобливий дар перших плодів моєї розумової діяльності.

А н ж е л і к а. Добродію, мені це ні до чого, я на таких речах зовсім не розуміюсь.

Т у а н е т т а *(беручи рукопис)*. Давайте, давайте! Нічого... в господарстві все згодиться: ми її почепимо на стіну замість картини.

Т о м а Д і а ф у а р у с *(знову вклоняючись Арганові)*. Крім того, теж з дозволу шановного добродія, я маю за честь запросити вас завітати цими днями для розваги на розтин жіночого трупа; я там буду давати пояснення.

Т у а н е т т а. Чудова розвага! Звичайно люди водять своїх коханих до театру; але дати нагоду помилуватися розтином трупа — це, безперечно, далеко галантніше.

Добродій Діафуарус. Що ж до якостей, які конче потрібні для шлюбу та для продовження роду, то запевняю вас, що, за даними медицини, він має їх удосталь. У нього пречудово розвинена здібність до діторо-діння, і темперамент у нього саме такий, як і треба, щоб народжувати здорових дітей.

Арган. А чи не збираєтеся ви, добродію, поклопотатися за нього при дворі й здобути йому посаду придворного лікаря?

Добродій Діафуарус. Відверто вам кажучи, служба при вельможних особах ніколи мене не вабила, і я завжди вважав, що найкраще для нашого брата водитися із звичайною публікою. З простими людьми порозумітися легко! Ви ні перед ким не відповідаєте за ваші вчинки; що б там не сталося, вас це не обходить, якщо ви додержували всіх правил науки. А з вельможними лихо, та й годі! Коли вони занедужують, то категорично вимагають, щоб лікарі конче їх виліковували.

Туанетта. От чудасія! Справді, яке зухвальство — вимагати, щоб добродії лікарі їх виліковували! Та хіба ж вони вас задля того при собі тримають? Ваша справа тільки брати з них гроші за візити та складати рецепти й приписувати їм лікування, а вони вже нехай собі видужують, якщо зможуть.

Добродій Діафуарус. Атож. Ми повинні тільки додержувати правил медицини.

Арган *(до Клеанта)*. Добродію, нехай моя донечка проспіває щось перед гостями.

Клеант. Я чекав вашого наказу, пане; мені спало на думку запропонувати панночці проспівати зі мною одну сценку з нової опери, щоб розважити товариство. *(До Анжеліки, подаючи їй ноти)*. Прошу вас, ось ваша партія.

Анжеліка. Моя партія?

Клеант *(стиха до Анжеліки)*. Не відмовляйтесь, будьте ласкаві, і дозвольте мені пояснити вам, яку сцену ми маємо співати.*(Голосно)*. Голос у мене поганенький, але на це його стане, і, я сподіваюсь, шановне панство пробачить мені ласкаво,— адже ж я буду тільки підспівувати панні.

Арган. А вірші путящі?

Клеант. Це, власне, маленька імпровізація; ви почуєте лише ритмічну прозу або щось подібне до вільних віршів, що їх кохання й неминуча потреба вкладають

в уста двох людей, які говорять про речі, що їх хвилюють, причому говорять експромтом.

Арган. Чудово! Послухаємо.

Клеант. Ось зміст цієї сцени. Один пастух був у захваті від приємної вистави, аж раптом його увагу привернув до себе якийсь шум за кілька кроків від нього. Він повертається й бачить, що якийсь брутальний пройдисвіт ображає зухвалими словами пастушку. Пастух зразу ж стає на захист тієї статі, якій усі чоловіки повинні виявляти повагу; потім, покаравши зухвальця, він підходить до пастушки і бачить, що з напрочуд гарних очей тієї молодої дівчини спливають найчистіші сльози-перлини. «Ах! — сказав він сам до себе,— як можна кривдити таке чарівне створіння? Де той нелюд, де той варвар, якого б не зворушили такі сльози?» Наш пастух намагається спинити ті сльози, а вони ж його так причаровують!.. А мила пастушка поривається тим часом подякувати йому за ту невеличку послугу і робить це так чарівливо, так ніжно й так палко, що пастух не має сили боротись; і кожне її слово, кожен погляд—вогненна стріла, що проймає йому серце. «Що може бути гідним,— думає він,— таких любих, таких ласкавих слів подяки! Чого б не зробила людина, якої послуги, на яку б небезпеку не наразила вона себе з радістю, аби тільки викликати хоч на єдину мить зворушливі почуття такої лагідної, такої вдячної душі?» Вистава, що цікавила його раніше, перестала привертати його увагу; а проте він шкодує, що вона надто коротка, бо кінець її розлучає пастуха з коханою пастушкою. І з тієї першої зустрічі, з тієї першої хвилини його серце опановують такі почуття, які звичайно визрівають тільки протягом багатьох років. Він уже відчуває пекельний біль розлуки; він уже нудьгує, не бачачи тієї, яку він бачив так мало. Він вигадує всілякі засоби, щоб іще раз побачити ту, що про неї і вночі і вдень плекає у своєму серці солодку мрію, але тяжка неволя, в якій тримають його пастушку, стає йому на перешкоді. Сила його пристрасті примушує його зважитися на освідчення й посвататися до коханої красуні, без якої він уже не може жити; йому вдається переслати їй записку і він дістає від неї згоду. Але в той самий час його сповіщають, що батько тієї красуні обіцяв її іншому і що все вже готове для весілля. Уявіть, який жорстокий удар для змученого серця бідного пастуха! Його гнітить смертельна туга;

жахлива думка — побачити свою кохану в обіймах іншого — мучить його, не дає йому спокою! Його розпачливе кохання підказує йому засіб, яким чином пробратися в оселю пастушки, щоб довідатись про її почуття та почути від неї вирок, якому він змушений буде підкоритися. Там готуються до того, що так невимовно його жахає. Там бачить він, як з'являється негідний суперник, що його батьківська примха ставить на перешкоді їхньому коханню. Він бачить, як тріумфує отой кумедний суперник поруч любої пастушки, наче він уже здобув перемогу. І все це сповнює його такого гніву, що він ледве стримується. Він кидає сумні погляди на ту, яку він так палко кохає: його повага до неї та присутність її батька дозволяють йому розмовляти з нею тільки очима. Але зрештою порив пристрасті перемагає, і він говорить так. *(Співає).*

Стражданням вже серце повне вщерть!
Мовчати більше я не смію...
Філісо, люба, дай надію,
Що жде мене: життя чи смерть?

Анжеліка *(співає).*

Погляньте, любий, як страждаю,
Як сум мене тяжкий повив.
Я зводжу очі, я зітхаю...
Це скаже вам усе й без слів.

Арган. Ого! Я й не думав, що моя дочка така вправна учениця; гляньте-бо, як співає з першого читання і не помиляється.

Клеант.

Моя коханая Філісо,
Невже ж то правда, що Тірсіса
Чекає щастя неземне,
Що в серці він твоїм живе?

Анжеліка.

О, критись більше не здолаю...
Тірсісе, я тебе кохаю!

Клеант.

О слово щастя, слово раю!
Ще раз скажи, ще раз промов,
Щоб я почув те слово знов...

Анжеліка.

Тірсісе, я тебе кохаю!

Клеант.

Ще раз, Філісо, ще, кохана...

Анжеліка.

Кохаю я...

Клеант.

О, безнастанно
Кажи, кажи... хоч сто разів,
Щоб чув я звук солодких слів!..

Анжеліка.

Вір, Тірсісе, я кохаю...
Я люблю тебе без краю!

Клеант.

О боги й королі, ви світ і всі народи
Під берлом маєте своїм,—
Не може щастя ваше зроду
Зрівнятися тепер з моїм!
Та думка темна серце крає:
Розрадника передчуваю...

Анжеліка.

О, він мені — як чорна хмара!
Ненавиджу його і я...
Його присутність — смерть моя!
Найтяжча кара!

Клеант.

Проте ваш батенько дає йому надію...

Анжеліка.

Ні, краще смерть собі я заподію,
А з нелюбом не стану під вінець.
Якщо не ти — життю кінець!

Арган. А що ж каже батько на все це?

Клеант. Він не каже нічого.

Арган. Та й дурний же той батько, що слухає таке безглузде базікання і нічого не каже!

Клеант *(хоче співати далі)*.

Моя кохана...

Арган. Ні, ні! Досить! Ця комедія дає дуже поганий приклад. Пастух Тірсіс — зухвалий хлопчисько, а пастушка Філіса — безсоромниця, якщо говорить такі речі в присутності свого батька. *(До Анжеліки)*. А покажіть-но мені ноти. Стривайте, стривайте, а де ж ті слова, що ви їх співали? Тут же самі тільки ноти.

Клеант. Хіба ж ви не знаєте, добродію, що останнім часом винайшли спосіб писати й слова нотними знаками?

Арган. Чудово! На все вам добре! Прощавайте, добродію! Ми б легко обійшлися і без вашої зухвалої опери.

Клеант. Я сподівався вас розважити...

Арган. Дурницями не розважають. А ось і моя дружина!

ЯВА 7

Беліна, Арган, Анжеліка, добродій, Діафуарус, Тома Діафуарус, Туанетта.

Арган. Кохана моя, ось син добродія Діафуаруса.

Тома Діафуарус. Пані, небо справедливо вчинило, настановивши вас за другу матір, бо з вашого обличчя видно...

Беліна. Добродію, я в захваті, що маю честь вітати вас у себе.

Тома Діафуарус. Бо з вашого обличчя видно... бо з вашого обличчя видно... Пані, ви мені перебили посеред фрази, і я забув, що далі...

Добродій Діафуарус. Тома, ви договорите іншим разом.

Арган. Друже мій, як шкода, що ви не прийшли сюди раніше.

Туанетта. Ах, пані! Ви багато втратили, пропустивши другого батька, статую Мемнона та квіточку, що зветься геліотропом!

Арган. Ну, донечко моя, тепер подайте руку цьому паничеві і заприсягніться йому на вірність, як майбутньому вашому чоловікові.

Анжеліка. Тату!

Арган. Ну, що «тату»? Що там іще?

Анжеліка. Благаю вас, не поспішайте! Дайте нам принаймні хоч якийсь час, щоб познайомитись як слід; нехай у нас зародиться та взаємна прихильність, без якої не може бути щасливого шлюбу.

Тома Діафуарус. Щодо мене, панно, то в мені вона вже зародилася, і мені нема чого довше чекати.

Анжеліка. Але я не поспішаю так, як ви, добродію, і повинна вам сказати, що ваші гарні якості ще не справили на мене великого враження.

Арган. О! Гаразд, гаразд, усе це встигне з'явитися свого часу, коли ви поберетеся.

Анжеліка. Ах, таточку, благаю вас, дайте мені час подумати! Шлюб — це пута, і їх не слід надівати силою на серце. Якщо цей добродій — людина шляхетна, він

і сам, звичайно, не захоче одружитися з дівчиною, що віддалася б йому не з своєї волі.

Тома Діафуарус. Nego consequentiam[1], панно; я можу бути шляхетною людиною, а проте з подякою прийняти вас із рук вашого шановного батька.

Анжеліка. Негідний спосіб — примусити кохати себе силою.

Тома Діафуарус. Нам відомо з книг, панно, що за давніх часів існував звичай викрадати наречених з рідної оселі для того, щоб не здавалося, що вони з власної волі потрапляють в обійми чоловіків.

Анжеліка. Давні часи, добродію,— то давні часи, а ми — люди сучасні. Прикидання — річ зовсім зайва за нашої доби, і, коли шлюб нам до серця, ми любісінько виходимо заміж і з власної охоти. Потерпіть трохи; якщо ви мене любите, добродію, ви повинні бажати всього того, чого бажаю і я.

Тома Діафуарус. Так, панно, але оскільки це не шкодитиме інтересам мого кохання...

Анжеліка. Але найвищий доказ кохання — це покора перед волею того, кого кохаєш.

Тома Діафуарус. Distinguo[2], панно! У тому, що не стосується володіння коханою істотою,— concedo[3], але в тому, що стосується,— nego[4].

Туанетта *(до Анжеліки)*. Даремно сперечаєтесь. Цей добродій зовсім недавнечко закінчив школу, і вам за ним однаково не угнатися. Навіщо й справді опинатись і відмовлятись від слави зробитися членом медичного факультету?

Беліна. Чи не запав їй часом хтось у голову?

Анжеліка. А коли б і так, пані, повірте, що це цілком могли б дозволити і здоровий розум, і чеснота.

Арган. Нічого казати! Добру ж роль я в цьому граю!

Беліна. Коли б я була на вашому місці, мій друже, я б не силувала її виходити заміж; я знаю, що б я зробила.

Анжеліка. Я знаю, що ви хочете сказати, пані, знаю також і всю вашу добрість до мене; але, можливо, поради ваші не будуть такими вдалими, щоб їх послухатись.

---

[1] Відкидаю наслідки *(лат.)*.
[2] Розрізняю *(лат.)*.
[3] Роблю поступку *(лат.)*.
[4] Заперечую *(лат.)*.

Беліна. Звичайно, такі розумні й такі доброчесні дівчата, як ви, нехтують покорою й слухняністю перед волею своїх батьків. Це було добре за давніх часів.

Анжеліка. Обов'язок дочки має свої межі, пані. Ні розум, ні закони не вимагають від нас, щоб ми підкоряли йому все без винятку.

Беліна. Тобто ви тільки й думаєте про шлюб, але волієте вибрати собі чоловіка на свій смак.

Анжеліка. Якщо мій батько не хоче віддати мене за того, хто мені подобається, я благатиму його принаймні не силувати мене йти за того, кого я не можу кохати.

Арган. Панове, прошу пробачення за цю прикру сцену.

Анжеліка. У кожного, хто бере шлюб, є своя мета. Щодо мене, то я хочу мати чоловіка тільки для того, щоб ціле життя моє щиро й віддано його кохати; а через те, признаюся вам, я ставлюся до цього з певною обачністю. Є багато дівчат, які виходять заміж лише для того, щоб звільнитися від гніту своїх батьків, стати самостійними і робити все, що їм заманеться. А є й такі, шановна пані, що бачать у шлюбі лише комерційну угоду, що виходять заміж, сподіваючись одержати від чоловіка спадщину і розбагатіти після його смерті. Вони без усякого сорому перебігають від одного чоловіка до другого, щоб захопити якнайбільше добра. Такі особи, певна річ, не дуже перебирають, і їм однаково, за кого вийти заміж.

Беліна. Ви нині дуже красномовні! Хотіла б я тільки знати, що ви хочете цим сказати?

Анжеліка. Я, пані? Тільки те, що я сказала.

Беліна. Ви такі дурні, моя люба, що стаєте нестерпною.

Анжеліка. Ви, мабуть, бажаєте, пані, щоб я у відповідь казала вам нечемні речі? Але попереджаю вас, що я не зроблю вам цієї приємності.

Беліна. Ніщо не може зрівнятися з вашим зухвальством.

Анжеліка. Ні, пані, хоч би що ви казали.

Беліна. У вас якась безглузда гордість, якась нахабна самовпевненість, що примушує всіх тільки знизувати плечима.

Анжеліка. Хоч би що ви казали, пані, ви не виграєте нічого. Наперекір вам я зостануся розважною. А

щоб ви перестали сподіватись, що доб'єтеся того, чого вам так хочеться, я звільняю вас від моєї присутності і залишаю вас.

ЯВА 8

Арган, Беліна, добродій Діафуарус, Тома Діафуарус, Туанетта.

Арган *(до Анжеліки, що виходить)*. Слухай, ти! Вибирай одне з двох: або за чотири дні ти станеш з оцим добродієм до шлюбу, або готуйся в монастир. *(До Беліни)*. Не турбуйтесь: я її приберу до рук.

Беліна. Мені дуже прикро, що я вас залишаю, мій хлюпчику, але я маю пильну справу в місті. Я швидко повернуся.

Арган. Ідіть, моя кохана; та зайдіть до вашого нотаря, нехай він приготує те, про що ми говорили.

Беліна. Прощавайте, мій любий.

Арган. Прощавайте, моя кралечко.

ЯВА 9

Арган, добродій Діафуарус, Тома Діафуарус, Туанетта.

Арган. Як ця жінка мене любить... Просто неймовірно!

Добродій Діафуарус. Добродію, дозвольте нам попрощатися з вами.

Арган. Будьте ласкаві, добродію, скажіть, якої ви думки про стан мого здоров'я?

Добродій Діафуарус *(мацаючи пульс Арганові)*. Ну ж бо, Тома, візьміть другу руку добродія Аргана: подивимось, чи добре ви розумієтеся на пульсі. Quid dicis? [1]

Тома Діафуарус. Dico [2], що пульс добродія Аргана такий, як у хворої людини.

Добродій Діафуарус. Добре.

Тома Діафуарус. Що він твердуватий, щоб не сказати твердий.

Добродій Діафуарус. Дуже добре.

Тома Діафуарус. Нерівний.

Добродій Діафуарус. Bene [3].

---

[1] Що скажете? (*Лат.*).

[2] Скажу (*лат.*).

[3] Добре (*лат.*).

Т о м а Д і а ф у а р у с. І навіть трохи підстрибує.

Д о б р о д і й Д і а ф у а р у с. Optime.

Т о м а Д і а ф у а р у с. Що означає розлад спленічної паренхіми, тобто селезінки.

Д о б р о д і й Д і а ф у а р у с. Чудово.

А р г а н. Ні, добродій Пургон каже, що в мене хвора печінка.

Д о б р о д і й Д і а ф у а р у с. Авжеж! Кажучи «паренхіма», ми маємо на увазі і те, й друге, бо між ними існує тісний зв'язок через vas breve [1], шлункові проходи і часто жовчні протоки. Мабуть, він приписує вам їсти багато смаженого?

А р г а н. Ні, тільки варене.

Д о б р о д і й Д і а ф у а р у с. Атож, атож! Смажене, варене — то однакові речі. Він вас лікує досконало, ви в добрих руках.

А р г а н. Добродію, а скільки дрібочків солі треба класти в яйце?

Д о б р о д і й Д і а ф у а р у с. Шість, вісім, десять — парні числа, а в ліках — завжди непарні числа.

А р г а н. До побачення, добродію.

ЯВА 10

Б е л і н а, А р г а н.

Б е л і н а. Перед тим, як вийти з дому, я зайшла ще раз до вас, мій хлопчику, щоб сказати вам одну річ,— на це треба звернути особливу увагу! Коли я проходила повз кімнату Анжеліки, то побачила в неї молодого мужчину, який відразу ж утік, тільки-но мене запримітив.

А р г а н. Молодий мужчина в кімнаті з моєю дочкою?

Б е л і н а. Так. Ваша маленька дочка Луїзон була з ними і може вам дещо про це розказати.

А р г а н. Пришліть її до мене, моя кохана, пришліть її до мене! Ах, негідниця! (*Сам*). Тепер мене вже не дивує її упертість.

ЯВА 11

А р г а н, Л у ї з о н.

Л у ї з о н. Чого вам треба, таточку? Мамуня сказала мені, що ви мене кликали.

[1] Мала судина *(лат.)*.

А р г а н. Так. Ідіть-но сюди. Ближче. Поверніться. Підведіть очі. Дивіться на мене. Ну?

Л у ї з о н. Що, таточку?

А р г а н. Ну ж бо!

Л у ї з о н. Що?

А р г а н. Ви нічого не маєте мені сказати?

Л у ї з о н. Якщо хочете трохи розважитись, я розкажу вам казочку про Ослячу Шкуру або байку про Ворону й Лисицю, яку я недавно вивчила.

А р г а н. Я не про це питаю.

Л у ї з о н. То про що ж?

А р г а н. Ах, та й хитре ж дівчисько! Адже ж ви добре знаєте, що я хочу сказати!

Л у ї з о н. Пробачте, таточку.

А р г а н. Оце так ви мене слухаєтесь?

Л у ї з о н. А що?

А р г а н. Хіба ж я вам не загадував приходити й розповідати мені про все, що б ви не побачили?

Л у ї з о н. Так, таточку.

А р г а н. А ви це виконували?

Л у ї з о н. Так, таточку. Я завжди розповідала вам про все, що бачила.

А р г а н. А сьогодні ви нічого не бачили?

Л у ї з о н. Нічого, таточку.

А р г а н. Нічого?

Л у ї з о н. Нічого, таточку.

А р г а н. Напевне?

Л у ї з о н. Напевне.

А р г а н. Он як? Ну, то я вам дещо покажу.

Л у ї з о н *(побачивши, що Арган узяв різки)*. Ай, таточку!

А р г а н. Ага-а, брехухо! Ви не хочете мені розповісти, що бачили в кімнаті вашої сестри мужчину?

Л у ї з о н *(плачучи)*. Таточку!

А р г а н *(беручи Луїзон за руку)*. Оце відучить вас брехати.

Л у ї з о н *(падаючи навколішки)*. Ах, таточку, пробачте! Сестричка мені заборонила вам казати, але я вам усе розповім.

А р г а н. Спершу я вас виб'ю різками за те, що ви збрехали. А далі — побачимо.

Л у ї з о н. Вибачте, таточку!

А р г а н. Ні-ні.

Л у ї з о н. Любий таточку, не бийте мене!

Арган. Відшмагаю.

Луїзон. Бога ради, таточку, не бийте!

Арган *(заміряючись)*. Нічого, нічого!

Луїзон. Ах, таточку, ви мене поранили!.. Постривайте... Я вмираю... *(Прикидається мертвою)*.

Арган. Ай! Що таке? Луїзон, Луїзон! Ах, боже мій! Луїзон! Ах, донечко моя! Ах, я нещасний! Моя бідна дочка померла! Що я наробив, негідний? Ах, кляті різки! Хай їм чорт, отим різкам! Ах, бідна ж моя донечка, бідна моя манесенька Луїзон!

Луїзон. Ну-ну, не побивайтеся так, таточку: я ще не зовсім померла.

Арган. Іч, яка хитра! Ну, нехай,— цим разом я вам дарую, але щоб ви мені всю правду розказали.

Луїзон. О так, таточку!

Арган. Глядіть же, кажіть правду, бо ж мій мізинець геть-чисто все знає і скаже мені, якщо ви збрешете.

Луїзон. Таточку, тільки ж ви не кажіть сестричці, що я вам сказала.

Арган. Ні-ні.

Луїзон *(спершу озирнувшись, чи хтось не підслухає)*. Бачте, таточку, до сестрички в кімнату зайшов якийсь юнак, коли я там була.

Арган. Ну?

Луїзон. Я запитала в нього, чого йому треба, а він сказав, що він її вчитель співу.

Арган *(набік)*. Те-те-те! Он воно що! *(До Луїзон)*. Ну, а далі?

Луїзон. Потім прийшла сестра.

Арган. Ну, а далі?

Луїзон. Вона йому сказала: «Ідіть, ідіть, ідіть! Боже мій, ідіть! Ви мене доводите до відчаю!..»

Арган. Ну, а далі?

Луїзон. А він не хотів від неї йти.

Арган. Що ж він їй казав?

Луїзон. Багато; я всього й не пригадаю.

Арган. Наприклад?

Луїзон. Він казав їй і те, і се, і що він дуже її любить, і що вона найкраща за всіх на світі...

Арган. А потім?

Луїзон. А потім він упав перед нею навколішки.

Арган. А потім?

Луїзон. А потім він почав цілувати їй руки.

Арган. А потім?

Луїзон. А потім мамуня підійшла до дверей, і він утік.

Арган. І більше нічого не було?

Луїзон. Нічого, таточку.

Арган. А проте мій мізинець щось шепоче. *(Підносить пальця до вуха).* Стривайте! Що? Ага-а! Так? Ой-ой! Ось мій мізинець каже мені, що ви ще дещо бачили, та мені про те не сказали.

Луїзон. Ах, таточку! То ваш мізинець — брехун, коли так.

Арган. Глядіть лишень!

Луїзон. Ні, таточку, не вірте йому: він бреше, запевняю вас.

Арган. Ну, добре, добре, там побачимо. Тепер ідіть та придивляйтеся до всього гарненько. Ідіть! *(Сам).* Ах! Та й діточки ж тепер повелися! Ой, скільки клопоту, скільки клопоту! Мені ніколи навіть подумати про свою хворобу... Далебі, не витримаю... знемагаю... *(Падає в крісло).*

ЯВА 12

Беральд, Арган.

Беральд. Ну що, брате? Що чувати? Як ся маєте?

Арган. Ох, братику, дуже погано!

Беральд. Як! Дуже погано?

Арган. Так. Я страшенно підупав на силі.

Беральд. Це неприємна штука.

Арган. Мені навіть розмовляти важко.

Беральд. А я прийшов оце, брате мій, запропонувати вам партію для моєї небоги Анжеліки.

Арган *(роздратовано схоплюючись з крісла).* Брате мій, не кажіть мені нічого про цю негідницю! Це погане, зухвале, безсоромне дівчисько! Я віддам її у монастир, і то не пізніше як завтра чи післязавтра.

Беральд. Оце добре! Я дуже тішуся, що сили повертаються до вас потроху й що мій візит пішов вам на користь. Ну, та про справи поговоримо згодом. А тим часом я хочу запропонувати вам одну цікаву розвагу, яка, сподіваюсь, розвіє ваш сум і піднесе вам настрій, а це сприятиме тій справі, що про неї я маю з вами поговорити. По дорозі сюди я зустрів і привів до вас гурт циган, переодягнених маврами, що добре танцюють і співають; я певний, що це вас потішить і вельми сприятиме

вашому здоров'ю,— не те що приписи добродія Пургона. Ходім!

Друга інтермедія

Брат Аргана, щоб його розважити та звеселити, приводить до нього циган та циганок, одягнених маврами; вони танцюють і співають.

Перша мавританка.

О молодість кохана,
Весна не верне знов...
І зникнуть, як омана,
І радість, і любов!

Лови ж без упину
Щастя хвилину!..
Все забувай,—
Кохай, кохай!

Найкращі втіхи світу
Без полум'я жаги —
Журбою оповиті
І нам недорогі.

О молодість кохана,
Весна не верне знов...
І зникнуть, як омана,
І радість, і любов!

Лови ж без упину
Щастя хвилину!..
Все забувай,—
Кохай, кохай!

Краса з часом зникає,
Прийде страшна зима...
І щастя там вмирає,
Кохання де нема...

О молодість кохана,
Весна не верне знов...
І зникнуть, як омана,
І радість, і любов!

Лови ж без упину
Щастя хвилину!..
Все забувай,—
Кохай, кохай!

ПЕРШИЙ ВИХІД БАЛЕТУ

Танок циган і циганок.

Друга мавританка.

Коли кохання нас охопить жар,
Не кличте розум на пораду.
Не знищить він кохання чар
І полум'я святого зїнаду.
Даремні розуму слова —
Кохання душу порива!

Третя мавританка.

Кохання чисте, чарівне,
Його ми подихом щасливі;
Воно ніколи не мине,
Коли коханець незрадливий.
А зрадив він — і горе, й жах,
І гасне сонце в небесах!

Четверта мавританка.

Не зрада милого ламає
Нам все буття;
Кохання в серці ще палає —
І кров'ю серце нам спливає
Усе життя!

Друга мавританка.

Що має, що ж мусить робити
Душа — розхвильоване море?

Четверта мавританка.

Коханню безвладно скоритись,
Хоч ждуть її сльози та горе?

Усі разом.

Так, так! Віддаймося коханню,
Його свавільній насолоді,
Його капризам і лагоді,
Хоч є в нім сльози, є страждання!
Та що всі муки, зрада, лихо,
Коли така в ньому утіха!

ДРУГИЙ ВИХІД БАЛЕТУ

Всі маври танцюють разом і примушують плигати мавп, яких вони поприводили з собою.

ДІЯ ТРЕТЯ

ЯВА 1

Беральд, Арган, Туанетта.

Беральд. Ну як, брате мій? Що ви скажете? Це трохи краще, ніж доза касії. Чи не так?

Туанетта. Гм... Добряча доза касії — теж добра штука!

Беральд. Ну що ж! Чи не поговоримо тепер про наші справи?

Арган. Заждіть трохи, брате мій; я зараз повернуся.

Туанетта. Візьміть же вашого ціпка, пане,— ви й забули, що не можете без нього ходити.

Арган. Твоя правда.

ЯВА 2

Беральд, Туанетта.

Туанетта. Будьте такі ласкаві, поклопочіться ж про вашу небогу.

Беральд. Я все зроблю, щоб добитися того, чого вона бажає.

Туанетта. Треба конче перешкодити цьому безглуздому шлюбові, якого він убгав собі в голову. Я вже думала: непогано було б роздобути нам такого лікаря, який би нас підтримав і відвернув його від Пургона, довівши, що Пургонове лікування нічого не варте; але через те, що в нас немає підходящої для цього людини, то я й надумала один фокус, щоб пожартувати з нього і зарадити справі.

Беральд. Який же то?

Туанетта. Вигадка дотепна. Не скажу, що це буде щось розумне, а проте дуже веселе, якщо мені пощастить зробити все так, як я хочу. Полишіть це на мене. А ви починайте діяти з вашого боку. Та ось і він сам.

ЯВА 3

Арган, Беральд.

Беральд. Перш за все, брате, чи дозволите ви мені просити вас не гарячкувати під час нашої розмови?

Арган. Гаразд, обіцяю.

Беральд. Відповідати спокійно, не дратуючись, на те, що я вам казатиму?

Арган. Добре.

Беральд. І обміркувати зі мною спокійно ті справи, про які я маю з вами поговорити?

Арган. Боже мій! Ну добре вже, добре! Навіщо така довга передмова!

Беральд. Скажіть мені, брате, чому це ви, маючи такі великі достатки і тільки одну дочку,— малої я не рахую — чому, кажу я, ви задумали віддати її в монастир?

Арган. Скажіть мені, брате, а чому я господар у моїй родині і можу робити все, чого б не схотів?

Беральд. Звичайно, це ваша дружина дає вам такі милі поради, щоб позбутися таким чином обох ваших дочок, і я не маю сумніву, що з почуття милосердя вона була б у захваті, коли б вони обидві зробилися добрими черницями.

Арган. Ага-а, он воно що! За мою бідну дружину взялися! Вона — найперша причина всього лиха! Всі проти неї!

Беральд. Ну, гаразд, брате, облишмо її. Я згоден, що ця жінка сповнена найкращих намірів щодо вашої родини і зовсім безкорислива, згоден, що ця жінка оточує вас найніжнішою увагою, а дітей ваших так любить і така до них добра, що аж не віриться,— все це цілком справедливо. Не будемо про неї говорити й вернімося до вашої дочки. З яких саме міркувань, брате мій, хочете ви віддати її за сина лікаря?

Арган. А з тих міркувань, брате, що хочу придбати собі такого зятя, який мені потрібний.

Беральд. Але ж вашій дочці він зовсім не потрібний, брате мій; для неї саме нагодилася партія далеко більш підходяща.

Арган. Дуже можливо; проте моя партія, брате, більш підходяща для мене.

Беральд. Та кому ж має підходити той чоловік, що за нього вона віддається, для кого ж він, брате,— для неї чи для вас?

Арган. Він і для неї, і для мене, брате. Я хочу мати в моїй родині таких людей, які мені потрібні.

Беральд. Виходить, коли б ваша маленька дочка була дорослою, то ви віддали б її за аптекаря?

Арган. А чому б то й ні?

Беральд. Чи вам ото не набридли ще всі ваші лікарі та аптекарі?.. Та коли ж ви нарешті перестанете вважати себе за хворого наперекір людям і природі?

Арган. Що ви хочете цим сказати, брате?

Беральд. Хочу сказати, брате, що я не знаю людини, яка була б менше хвора, ніж ви, і що я сам хотів би мати таке здоров'я, як ваше. Та ви ж здоровісінькі! А що в вашому організмові все як слід, доводить ще й те, що, незважаючи на ваші зусилля й турботи, ви все ще не зруйнували дощенту вашої здорової натури і не здохли від різних ліків, якими вас так ретельно напихають.

Арган. А чи знаєте ви, брате, що мене тільки це й підтримує? Добродій Пургон каже, що без його дбайливого догляду я й трьох днів не прожив би.

Беральд. Глядіть, його догляд і турботи відправлять вас зрештою на той світ.

Арган. Поговорімо, брате, серйозно. Виходить, ви зовсім не вірите в медицину?

Беральд. Ні, брате, і не бачу потреби вірити в неї, щоб бути здоровим.

Арган. Як! Ви не вірите в істину, утверджену століттями, в істину, що її завжди шанував цілий світ?

Беральд. Не тільки не вірю в неї, але й вважаю,— це між нами, звичайно,— вважаю її за найбільше людське безумство; і якщо подивитися на речі з філософської точки зору, то, на мою думку, немає нічого безглуздішого, ніж це шахрайство, немає нічого кумеднішого, ніж така людина, що має претензію лікувати іншу.

Арган. А чому ж ви, брате, не хочете припустити, щоб одна людина могла вилікувати іншу?

Беральд. А тому, брате, що пружини нашого механізму — це поки що таємниця, в якій люди анічогісінько не тямлять: природа наклала нам на очі пов'язки надто щільно, щоб можна було крізь них щось роздивитися.

Арган. То, на вашу думку, лікарі нічого не знають?

Беральд. Навпаки, брате, вони знають силу гуманітарних наук, уміють чудово розмовляти латиною, вміють

називати всі хвороби по-грецькому, визначати їх та кваліфікувати; але щодо того, щоб їх лікувати,— от саме цього вони й не вміють.

Арган. А все ж треба погодитись, що на цій справі лікарі знаються краще за інших.

Бераль д. Вони знають, брате мій, тільки те, що я вам сказав, а цим небагато вилікуєш. Уся перевага їхньої науки полягає у пишномовній нісенітниці, у вченому базіканні, яке видає нам слова за діло і обіцянки за справжню допомогу.

Арган. Але ж кінець кінцем, брате, є люди не менш розумні й досвідчені, ніж ви, а проте ми бачимо, що, занедужавши, всі вони звертаються до лікарів.

Бераль д. Це лише доводить людську слабість, а зовсім не серйозне значення медицини.

Арган. Та не може ж того бути, щоб лікарі не вірили в серйозність своєї науки, коли вони користуються з неї для себе.

Бераль д. Так, це через те, що багато з них помиляються, як і більшість людей, і з тієї загальної помилки мають для себе зиск, а інші хоч і мають зиск, але самі не помиляються. Ваш добродій Пургон, наприклад, робить усе з щирим серцем: це лікар від голови до п'ят; це людина, що вірить у свої правила більше, ніж у всі математичні істини, і вважає за злочин кожну спробу в них розібратися; він не вбачає в медицині нічого неясного, нічого сумнівного, нічого складного; з запалом упередженого переконання, з непохитною твердою вірою, з грубою прямотою здорового розуму приписує він на всі боки свої проносні та кровопускання і нічогісінько не бере до уваги. На нього не можна навіть гніватися за все те, що він може зробити з людиною. Щиро бажаючи вам добра, він може загнати вас на той світ і занапастить вас точнісінько так, як занапастив би свою жінку, своїх дітей, навіть і себе самого, коли б виникла у тому потреба.

Арган. Ну, брате мій, ви давно вже почали на нього зуби гострити. Але вернімося до нашої справи. Що ж маємо робити, коли людина заслабне?

Бераль д. Нічого, брате.

Арган. Нічого?

Бераль д. Нічого. Треба тільки залишатися спокійним. Природа, якщо їй не заважати, сама поступово все впорядкує. То лише наш неспокій та тривога, наше нетерпіння псують усе чисто; і майже всі люди вмирають від лікування, а не від хвороби.

А р г а н. Але ж треба погодитися з тим, брате, що природі можна певними засобами подати допомогу.

Б е р а л ь д. Боже мій! Брате, та все це — чистісінькі фантазії, ми любимо ними себе потішати. За всіх часів люди вигадували собі щось втішне, і ми в це віримо, бо воно нам приємне і всім нам хочеться, щоб воно було правдою. Коли лікар обіцяє допомогти вашому організмові, полегшити йому роботу, звільнити його від того, що йому шкідливе, і дати йому те, чого йому бракує, вигоїти його, відновити його нормальне функціонування; коли він каже вам, що зможе очистити вам кров, вилікувати нутрощі та мозок, заспокоїти селезінку, зцілити хворі легені, підлатати печінку, зміцнити серце, зберегти нормальну кількість внутрішнього тепла в організмові і, нарешті, коли він запевняє вас, що йому відома таємниця, як продовжити життя на багато років,— знайте, що то він лише розповідає вам медичний роман. А коли доходить до діла, то ви ясно бачите, що нічого в того лікаря не виходить, і ви немов прокидаєтеся після чарівного сну, який залишає вам тільки почуття досади, що ви в усе це повірили.

А р г а н. Виходить, уся світова мудрість міститься тільки у вашій голові, і ви уявили собі, що знаєте більше, ніж усі видатні лікарі нашого століття.

Б е р а л ь д. У ваших видатних лікарів слово розходиться з ділом. Послухаєш, як вони говорять,— то вони найрозумніші люди в світі, а подивишся на ділі — невігласи несосвітенні.

А р г а н. Ого! Та ви й самі видатний лікар, як я бачу! Дуже шкода, що тут немає нікого з тих добродіїв, щоб дати відсіч усім вашим мудруванням та збити вам пихи!

Б е р а л ь д. Я, брате, зовсім не маю на меті змагатися з медициною! Кожен на свій страх і ризик може вірити в усе, що йому заманеться. Все, що я тут зараз говорив, хай залишиться між нами; мені б хотілося тільки з'ясувати вам вашу помилку, розкрити вам очі і, щоб розважити вас, показати вам якусь комедію Мольєра, що він написав саме на цю тему.

А р г а н. Отой ваш Мольєр із своїми комедіями — зухвалець, та й годі! Та як йому не сором виставляти на посміх таких шановних людей, як лікарі!

Б е р а л ь д. Він не лікарів бере на посміх, а все те, що є кумедного в медицині.

А р г а н. Наче це його справа — нападати на медицину!

Отакий йолоп, отакий зухвалець! Сміятися з консультацій та рецептів, нападати на корпорацію медиків, ще й виводити на сцену таких вельми достойних людей, як добродії лікарі!

Беральд. А що ж йому й виводити на сцену, як не всілякі професії? Адже ж там щодня виводять принців та королів, а вони ж не нижчого роду, ніж ваші лікарі.

Арган. О, сто чортів! Якби я був лікарем, я б йому віддячив за його зухвальство; а коли б він занедужав, то й не відвідав би його,— хай помирає без допомоги! Хоч би що він там робив, хоч би що базікав,— я не приписав би йому і найменшого кровопускання, і найлегшого промивального, я сказав би йому так: «Здихай, здихай! Не будеш іншим разом глумитися з медичного факультету!»

Беральд. А ви таки добре на нього сердиті!

Арган. Авжеж. То шкідлива людина, і якщо лікарі мають розум, вони зроблять так, як я кажу.

Беральд. А він покаже себе ще розумнішим за ваших лікарів і не проситиме в них допомоги.

Арган. Тим гірше для нього, якщо він не вдасться до ліків.

Беральд. Він має на це свої причини і запевняє, що ліки можуть уживати лише люди міцні й здорові, такі, що мають силу витерпіти і лікування, і хворобу одночасно; а щодо нього, то йому стане сили тільки на те, щоб витерпіти лише свою хворобу.

Арган. Дурне міркування! Знаєте що, брате, покиньмо говорити про ту людину; це тільки збуджує мені жовч, і я можу занедужати ще тяжче.

Беральд. Гаразд, брате. І, щоб перемінити розмову, я скажу вам, що через маленьку впертість вашої дочки не годиться вам вдаватися до таких гострих заходів — віддавати її в монастир; вибираючи зятя, не можна керуватися тільки своєю манією — в таких випадках треба до певної міри трохи зважати і на почуття дівчини, бо ж це крок на ціле її життя, і від нього залежить, чи буде вона щасливою в заміжжі.

ЯВА 4

Добродій Флеран із клістиром у руці, Арган, Беральд.

Арган. Ах, брате, з вашого дозволу...

Беральд. Як! Що ви хочете робити?

Арган. Прийняти невеличке промивальне; це кілька хвилин.

Беральд. Ви глузуєте! Та невже ж ви не можете перебути хоч хвилиночку без промивальних та без ліків? Зробите це іншим разом, а зараз посидьте спокійно.

Арган. Добродію Флеране, хай увечері або завтра вранці.

Добродій Флеран *(до Беральда)*. Чого ви втручаєтесь, чого ви суперечите приписам медицини? Не заважайте мені поставити панові клістир! Ви надто багато собі дозволяєте, добродію, просто смішно!

Беральд. Годі-бо вам, добродію. Відразу видно, що ви не звикли мати справу з людськими обличчями.

Добродій Флеран. Не можна так глузувати з лікування й примушувати мене дурно гаяти час! Адже ж я прийшов сюди з наказу лікаря і ту ж мить розкажу добродієві Пургонові, що ви не дали мені виконати його наказу й мого обов'язку. Ви побачите, ви побачите...

ЯВА 5

Арган, Беральд.

Арган. Ой брате! Ви тут накоїте біди.

Беральд. Велика біда не поставити клістира, що його приписав добродій Пургон! Ще раз питаю вас, брате, невже немає засобу вилікувати вас від пристрасті до лікарів, невже ви ціле життя ваше так і будете мерзіти в їхніх ліках?

Арган. Боже мій! Брате, ви говорите як цілком здорова людина. Ось коли б ви побули в моїй шкурі, то заговорили б інакше. Легко нападати на медицину, коли ти сам здоровий.

Беральд. Та яка ж у вас хвороба?

Арган. Ой, ви мене доведете до сказу! Я хотів би, щоб до вас причепилися всі мої хвороби,— отоді подивився б я, що б ви заспівали? А ось і добродій Пургон!

ЯВА 6

Добродій Пургон, Арган, Беральд, Туанетта.

Добродій Пургон. Добрі новини почув я там коло входу! Отже, тут глузують з моїх рецептів, відмовляються виконувати мої цілющі приписи!

Арган. Добродію, це не...

Добродій Пургон. Яке безмежне зухвальство, нечуваний бунт хворого проти свого лікаря!

Туанетта. О, який жах!

Добродій Пургон. Клістир, що його я мав приємність приготувати сам особисто!

Арган. То не я...

Добродій Пургон. Клістир, що я його сам придумав і приготував за всіма правилами науки!

Туанетта. Яке неподобство!

Добродій Пургон. Що мав подіяти на ваші нутрощі надзвичайно ефективно!

Арган. Чуєте, брате?

Добродій Пургон. І його зрікаються тут з таким презирством!

Арган *(показуючи на Беральда)*. Це він...

Добродій Пургон. Обурливий вчинок!

Туанетта. Атож!

Добродій Пургон. Це нахабний замах на медицину!

Арган *(показуючи на Беральда)*. То він винен...

Добродій Пургон. Це злочин проти медичної корпорації! Справжній злочин, який заслуговує на найсуворішу кару!

Туанетта. Ваша правда.

Добродій Пургон. Я заявляю вам, що з цієї хвилини пориваю з вами всякі стосунки...

Арган. То мій брат...

Добродій Пургон ...що я не бажаю більше мати з вами нічого спільного!

Туанетта. І добре зробите!

Добродій Пургон. І, щоб порвати з вами остаточно,— ось дарчий лист, що я його хотів дати моєму небожеві з нагоди його одруження. *(Рве дарчий лист і люто розкидає клапті)*.

Арган. То брат мій накоїв усе лихо!

Добродій Пургон. Знехтували мій клістир!

Арган. Скажіть, щоб його принесли; я його зараз поставлю.

Добродій Пургон. Ще трохи — і я вилікував би вас остаточно!

Туанетта. Він того не вартий.

Добродій Пургон. Я б вичистив ваш організм і вигнав би з нього всі шкідливі соки.

Арган. Ах, брате!

Добродій Пургон. Ще зоставалося дати вам не більш як дюжину ліків, щоб довести прочищання до щасливого кінця.

Туанетта. Він не вартий ваших турбот.

Добродій Пургон. Але через те що ви не схотіли, щоб я вас вилікував...

Арган. Та я ж не винен!

Добродій Пургон. Через те що ви перестали мені коритися, мені — вашому лікареві...

Туанетта. Це волає до помсти!

Добродій Пургон. Через те що ви зняли бунт проти лікування, яке я вам приписав...

Арган. Та нічого подібного!

Добродій Пургон. То доводжу до вашого відома, що я кидаю вас на поталу вашому поганому організмові, вашим розладнаним нутрощам, зіпсованій вашій крові, гіркоті вашої жовчі та шкідливому впливові ваших отруйних соків.

Туанетта. І добре робите.

Арган. Боже ж мій, боже!

Добродій Пургон. І бажаю вам, щоб не більш як за чотири дні слабість ваша стала незціленною...

Арган. Ах, змилуйтесь!

Добродій Пургон. Щоб вас ухопила брадипепсія...

Арган. Добродію Пургоне!

Добродій Пургон. Після брадипепсії — диспепсія...

Арган. Добродію Пургоне!

Добродій Пургон. Після диспепсії — апепсія...

Арган. Добродію Пургоне!

Добродій Пургон. Після апепсії —лієнтерія...

Арган. Добродію Пургоне!

Добродій Пургон. Після лієнтерії — дизентерія...

Арган. Добродію Пургоне!

Добродій Пургон. Після дизентерії — гідропізія...

Арган. Добродію Пургоне!

Добродій Пургон. А після гідропізії — смерть, до якої вас доведе ваше безумство!

ЯВА 7

Арган, Бераль д.

Арган. Ай! Боже мій! Я вмираю. Брате, ви мене запастили!

Бераль д. Що таке? Що сталося?

Арган. Я більше не можу! Я вже відчуваю, як медицина мститься за себе...

Бераль д. Далебі, брате, ви збожеволіли остаточно! Я нізащо в світі не хотів би, щоб хтось побачив вас у такому стані. Обмацайте себе, прошу вас, отямтеся і не давайте такої волі вашій буйній уяві.

Арган. Та хіба ж ви не чули, братику, якими страшними недугами він мені погрожував?

Бераль д. Який же ви простак, мій брате!

Арган. Він каже, що не більш як за чотири дні мене вже не можна буде врятувати.

Бераль д. Ну то й що? Хай собі каже! Хіба ж він оракул, чи що? Послухаєш вас, то можна подумати, що добродій Пургон тримає в своїх руках нитку вашого життя і, наділений найвищою владою, може подовжити її або вкоротити, як йому заманеться. Та зрозумійте ж нарешті, що основи вашого життя ви маєте в собі самому і що гнів добродія Пургона так само нездатний вкоротити вам віку, як його ліки — дарувати вам життя. Ось вам добра нагода, якщо хочете, відкараскатися від лікарів; а вже коли ви таким уродилися, що не можете без них обійтися, то легко знайти іншого, брате мій, з яким ви могли б ризикувати собою не так одчайдушно.

Арган. Ах, братику, він так добре знає мою вдачу і так уміє мною керувати.

Бераль д. Треба признатися, що ви напрочуд уперті і дивитесь на речі якось по-чудернацькому.

ЯВА 8

Арган, Бераль д, Туанетта.

Туанетта *(до Аргана)*. Пане, там прийшов якийсь лікар і хоче вас бачити.

Арган. Який лікар?

Туанетта. Лікар як лікар.

Арган. Я в тебе питаю, хто він такий?

Туанетта. Я його вперше бачу, але він скидається на мене як дві краплі води. Коли б я не була впевнена у тому, що мати моя була чесною жінкою, я могла б поду-

мати, що це мій брат, якого вона подарувала мені після смерті мого батька.

Арган. Приведи його.

ЯВА 9

Арган, Беральд.

Беральд. Вам щастить. Один лікар вас покинув, а другий вже тут як уродився.

Арган. Я все боюсь, коли б через вас не сталося якого лиха.

Беральд. Ви знов своєї!

Арган. Та, бачте, лежать мені каменем на серці усі оті не відомі мені хвороби, оті...

ЯВА 10

Арган, Беральд, Туанетта в лікарському вбранні.

Туанетта. Добродію, дозвольте мені відрекомендуватися й запропонувати вам мої скромні послуги щодо всіляких кровопускань та проносних, які вам будуть потрібні.

Арган. Добродію, я вам дуже вдячний. *(До Беральда).* Їй-право, викапана Туанетта.

Туанетта. Добродію, прошу мені пробачити: я забув загадати дещо моєму слузі; я зараз вернуся.

ЯВА 11

Арган, Беральд.

Арган. Ну? Чи не здається вам, що це власною персоною Туанетта?

Беральд. Так, дуже велика схожість. Та це не вперше трапляється, історія сповнена прикладів такої гри природи.

Арган. Мене це дуже дивує, і...

ЯВА 12

Арган, Беральд, Туанетта.

Туанетта. Чого ви бажаєте, пане?

Арган. Що таке?

Туанетта. Хіба ж ви мене не кликали?

Арган. Я? Ні.

Туанетта. То, мабуть, мені у вухах задзвеніло.

Арган. Почекай тут трохи,— побачиш, як цей лікар на тебе схожий.

Туанетта. Аякже! Мало в мене роботи! Чи я його не бачила абощо?

ЯВА 13

Арган, Беральд.

Арган. Коли б я не бачив їх обох, то подумав би, що це та ж сама людина.

Беральд. Я читав багато цікавого про таку схожість і навіть пригадую собі за наших часів один подібний випадок, коли всіх було обдурено.

Арган. Я б, напевне, помилився і заприсягнувся б, що це та ж сама особа!

ЯВА 14

Арган, Беральд, Туанетта в лікарському вбранні.

Туанетта. Добродію, прошу покірно пробачити мені.

Арган *(стиха до Беральда)*. Це щось надзвичайне!

Туанетта. Ви, сподіваюся, не вважатимете за провину мого бажання відвідати такого славнозвісного хворого, як ви: про вас гомонять по всіх усюдах, і ця ваша слава може виправдати мою надмірну цікавість.

Арган. Добродію, я до ваших послуг.

Туанетта. Я помічаю, добродію, що ви дивитесь на мене дуже пильно. Як ви гадаєте — скільки мені років?

Арган. Мені здається, що найбільше — двадцять шість або двадцять сім років.

Туанетта. Ха-ха-ха-ха-ха! Мені дев'яносто.

Арган. Дев'яносто?!

Туанетта. Еге. Ви бачите перед собою наслідки секретів моєї майстерності, які допомагають мені зберігати себе таким свіжим та здоровим.

Арган. Що й казати, добрячий молодий дідок на свої дев'яносто років!

Туанетта. Я мандрівний лікар: ото ходжу собі з міста до міста, з провінції до провінції, з королівства до королівства, шукаючи цікавого матеріалу, гідного мого хисту, вишукуючи вартих моєї уваги хворих, що здатні

були б показати на собі наслідки застосування великих і прекрасних секретів, які я винайшов у медицині. Я не розважаюся нікчемними буденними хворобами, такими дрібницями, як ревматизми, бешихи та флюси чи то лихоманки, істерики або мігрені,— ні, я їх зневажаю! Я шукаю серйозних хвороб: добрячих тривалих пропасниць із запаленням мозку, добрячого плямистого тифу, добрячої чуми, добрячих водянок, добрячих плевритів із запаленням легенів — отут я на своєму місці, тут я тріумфую. Я дуже хотів би, добродію, щоб на вас напали всі ті хвороби, які я назвав, щоб усі лікарі від вас відсахнулися, щоб ви втратили всяку надію, щоб ви дійшли до агонії,— о, тоді я показав би вам перевагу моїх лікувальних засобів і моє щире бажання стати вам у пригоді.

Арган. Я не знаю, як вам і дякувати, добродію, за вашу добрість.

Туанетта. А дайте-но ваш пульс. Ну-ну, бийся краще! Ану ж бо! Я тебе примушу битися як слід! Ого! Та цей пульс, ніврокy йому, добрий зухвалець! Відразу видно, що він іще не знайомий зі мною. Хто ваш лікар?

Арган. Добродій Пургон.

Туанетта. Такого прізвища немає в моїй записній книжці серед славетних лікарів. На що ви нездужаєте, на його думку?

Арган. Він каже, що я слабую на печінку, а інші запевняють, що на селезінку.

Туанетта. Всі вони неуки! Ви слабуєте на легені.

Арган. На легені?

Туанетта. Атож. Що ви почуваєте?

Арган. Часом голова болить.

Туанетта. Ну, звичайно, легені.

Арган. Іноді в мене ніби серпанок перед очима.

Туанетта. Легені.

Арган. А часом серце болить.

Туанетта. Легені.

Арган. Іноді я почуваю втому в усьому тілі.

Туанетта. Легені.

Арган. А коли то й за живіт ухопить, наче вколе.

Туанетта. Легені. Ви маєте охоту до їжі?

Арган. Маю, добродію.

Туанетта. Легені. А винце полюбляєте?

Арган. Полюбляю, добродію.

Туанетта. Легені. По обіді ви починаєте куняти та й не від того, щоб поспати трошки?

Арган. Не від того, добродію.

Туанетта. Легені, легені, кажу вам! Що звелів вам ваш лікар їсти?

Арган. Він приписав мені суп...

Туанетта. Неук!

Арган. Курей, індичок тощо...

Туанетта. Неук!

Арган. Телятину...

Туанетта. Неук!

Арган. Різні бульйони...

Туанетта. Неук!

Арган. Свіжі яєчка...

Туанетта. Неук!

Арган. А ввечері — чорнослив, для прочищення шлунка.

Туанетта. Неук!

Арган. І головне — пити вино лише дуже ріденьке, розводити його водою.

Туанетта. Ignorantus, ignoranta, ignorantum. Треба пити чисте вино, а для того, щоб згустити вашу рідку кров, треба їсти добру ситу воловину, добру ситу свинину, добрий голландський сир, різні каші та рис, і каштани, й тістечка, щоб склеювати й обволікати шлунок. Ваш лікар — йолоп. Я пришлю вам мого помічника і коли-не-коли заходитиму до вас сам, доки я ще тут, у цьому місті.

Арган. Не знаю вже, як вам і дякувати за все...

Туанетта. На біса вам оця рука здалася?

Арган. Що?

Туанетта. Оця рука. Та я б її зразу відрізав, бувши вами.

Арган. Навіщо?

Туанетта. Хіба ж ви не бачите, що вона відтягає до себе всю поживу і заважає тій стороні живитися?

Арган. Так, але ж мені потрібна моя рука.

Туанетта. Ще й праве око у вас,— я б його виколов, бувши на вашому місці.

Арган. Виколоти око?

Туанетта. Та хіба ж ви не бачите, що воно заважає другому і краде в того поживок? Послухайте мене, виколіть його якнайшвидше, і тоді ваше ліве око бачитиме багато краще.

Арган. Я ще маю час...

Туанетта. Прощавайте. Мені шкода, що я мушу йти від вас так скоро, але я поспішаю на важливу консультацію з приводу одного хворого, який учора помер.

Арган. З приводу хворого, який учора помер?

Туанетта. Еге, щоб обміркувати й вирішити, що слід було зробити, щоб він одужав. До побачення.

Арган. Ви ж знаєте, що хворі ніколи не проводжають.

ЯВА 15

Арган, Беральд.

Беральд. Оце, здається, й справді знаменитий лікар!

Арган. Еге... але він надто квапливий...

Беральд. Усі славнозвісні лікарі такі.

Арган. Відрізати одну руку й виколоти одне око для того, щоб друге поздоровшало! Я волію, щоб воно не почувало себе так добре. Нічого казати, добра операція, після якої зробишся кривим на око та безруким!

ЯВА 16

Арган, Беральд, Туанетта.

Туанетта *(вдаючи, ніби говорить до когось)*. Добре, добре, йдіть здорові! Ніколи мені жартувати.

Арган. Що там таке?

Туанетта. Та отой ваш лікар хотів помацати мені пульс.

Арган. От так штука! В дев'яносто років!

Беральд. Слухайте-но, брате! Тепер, коли добродій Пургон посварився з вами, чи не дозволите ви мені сказати добре слово про партію, яку я маю на оці для моєї небоги?

Арган. Ні, брате, я вирішив віддати її до монастиря, раз вона не хоче мені коритися. Добре бачу, що тут заклюнулось якесь коханнячко. Я дізнався про одне таємне побачення, хоч ніхто ще й гадки про те не має.

Беральд. Ну що ж, брате! А як тут і є легеньке захоплення, то хіба ж це який злочин? Чи ж може те знеславити вас, коли все йдеться до такої чесної справи, як шлюб?

Арган. Будь-що-будь, брате, а вона стане черницею — це вирішена справа.

Беральд. Ви хочете цим комусь догодити.

Арган. Розумію, до чого ви хилите. Знову стара пісня,— моя дружина не дає вам спокою!

Беральд. Авжеж, брате, якщо говорити відверто, я саме вашу дружину маю на увазі. Не менше, ніж ваша вперта пристрасть до лікування, мене обурює й ваша вперта пристрасть до цієї жінки: бачити не можу, як ви сліпо лізете в усі ті пастки, які вона вам розставляє.

Туанетта. Ах, добродію, не кажіть такого про нашу пані! Їй-право, це така жінка, про яку не можна сказати нічого лихого; жінка — нелукава й щира, а що вже кохає нашого пана, так кохає... І не сказати!

Арган. А попитайте в неї, як вона мене голубить...

Туанетта. Так, так...

Арган. Як її хвилює моя хвороба...

Туанетта. Атож, атож!

Арган. Як вона піклується, як вона дбає про мене!

Туанетта. Все так і є. *(До Беральда).* Хочете, я зараз зроблю так, що ви самі переконаєтесь і на власні очі побачите, як пані любить нашого пана. *(До Аргана).* Пане, дозвольте мені розкрити йому очі і з'ясувати йому його помилку.

Арган. Яким чином?

Туанетта. Пані зараз повернеться. Випростайтесь у цьому кріслі і прикиньтеся мертвим. Ось побачите, як вони тужитимуть, коли я їм про це скажу.

Арган. Гаразд.

Туанетта. Та тільки не давайте їм надто довго журитися, бо вони можуть померти з туги.

Арган. Добре, добре, я сам знаю, що слід робити.

Туанетта *(до Беральда).* А ви сховайтеся тим часом в цей куток.

ЯВА 17

Арган, Туанетта.

Арган. А чи немає в тому якоїсь небезпеки, коли прикидаєшся мертвим?

Туанетта. Ні, ні! Яка там небезпека! Випростуйтеся мерщій! *(Стиха).* Та й приємно ж буде завдати сорому вашому братові! А ось і наша пані. Лежіть же тихесенько.

ЯВА 18

Беліна, Арган, що випростався в кріслі, Туанетта.

Туанетта *(вдаючи, ніби не помічає Беліни)*. Ах!.. Боже мій! О, яке нещастя! І відкіля ця напасть на нас узялася!

Беліна. Що сталося, Туанетто?

Туанетта. Ах, ласкава пані!

Беліна. Та в чім річ?

Туанетта. Ваш чоловік помер!

Беліна. Мій чоловік помер?

Туанетта. Ой лишенько! Так, пані! Сердешний хазяїн заснув навіки!

Беліна. Напевне?

Туанетта. Напевне. Ніхто ще нічого про те не знає... Біля нього була я сама, більш нікого... На моїх руках зітхнув він востаннє... Ось він лежить тепер, лежить і не підведеться вже з цього крісла.

Беліна. Хвала тобі, боже! Нарешті з мене спав оцей важкий тягар! Яка ж ти дурна, Туанетто! Ну й чого ти ото так побиваєшся?

Туанетта. Я гадала, пані, що слід потужити...

Беліна. Годі, годі, не варто! Яка це втрата? До чого він був придатний на землі? Чоловік, що завжди тільки всіх турбував,— неохайний, бридкий, вічно з клістиром або якимись ліками в животі; чоловік, що вічно чхав, бухикав та плювався; дурний, набридливий, буркотливий, що тільки виварював з усіх воду та день і ніч лаяв служниць та лакеїв!..

Туанетта. Оце добре надгробне слово!

Беліна. Допоможи мені, Туанетто, довести мій задум до кінця. Вір мені, що я тобі віддячу за послугу. На щастя, ніхто ще нічого не знає,— отже, покладімо його на ліжко і приховаймо, що він помер, доки я не доведу до кінця моїх справ. У нього є цінні папери, в нього є гроші, я хочу їх прибрати до своїх рук; було б аж надто несправедливо, коли б я не нагородила себе за те, що змарнувала біля нього мої найкращі роки. Ходім, Туанетто, візьмемо спочатку всі ключі.

Арган *(схоплюючись раптово)*. Помалу, помалу, пані!

Беліна. Ай!

Арган. А, кохана моя дружино, то це так ви мене любите?

Туанетта. Ай-ай! Небіжчик не помер!

Арган *(услід Беліні)*. Я дуже радий, що впевнився у вашій прихильності до мене і почув чудове похвальне слово, яке ви тут виголосили на мою честь. Це наведе мене на розум і застереже від прикрих помилок надалі!

ЯВА 19

Беральд виходить з того місця, де він ховався, Арган, Туанетта.

Беральд. Ну що, брате мій, тепер ви переконалися?

Туанетта. Їй-право, нізащо б я цьому не повірила! Але, здається, сюди йде ваша дочка; ляжте знову — подивимось, як вона поставиться до звістки про вашу смерть. Її теж не завадило б вивірити; а раз ви вже почали, то отак ви й довідаєтесь, які саме почуття плекає до вас уся ваша родина.

Беральд ховається.

ЯВА 20

Арган, Анжеліка, Туанетта.

Туанетта *(вдаючи, ніби не помічає Анжеліки)*. О боже! Ах, яке горе! Який нещасливий день!

Анжеліка. Що тобі, Туанетто? Чого ти плачеш?

Туанетта. Ой лишенько! Я мушу сказати вам сумну новину!

Анжеліка. Що таке?

Туанетта. Ваш батько помер...

Анжеліка. Мій батько помер, Туанетто?

Туанетта. Так. Ось він лежить, сердешний: він щойно помер від якоїсь раптової хвороби...

Анжеліка. О небо! Яке нещастя! Який жорстокий удар! Ой леле, невже ж я втратила батька, єдину близьку людину, яку я мала в житті... втратила його саме тієї хвилини, коли він так розгнівався на мене? Що буде зі мною, безталанною? В чому знайду я втіху після такої втрати?!

ЯВА 21

Арган, Анжеліка, Клеант, Туанетта.

Клеант. Що з вами, чарівна Анжеліко? Чого ви плачете так гірко?

Анжеліка. Горенько, я плачу, бо втратила найдорожчу і наймилішу істоту... Я плачу, бо помер мій батько...

Клеант. О небо! Яке горе! Яке несподіване лихо! А я саме ублагав вашого дядечка поклопотатися за мене і тепер прийшов до вашого батька, щоб відрекомендуватися йому особисто і спробувати моїми благаннями та виявленням моєї пошани до нього умовити його віддати вас за мене.

Анжеліка. Ах, Клеанте, не будемо більше про це говорити. Покиньмо всі думки про шлюб. Після смерті мого батька мені нічого більше не лишилося на цьому світі, і я зрікаюся його назавжди. Так, татку мій, коли раніше я не хотіла коритися вашій волі, то тепер я виконаю бодай хоч одне ваше бажання і тим спокутую мою провину перед вами. *(Падаючи перед Арганом навколішки).* Дозвольте ж мені, таточку, дати вам цю обіцянку і поцілувати вас на знак мого щирого каяття.

Арган *(обніма́ючи Анжеліку).* Ах, донечко моя!

Анжеліка. Ай!

Арган. Підійди до мене. Не бійся, я не помер. Так, ти моя кров, моя справжня дочка, і я щасливий, що побачив, яку ти маєш добру душу.

ЯВА 22

Арган, Бераль д, Анжеліка, Клеант, Туанетта.

Анжеліка. Ах, яка радісна несподіванка! Татуню, раз небо, на превелике моє щастя, повертає вас мені, дозвольте мені кинутися вам до ніг і благати вас про єдину ласку. Якщо ви не співчуваєте непереможному пориву мого серця, якщо ви не згодні на мій шлюб з Клеантом, то заклинаю вас, не силуйте мене принаймні виходити заміж за іншого. Це єдина ласка, якої я у вас прошу.

Клеант *(падаючи навколішки перед Арганом).* О добродію, згляньтесь на наші благання! Не чиніть більше опору взаємним пориванням такого прекрасного почуття, не розлучайте нас!

Бераль д. Брате мій, невже такі благання не зворушать вашого серця?

Туанетта. Паночку, невже ж ви наважитесь занапастити таке кохання?

Арган. Нехай він зробиться лікарем, і я погоджусь

на їхній шлюб. *(До Клеанта)*. Так, зробіться лікарем, і я віддам за вас мою дочку.

Клеант. З радістю, добродію! Якщо тільки від цього залежить мій шлюб, я зроблюся лікарем, навіть аптекарем, якщо бажаєте. Це така дрібниця! Для того, щоб здобути прекрасну Анжеліку, я ще й не те зробив би!

Беральд. А знаєте, брате, що мені спало на думку! Зробіться лікарем самі. Тоді вам буде ще зручніше, бо ви матимете в собі самому все, що вам потрібно.

Туанетта. Еге ж! Це найкращий засіб дуже скоро вилікуватися: немає такої зухвалої хвороби, що насмілилася б мордувати особу самого лікаря.

Арган. Мені здається, брате, що ви глузуєте з мене. Хіба ж у моєму віці починають учитися?

Беральд. Ет, учитися! Ви й без того вже добре вчені; є багато лікарів, які знають не більше за вас.

Арган. Тадже ж треба добре вміти латини, треба добре знатися на хворобах та на засобах їх лікування.

Беральд. Тільки-но одержите лікарську мантію та шапочку, то вже й знатимете все, що треба, а згодом зробитеся великим мастаком.

Арган. Як! Одягнувши мантію, відразу навчаєшся диспутувати про хвороби?

Беральд. Авжеж. Коли людина в мантії та шапочці, вона може говорити, що собі схоче: кожна нісенітниця править тоді за вченість, кожна дурість править за розумне слово.

Туанетта. Далебі, паночку, та сама ваша борода вже багато важить: хто має бороду, той уже наполовину лікар.

Клеант. В кожному разі, я готовий на все.

Беральд *(до Аргана)*. Хочете, ми все це влаштуємо зараз?

Арган. Як то зараз?

Беральд. Так, і у вашій господі.

Арган. У моїй господі?

Беральд. Атож. Я маю багато друзів серед лікарів, вони радо прийдуть зараз же сюди, і церемонія може відбутися у вашій залі. До речі, це вам не коштуватиме нічого.

Арган. Та що ж я маю їм казати? Що ж я відповідатиму?

Беральд. Вам усе пояснять двома словами і напи-

шуть на папері все, що вам треба буде говорити. Ідіть же приберіться чепурніше, а я пошлю по них.

Арган. Про мене, хай і так! Побачимо, що з того вийде.

ЯВА 23

Беральд, Анжеліка, Клеант, Туанетта.

Клеант. Що ви маєте на думці? Що це за лікарі — ваші друзі?

Туанетта. Що ви збираєтесь робити?

Беральд. Хочу сьогодні ввечері трохи розважитись. Актори склали невеличку інтермедію з танцями й музикою; в ній показано церемонію, з якою відбувається прийняття до лікарської корпорації. Я хочу, щоб ми всі її подивилися, а брат мій щоб виконав у ній головну роль.

Анжеліка. Але ж, дядечку, мені здається, що ви глузуєте з мого батька. Чи це не занадто?

Беральд. Ні, люба небого, я зовсім не глузую з нього, а просто хочу пристосуватися до його фантазій. Все це тільки між нами, звичайно. Кожне з нас теж може взяти на себе якусь роль, і таким чином ми всі гратимемо в цій комедії. Під час карнавалу таке дозволяється. Ходімо мерщій і приготуємо все, що треба.

Клеант *(до Анжеліки)*. Ви згодні?

Анжеліка. Так, якщо мій дядечко керуватиме нами.

Третя інтермедія

Це жартівлива церемонія, з якою відбувається надання лікарського звання бакалаврові, — церемонія з музикою, співами й танцями.

Кілька оббивальників з'являються на сцені і в супроводі музики, додержуючи такту, прикрашають залу та розставляють ослони. Після цього все зібрання, що складається з восьми клістироносців, шести аптекарів, двадцяти двох лікарів, одного бакалавра, якому мають надати звання лікаря, восьми хірургів, що танцюють, та двох, що співають, входить, і всі сідають на свої місця, відповідно до рангу кожного з них.

ПЕРШИЙ ВИХІД БАЛЕТУ

Президент.

Наймудріссімі докторес,
Медицини професорес,
Вам, що зараз тут зібрались
Лікувати прикидаліс,

Та всім іншим мессіорес,
Сентенціарум факультатіс,
Всім фіделес екзекуторес,
Хірургіані й апотікарі,
Всім вам, вченим наймудрішим —
Честь та гроші за візитум,
Аткве бонум апетитом.

Милі докті та колеги,
Мушу вельми дивуватись,
І радіти, і втішатись,
Що нам видано концесію
На медичну цю професію.
Бен тровата й чудовіссіма
Медицина найславніссіма!..
Скільки нам несе пожитків
І не має жодних збитків
Сама назва медицини,
Що лікує вже людину...
З ласки тих найлонго темпоре
Чарою повною дає вівере
Стількибус людибус омні женере.

Пер тотам террам чуємус
Гамір великус убі сумус:
І старі й малі вбачалус
В лікарях свій ідеалус!
Нас шанують всі, як бога,
В нас благають допомоги...
Нам вклоняються й великі,
Сподіваючись на ліки...

Отже, нам велить сап'єнція,
Глузд здоровий та пруденція:
Якнайбільше намагатур
З наших рук не випускатур
Славу, гонор, привілегію,
Аби в докторську колегію
Аж ніяк не допускаре
Всіх, хто гідний поважантус
Ет хто здатний посідантус
Нострум бонум посадаре.

Тож тому вас конвокаті,

Щоб в учбовім докторатi
Цей учений чоловікус
Тут здобув звання велике,
Щоб пройшов екзамінацію
І дістав кваліфікацію.

Перший доктор.

Сі мігі ліценціам дат домінус презес,
Ет танті докті докторес,
Ет ассістантес іллюстрорес,
Вельми мудрого бакалавра,
Куум естімо ет гоноро,
Поспитаю каузам ет раціонем кваре:
Опіум чинить засинаре?

Бакалавр.

Мігі а докто докторе
Питається каузам ет раціонем кваре:
Опіум чинить засинаре?
На це я відповідаре:
Квіа ест ін ео
Віртус дормітіва,
Куюс ест натура
Сенсус засипура.

Хор.

Бене, бене, бене, бене респондере.
Дігнус, дігнус ест інтраре
Ін ностро докто корпоре.
Бене, бене респондере.

Другий доктор.

За дозволом доміні презідіо,
Доктіссіме факультатіс
Ет тотус гіс ностріс актіс
Компаніе ассістантіс,
Я питаю тебе, докторе бакалавре:
Кве сунт ремедіа,
Кве ін маладіа,
Що гідропізія
Ми називаємо,
Слід призначаре?

Бакалавр.

Клістеріум вставляре,
Постеа кров пускаре,
По тому вже — пургаре.

Хор.

Бене, бене, бене, бене респондере.

Дігнус, дігнус ест інтраре
Ін нострo докто корпоре.
Бене, бене респондере.

Третій доктор.

Сі бонум визнається, доміно президії,
Доктіссіме факультаті
Ет компаніе презенті,
Я питаю в тебе, докте бакалавре:
Як лікувати астматиків,
Хворих на кір та лунатиків?

Бакалавр.

Клістеріум вставляре,
Постеа кров пускаре,
По тому вже — пургаре.

Хор.

Бене, бене, бене, бене респондере.
Дігнус, дігнус ест інтраре
Ін нострo докто корпоре.
Бене, бене респондере.

Четвертий доктор.

Супер іллас маладіас
Доктус бакалаврус діксіт маравіллас.
Та, як не наскучу домінум президіум,
Доктіссімам факультатем
Ет тотам гонорабілем
Компаніям слухантем,
Фаціам іллі унам кестьйонем.
Від учора маладус унус
Попадавіт ін меас манус:
Габет веліам гарячкам без упинус,
Болить йому дуже головус,
І коле, й штрикає ін бокус,
І страх як він тяжко дихаре,
Насилу вже респіраре...
Будь же ласкавий сказантум,
Докторе бакалавре:
Чим же його лікувантум?

Бакалавр.

Клістеріум вставляре,
Постеа кров пускаре,
По тому вже — пургаре.

П'ятий доктор.

А як отой недугус,

Упертус, затяжнугус,
Не схоче сам минантум,—
Чим треба лікувантум?

Бакалавр.

Клістеріум вставляре,
Постеа кров пускаре,
По тому вже — пургаре.
І знову кров пускаре,
І знову йдем пургаре,
І знов клістир вставляре.

Хор.

Бене, бене, бене, бене респондере,
Дігнус, дігнус ест інтраре
Ін ностро докто корпоре.
Бене, бене респондере.

Президент.

Юрас додержувати статуту
Факультету всіх прескрипцій,
Не зміняти їх транскрипцій?

Бакалавр.

Юро.

Президент.

Юрас ти ін омнібус
Консультаціонібус
Мати погляд той же славний,
Як і вчення стародавнє —
Аут годяще,
Аут часом негодяще?

Бакалавр.

Юро.

Президент.

Не давати пацієнторум
Де ремедіїс новорум,
І нічим не лікувати,
Крім рецептів факультату,
Хоч би хворий дуба даре
Від своєї недугаре?

Бакалавр.

Юро.

Президент.

Его, его кум істо берето,
Венерабілі ет докто,
Даю тобі дозволяння
На усяке лікування:

Медіканді,
Пурганді,
Кровопусканді,
Розтинанді,
Колонді,
Різанді,
Ет залікуванді
До смертанді
Безкарно пер тотам террам!

ДРУГИЙ ВИХІД БАЛЕТУ

Всі хірурги й аптекарі, додержуючи такту, вклоняються бакалаврові.

Бакалавр.

Велемудрі докторес доктрини,
І ревеню, й касії, й рицини!
Учинив би я безумімо,
Сміховинно та безглуздімо,
Коли б став я намагаре
Вас всіляко вихваляре
Та почав би додаваре
Злотопроменя до Фебуса,
Чи зірок нових до небуса,
Чи то хвиль ад ацеано,
Або квітів ад прінтано...
Замість тих усіх словабілес,
Ви, колеги венерабілес,
Дозвольте мені апеларе
І вобіс так сказаре:
Дали ви мені, мігі, юро,
Більше, ніж батько та натура;
Натура та батько меус
Людиною мене створеус;
Ви ж були мекум добріші —
З мене лікаря зробивши,
І за це, доктриссіме кворум,
В цьому серці живе весь час —
Ін секула секулорум —
Почуття подяки до вас.

Хор.

Віват, віват, віват, віват, сто раз віват!
Віват доктор новус,

Славний красномовус!
Мілле, мілле анніс дай небо йому попиваре,
Їстере, кров пускаре, убиваре!

ТРЕТІЙ ВИХІД БАЛЕТУ

Всі хірурги й аптекарі танцюють під музику й співи, плескають у долоні та вибивають такт своїми товкачиками.

Хірурги.

Хай побачить скоро
Суас рецепторум
В усіх хірургорум
Ат апотікарум
Ходовим товаром!

Хор.

Віват, віват, віват, віват, сто раз віват!
Віват доктор новус,
Славний красномовус!
Мілле, мілле анніс дай небо йому попиваре,
Їстере, кров пускаре, убиваре!

Хірурги.

Хай майбутні анні
Будуть йому боні
Й до нього ласкаві
Найкращими доні!
Хай не знає він довіку
Жодних хворувань великих,
Окрім песте та веролас,
Пневмонії, вітріолас,
Та різачки, та водянки,
Та бешихи й лихоманки,
Крові виливаніас
Та дизентер'яніас!

Хор.

Віват, віват, віват, віват, сто раз віват!
Віват доктор новус,
Славний красномовус!
Мілле, мілле анніс дай небо йому попиваре,
Їстере, кров пускаре, убиваре!

ЧЕТВЕРТИЙ ВИХІД БАЛЕТУ

Лікарі, хірурги та аптекарі урочисто виходять, відповідно до рангу кожного з них, таким же ладом, як і увійшли.

ПРИМІТКИ

КУМЕДНІ МАНІРНИЦІ

С. 26. *Дійові особи.* — Майже всі дійові особи комедії названі іменами акторів групи Мольєра: Лагранж, Дюкруазі, Мадлон, Като, Жодле. Екзотичне ім'я Альманзор запозичене Мольєром з одного із преціозних романів.

С. 30. *Кір, Мандана, Аронс, Клелія* — головні персонажі романів модної на той час письменниці Мадлени де Скюдері (1607 — 1701) «Артамен, або Великий Кір» і «Клелія, або Римська історія». Ці багатотомні сентиментально-мелодраматичні твори із щасливою розв'язкою довгий час користувалися успіхом у колах аристократичних читачів і були навіть перекладені на деякі інші мови.

С. 31. *Карта Країни Ніжності* — наведена у першому томі роману «Клелія, або Римська історія» і являє собою алегоричну подорож закоханих через різні перешкоди до кохання. У свою чергу, запозичена з середньовічного народного «Роману про Троянду». Використовувалася у світських салонах як галантна гра дворян.

Поліксена, Амінта. — Подібними іменами називалися постійні відвідувачі салону маркізи Рамбуйє (себе вона називала Артемізою).

С. 32. *...якась щаслива пригода відкриє таємницю мого високого походження.*— Ця думка підказана Мадлон галантними романами, у яких герой чи героїня не знали про своє аристократичне походження і таємниця розкривалася лише в кінці твору.

...по «Великому Сіріусу»... — Маротта перекручує назву роману «Великий Кір», плутаючи планету Сіріус (фр. Сірюс) з ім'ям царя Кіра (фр. Сірюс).

С. 33. *Портшез* — закритий з усіх боків стілець-ноші. За часів Мольєра портшези були у великій моді, користуватись ними вважалося серед аристократів добрим тоном.

С. 34. *Лувр* — колишня паризька резиденція французьких королів. Будівництво Луврського палацу розпочав 1204 р. король Філіпп II Завойовник. Палац кілька разів добудовувався за Франціска I, Генріха II, Генріха IV, Людовіка XIII, Людовіка XIV і Наполеона III; закінчений 1848 р. Тепер — один з найбільших музеїв світу. *Вечірній прийом* у Луврі — прийом у короля.

С. 35. *Амількар* — один з персонажів роману М. Скюдері «Клелія, або Римська історія», ніжний і галантний коханець, протилежність «брутальному» коханцю Коклесу.

С. 36. *«Збірник вибраних творів».* — Ідеться про збірники творів тогочасних модних поетів П. і Т. Корнелів, Шаплена, Скюдері, Бенсерада, Буаробера та інших вельможних дотепників, відвідувачів салону маркізи Рамбуйє.

С. 37. *Ви можете почути в кращих паризьких альковах...* —

За часів Мольєра в аристократичних колах існувала мода, щоб господиня приймала відвідувачів і вислуховувала новини, лежачи в ліжку.

Загадки. — Розгадування віршів-загадок було улюбленою грою в салоні маркізи Рамбуйє.

Портрети — короткі вірші, у яких давалися характеристики якимось особам.

...намагаюся передати в мадригалах всю римську історію. — Мольєр глузує із салонних поетів, які намагалися у форму мадригалів, салонних віршів любовного змісту, ввести серйозні сюжети.

С. 39. *...щось хроматичне...* — Хроматизм — зниження або підвищення голосу на півтону. Мадлон вживає «учений» вираз, не розуміючи його значення.

С. 40. *...великим акторам...* — тобто акторам Бургундського готелю, гру яких Мольєр висміює за її неприродність і надмірний пафос. Це був перший критичний випад драматурга проти своїх постійних ворогів.

Пердріжон — власник наймоднішого в Парижі галантерейного магазину.

С. 42. *...зблід на виду...* — жартівливий натяк на те, що Жодле, як комічний актор, за традицією виступав з обсипаним мукою обличчям.

С. 43. *...командував кавалерійським полком на мальтійських галерах* — іронічний натяк Мольєра на кримінальне минуле Маскаріля і Жодле. «Кавалеристами» Мольєр жартівливо називає бліх, що заїдали галерних веслярів.

С. 44. *Шампань, Пікар...* — Більшість цих імен, традиційно вживаних у фарсах, означали або походження з якоїсь французької провінції, або рослину.

С. 45. *...дати натхнення нашим ногам...* — салонний вираз, що означає «влаштувати танці».

Куранта... — модний у XVII ст. швидкий, темпераментний танець.

ТАРТЮФ, АБО Ж ОБЛУДНИК

С. 50. *Дійові особи.* — Мольєр створив ім'я «Тартюф», в основу його поклавши старофранцузьке слово «truffe» — обман, облуда. Ім'я «Лояль», яким названо продажного судового пристава, по-французькому означає «законний», «чесний».

С. 51. *...двір царя Пето...*— тобто дім, у якому панує безладдя.

С. 63. *Катон* (Катон Старший, 234 — 149 рр. до н. е.) — давньоримський політичний діяч, консул, захисник старовинних традицій; відзначався особливою суворістю в питаннях моралі.

Ви помиляєтесь, я не філософ... — Інколи монолог Клеанта вважають виразом думок самого Мольєра. Насправді ж цим монологом він хотів відвести від себе підозру у вільнодумстві, обвинувачення в якому було тоді дуже небезпечним.

С. 64. *Арістон, Оронт, Періандр, Алсідам, Полідор, Клітандр* — грецькі імена персонажів різних творів сучасників Мольєра; ці герої відзначалися добротою, справедливістю та іншими чеснотами.

С. 91. *... а я вже мушу йти до в'язнів...* — натяк на те, що Тартюф належав до Товариства святих дарів; його члени хизувалися своєю добродійністю.

С. 120. *...скриньку мій пещасний друг Аргас... до рук віддав мені...* — Очевидно, Аргас брав участь у Фронді, соціально-політичному угрупованні феодалів проти абсолютистської монархії (1648 — 1653). Після розгрому Фронди Людовіком XIV частина її учасників була змушена втекти з Франції.

ДОН ЖУАН, АБО КАМІННИЙ ГІСТЬ

С. 139. *Що б там не казав Арістотель...* — Сміючись із псевдоучености Донжуанового слуги, Мольєр примушує його виголошувати абсурдні думки. Арістотель (384—322 рр. до н. е.) нічого не міг знати про тютюн, бо в Європу його завезли тільки в кінці XVI ст.

С. 140. *Епікурейський кабан.*— Епікур (341 — 270 рр. до. н. е.) — давньогрецький філософ-матеріаліст, якого католицька церква обвинувачувала у пропаганді розбещености.

Сарданапал — легендарний ассірійський цар, що прославився своїми оргіями і схильністю до чуттєвих насолод.

С. 143. *...як Олександр...* — Мається на увазі Олександр Великий (356 — 323 рр. до н. е.), македонський цар, визначний завойовник.

С. 145. *Командор* — одне з вищих звань у рицарських орденах.

С. 150. *Су* — французька дрібна монета.

С. 165. *Медицина — одна з найбільших помилок людства.* — Мольєр не вірив у середньовічну медицину, схоластичні традиції якої продовжували його сучасники-лікарі; в багатьох комедіях («Любов-цілителька», «Лікар мимоволі», «Хворий, та й годі» та ін.) він зображував їх шахраями і шарлатанами, які лише шкодили здоров'ю людей.

Касія — багаторічна рослина, листя й стручки якої використовують як проносне.

Блювотне вино — настояне на деяких рослинах вино, винайдене на початку XVI ст. Кілька разів заборонялося медичним факультетом Паризького університету і парламентом. 1658 р. дозволене як лікувальний засіб після того, як воно нібито допомогло королю Людовіку XIV.

С. 166. «*Чорний монах*» — за народною легендою, примара, яка темними ночами лякала і навіть лупцювала людей.

С. 176. *Дублон* — старовинна золота монета вагою 7,5 гр.

МІЗАНТРОП

С. 200. *...в «Школі для мужів» намалював Мольєр...* — Ідеться про головних персонажів комедії «Школа чоловіків», братів Сганареля і Аріста, які додержуються протилежних поглядів на життя.

С. 208. *Сонет.* — Сонет Оронта написаний на модну в той час тему, а його закінчення являє собою невдале повторення французьких пісень.

С. 212. *Коли б король...* — Походження цієї пісеньки невідоме, можливо, вона написана самим Мольєром. Дехто з дослідників припускає, що вона виникла при дворі Генріха IV наприкінці XVI ст.

С. 216. *...нігтем він вас довгим полонив...* — За короля Людо-

віка XIII серед франтів-дворян поширилася мода відрощувати довгий ніготь на мізинці.

С. 227. *У Луврі бути я в вечірній маю час.* — Див. прим. до с. 34.

С. 228. *Маршальство* (Маршальська Рада) — заснований 1651 р. у Парижі надзвичайний трибунал, у який входили всі французькі маршали і який розглядав особливо важливі справи, що стосувалися сварок між військовими й цивільними з вищих кіл дворянства і могли закінчитися поєдинком. Дрібні справи розглядав голова Ради, до послуг якого був штат офіцерів-виконавців. Один з них і прибуває до Альсеста з запрошенням.

С. 256. *Між люди він пустив злочинну книжечку...* — натяк на одну із спроб політичних ворогів Мольєра очорнити його в очах короля і громадськості. Один з біографів драматурга писав: «Лицеміри були так роздратовані «Тартюфом», що надрукували в Парижі жахливу книжку, яку приписали Мольєрові».

ЛІКАР МИМОВОЛІ

С. 277. *Жовтий з зеленим одяг.* — Одяг зеленого й жовтого кольору носили середньовічні блазні, пізніше він перейшов до блазнів італійської комедії.

С. 285. *...прибутки з усієї Боси.* — Боса — родюча долина, що простяглася на південь від Парижа між містами Етамп і Орлеан. Її врожаї стали символом багатства.

Гіппократ (460 — 377 рр. до н. е.) — уславлений давньогрецький лікар-учений, природознавець, один із засновників античної медицини.

С. 290. *...до... утруднення орудувати язиком спричинилися певні соки...* — Схоластична медицина всі захворювання пояснювала шкідливими соками, що збираються в людському організмі.

Cabricias arci thurat... — набір латинських і псевдолатинських слів, якими Сганарель доводить свою «ученість».

Armyan, nasmus, cubile і т. д. — «учені» слова, вигадані Сганарелем.

С. 300. *Все, чим я можу вам служити, — це зробити вас глухим...* — Дотеп Сганареля, а також увесь процес лікування Люсінди запозичені Мольєром з роману Ф. Рабле «Гаргантюа і Пантагрюель».

МІЩАНИН-ШЛЯХТИЧ

С. 306. *Муфтій* — на Сході вчений юрист і богослов, що санкціонував усі закони і стежив за їхньою відповідністю законам корану.

Дервіш — мусульманський жебрущий монах.

С. 309. *Що ви скажете про цей індійський халат?* — У XVII ст. з Індії привозили ситець, що був тоді предметом розкоші.

С. 310. *...однієї прехорошої пісеньки.* — Пісенька Журдена запозичена Мольєром із збірки народних пісень XVII ст.

С. 312. *Пастораль* — ліричний або музичний твір, у якому головними героями виступають закохані пастухи й пастушки на

фоні ідеалізованого сільського життя. Стала модним жанром у театрі XVI — XVII ст.

С. 315. *Клавесин* — старовинний музичний інструмент клавішно-струнного типу.

Ритурнель — коротка музична фраза в акомпанементі.

Морська сурма — духовий інструмент з сильним і різким звуком.

Менует — старовинний французький танець.

С. 316. *Кварта, терс* — фехтувальні терміни.

С. 318. *Сенека* Люцій Анней (4 до н. е. — 65) — римський філософ-стоїк. Вчив приборкувати людські пристрасті.

С. 320. *Ювенал* Децім Юній (60 — 128) — видатний римський сатиричний поет, прославився своєю суворою критикою розбещеної моралі імператорського Риму.

С. 321. *Універсалії* — філософський термін середньовічної схоластики.

Barbara, Celarent і т. д. — умовні терміни схоластичної логіки.

С. 347. *...від ребра Людовіка Святого...* — Старовинні аристократичні родини Франції вели своє походження від часів короля Людовіка IX, прозванного Святим (1214 — 1270).

С. 348. *Брама Святого Інокентія* — брама одного із старовинних паризьких цвинтарів з тією ж назвою, що існував з 1186 р. У 1786 р. на його місці розмістився ринок, а з 1855 р. — великий сквер з фонтаном.

С. 359. *Акчіам крок солер* і т. д. — набір псевдотурецьких слів.

«*Мамамуші*» — вигадане Мольєром слово, яким згодом почали називати пихатих вельмож.

Паладин — мандрівний рицар, носитель рицарської доблесті.

С. 362. *Анабаптиста, цвінгеліста* і т. д. — перелік справжніх і вигаданих Мольєром віросповідань.

С. 372. *Комедія закінчується балетом.* — Музику до цього балету, а також до інших творів Мольєра написав відомий французький композитор Жан-Батіст Люллі (1632—1687), перший класик французької опери.

СКАПЕН-ШТУКАР

С. 374. *Скапен* — французька форма італійського ім'я Скаппіно, хитрого й спритного слуги в комедії дель арте. Мольєр надає своєму героєві суто французьких рис.

С. 375. *Таранто* — приморське місто на південному сході Італії, засноване давньогрецькими колоністами у VIII ст. до н. е.

С. 387. *...як у театрі королі ходять...* — натяк на гру акторів Бургундського готелю, які поводилися на сцені бундючно й неприродно.

С. 402. *...завезе вашого сина в Алжір.* — У XVI ст. місто Алжір було завойоване турками і відтоді протягом трьох століть було центром піратства і работоргівлі.

С. 411. *Зербінетта.* — Роль Зербінетти в трупі Мольєра виконувала молода актриса Боваль, яка спочатку не сподобалася Людовіку XIV своїм дзвінким сміхом. Мольєр спеціально для неї написав цю сцену, що переконала Людовіка XIV в її таланті.

С. 418. *...летить згори величезний каменотесний молоток...* — Мольєр приписав Скапенові поранення, від якого загинув його сучасник, талановитий письменник Сірано де Бержерак (1619 — 1655).

ХВОРИЙ, ТА Й ГОДІ

С. 422. *Дійові особи. Пургон* — прізвище лікаря походить від французького purger — давати проносне. *Бонфуа* — прізвище нотаріуса утворене від слів bonne foi — сумлінність. *Поліщинель* (від італ. Пульчінелла) — популярний персонаж комедійного народного театру маріонеток. Його ознаками були два горби, смугастий одяг і гостроверхий ковпак. Арії Поліщинеля і старої жінки написані італійською мовою.

С. 424. *Безоар* — кам'янисті відклади, що утворюються в шлунках деяких тварин; середньовічна медицина вважала його дійовим засобом проти отруєнь і захворювань серця.

С. 436. *Звичай того не дозволяє.*— На півночі Франції віддавалася перевага звичаям перед державними законами, тому при вирішенні судових справ насамперед враховувались народні традиції.

С. 452. *...статуя Мемнона гармонійно бриніла...* — Величезна статуя міфічного царя Мемнона біля Фів, за легендою, ніжно бриніла під теплом сонячного проміння.

С. 453. *...відкриття нашого віку щодо кровообігу...*— Йдеться про славнозвісне відкриття Гервея (1619), що привело до перевороту у медичній науці.

С. 462. *Розлад спленічної паренхіми.* — Визначення мовою середньовічних медиків хвороби Аргана безглузде з точки зору наукової медичної термінології.

...існує тісний зв'язок і т. д. — Ці слова свідчать про повне незнання Діафуарусами анатомії людського тіла.

С. 476. *Брадипепсія, диспепсія, апепсія, лієнтерія, дизентерія, гідропізія* — назви, частково застарілі, різних шлункових хвороб.

Вадим Пащенко

ЗМІСТ

Нищівний сміх Мольєра. *Передмова Вадима Пащенка* 5
Кумедні манірниці. *Переклала Ірина Стешенко* . . 25
Тартюф, або ж Облудник. *Переклав Володимир Самійленко* 49
Дон Жуан, або Камінний гість. *Переклала Ірина Стешенко* 137
Мізантроп. *Переклав Максим Рильський* 195
Лікар мимоволі. *Переклала Ірина Стешенко* . . . 269
Міщанин-шляхтич. *Переклала Ірина Стешенко* . . 305
Скапен-штукар. *Переклала Ірина Стешенко* . . . 373
Хворий, та й годі. *Переклала Ірина Стешенко* . . 421
Примітки 495

МОЛЬЕР

Комедии

Перевод с французского

Серия

«Вершины мировой литературы», том 39.

Издательство художественной литературы «Дніпро»
(На украинском языке)

Редактор О. В. Хатунцева.
Художник В. Т. Гончаренко.
Художній редактор В. А. Кононенко.
Технічний редактор О. Г. Тализіна.
Коректор О. С. Назаренко

ІБ № 1622.

Здано до складання 20.03.81. Підписано до друку 27.08.81. Формат 84×108 1/32. Папір друкарський № 3. Гарнітура звичайна нова. Друк високий. Ум. друк. арк. 26,46. Ум. фарб.-відб. 26,774. Обл.-вид. арк. 25,271. Тираж 28000. Зам. 1—793. Ціна 2 крб. 10 к.

Видавництво художньої літератури «Дніпро», 252601, Київ-МСП, вул. Володимирська, 42.

Віддруковано з матриць видавництва ЦК ЛКСМУ «Молодь» на Головному підприємстві республіканського виробничого об'єднання «Поліграфкнига», 252057, Київ, Довженка, 3.

Мольєр.
М 76 Комедії.— Перекл. з франц. М. Рильського, В. Самійленка, І. Стешенко; Передмова В. Пащенка.— К.: Дніпро, 1981.—501 с. (Вершини світового письменства, т. 39).

У книгу включені найкращі п'єси великого французького драматурга, що ввійшли до скарбниці світового мистецтва.

М $\frac{70304-185}{М\ 205\ (04)-81}$ Бз9.13.81.4703000000 И(Фр)

2 крб. 10 коп.

Вершини

світового

письменства